

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Κ. ΤΣΙΝΤΖΟΥ

ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ
ΚΟΙΤΙΣ ΤΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ 1936

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΑΝΩΤΕΡΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΩΝ
ΑΝΜΟΤΙΑΣ
ΕΙΣ ΒΑΛΚΟΝ

ΤΡΟΠΟΣ ΑΝΟΤΗΡΗΣ

Τετάρτη

ΠΡΟΧΕΙΡΙΑ 74-6-64

A. E 4946

A. T. 938.562 ΤΣ 1

1002.

Αυτολήν διεξοδικήν Μεσογείων
Προσέχρησιν ἀπό τῶν κ. Εργαίου
Τοίρων ἐν 24 Μαΐου 1938.

Α. Α. Α. Α.

[Handwritten signature]

ΕΛΛΑΣ Ι. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
— Β Λ Λ Β Ε Ι Ο Σ —
ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

A.G. 4246

Τ.Α. 938.562 Τ.Ε.

Στεφάνου Κ. Τσίντζου

Τό Μεσολόγγι Κοιτίς Τῆς Ἐλευθερίας

«Ὅταν ἐγκρίνης ἢ χειροκρο-
τῆς μιὰ μεγάλη πράξι εἶνε σά
νά την κάνης συ ὁ ἴδιος».
Στ. Τσίντζος

Ἐν Ἀθήναις 1936

Ἐξεδόθησαν τοῦ αὐτοῦ Συγγραφῆως

«Ο κ. ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΥΣ» (Ἐξεδόθη τὸ 1934). Δρχ. 25.—

«Ο ΕΚΤΟΠΙΣΘΕΙΣ» (Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ ἐκδότου
I. Ν. Σιδέρη τὸ 1930) Δρχ. 25.—

«ΤΑ ΤΕΣΣΑΡΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΜΟΥ» (Ἐξεδόθη
ὑπὸ Ἐπιτροπῆς Κοινωνιολόγων τὸ 1929) Δρχ. 25.—

«ΓΛΥΚΥΤΕΡΟΝ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ» (Ἐξεδόθη τὸ
1917. Ἔχει ἐξαντληθῆ. Ἐδημοσιεύθη εἰς
συνέχειαν εἰς τὸ περιοδικὸν «Χαρά»
Τὰ ἀνωτέρω βιβλία πωλοῦνται εἰς ὅλα τὰ κεντρικὰ
Βιβλιοπωλεῖα τῶν Ἀθηνῶν.

田田田

Τί διὰ τὸν «κ. ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ» ἔγραψεν ὁ Ἀθηναϊκὸς Τύπος:

«ΠΡΩΤΑ», 30 Ὀκτωβρίου 1934. — Νέα βιβλία. «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς». Πάντε χρόνια πρὶν σὲ μιά κριτικὴ μου γιὰ τὰ «Τέσσαρα Διηγήματά μου» τοῦ κ. Στεφάνου Τσίντζου, ἔγραψα ὅτι ὁ νέος αὐτὸς κοινωνιολόγος ἀπότομος, ξηρὸς ἀλλὰ καὶ σαφής, δὲν δείχνει τὸν ἐλάχιστον διαταγμὸς στὶς ἀντιλήψεις του. Πιστεύει ἀπόλυτα σ' αὐτὲς καὶ τὶς ἐκθέτει μὲ θάρρος καὶ σαφήνεια. Τὰ ἴδια καὶ περισσότερα ἀκόμη θὰ ἔλεγα διαβάζοντας τὶς τέσσαρες ἐποχές τοῦ νέου διηγήματος τοῦ κ. Τσίντζου «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς». Κ' ἐδῶ, ὅπως καὶ στὰ προηγούμενα διηγήματά του, ἀπότομος, ξηρὸς, ἀμελλικτος, θὰ ἔλεγα, στὶς τετραγωνισμένες ἀντιλήψεις του γιὰ τὴ κοινωνία, γιὰ τὶς εὐθύνες τῆς πολιτείας, γιὰ τὶς συγκρούσεις τῶν γραπτῶν νόμων πρὸς τοὺς ἀγράφους, γιὰ τὴ ψευτιά, γιὰ τὴν υποδούλωσι στὴν ἀνάγκη, γιὰ τὴ μοῖρα τῶν μεγάλων ἀνθρώπων, τῶν πραγματικῶν χαρακτήρων.

Ὁ κ. Τσίντζος, δὲν εἶνε πλέον ὁ κοινωνιολόγος μὲ τὶς καλὲς κ' ἀρκετὰ φιλοσοφημένες ἰδέες του. Ὁ κ. Τσίντζος, μὲ τὸν «Εἰσαγγελεῶ» του ἔγινε ἐπαναστάτης. Ἐπαναστάτης ἐναντίον κάθε συμβατικῆς ἠθικῆς, κάθε γραπτοῦ νόμου ἀντικειμένου στοὺς αἰώνιους τῆς φύσεως νόμους, κάθε ἐξουσίας ποὺ παρεξηγεῖ τὴν ἀποστολὴ τῆς καὶ ἀντὶ νὰ τιμωρήσῃ ἐαυτὴν, τιμωρεῖ τὰ θύματα τῆς. Ἐπαναστάτης, ἐναντίον κάθε δυνατοῦ ποὺ ἐκμεταλλεύεται ἐν ὀνόματι τῶν «γραπτῶν νόμων» τοὺς ἀδυνατοὺς, ἐναντίον τῶν πραγματικῶν ὑπευθύνων κάθε ἐγκλήματος, οἱ ὅποιοι δὲν εἶνε ποτέ, κατὰ τὸν κ. Τσίντζου, ἐκείνοι ποὺ συνήθως τιμωροῦνται ἀπὸ τὴν Δικαιοσύνην, ὡς ἔνοχοι του.

Ὁ κ. Τσίντζος μὲ τὸν ἀβρὸν τύπον τοῦ Εἰσαγγελεῶς εἰς τὸ ὁμόνομον διηγήματά του, γίνεται ὁ ἴδιος ὁ ἰδεώδης εἰσαγγελεὺς, ὁ εἰσαγγελεὺς τῆς κοινωνίας, ὅπως τὴν ἐφάντασθησαν οἱ μεγάλοι τῶν αἰῶνων δραματισταί, ὁ Εἰσαγγελεὺς τιμωρὸς ἐκείνων ποὺ τὸν ἔταξαν ὡς τῆς θέσι αὐτῆν, ὡς... ἀντιπρόσωπό τους, καὶ ὑπερασπιστὴς ἐκείνων, τῶν ὁποίων ὠρίσθη νὰ ζητηθῆ τὴν... κεφαλὴν! Ἐχοντας ὡς δόγμα τὸ τοῦ Χριστοῦ «Οὐαὶ τῷ δι' οὗ τὸ σκάνδαλον ἔρχεται», μαστιγώνει τοὺς πραγματικῶς ἐνόχους καὶ ἐκφράζει ἀπὸ τῆς ἐπίσημου ἔβρας του τὴν ἀπορία του, γιὰτὶ τὸ ρητὸ αὐτὸ δὲν ἀπέτέλεσεν ἀκόμη βασιλικὸς δόγμα, διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης». Μὲ δύο λόγια, ἐάν κατὰ τὸν κ. Τσίντζου, ὅλοι ἔκαναν τὸ καθήκον τους, καθέννας στὸν κύκλο τῆς ἀποστολῆς του, δὲν θὰ ὄπηχαν ἐγκληματίαι, καὶ ἐκείνοι ποὺ ὡς τώρα ἐγκληματοῦν, γιὰτὶ ἀπλῶς ὑπακούουν στοὺς νόμους τῆς φύσεως, θὰ ἀπέφευγαν τὸ ἐγκλημα, γιὰτὶ θὰ τοὺς μάθαιναν οἱ πρὸς τοῦτο ἀρμόδιοι, πῶς νὰ ἐπιτάσσουν τὴ φύσιν, στὸν ἀνώτερον προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου, στοὺς τελειοὺς νόμους μιᾶς ἰδεώδους κοινωνίας.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὅποιον ἐκθέτει τὰς γνώμας του ὁ κ. Τσίντζος στὸ νέο

του διήγημα, είνε πραγματικά υπέροχος. "Αν και τὸ θέμα βαρὺ, ἂν και τὰ κοινωνιολογικά του ἀξιώματα κατακλύζουν τὸ κείμενο ἄν βροχή διαττόνων ἀστέρων, ἐν τούτοις παρουσιάζει τόσο ζωντανούς τοὺς τύπους του, ἔχει τόση γλαφυρότητα στὴν ἀφήγησι τῶν σκηνῶν, είνε τόσο παραστατικὸς στὶς περιγραφές, ποὺ περιβάλλονται, ποὺ ἐκτυλίσσονται τὰ θέματά του, ὥστε κυριολεκτικῶς συναρτάζουν καὶ νοητεύουν τὸν ἀναγνώστη.

Σημειῶνω ἰδιαίτερώς τοὺς υπέροχους, τοὺς ζωντανούς χαρακτηρισμοὺς τῶν μαρτύρων, ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν κατηγορούμενον στὴν ἀρχὴ τοῦ διηγήματος. Καὶ μόνον αὐτὸ τὸ σημεῖο στὸ ἅλον ἔργον, μπορεῖ ν' ἀναδείξη τὸν συγγραφέα, ὄχι μόνον δεῖνὸ κοινωνιολόγῳ, ἀλλὰ καὶ υπέροχῳ ἠθογράφῳ καὶ λογοτέχνῳ.

Μέσα στὴ γηρασία ποὺ μαραίνει τὴν λογοτεχνία μας, τὰ κοινωνιολογικά διηγήματα τοῦ κ. Τσίντζου, είνε ἄν τὸ γάργαρα νερὸ, ποὺ τρέχει κάτω ἀπ' τὸν ἴσκιον ἐνὸς γέρικου φοίνικος στὴν ὄσσι μιάς ἀπέραντης ἐρήμου.

ΓΕΩΡ. ΣΩΚΟΣ

«ΕΘΝΙΚΗ ΣΗΜΑΙΑ», 15 Δεκεμβρίου 1934. — «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς». Εἰς τὴν «Ἀκρόπολιν» τῆς 20ῆς Ἰανουαρίου 1930 ἔγραφα γιὰ τὰ τελευταία βιβλία: τὸν «Ἐκτοπιθέντα» καὶ «Τὰ τέσσαρα διηγήματά μου» τοῦ κ. Στεφάνου Κ. Τσίντζου, καὶ στὴ κριτικὴ μου αὐτῆ, χωρὶς νὰ τὸ θέλω, ἐμαστίγωσα τοὺς συγχρόνους συγγραφείς. Ὁμολογῶ, πὼς ἡ δύναμις τοῦ φιλοσοφικοῦ περιεχομένου τῶν δύο αὐτῶν βιβλίων μὲ παρέσυρε σὲ βαθμὸν νὰ παραφερθῶ, διὰ τὴν ὁποίαν παραφορᾶν δὲν μετανοῶ, ἐφ' ὅσον εἶπα τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν παρεδέχθησαν ὄχι ὀλίγοι, καὶ σύσσωμος ὁ Ἀθηναϊκὸς Τύπος. Τὸ ἴδιο δὲν θὰ κάμω γιὰ τὸ νέον βιβλίον τοῦ κ. Τσίντζου «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς», διότι πλείστοι ὄσοι συνάδελφοί του τὸν ἠκολούθησαν, καὶ τὸν ἠκολούθησαν πιστὰ, ὥστε κι' αὐτοὶ νὰ παίρνωσιν τὰ θέματά τους ἀπὸ τὴν πραγματικότητά, γι' αὐτὸ, τελευταία, τὰ ἔργα τους είνε ὑπολογισμὰ. «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς» τοῦ κ. Τσίντζου είνε μιά βαθεῖα κοινωνιολογικὴ πραγματεία γραμμικῆ μὲ γλαφυρότητα, μὲ πλοκή παραδειγματικὴ, μὲ ὄρος σπάνιον, μὲ φιλοσοφικὰ ἐπιχειρήματα ἀκαταγώνιστα καὶ μὲ πεποιθήσεις στερεές. Ὁ δὲ ἐπιγραμμισμὸς τοῦ βιβλίου: «Διὰ τῆς ἀδιαφορίας τοῦ κράτους ἀναπτύσσονται στὰ ἄτομα ὄλες ἡ ἀντικοινωνικῆς ἰδιότητες καὶ ἐμφανίζεται ἡ κοινωνία γεμάτη ἀπὸ ἐγκλήματα καὶ ἐγκληματίας», είνε ἡ τραγὴ ἀπόδειξις τῆς ἀξίας τοῦ βιβλίου.

Μ. Γ.

«ΕΣΤΙΑ», 28 Ὀκτωβρίου 1934. — Εἰς κομψὸν τόμον ἐξεδόθη τὸ κοινωνιολογικὸν καὶ ἀρκετὰ φιλοσοφημένον βιβλίον τοῦ κ. Στεφ. Κ. Τσίντζου ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς».

«ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ», 31 Ὀκτωβρίου 1934. — Εἰς κομψὸν τόμον ἐκυκλοφόρησε τὸ νέον βιβλίον «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς» τοῦ κ. Στεφ. Κ. Τσίντζου. «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς» είνε μιά φιλοσοφημένη ἀντίληψις περὶ τὰ κοινωνιολογικά ζητήματα, ἀξία παντὸς ἐπαίνου.

«ΕΣΠΕΡΙΝΗ», 28 Νοεμβρίου 1934. — Νέα βιβλία. «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς». Τὸ νέον βιβλίον τοῦ κ. Στεφ. Κ. Τσίντζου ποὺ ἐξεδόθη καὶ κυκλοφορεῖ ἀπὸ τινος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς», ἀξίζει τὸν κόπον νὰ διαβασθῆ μὲ προσοχὴ ἀπὸ τοὺς λογοτέχνας μας. Τὸ θέμα ποὺ ἐξελέξε ὁ συγγραφεὺς γιὰ τὸ διήγημά του, δὲν ἦτο ἀσφαλὲς ἀπὸ τὰ εὐκολότερα. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἀκριβὸς δημιουργεῖ διὰ τὸν «Εἰσαγγελέα» του μίαν ξεχωριστὴν θέσι ἢ μάλλον μίαν ἰδιάζουσαν μορφήν Εἰσαγγελέω, ποὺ ἔρχεται σὲ ἀντίθεσι, τρόπον τινά, μὲ τὰ καθιερωμένα ὑπὸ τῆς πολιτείας συστήματα ἀπονουμῆς τῆς δικαιοσύνης.

Δὲν ἔχω διαβάσει τὰ προηγούμενα βιβλία τοῦ κ. Τσίντζου. "Αν κρίνω ὁμῶς ἀπὸ τὸν «κ. Εἰσαγγελέα» βρισκῶ ὅτι ὁ κ. Στεφ. Τσίντζος δικαίως δύναιται νὰ φέρῃ τὸν τίτλον τοῦ συγγραφέω κοινωνιολόγῳ.

ΝΙΚ. ΠΡ.

«ΝΕΟΣ ΚΟΣΜΟΣ», 5 Νοεμβρίου 1934. — Τὸ νέον βιβλίον τοῦ κ. Στεφ. Τσίντζου. Ἐξεδόθη κατ' αὐτὰς ἕνα συμπαιθητικὸν βιβλιονάκι τοῦ κ. Στεφ. Τσίντζου μὲ τὸν τίτλον «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς». Ὁ συγγραφεὺς ἔχει ἐκδώσει ἤδη καὶ ἄλλους τέσσαρας τόμους διηγημάτων, καὶ μίαν ἱστορικὴν μελέτην. Εἰς τὸ νεοεκδοθὲν βιβλίον του ἄσκει ὁπὸ τὸ κάλυμμα τῆς λογοτεχνικῆς μορφῆς κριτικὴν ἐναντίον τῶν ἐλαττωμάτων τῆς κοινωνίας μας, καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν

εὐθύνη τῶν ἐξ αὐτῶν προερχομένων εἰς τὰ άτομα κακῶν, εἰς τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ κράτους, τὸ ὅποιον δὲν φροντίζει ἐπαρκῶς νὰ διδάξῃ τοὺς πολίτας του πῶς πρέπει νὰ ζοῦν, καὶ δὲν θεσπίζει νόμους ἱκανοὺς νὰ προλάβουν τὴν γένεσιν πολλῶν κοινωνικῶν δραμάτων καθὼς καὶ τὴν ἐξόπλισιν τῆς ἐγκληματικότητος. Μολοῦνται ὁ κ. Τσίντζου δὲν φροντίζει νὰ περιποιητῆται πολὺ τὸ ὕψος του, ἐν τούτοις τὸ βιβλίον του διαβάσσεται εὐχάριστα καὶ ἔχει ἀρκετὰς σελίδας ποῦ ἤμποροῦν νὰ θεωρηθοῦν πολὺ καλάι.

«**Η ΒΡΑΔΥΝΗ**», 30 Ὀκτωβρίου 1934. — Τὰς ἡμέρας αὐτὰς ἐκυκλοφόρησεν «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς» τοῦ κ. Στεφ. Κ. Παϊντζου. Τὸ τελευταῖον αὐτὸ βιβλίον τοῦ κ. Τσίντζου εἶνε μία βαθεῖα καὶ ἀξία προσοχῆς κοινωνιολογικὴ μελέτη, διότι εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ «κ. Εἰσαγγελέως» κατοπτρίζεται ὁ τέλειος ἀνθρώπος μιᾶς ἀρτιωτῆτος κοινωνίας. Τὸ συνιστῶμεν ἐνθέρμως, διότι ἀξίζει ὑποστηρίξεως. Πωλεῖται εἰς τὰ Κεντρικὰ Βιβλιοπωλεῖα.

«**ΠΑΤΡΙΣ**», 3 Νοεμβρίου 1934. — «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς». Τὸ νέον βιβλίον τοῦ κ. Σ. Τσίντζου «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς» εἶνε ἐξαιρετικὰ καλόν, διακρινόμενον διὰ τὰς φιλοσοφημένας σκέψεις του, ἀπὸ τῆς διεισοδοῦ τοῦ εἰς τὰ ἐν γένει κοινωνικὰ ζητήματα καὶ τὴν διαμόρφωσιν αὐτῶν ἀπὸ τῆς διάφορες τροπῆς τῆς ὁποίας λαμβάνει ἡ καθημερινὴ μας ζωὴ λόγῳ τῶν ἀνθρωπίνων τάσεων. Τὸ συνιστῶμεν ἐνθέρμως. Πωλεῖται εἰς τὰ Κεντρικὰ Βιβλιοπωλεῖα.

«**ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΚΗΡΥΞ**», 30 Ὀκτωβρίου 1934. — «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς». Αἱ κοινωνικὰ μας ἀτέλειαι, ἡ σύγκρουσις τῶν ἀγράφων νόμων μετὰ τῶν γραπτῶν τοιοῦτων, ὁ ἀληθὴς ἀνθρώπος πρὸς τὸν ἀναληθὴ τοιοῦτον, ὅλα αὐτὰ μαζὶ ὤθησαν τὸν κ. Στεφ. Τσίντζου νὰ γράψῃ τὸ νέον του βιβλίον «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς» καὶ νὰ μᾶς παρουσιάσῃ τὸν τέλειον ἀνθρώπον ὅπως τὸν ἐφαντάσθησαν οἱ μεγάλοι μας δραματισταί. Δι' αὐτὸ τὸν «κ. Εἰσαγγελέα» τὸν συνιστῶμεν ἰδιαίτερας πρὸς τοὺς περὶ τὰ κοινωνιολογικὰ ζητήματα ἀσχολουμένους. Πωλεῖται εἰς τὰ Κεντρικὰ Βιβλιοπωλεῖα.

«**ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ**», 1 Νοεμβρίου 1935. — Εἰς ὅλα τὰ βιβλιοπωλεῖα ἐξασκολουθεῖ νὰ πωληθῆται τὸ κοινωνικὸν περιεχομένου καὶ ἐνδιαφέροντος ἔργον τοῦ κ. Στεφ. Τσίντζου «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς». Πρόκειται περὶ ἔργου τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ ἕνα κομμάτι πραγματικῆς ζωῆς παρμένης μετὰ μεγάλην παρατηρητικότηταν, λεπτότητα καὶ βαθεῖαν ψυχολογίαν.

Τὶ διὰ τὸν «**ΕΚΤΟΠΙΣΘΕΝΤΑ**» ἔγραψεν ὁ Ἀθηναῖος Τύπος:

«**ΕΣΠΕΡΙΝΗ**», 28 Δεκεμβρίου 1929. — Νέα βιβλία. — «Ὁ Ἐκτοπισθεὺς», Στεφ. Κ. Τσίντζου. Ἐκδότης Ι. Ν. Σιεδέρης. — Εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ διηγήματος τὸ ὅποιον μισραῖως παρακολοθεῖ τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν, παρατηρεῖται μία πρόδος, ἥτις οφείλεται εἰς εὐρύτεραν ἀντίληψιν τῶν ψυχικῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ πλεῖστον τροφοδοτοῦν τὴν λογοτεχνίαν. Τὸ διήγημα παρ' ἡμῶν ἤρξισε μὲν μίαν ὀπλῆν ἔρευναν, διὰ νὰ εἰσέλθῃ βαθμῆδόν εἰς μίαν βαθυτέραν ἀνασκόπησιν τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία κατέστη πολὺ ὀδυρκοκὸς καὶ δυσχεροστέρα. Τὸ κοινωνικὸν διήγημα, τὸ ὅποιον ἀρῆται τὰ θέματά του ἀπὸ τῆς ζωσαν πραγματικότητος, τὴν σύγχρονον βιοπάλην, ἀπὸ τὸ ἐγκληματοῦν ἄτομον καὶ τὸ ἀσικοῦν σύνολον, ἔλκυουν τὸ ἐνδιαφέρον καὶ οἱ ἀσχολούμενοι εἰς τὴν σφιγγομέτρῃσιν τῆς ζωῆς αὐτῆς ἔχουν ν' ἀποκομίσουν ἀρκετὰ διδάγματα.

Τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν, τὴν πόλην τῶν παθῶν καὶ αἰσθημάτων, τὴν ἰσὺν τῶν ἀγράφων νόμων, τὸν «ἐσωτερικόν» ἀνθρώπον ἐμελέτησεν ὁ κ. Στεφ. Τσίντζου, ὅστις διὰ τοῦ συλλογῶν διηγημάτων ἀπέδειξε προσόντα ἀξία προσοχῆς. Τὰ διηγήματά του, ἀνεφάρμα εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀνθρωπίνων ἀτελειῶν καὶ κακιῶν, δίδουν τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ παρακολοουθῆσθῃ ἐπισόδια τῆς καθημερινῆς ζωῆς, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν τὴν κοινωνίαν εἰς τὴν πραγματικῆν τῆς ἐκδήλωσιν καὶ τὰ ὁποῖα μᾶς κάνουν νὰ σκεπτόμεθα βαθύτερα. Τὰ διηγήματά του δὲν εἶνε συνήθεις περιγραφαὶ ἢ ἀπλῆ ἀφήγησις, ἀλλὰ παρατηρήσεις καὶ ἐντυπώσεις, κρίσεις καὶ συμπεράσματα ὑπὸ μορφῆν διηγήματος. Τὴν πλοκὴν ὑποκαθιστᾷ ἡ σκέψις. Καὶ αἱ παρατηρήσεις εἶνε λογικαί, αἱ κρίσεις φιλοσοφικαί, τὰ συμπεράσματα διδακτικὰ. Ἐκτίθενται δὲ τὰ ἐπισόδια

αυτά της ζωής εις ὕφος ὁμαλόν, με διαλεκτικὴν δεξιότητα. Εἰς τὰ διηγήματά του ἐν γένει διαφαίνεται μία εὐλακρινῆς προσπάθεια νὰ μᾶς εἰπῆ κάτι πὺν δὲν τὸ ἔχουν εἰπῆ ἄλλοι. Καὶ αὐτὸ, δὲν εἶνε εὐκαταφρόνητον.

Δ. Ι. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ

«ΕΜΠΡΟΣ», 29 Δεκεμβρίου 1929. — Ὑπὸ τὸν αὐτὸν κριτικὸν ὄμιλον,
«ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ», 5 Ἰανουαρίου 1930. — Νέα βιβλία. «Ὁ Ἐκτοπισθεὶς», Στεφ. Κ. Τσίντζου, ἑκδοσις Ι. Ν. Σιδέρη. — Ἐβδόμη τὸ προηγούμενον βιβλίον τοῦ κ. Στεφ. Τσίντζου. Σήμερον ἐξέδωθ' ὁ «Ἐκτοπισθεὶς» ὑπὸ τοῦ Ἐκδοτικοῦ Οἴκου Ι. Ν. Σιδέρη. Τόσον διὰ τὸ πρῶτον ὅσον καὶ διὰ τὸ παρὸν εὐρίσκω ὅτι δὲν εἶνε διηγήματα, ἀλλὰ πιστὲς εἰκόνες παρμένες ἀπ' τὰ αἰώνια δράματα τῆς ζωῆς μέσα στὴ κοινωνία τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ εὐρίσκω ἀκόμη, ὅτι με μίαν λεπτὴν διαρακτικότητα, πού διακρίνει τὸν Συγγραφέα, δὲν ἔδωκε μόνον τίς εἰκόνες τῶν κοινωνικῶν αὐτῶν δραμάτων ἐμφανίζων αὐτὰ κατὰ τὴν πλοκὴν καὶ τὴν ἐκτύλιξίν των, ὅπως βλεπεῖται κειεὶς συνήθως εἰς ἔργα (δραματικῶν, διηγηματογραφῶν κ.λπ.), ἀλλὰ κατάρθρωσε νὰ εἰσελθῆ βαθεῖα καὶ νὰ εὐρῆ τοὺς φυσικοὺς νόμους πού διέπουν τὸν ἄνθρωπον. Προσδιορίζων ἴσως τὴν μορφήν, τὴν φύσιν καὶ τὸν βαθμὸν τῶν ἐπιδράσεων πού ὀφίσταται ὁ ἄνθρωπος, μᾶσα εἰς τὸ περιβάλλον εἰς τὸ ὅποιον ἐκάστοτε εὐρίσκειται, δοῶ καὶ διαβίω, καθώρουσ με ἀκριβεῖαν, ὄντως ἐπαινετὴν, τοὺς παράγοντας πού καλλιεργοῦν ὀρισμένα ἐνστικτικὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε ν' ἀνακλύπτουν τὰ κοινωνικὰ δράματα καὶ νὰ ἐπέρχονται αἱ κοινωνικαὶ νόσοι.

Καθώρουσ ἀκόμη, ὅτι τὰ ἀνθρώπινα ἐνστικτικὰ εἶνε συνέπεια ἄμεσος καὶ ἀπὸτέλεσμα τῶν φυσικῶν νόμων καὶ δὲν ἤμποροῦν, ἢ τοὐλάχιστον εἶνε ὑπέροχον δύσκολον, νὰ ἐξαλειφθοῦν. Εἶνε ὅμως δυνατὸν, λέγει, νὰ ἐκλείψουν οἱ παράγοντες πού καλλιεργοῦν τὰ ἐνστικτικὰ αὐτὰ, καὶ ἔτσι τὰ ἐνστικτικὰ ἠμεμῶντα νὰ ἀμβλύνωνται καὶ νὰ μὴ ὄθωσιν εἰς πράξεις, ἐνεργείας καὶ λογισμοὺς, πού ἐκτείνονται βαθυτέρω ἐκ τῆς συνπαρέσεως καὶ ἄλλων παραγόντων, ἐπιφέρουν τὰς κοινωνικὰς νόσους.

Ἐν τούτῳ εὐρίσκω τὴν ἐπιτυχίαν τῶν διηγημάτων τοῦ κ. Τσίντζου, εἰς τὸ ὅτι δηλαδὴ, ἀποτελοῦν βαθεῖα κοινωνιολογικὴ μελέτη.

ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΠΕΠΟΝΗΣ

«ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ», 20 Ἰανουαρίου 1930. — Νέα βιβλία. «Ὁ Ἐκτοπισθεὶς», Στεφ. Τσίντζου, ἑκδοσις Ι. Ν. Σιδέρη. — Κάθε πρῶτῃ τοῦ νέου ἔτους ὁ διηγηματογράφος μας κ. Στέφ. Τσίντζος παρουσιάσει ἀπὸ μίαν σειράν διηγημάτων του, σὰν νὰ ἐπιδιώκῃ μ' αὐτὸ νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα στὴ κατεύθυνσιν τοῦ διηγήματος γιὰ τὸν καινούριον χρόνον. Εἶνε ἀλήθεια αὐτὸ ὅ κ. Τσίντζος ἀπ' τὴν ἐποχὴ πού ἔπαψε νὰ ἐκδίδῃ τὸ ὑπέροχον περιοδικὸν τοῦ «Χορὰ» εἶχε πάφει νὰ ἀναμυγνύεται με τὴ λογοτεχνία, κ' ἔτσι οἱ μὲν παλῆοι τὸν ἔχασαν, οἱ δὲ νέοι τὸν ἀγνοοῦσαν. Γιὰ μίαν στιγμὴν ἑσθρικά παρουσιάστηκε πέρυσιν με «Τὰ τέσσαρα διηγήματά μου», πού ὅταν τὰ διάβασα σχημάτισα τὴ γνώμην ὅτι ἔσβησε με μίαν κανυλιὰ τὸ παρελθὸν του κ' ἀπ' τὴ λογοτεχνία πῆλθες στὴ κοινωνιολογία. Τὸ στρωτὸ γράμμα τοῦ ἐν συνδυασμῷ με τὴ σημερινὴν του διείσδυσι μέσα στὰ κοινωνικὰ ζητήματα συντέλεσαν ὥστε τὰ διηγήματά του νὰ τὴν τρίπτουν μονάχα, ἀλλὰ νὰ διδάσκουν. Εἶχα ἀπόφασι ἀπὸ πέρυσιν νὰ γράψω τὴ κρίσιν μου, ἀλλὰ μέρα με τὴν ἡμέραν ἀνέβαλα μέχρι σήμερον πού ἀναγκάζομαι ἀπ' τὴν ἐπιτυχία τοῦ νέου βιβλίου του «Ὁ Ἐκτοπισθεὶς». Δὲν εἶνε πολὺ ἄν πῶ ὅτι «Ὁ Ἐκτοπισθεὶς» ἀποτελεῖ τὰ 4/4 τῆς ἑλληνικῆς συγγραφῆς κ' ἀκόμα ὅτι ὁ κ. Τσίντζος εἶνε ὁ βαθέτερος Ἕλληνας κοινωνιολόγος συγγραφεὺς. Κάποτε μοῦ εἶπε: «...Ἐφ' ὅσον οἱ συγγραφεὶς ἀποτείνονται πρὸς τὴν κοινωνία, τὰ θεματὰ των πρέπει νὰ παίρνωται ἀπ' αὐτὴ... Δὲν εἶνε σωστὸ νὰ περιορίζωται οἱ συγγραφεὶς σπὸ ἐπὶ διηγηματικὸ μέρος, ἀλλὰ πρέπει νὰ προσδιορίζουν τίς καταστάσεις διὰ τῆς τακτικῆς τῶν ἡρώων των, διότι αὐτὸ εἶνε ἐκεῖνον πού ἐνδιαφέρει τὸν ἀναγνώστη...». Δὲν ἔχει ἄδικο. Οἱ σημερινοὶ διηγηματογράφοι μας κατῆνησαν παραμυθιάδες, κ' ὅταν βρίσκωμαι μεταξύ των καὶ τοὺς ἀκούω νὰ λένε: «Τὸ ἑλληνικὸν διῆγημα δὲν ὑποστηρίζεται!...» γελᾷ μαζὶ τους γιὰτὶ ἀφοῦ δὲν ἔχουν τὴ δύναμιν νὰ καταλάθουν τί σεορίζουν σὺν κωμῆακί, ἔχουν τὸ παράπονον διότι δὲν ὑποστηρίζονται. Ὁ κόσμος τώρα εἶνε κατ' ἐξοχὴν θετικὸς καὶ ὡς τοιοῦτος τὸ ὄνειρα, τοὺς ἰπποτισμοὺς, τὰ ἀισθήματα καὶ κάζε πράγματα πού τὸν

όδηγει πρὸς ἕνα ἀόριστο ἰδεώδες τὸ διέγραψε, ἀκολουθώντας τὶς βιωτικὲς ἀνάγκες ποὺ τὸν ὠδήγησαν στὴ πραγματικότητα. Ὁ ἄνθρωπος ἐκ φύσεως δὲν εἶνε ἰδεώδης, ἀλλ' ἐνε ἕνα ὀλισθητικὸ ὑπάρχον τὸ ὁποῖον δρᾷ, ἐργάζεται καὶ διαβιώνει μέσα στὴ παραγωγή του καὶ ἴσως σκέπτεται προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ κάτι καλλίτερον γιὰ τὴ καλλιτέρευσι μιάς αἰρίας. Μ' αὐτὲς τὶς σκέψεις φαίνεται ὅτι ἀμφορούμενος ὁ κ. Τσιντζὸς συνέγραψε καὶ μᾶς παρουσίασε τὸν θετικὸν ἄνθρωπο μέσα στὴ ζωὴ του, στὴ δράσι του, στὴν ἐξέλιξι του. Γι' αὐτὸ ἐκείνοι ποὺ διάβασαν τὸν «Ἐκτοπισθέντα» καὶ τὰ «Τέσσαρα Διηγήματά μου» δὲν συνήτησαν τὸ κατ' ἐπιφάνειαν, ἀλλὰ τὸ βάθος μιάς ἐκάστης ἐνόησις τῶν πράξεων μας.

Μ.—
«ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ», 31 Μαρτίου 1930. — Ὁ κ. Στ. Τσιντζὸς ἐξέδωκεν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ἐκτοπισθεὶς» νέον τῶνον κοινωνικῶν διηγημάτων, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζει ἡ παρατηρητικότητα, ἡ ψυχολογία καὶ τὸ φιλοσοφικὸν πνεῦμα.

«ΠΡΩΤΑ», 26 Ἰανουαρίου 1930. — «Ὁ Ἐκτοπισθεὶς». Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐκυκλοφόρησε τὸ νέον βιβλίον τοῦ κ. Στεφ. Τσιντζοῦ, μὲ μίαν σειρὰν ἐξ διηγημάτων πολὺ καλογραμμένων. Τὸ βιβλίον αὐτὸ ποὺ φέρει τὸν τίτλον τοῦ πρώτου κατὰ σειρὰν διηγήματος, περιλαμβάνει καὶ τὰ ἐξῆς ἄλλα: «Γύρω ἀπ' τὸ πόνον», τὸ «Χορευτὴ τοῦ Δράμου», τὸν «Ἄνθρωπον μὲ τὰ γατιά», τὸ «Κουτσάφτες εἶνε;» καὶ «Τὰ Παιδιά τοῦ Ἐρωτα». Ὁλ' αὐτὰ τὰ διηγήματα γραμμένα μὲ μίαν προσπάθειαν πρωτοτυπίας, ἀποτελοῦν μίαν ἐργασίαν κοινωνιστικῆς περιεχομένην, διὰ τὴν ὁποῖαν εἶνε ἀξίος πάσης ἐνθαρρύνσεως ὁ ἀκαταπρόητος συγγραφεὺς των.

«ΗΜΕΡΗΣΙΟΣ ΤΥΠΟΣ», 27 Δεκεμβρίου 1929. — Ὁ κ. Στεφ. Τσιντζὸς ἐξέδωκε νέαν σειρὰν ἠθογραφικῶν καὶ κοινωνικῶν διηγημάτων του: «Ὁ Ἐκτοπισθεὶς», «Γύρω ἀπ' τὸ πόνον», «Κουτσάφτες εἶνε;» καὶ ἄλλα, γραμμένα πάντοτε μὲ τὴν ἰδίαν παρατηρητικὴν διεσπαστικότητα ποὺ διακρίνει τὸ ὄφος του.

«ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 31 Δεκεμβρίου 1929. — «Ὁ Ἐκτοπισθεὶς». — Ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Ι. Ν. Σιδέρη ἐξεδόθη καὶ κυκλοφορεῖ «Ὁ Ἐκτοπισθεὶς» τοῦ διηγηματογράφου μας κ. Στεφ. Τσιντζοῦ. Τὸ τελευταῖον αὐτὸ βιβλίον ἀξίζει ἰδιαίτεραις προσοχῆς ὅσον καὶ ἐκτιμήσεως, διότι ἐξετάζει ὀλοκληρωτικῶς τὴν κοινωνίαν, ἀναλύει αὐτὴν προσδιορίζων τὸ μέγεθος τοῦ κακοῦ ὡς καὶ τὸν τρόπον τῆς περιτολῆς αὐτοῦ. Ἀνατομικῶς ἐξετάζει τὴν πολιτικὴν σταδιοδρομίαν τῆς χώρας μας, τὰ αἴτια τῆς κοινωνικῆς ἐξαχρείωσός της καὶ φθάνει εἰς τὸ σημεῖον νὰ διαφανῇ ὅτι ὅπως διαβιούμεν δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπανηθῇ Κράτος καὶ Λαὸς ὡς ἑνὰς καὶ αὐτὸς ὄργανισμός. Τὸ συνιστώμεν ἐνθέρμως μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι μετὰ τὴν θὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν ἀναγκῶσιν αὐτοῦ. Προελογήθη ὑπὸ τῶν συγγραφέων κ.κ. Δ. Ι. Καλογερόπουλου καὶ Ι. Πεπονῆ.

«ΕΘΝΟΣ», 27 Δεκεμβρίου 1929. — Ὑπὸ τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Ι. Ν. Σιδέρη ἐξεδόθη «Ὁ Ἐκτοπισθεὶς» τοῦ κ. Στεφ. Τσιντζοῦ, σειρά ἐξ καλογραμμένων διηγημάτων, τὰ ὁποῖα ἐπρολόγησαν οἱ κ.κ. Δ. Ι. Καλογερόπουλος καὶ Ι. Πεπονῆς.

Τὶ διὰ «ΤΑ ΤΕΣΣΕΡΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ΜΟΥ» ἔγραψεν ὁ Ἀθηναϊκὸς Τύπος :

«ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ», 11 Μαρτίου 1929. — Στεφάνου Τσιντζοῦ. — «Τὰ τέσσαρα διηγήματά μου». — Γνωρίζω τὸν κ. Τσιντζὸν ἀπὸ χρόνια. Κιᾶνος, ἀγαθὸς, εὐγενικὸς, παλαιῶν μ' ἐπιτιμήματα καὶ ὑπομονὴν γιὰ νὰ ζήσῃ. Θυμοῦμαι πὸς πρὶν ἀπὸ 15 καὶ περισσώτερα χρόνια ἐβγαλε ἕνα ὡμῶρον περιοδικὸ, τὴ «Χαρά». Ἐπειτα ἔπαυσε ν' ἀσχολῆται μὲ τὴ λογοτεχνία.

Ὅταν μοῦ ἔστειλε τὸ βιβλίον του «Τὰ Τέσσαρα Διηγήματά μου», ὁμολογῶ πὸς παροξενεῦθηκα λιγάκι. Ὅπως δὴταπε ἐπειδὴ ἄλλοτε ἔγραφε, δὲν εὕρηκα τὸ πρῶτον ἐντελὸς ἀφύσικον καὶ μὲ τὴν ἰδέαν πὸς θὰ περνοῦσα λίγο τὴν ὥρα μου, ἀρχισα νὰ διαβάω.

Ἡ πρώτη μου ἐντύπωσις ἦταν ἐκείνη ποὺ ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς στὸ πρόλογόν του: «Δὲν εἶνε αἰσιώχῃ ἡ γλῶσσα, δὲν ἔχουν τὸ ὄφος διηγήματος». Σὲ λίγο ὅμως ἐξέχασα τὶς ἀτέλειαι αὐτῆς γιατί ἀπεκόλλησα κάτι ἄλλο σοβαρῶτερον. Ὁ Τσιντζὸς κοινωνιολόγος! Καὶ τί κοινωνιολόγος. Χωρὶς περιστροφῆς.

Ἄποτομος, Ξηρός, ἄλλα καὶ σαφής. Δὲν δείχνει τὸν ἐλάχιστον διαταγμὸν αἰτῆ ἀντιλήψεις του. Πιστεύει ἀπόλυτα σ' αὐτὲς καὶ τὶς ἐκθέτει μὲ θάρρος καὶ σαφήνεια. Τὸ πρῶτον διηγήματός του «Ἐκέρβισα μιά γυναίκα καρδιά» δὲν μ' ἐκράτησε πολὺ. Ἔινε ἕνα παραμῦθον χωρὶς μεγάλου βάθους. Ἡ ἐπιτύπωση ὅμως αὐτῆ γίνεταί ἀφορμὴ γὰρ μεγάλωσιν ἢ ἐκπλήξιν τοῦ ἀναγνώστου στὸ «Θέλω ν' ἀμείβωμαι» καὶ ἔπειτα στὸ τρίτον «Ὁ Ἰάσων Στρώφλος» κ' ἔπειτα στὸ τέταρτον «Ἡ Καφεσσαντανίστρα». Ἡ διάταξις αὐτῆ ἴσως νὰ ἔγινε ἐν ἐπιγνώσει καὶ ἀπὸ τὴν ἰσχύοντα τοῦ Συγγραφέως.

Μόλις ἀρχίζει τὸ διάβασμα τῶν τριῶν αὐτῶν διηγημάτων, ὁ λογοτέχνης ἀναγνώστης ζαρώνει τὰ μοῖτρα του, ἀφίνει τὴν ξάπλα καὶ σκύβει περισσότερο στὸ βιβλίον. Κοινωνιολογία βαθεῖα, ἀποφθέγματα φιλοσοφικά καὶ παρατηρητικότης σπανία. Ἔινε ἀδύνατον ὁ ἀναγνώστης, ὁποιοσδήποτε καὶ ἂν εἴη, νὰ μὴ βρῆται κάτι ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ μέσα στὴ ζωὴ τῶν προσώπων τοῦ συγγραφέως. Τὸ «βέβαια ἔτσι εἶνε...» εἶνε ἀδύνατον νὰ μὴ ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ χεῖλη καὶ τοῦ πλέον δυσκόλου ἀναγνώστου.

Δὲν ἐσιερχομαι στὴ κοινωνιολογικὴ ἀνάλυσιν τῶν διηγημάτων τοῦ κ. Τσίντζου. Ἀρπάζω μόνον τὸν ἥρωά του τὸν ὕδιν εἰς ἕνα τὰ διηγήματα καὶ ἐνῶ τὸν φιλῶ μὲ τὴν καρδιά μου, τὸν λυποῦμαι ἔπειτα γιατί... εἶνε μόνος του! Ἔινε ὁ Χριστὸς τοῦ Εὐαγγελίου... Καὶ τοῦτο λέγει: «Ὁ ἔχων ὄτα ἀκούειν ἀκούτω!» Ἄλλ' ἀκούεται ὅσον καὶ Ἐκεῖνος.

Ἄδιόφορον ὅμως! Αὐτὸς σπεῖρει. Καὶ ὁ σπόρος εἶνε πολὺ καλὸς, ἐξαιρετικῶς ἐκλεκτός. Ἄν δὲν ὑπάρχη ἡ κατάλληλη γῆ γιὰ νὰ τὸν δεχθῆ, θὰ βρεθῆ ὅμως ἕνα μικρὸ κομμάτι γιὰ νὰ πιάσῃ ἕνα λευκὸ λουλούδι. Καὶ τὸ λουλούδι αὐτὸ ἄς εἴη ἡ καλλίτερη ἀνταμοιβὴ γιὰ τὸν ἐκλεκτὸν Συγγραφέα.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΣΩΚΟΣ

«**ΕΣΠΕΡΙΝΗ**», 8 Φεβρουαρίου 1929. — Νέα βιβλία. — «Τὰ τέσσαρα Διηγήματά μου». — Ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ἐπιτροπῆς Κοινωνιολόγων καὶ κυκλοφοροῦν τέσσαρα διηγήματα ὑπὸ τοὺς τίτλους «Ἐκέρβισα μιά γυναίκα καρδιά», «Θέλω ν' ἀμείβωμαι», «Ὁ Ἰάσων Στρώφλος» καὶ ἡ «Καφεσσαντανίστρα» τοῦ κ. Στεφάνου Τσίντζου. Ὁ Συγγραφεὺς διὰ τῶν διηγημάτων αὐτῶν, ἐγκαινιάζει μίαν πρωτοτυπίαν. Τὸ βιβλίον διαφέρει τῶν ἄλλων εἰς τὸ ὅρος, εἰς τὸ σῆμα καὶ διακρίνεται διὰ τὴν ἀφρασίαν, ὅσον καὶ εὐγλωττον κοινωνιολογίαν του. Ὁ Συγγραφεὺς παρ' ὅλην τὴν μεγάλην πλοκὴν τῶν θεμάτων, εἶνε σαφὴς καὶ βαθὺς εἰς τὰ κοινωνικὰ ζητήματα, τὰ ὁποῖα διαχειρίζεται μὲ περισσὴν τέχνην καὶ τρόπον καὶ ἀφίνει νὰ διαφαίνεται ἡ ἀλήθεια ἀπὸ τὴν τακτικὴν τῶν ἥρώων τῶν διηγημάτων του, ὡς καὶ ἡ πρόθεσις τοῦ Συγγραφέως νὰ εἶνε εὐλικρινὴς ἀπέναντι τῶν ἀναγνωστῶν του. Εἰς τὸν πρόλογον τοῦ βιβλίου ὁ συγγραφεὺς ἀφίνει νὰ παρουσιάσῃ μετρίορρον πλὴν, μολοντὶ ἐπρεπὶ νὰ εἶνε ὑπερῆφανος. «Ὅχι μόνον διὰ τὴν συγγραφὴν του, ἤτις σημεῖωνται σταθμὸν ἐπιτυχίας, ἀλλὰ διὰ τὸ βιβλίον τὸ ὁποῖον τιμᾷ τὴν Ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν. Τὸ συνιστάμεν μὲ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἀξίζει ἀπειρῶν ἐπαίνων καὶ μεγίστης ὑποστηρίξεως.

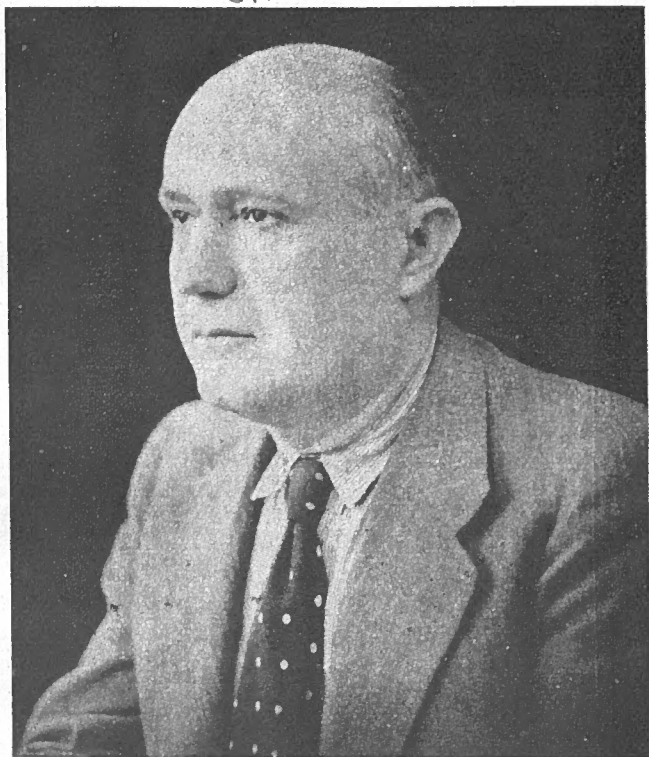
«**ΗΜΠΡΟΣ**», 9 Φεβρουαρίου 1929. — Ὑπὸ τὸν αὐτὸν λογοτέχνην κριτικὸν ὁμοιον.

«**ΠΑΤΡΙΣ**», 21 Φεβρουαρίου 1929. — «Τὰ τέσσαρα διηγήματά μου». — Ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον ἐξεδόθησαν ὑπὸ ἐπιτροπῆς κοινωνιολόγων καὶ κυκλοφοροῦν τέσσαρα διηγήματα τοῦ διηγηματογράφου μας κ. Στεφ. Τσίντζου ὑπὸ τοὺς τίτλους «Ἐκέρβισα μιά γυναίκα καρδιά», «Θέλω ν' ἀμείβωμαι», «Ὁ Ἰάσων Στρώφλος» καὶ ἡ «Καφεσσαντανίστρα». Ὁ κ. Τσίντζος διὰ τῶν διηγημάτων του αὐτῶν δίδει μίαν πραγματικὴν εἰκόνα τῆς ἐν γένει κοινωνικῆς καταστάσεως μὲ χωρὶς περιστροφὰς καὶ δὲν δεικνύει τὸν ἐλάχιστον διαταγμὸν εἰς τὰς ἀντιλήψεις του. Ἔινε πολὺ σαφής, τολμηρὸς, βαθὺς καὶ εὐλικρινὴς εἰς τὰ κοινωνικὰ ζητήματα τὰ ὁποῖα διαχειρίζεται μὲ περισσὴν τέχνην.

«**ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΒΗΜΑ**», 8 Φεβρουαρίου 1929. — «... Τὰ διηγήματα τοῦ κ. Στεφάνου Τσίντζου διακρίνεται βαθεῖα παρατηρητικότης καὶ εὐλικρινείας. Ἐξεδόθησαν διαπάναις Ἐπιτροπῆς Κοινωνιολόγων».

«**ΕΘΝΟΣ**», 7 Φεβρουαρίου 1929. — «... γραμμένα μὲ πολλὴν εὐσυνειδησίαν καὶ προσοχὴν καὶ ἐξευλισμένα ἀπὸ ἀσθημα. Τὸ ὅρος τῶν εἶνε κυριολεκτικῶς περίφημον, ἢ δὲ Κοινωνιολογία τῶν πολλῶ εὐγλωττων».

ΕΙΚ. 1

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Κ. ΤΣΙΝΤΖΟΣ

Κρίνων από τὸ ἔργον «Ὁ κ. Εἰσαγγελεὺς» ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ κ. Τσίντζος διαπλάσσει ἓνα ιδεώδη Εἰσαγγελέα καὶ ἀνώτερον ἄνθρωπον καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν διστάζει νὰ διατυπώσῃ μὲ ὠμότητα ἀληθείας, τὰς ὁποίας ἄλλοι δὲν τολμοῦν νὰ εἰπουν, δύναμαι νὰ διαπιστώσω, ὅτι καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Μεσολογγίου τὴν αὐτὴν ἀρχὴν θὰ ἐτήρει καὶ δὲν θὰ ἐδίστασε, Μεσολογγίτης αὐτός, νὰ φέρῃ εἰς φῶς ἱστορικὰς ἀληθείας, μὴ θέλων νὰ ἐμβάλῃ οὐδένα ἐκ τῶν μελετητῶν τῆς ἱστορίας τοῦ Μεσολογγίου εἰς πλάνας ἱστορικὰς διὰ νὰ εἶνε εὐχάριστος· εἶμαι βέβαιος ὅτι καὶ ἐν τῷ ἔργῳ του τοῦτῳ ἀποδεικνύει ἀνωτερότητα.

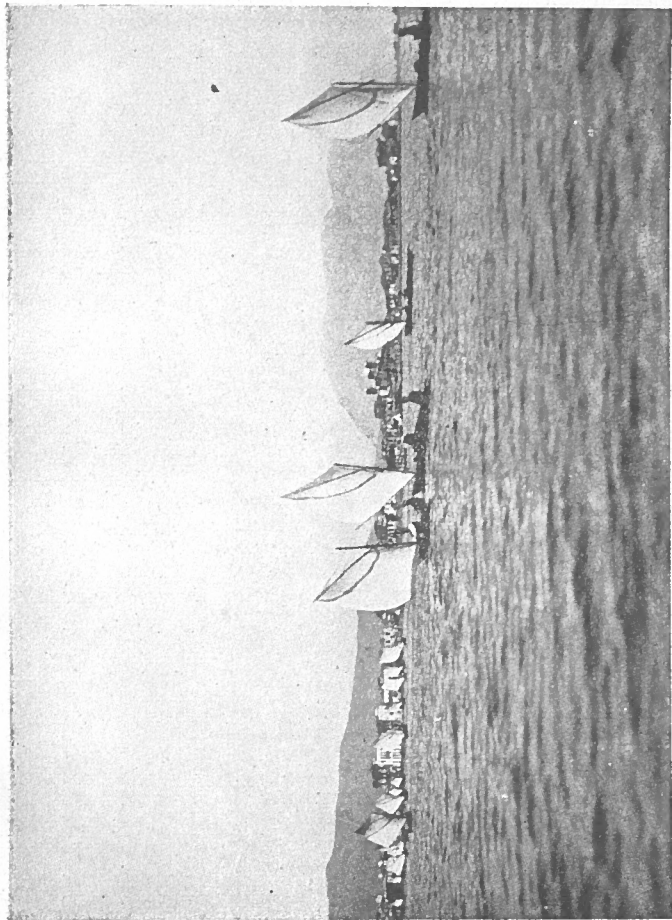
ΧΡΗΣΤΟΣ Ν. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

² Ἀρεοπαγίτης

Κεῖνοι πὸν πραγματικὰ σθαν-
θήκανε τὰ φυσικὰ θέλγητρα,
καὶ γνώρισαν τὸ Μεσολόγγι, ἀδύ-
νατο νὰ μὴν εἶπαν: «Πῶς τὸ
Μεσολόγγι ἀπ' τὴ Φύσι προικί-
στηκε μ' ἔξαιρετικὰ χαρίσματα!..»
Γι' αὐτὸ οἱ ποιηταὶ πὸν τραγού-
δησαν τὴ Λιμνοθάλασσά του, κ' οἱ
καλλιτέχνη πὸν ζωγράφισαν τὴν
βάρκα του, τὸ βασίλειμα, τὴν
ψαράδικη καλύβα, τὸν ψαρὰ μὲ
τὸ θαλασσομάχο, τὴν ἔξοχή του,
τὸν ἐπιθαλάσσιο δρόμο μὲ τὴ
περιμετρικὴ, τὸ ψαράδικο στολι-
σκο μ' ἀνοιγμένα τὰ πανιὰ πάνω
ἀπ' τὴν ἀκύματη θάλασσα καὶ
τόσα ἄλλα ὠμορφα τοπία πὸν
βρίσκονται κάτω ἀπὸ ἓνα με-
γάλο ὄριζοντα, δὲ κάμανε τί-
ποτε ἄλλο παρά: ἀντέγραψαν
τὴν ὠμορφη πραγματικότητα».

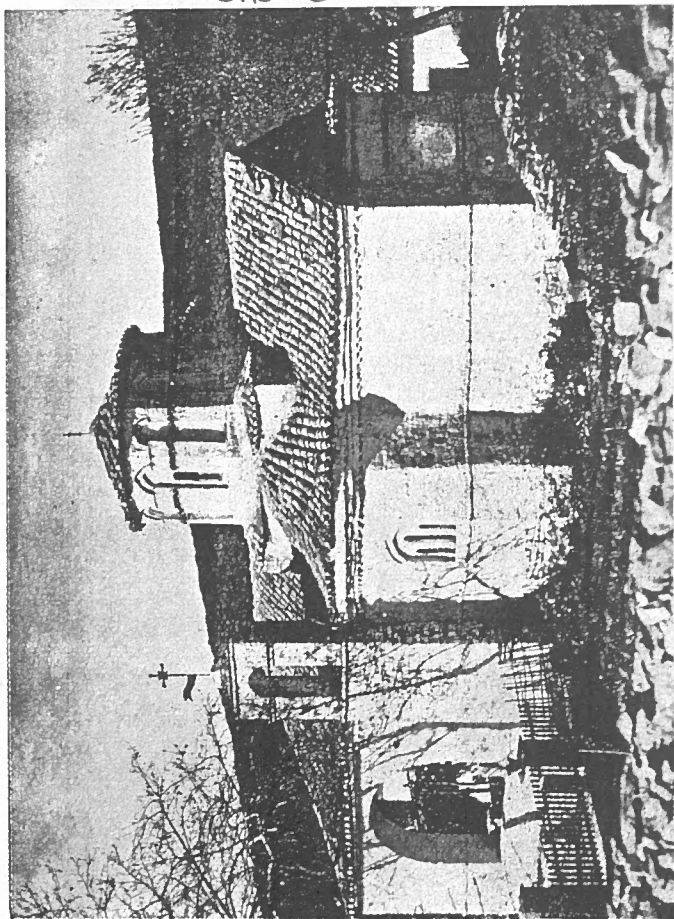
ΣΤΕΦΑΝΟΣ Κ. ΤΣΙΝΤΖΟΣ

Εικ. 2

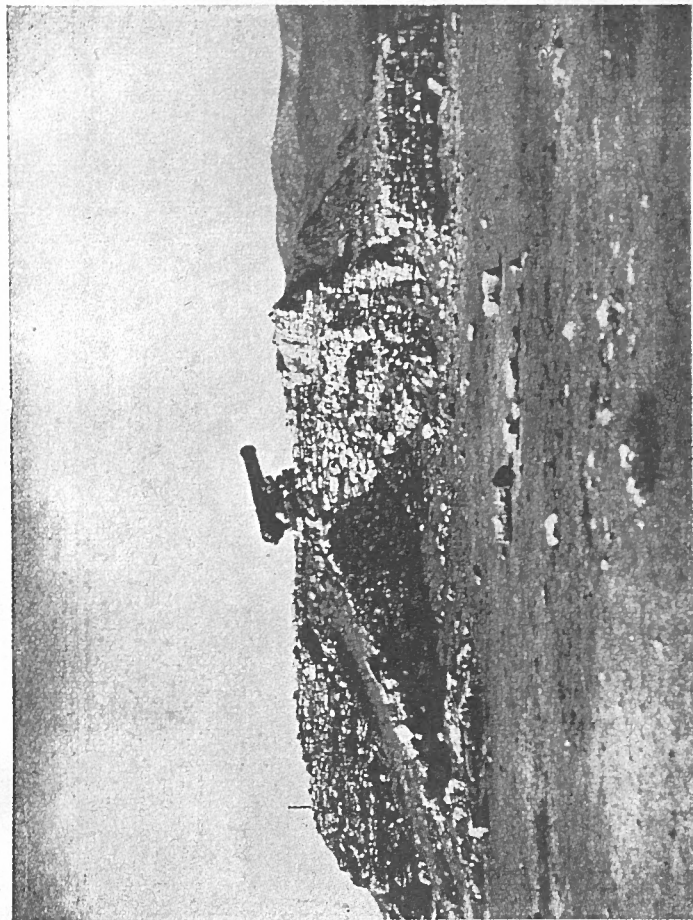
Γενική άποψη του Μεσολογγίου.

Εικ. 3

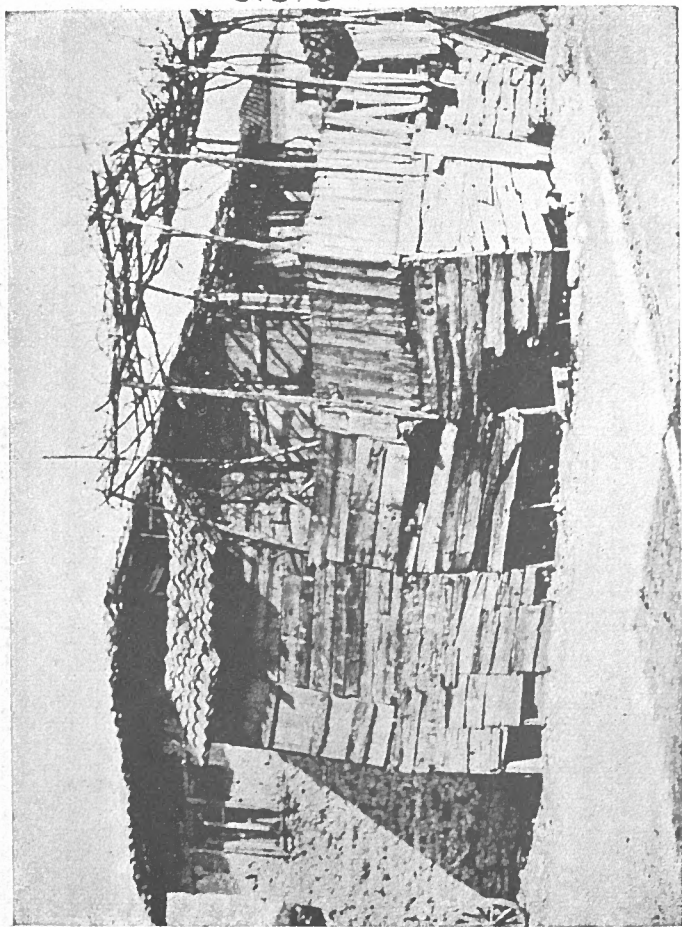
Ἡ ἱστορικὴ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Συμεῶνος.

Εικ. 4

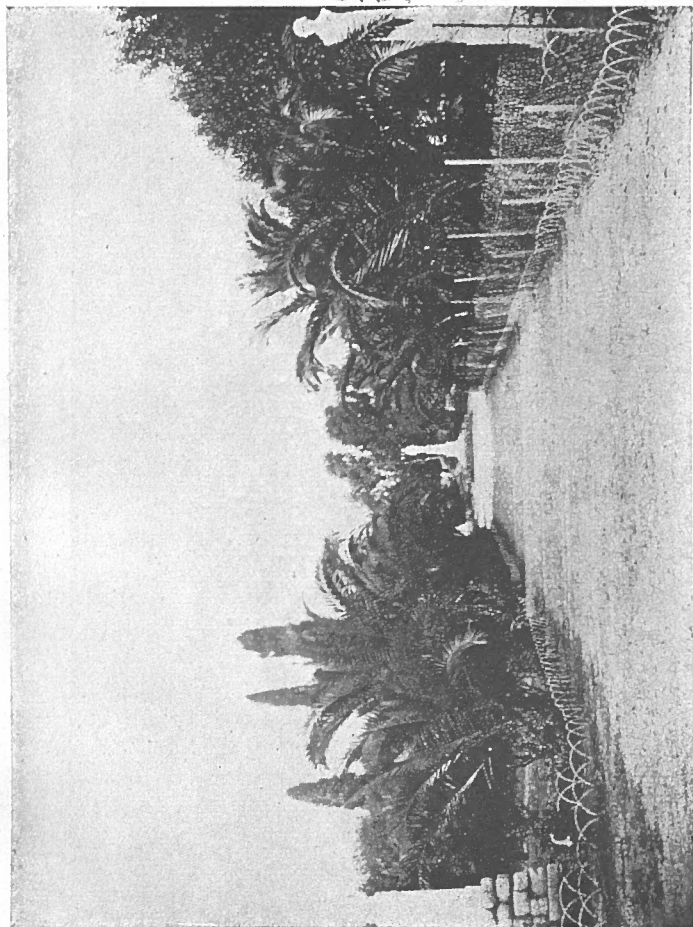
Τὸ κανονοστάσιον Φραγκλίνου (Τερμίπιλε).

Εικ. 5

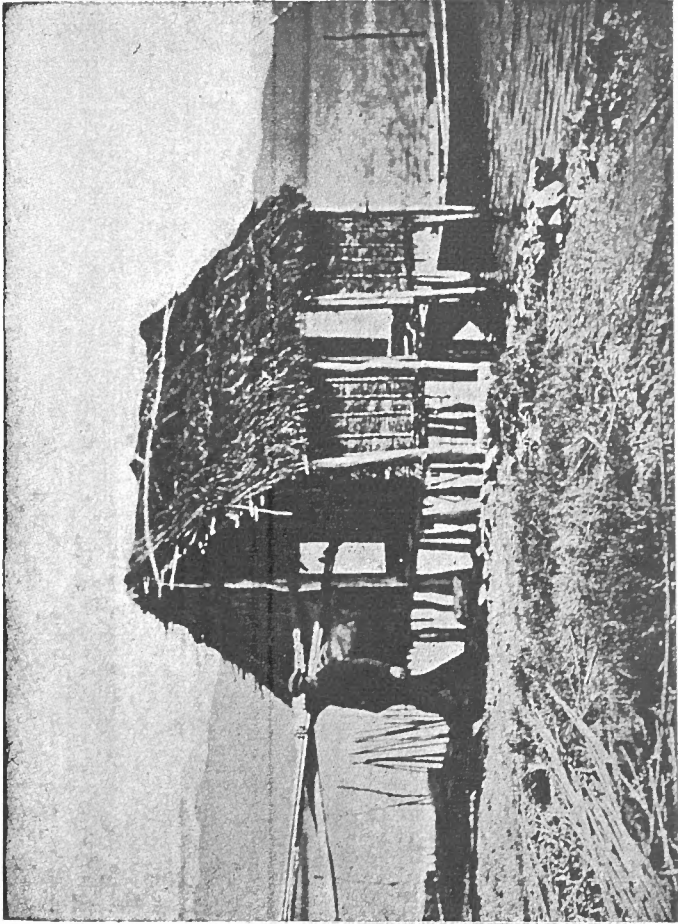
Σωζόμενο μέχρι σήμερα σπίτι της έποχής του 1826.

Εικ. 6

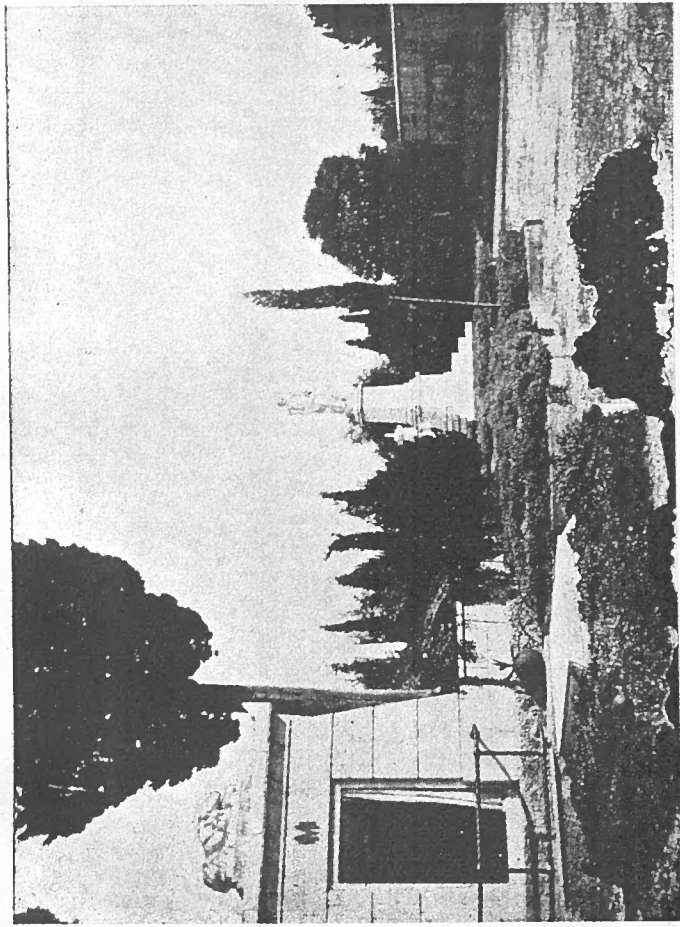
Ἡ κεντρικὴ εἴσοδος τῶν Ἡρώων.

ΕΙΣ. Α

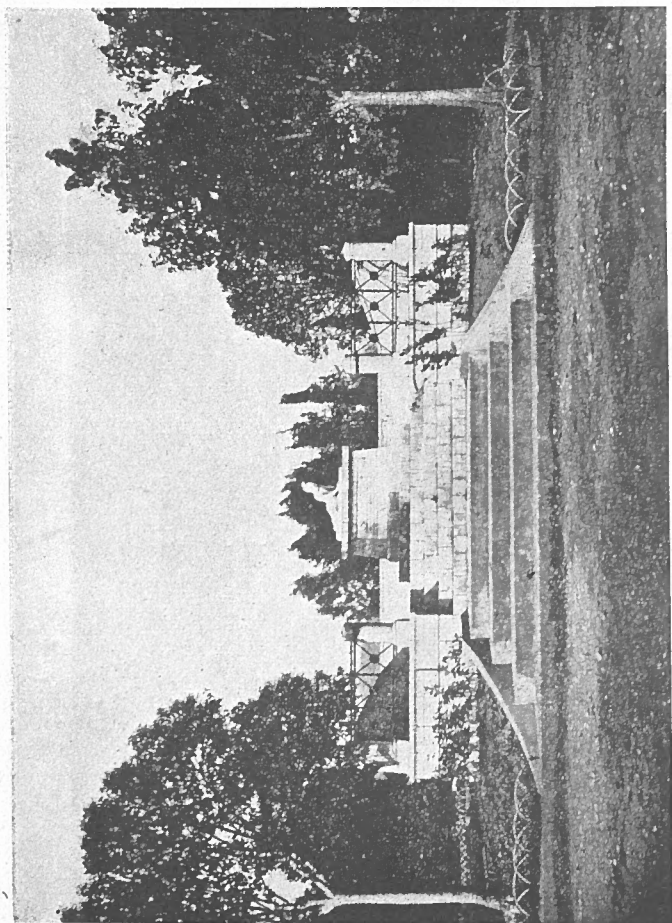
«Πελάδα» μικρά καλύβη τών ψαράδων.

Εικ 8

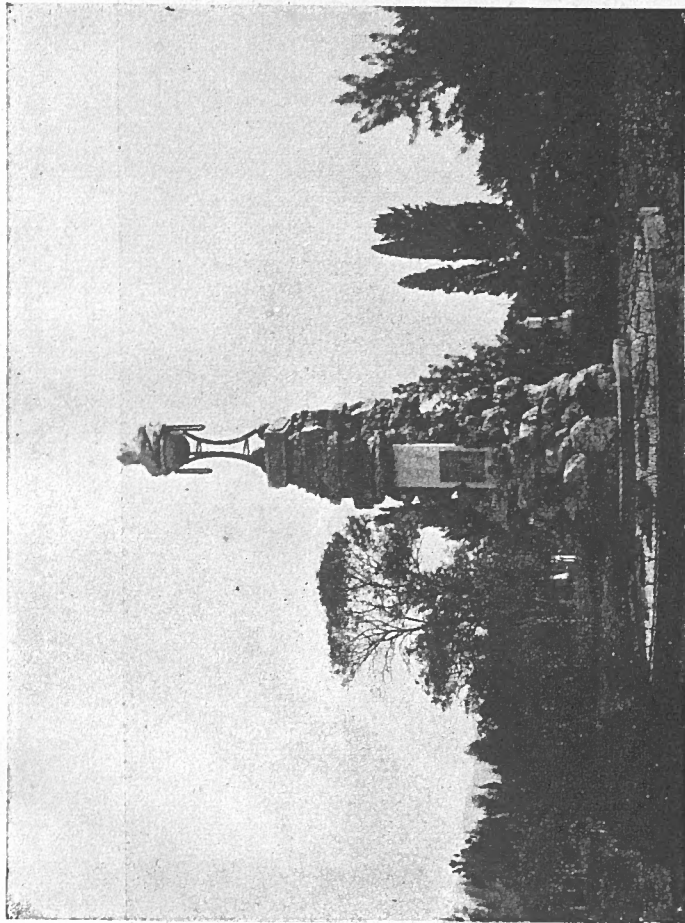
Τὸ Μνημεῖον τῶν Ἡρώων καὶ τὸ ἄγαλμα τοῦ Βύρωνος.

Εικ 9

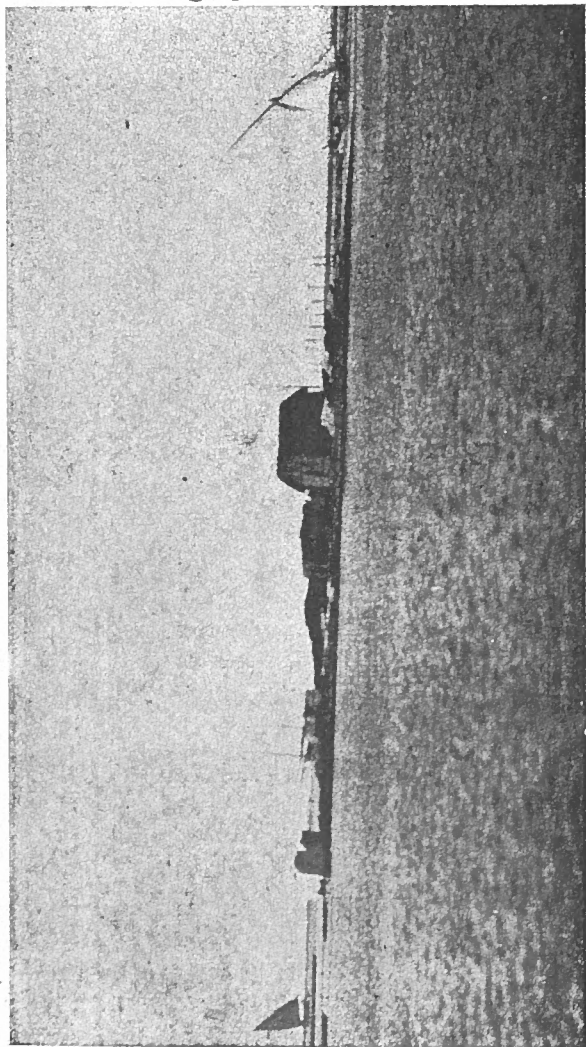
Μνημείον του Μάρκου Μπούτσαρη.

Εικ 10

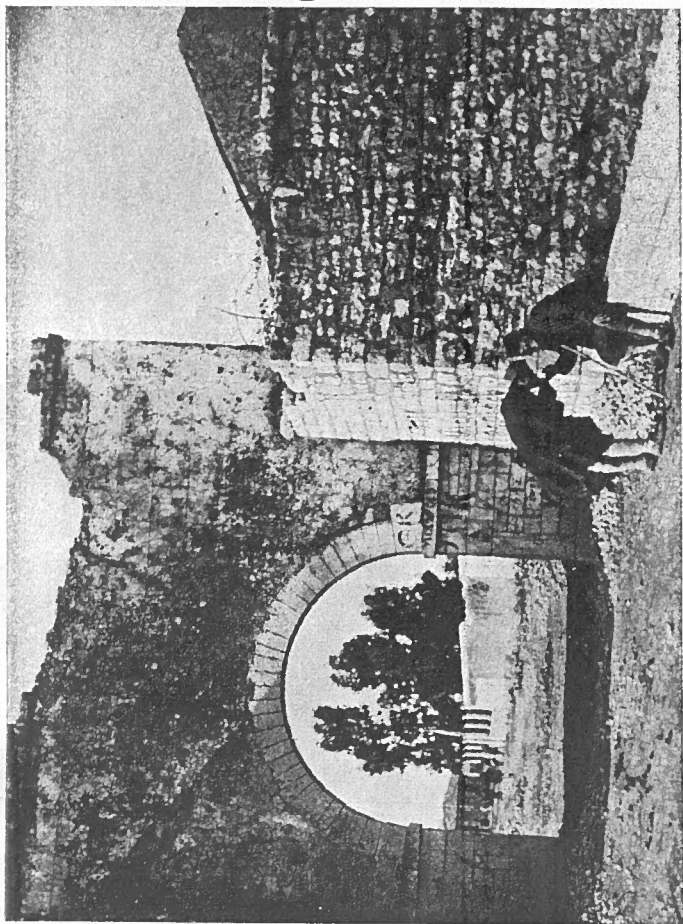
Μνημείον τών Φιλελλήνων.

Εικ 11

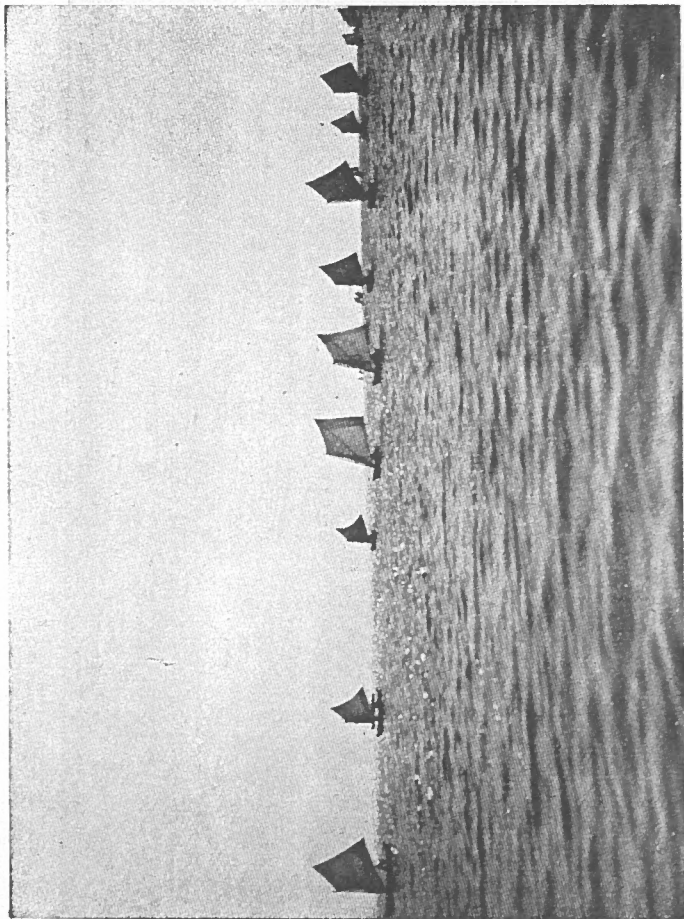
Τὸ Βασιλάδι ὅπως εὐρίσκεται σήμερον.

Εικ 12

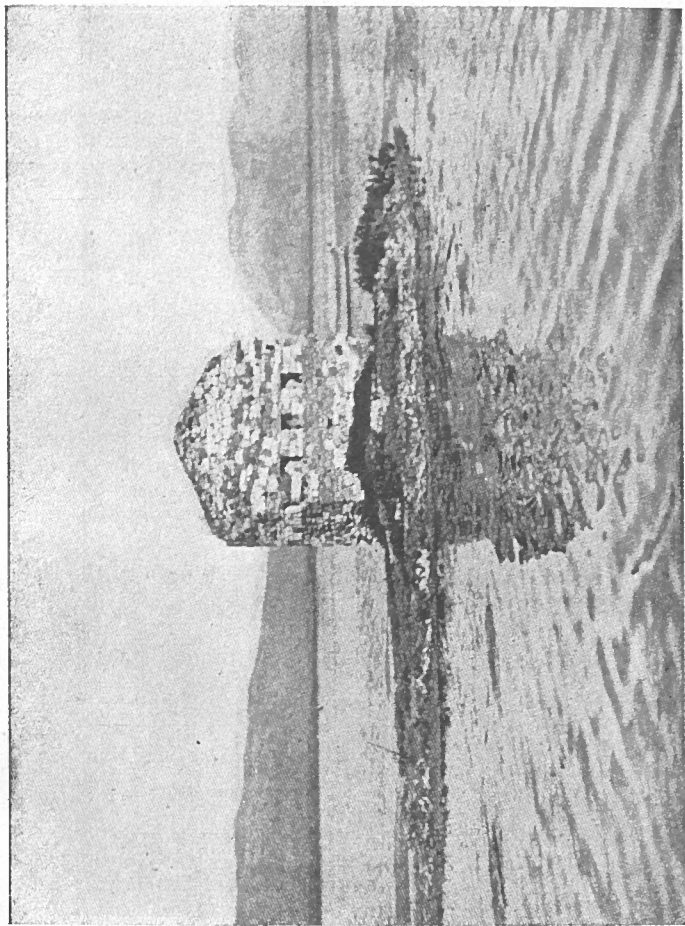
Ἡ Πύλη.

Εικ 13

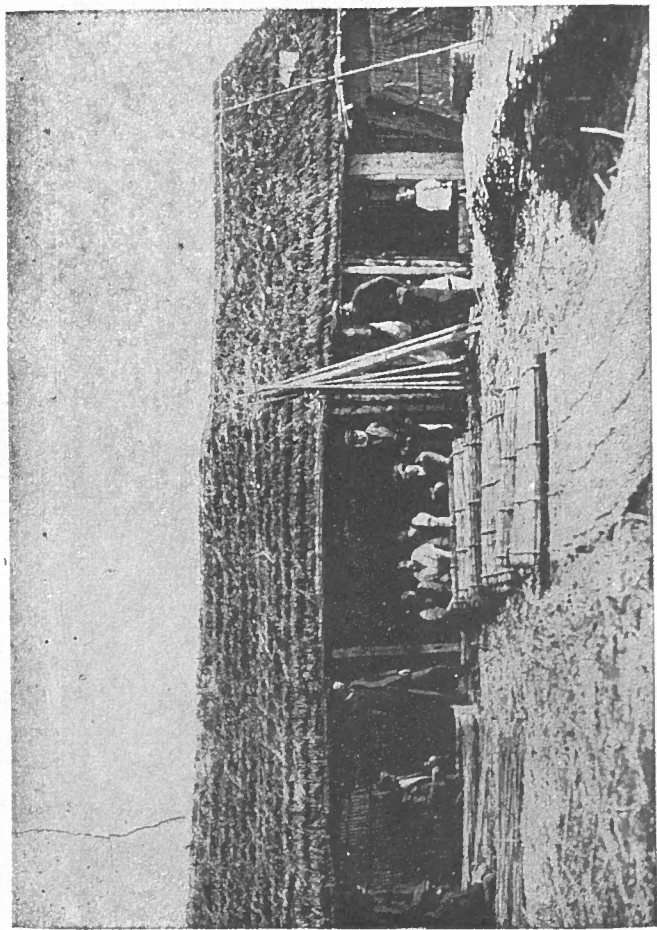
«Τὰ καμάκια». — Έπιστοφή από τὸ ψάρεμα τῶν ἐλευθέρων ἀλιέων.

Fig 14

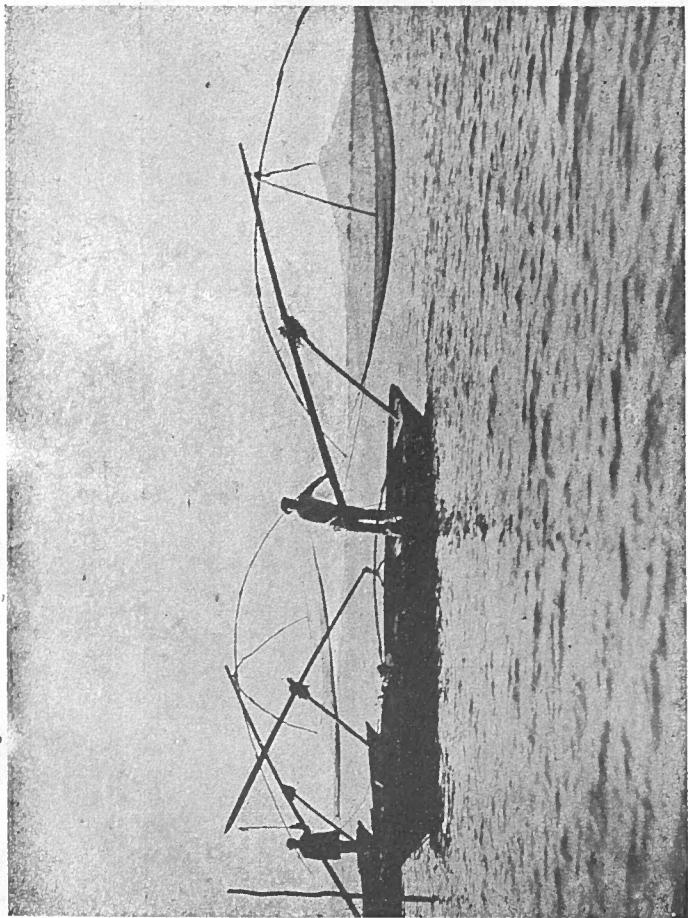
Ο Γυαλός.

Εικ 15

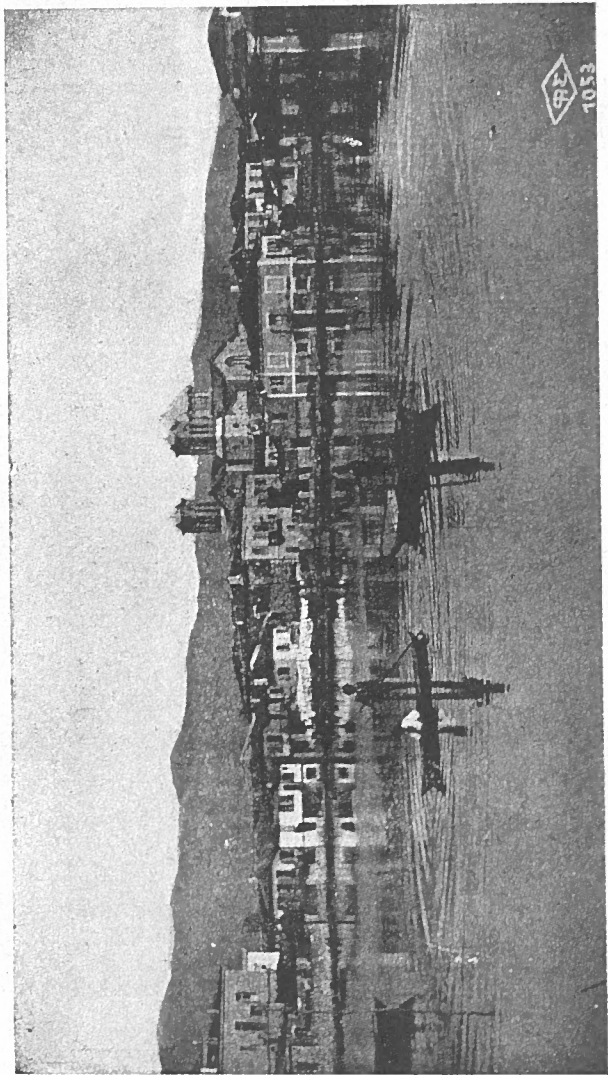
«Εργαστήρι». — Μέρους πού πλέκονται οι καλαμιωτές.

Εικ 16

«Τὰ Σταφνοκάγια». — Μέσον ψαρέμματος τῶν ἐλευθέρων ἀλιέων.

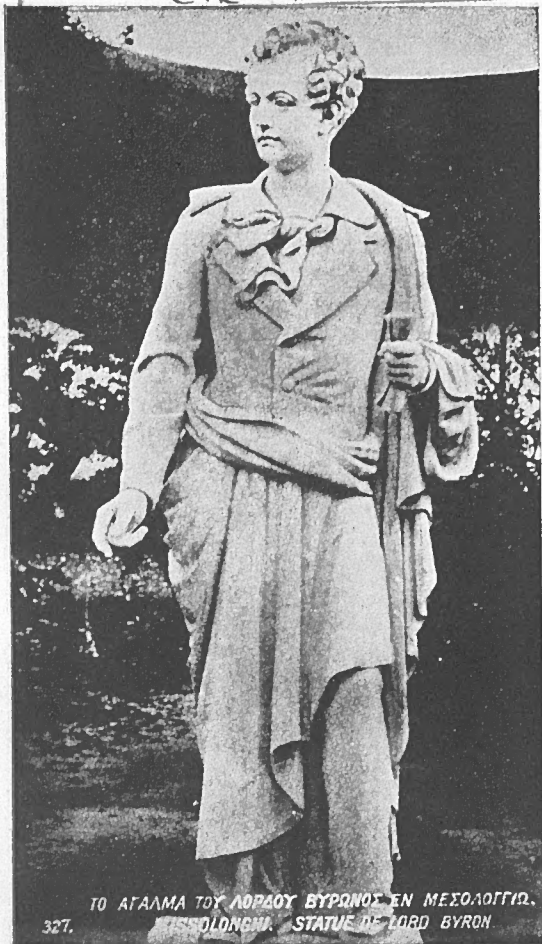
Εικ 17

Μερική άποψις του Μεσολογγίου.

Ι. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
ΒΑΛΒΕΙΣ—

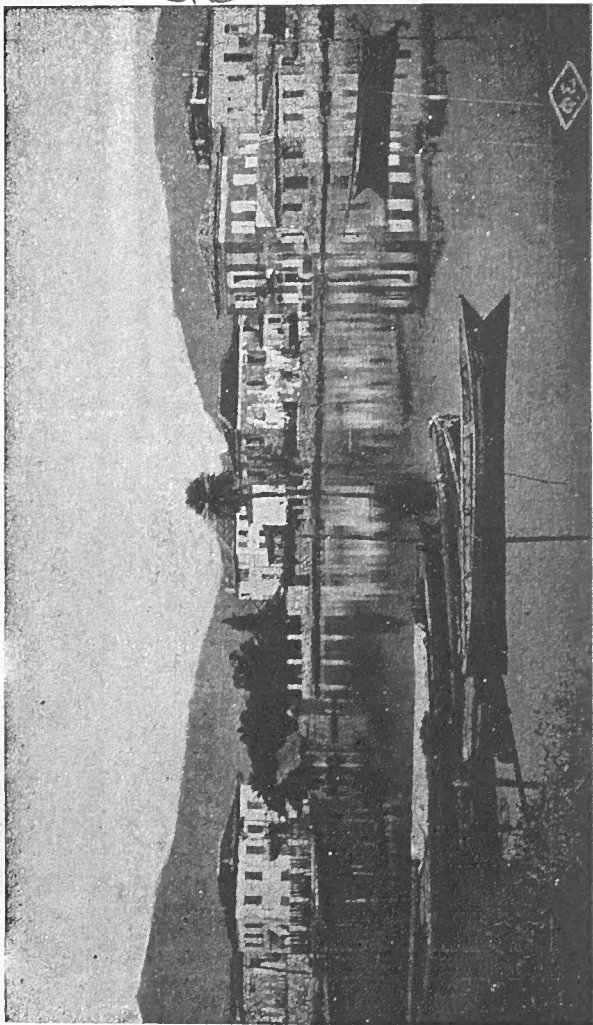
Εικ 18 ΚΗ

ΤΟ ΑΓΑΛΜΑ ΤΟΥ ΛΟΡΔΟΥ ΒΥΡΩΝΟΣ ΕΝ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΩ.
327. MISSOLONGHI. STATUE DE LORD BYRON

Λόρδος Βύρων.

Εικ 19

Μερική άποψις του Μεσολογγίου

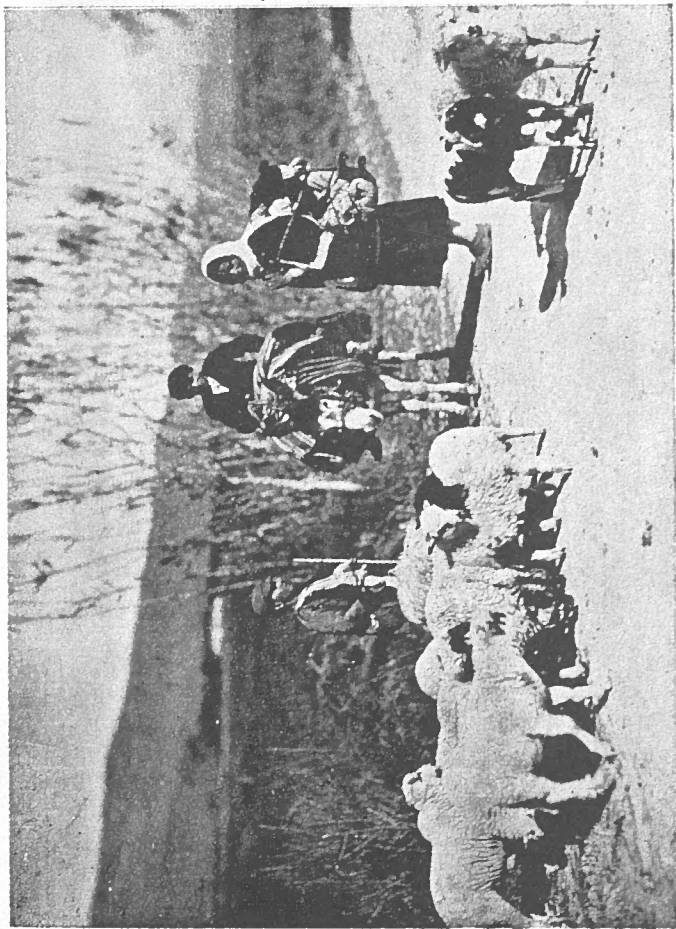

Ἀθανάσιος Ραζηκότσικας.

«Ὁ θάνατός του με θωπεῖαν ἀπλὴν ἔκλεισε τὰς ὄψεις αὐτοῦ.
Ὁ Ραζηκότσικας χαρωπὸς ἀποθνήσκει τὸ ἔργον του συνετελέσθη.
Τὸ Μεσολόγγι ἀφανίζεται, ἀλλὰ δὲν παρεδόθη». Κ. Ζησίου

[Πίναξ εὑρισκόμενος στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο].

Εικ 21

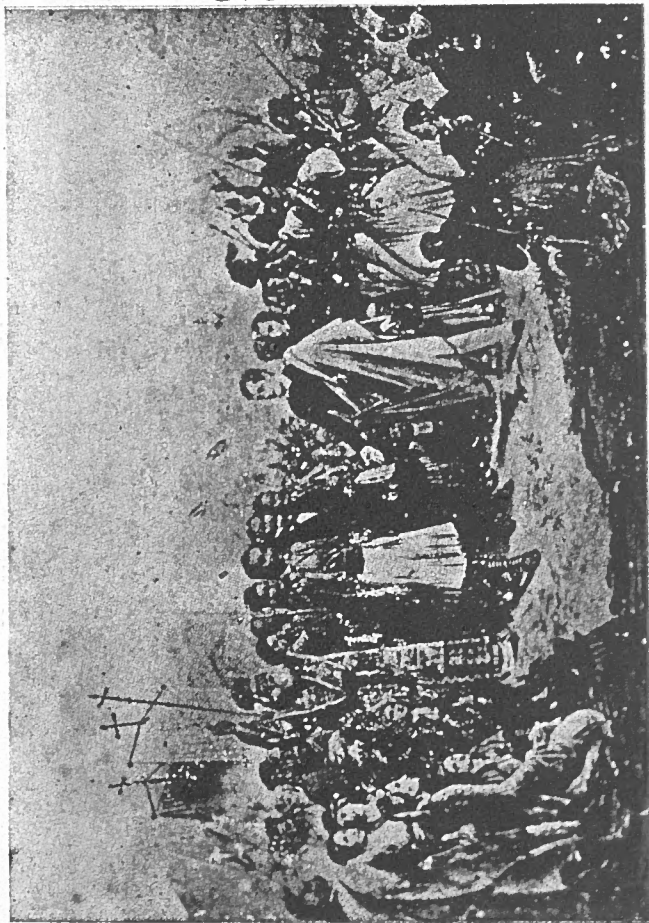
Άπό τή χωρική ζωή τοῦ Μεσολογγίου.

Εικ 22

Ἡ Ἄμυνα τοῦ Μεσολογγίου.

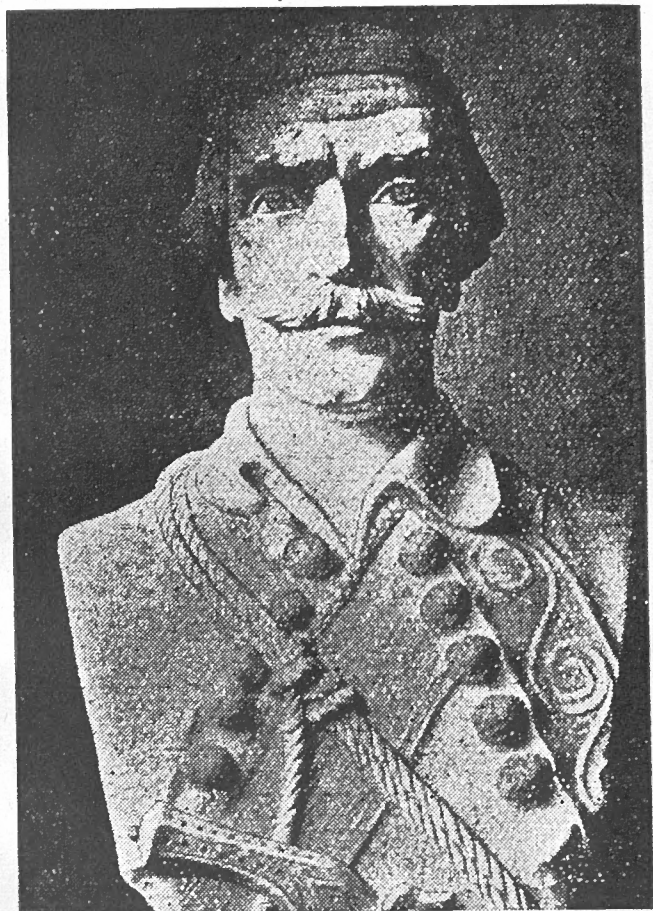
Εικ 23

Ἐποδοχὴ τοῦ Βύρωνος στὸ Μεσολόγγι.

[Πίναξ εὐρισκόμενος στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο].

Εικ. 24

Μήτηρος Δεληγεώργης.

«Ὁ ἀξιολύβαστος Μεσολογγίτης»

Στάνχωπ.

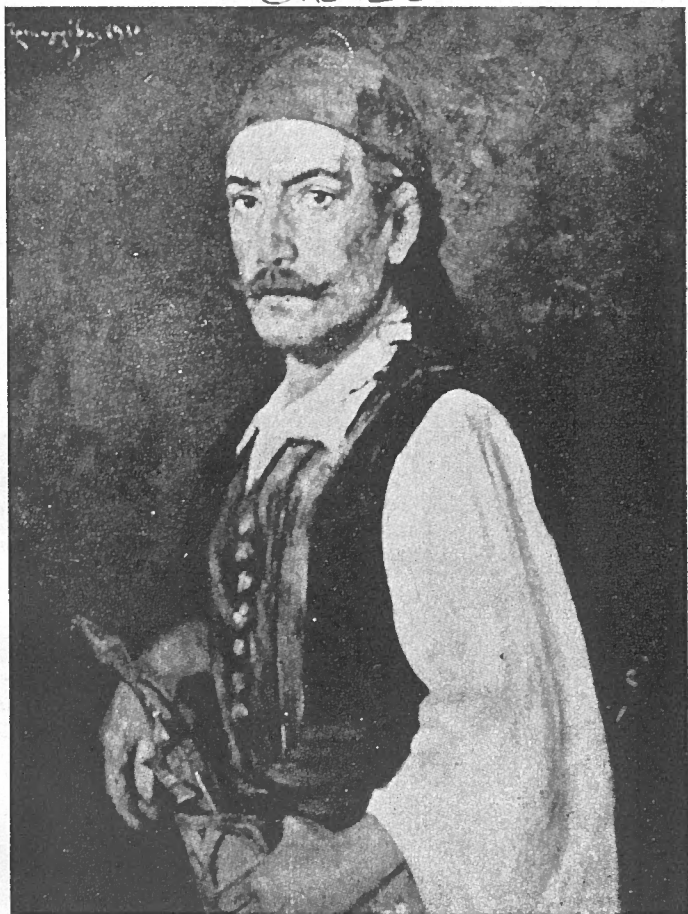
ΕΙΚ 25

«Λευτεριά για λίγο πάψε να κτυπάς με τὸ σπαθί,
τώρα σίμωσε καὶ κλάψε εἰς τὸ Μπαῖρον τὸ κορμί».

Σολωμός

Εικ. 26

Γιαννάκης Ραζηκότις.

«... ή κατά τās μάχας παράφορος όρμή του μή γνωρίζαντος ποτέ, ούτε του φόβου, ούτε του κινδύνου τὸ αἶσθημα...».
[«Μεσολόγγι» Κ. Στασινοπούλου].

[Πίναξ εδρισκόμενος στο Ἐθνολογικὸ Μουσείο].

Εικ. 27

Ἡ Αὐτοθυσία τοῦ Χριστοῦ Καψάλη.

«Τὸ Μεσολόγγι σκέλεθρο, γυμνὸ ξεσφαιρωμένο
δὲν παραδίδει τ' ἄρματα δὲ γέρνει τὸ κεφάλι.
κρατεῖ γιὰ νεκροθάπτη του τὸν Χρῆστο τὸν Καψάλη». Ἀρ. Βαλαωρίτης

[Πίναξ εἰδικασόμενος στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο].

Ἡ Ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου.

«... Ἡ Δόξα πλέκει στέφανο
καὶ ἡ Ἐλευθερία τὸ Μεσολόγγι γράφει».

Γ. Ζαλοκώστας

[Πίναξ εὑρισκόμενος στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο].

Πρόλογος

Εἶνε ὁμολογουμένως λίαν τιμητικὴ καὶ ἀξιέπαινος ἡ μακρὰ καὶ ἐπίπονος προσπάθεια τοῦ κ. Στεφάνου Κ. Τσίντζου νὰ ἀνεύρη καὶ νὰ συναρμολογήσῃ τόσα καὶ τόσα, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγνωστα μέχρι σήμερον, περιστατικὰ καὶ γεγονότα διαδραματισθέντα κατὰ τὴν περίοδον τῶν πολιορκιῶν τοῦ Μεσολογγίου μέχρι τῆς ἐξόδου τῆς Ἡρωϊκῆς Φρουρᾶς του.

Ἡ ἠθικὴ καὶ ἱστορικὴ ἀξία τῶν γεγονότων αὐτῶν, τὰ περισσότερα τῶν ὁποίων ἦσαν ἐντελῶς ἀγνωστα μέχρι σήμερον, τὸ ἀδιάσειστον κύρος τῆς ἀληθείας τῶν πηγῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἠντλησε τὰς πληροφορίας του ὁ κ. Τσίντζος διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ βιβλίου του, ἡ ἀπλὴ καὶ ρέουσα γλῶσσα εἰς τὴν ὁποίαν ἔγραψε τὸ βιβλίον του αὐτὸ, καὶ ἡ πλήρης συναρμολόγησις τῶν ἐκτιθεμένων γεγονότων ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ τῆς ἐξελιξέως των, αἱ χρωματισταὶ εἰκόνες τῶν Ἡρώων, προδίδουν ἄφ' ἑαυτῶν τὴν εὐσυνείδητον ἐργασίαν τοῦ Συγγραφέως, καὶ καθιστοῦν τὸ βιβλίον του ὄντως πολῦτιμον καὶ διὰ πάντα μὲν Ἑλληνα, ἰδιαιτάτα δὲ διὰ πάντα Μεσολογγίτην.

Δὲν εἶνε ὑπερβολή, ἂν εἴπῃ κανεὶς, ὅτι τὸ βιβλίον αὐτὸ ἀποτελεῖ μίαν μονογραφίαν, ἣ ὁποία ἀναμφισβητήτως πρέπει νὰ καταστῇ κτῆμα παντὸς Ἑλλήνος καὶ ἰδιαιτάτα παντὸς Μεσολογγίτου

ΚΩΝΣΤ. ΝΙΔΕΡ (Ἀντιστράτηγος ἐ. ἀ.)

ΙΩΑΝΝ. ΡΑΖΗΚΟΤΣΙΚΑΣ (Ἀντιναύαρχος ἐ. ἀ.)

ΔΗΜ. ΣΕΧΟΣ (Τμηματάρχης ὑπουργ. Συγκοινωνίας)

ΙΩΑΝΝ. ΠΕΠΟΝΗΣ (Δικηγόρος)

Πρόλογος Συγγραφέως

Ποτέ μου δὲν θ' ἀποφάσιζα νὰ γράψω γιὰ τὴν πολιορκία καὶ τὴν Ἔξοδο τῶν προγόνων μου Μεσολογγιτῶν, ἂν δὲν ἤμουνα βέβαιος, πῶς ἢ αὐτοθυσία τους προῆλθε ἀπ' τὴν ἀνθρωπιστικὴ ἀρχὴ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, καθὼς κι' ἀπὸ ἀλτροῦστικῆ.

Ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπινους ἀγῶνας γιὰ τὴν ἀπόκτησι τῶν δικαιωμάτων του, ὁ ἀγῶνας τῶν Πολιορκημένων Μεσολογγιτῶν, ἦταν τὸ σύνθημα τῆς ἀφυπνίσεως τῆς ἐλεύθερης ιδέας. Οἱ ἀγωνισθέντες Μεσολογγίτες ἐπέτυχαν καὶ ἐπεβλήθησαν γιὰτ' εἶχαν ἐλεύθερη συνείδησι.

Δυστυχῶς τῆ κοινωνικῆ ἐπανάστασι τῶν ὑπερανθρώπων Μεσολογγιτῶν τὴν ἐξεμετασλεύθησαν ἀργότερα οἱ κακοὶ κυβερνηταὶ, παραβιάσαντες ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ τὸ πλέον στοιχειῶδες καθήκον, ὅταν κατέλαβον τὴν ἀρχή, γιὰ νὰ περιμαζέψουν τὰ δροφανά τῶν πολεμιστῶν, ἀφήσαντες αὐτὰ στὸ δρόμο ποὺ τὰ ὠδήγησε πρὸς τὴ συμφορὰ, τὴν ἀποκαρδίωσι, τὴ δυστυχίᾳ καὶ τὸν οἶκτο. Αὐτοὶ ἐγκατέλειψαν ἀκόμη στὰ ἐρείπια του μέχρι ἡμέρα, τὴ Κοτίδα τῆς Ἐλευθερίας : τὸ Μνημεῖον—Πόλιν τὸ Μεσολόγγι.

Εἶνε βλέπετε ἀρχὴ τῶν κακῶν κυβερνητῶν νὰ πατοῦν στὰ πτώματα ἀπάνω, κι' ἀπάνω στοὺς τάφους ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι χάρις στὰ μεγάλα καὶ εὐγενικὰ αἰσθήματά τους ἔπεσαν στὸ πεδίο τῆς Τιμῆς καὶ τοῦ Καθήκοντος.

Ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη : τίς ἱστορικὲς ἀλήθειες νὰ μὴ τίς λέμε. Ἄλλὰ γιατί; Ἐφ' ὅσον εἶνε ἀλήθειες;

Γεγονὸς εἶνε πῶς ἢ ἀλήθεια δὲ μπορεῖ νάχη περιορισμὸ, ἐπειδὴ εἶνε τὸ μόνο θετικὸ ὑπάρχον μέσα στὴ ζωῆ, κ' ἐκεῖνοι ποὺ θὰ θελήσουν νὰ τὴ περιορίσουν δὲν θὰ τὸ κατορθώσουν ποτέ, γιὰτί δὲ τὴ γνώρισαν, ἀλλὰ κι' ἂν τὴ γνώριζαν, ἔ τότε ἕνας ἐπὶ πλέον λόγος νὰ μὴ μπορέσουν.

ΣΤΕΦ. Κ. ΤΣΙΝΤΖΟΣ

Τό Μεσολόγγι Κοιτίς τῆς Ἐλευθερίας

Διὰ ν' ἀποφύγω κάθε παρεξήγησι, δηλώνω πώς περιωρίστηκα στή δράσι καί τίς θυσίες μόνο τῶν Μεσολογγιτῶν.

Χαρά μεγάλη πλημμυρίζει τή καρδιά μου σήμερα πού γράφω τὸ βιβλίο αὐτό, ὅπως κι' ὅταν οἱ ἡμερίδες μ' ἀποστέλλουν γιὰ νά παρακολουθήσω τήν ἱερά αὐτὴ μυσταγωγία, διότι περισσότερο ὀλονὲν αἰσθάνομαι τὴ σημασία τῆς θυσίας τῶν ἡρώων τοῦ Μεσολογγίου. Διότι περισσότερο κάθε φορά αἰσθάνομαι, ὅτι ζῶ σὲ μιὰ πόλι στήν ὁποίαν ἔζησαν ἐλεύθεροι ἄνθρωποι.

Στὴ βία ἀντέταξαν τὰ στήθη τους, στὴ δύναμι τῆ θέλησί τους. Μιὰ χούφτα ἄνθρωποι, μυριάδες ὅμως πολλές ὡς ἰδέα.

Καί στὸ τέλος ἡ βία αὐτὴ πού οἰσθηλατοῦσε τὴ Τουρκικὴ ὀρδὴ, ἡ ὁποία ἔφθασε πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Βιέννης, ὑπεχώρησε γιὰ νά στεφθῆ μὲ τὸ φωτιστέφανο τῆς ἀπαραμίλλου δόξης, ἡ θυσία τῶν Ἐλευθέρων Πολιορκημένων.

Στὸ Μεσολόγγι γράφηκε ἡ καταδίκη τῆς βίας, γι' αὐτὸ καί γιὰ κάθε ἄνθρωπο πού πιστεύει στὴ θεὰ Ἐλευθερία, τὸ Μεσολόγγι, ὅπως καί ὁ ἑορτασμός τῆς ἐπετείου τῆς ἐξόδου τῆς φρουρᾶς του, ἔχει κάποια σημασία, πού δὲν μπορεῖ κανεὶς νά ἐκφράσῃ μὲ λέξεις, μὰ πού γειμίζει τὴ ψυχὴ μὲ περηφάνεια, ὄχι ἀτομικὴ βέβαια, ἀλλὰ ιδεώδη.

Ἀναλογιζόμενος τὸ Μεσολόγγι βλέπω μπροστά μου διαβαίονσα μιὰ κινηματογραφικὴ ταινία γιομάτων ἀπὸ ἀναμνήσεις παρελθόντων χρόνων. Καί μέσα σ' αὐτὴ τὰ παιδιὰ τοῦ Μεσολογγίου, πού μεγαλώνουν μὲ καλὴ οἰκογενειακὴ ἀνατροφή καί μὲ ἱστορικὴ τοιαύτη. «Ζῆτε ἐλεύθερα, τοὺς λένε, γιὰτι κ' οἱ πρόγονοί σας γιὰ τὴ λευθεριά πεθάνανε!.....»

Κάθε Μεσολογγιτόπουλο ἔχει καί μιὰ ἱστορία οἰκογενειακὴ, καί κάθε σπίτι τὸ ἴδιο. Ὅταν σκάψῃς λίγο τὴ Γῆ, θά βρῆς μιὰ ξιφολόγη Ἀραβικὴ, μιὰ караμπίνα ἢ ἓνα κομμάτι μπόμπας, πού θά σοῦ θυμίσουν πὺς ἡ ξιφολόγη, ἡ караμπίνα ἢ ἡ μπόμπα ἐκείνη, ἂν δὲν ἔφεραν τὸ θάνατο στὸ Μεσολογγιτὴ Ἄνθρωπο ἔφεραν ἀσφαλῶς τὴ κατάρρευσι τοῦ σπιτιοῦ του.

Ὁ χρόνος δὲ σβύνει τίποτε ἀπὸ κεῖ μέσα, γιὰτι ἡ ἱστορία εἶνε γραμμὴν ἀπὸ γεγονότα, πράγματα καί μνημεῖα, πού σὲ

κάθε σου στροφή βλέπεις νά σου θυμίζουν θυσίες και καταστροφές.

Ἐκεῖ γεννήθηκαν, ἀνατράφηκαν, ἔπαιξαν τὰ ἄθωα παιγνίδια τῶν παιδικῶν τους χρόνων οἱ Μεγάλοι Ἀλτρούισταί. Ἐκεῖ γεννήθηκα κ' ἐγώ κ' εἶχα δασκάλους τούς : Ἑλληνοδιδάσκαλο κ. Διαμαντῆ Σούστα, καί τὸ καθηγητὴ κ. Γιάννη Σαρλῆ, ἐκεῖ γνώρισα κι' ἄκουσα τὸν ἀειμνηστο Μιλτιάδη Σέχο, ἐκεῖ ἡ μάμμη μου Ἄννα Τσίντζου, ἐπιζήσασα κατὰ τὴ πολιορκία καὶ ἀποβίωσασα σὲ ἡλικία 99 χρονῶν, μοῦ ἐξιτάρησεν ὅλες τὶς τραγικὲς εἰκόνας μὲ τὶς ἀληθινὰ παρατηρήσεις, πού μονάχα ἕνας αὐτόπτης μάρτυρας μποροῦσε νὰ γνωρίζῃ, ἐκεῖ μιὰ μέρα ὁ ἀγαπητός μας Ναύαρχος Ἰωάννης Ραζηκότσικας μοῦ ἐμπιστεύθηκε πολλὰ ἱστορικὰ του ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ σημειώματα, ἀπὸ αὐτοὺς λέγω, ἐφωδιάσθηκα τὶς ἀκριβεῖς λεπτομέρειες μιᾶς ἐκάστης καταστάσεως τὶς ὁποῖες ἐδημιούργησε ἡ βία ἑνὸς δεσπότη.

Περὶ αὐτῶν πολλὰ ἐγράψασαν. Γι' αὐτὸ θὰ περιορισθῶ στὰ οὐσιωδέστερα, γιὰτὶ στὴ περίοδο πού διατρέχομε, τὸν ἀναγνώστη δὲν τὸν ἐνδιαφέρει ἡ ἱστορία καὶ οἱ λεπτομέρειες τόσο, ὅσο τὰ ἐλατήρια μιᾶς ἐκάστης ἐνεργείας, γι' αὐτὸ περιωρίσθηκα σὲ περιληπτικὲς σημειώσεις καὶ στὶς εἰκόνας τῶν Μνημείων, γιὰ νὰ ἰδῇ ὁ κόσμος ὅτι, ἀν τὸ ἐπίσημο Κράτος ἀδιαφόρησε γιὰ τοὺς μάρτυρας ἐκείνους, οἱ ἀπόγονοί των τοὺς θυμοῦνται κι' ἀπ' τὰ πωχὰ βλαάντιά τους δίνουν γιὰ τὴν ἀναστήλωσι τῆς μνήμης ἐκείνων, πού ἀξίζουν νὰ μένουν στὴν αἰωνιότητα.

Στοὺς Ἅρωας τοῦ Μεσολογγίου ὀφείλει ὁλος ὁ κόσμος νὰ καταθέσῃ φόρο τιμῆς, γιὰτὶ δὲν ἦσαν πολεμισταὶ γιὰ τὴν ἀπόκτησι τῆς ὕλης, ἀλλ' Ἠγήτορες γιὰ τὴν ἀφύπνησι τῆς ἐλευθέρως ἰδέας. Ἐὰν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὅλες οἱ κατὰ τῶν δυναστειῶν ἐπαναστάσεις ἀπέτυχαν, τοῦτο ὀφείλεται στὸ ὅτι οἱ ἐπαναστάτες δὲν εἶχαν ἐλευθερὴν συνειδησι.

Οἱ Μεσολογγίτες μὲ τὴν αὐτοθυσία τους ἀπέδειξαν ὅτι: μόνον διὰ τῆς ἐλευθέρως συνειδήσεως ἐπιβάλλεται ὁ ἄνθρωπος κ' ἐπικρατεῖ Κ' ἐπικράτησαν αὐτοί, ὄχι μονάχα ἀπέναντι τῶν ἐχθρῶν τους, ἀλλὰ καὶ στὶς συνειδήσεις τῶν ἐλευθέρως ἀνθρώπων.

ΤΙ ΕΓΡΑΨΑΝ ΟΙ ΠΟΙΗΤΑΙ

Ἄ ὀ ποιητῆς γράφει :

Ἄ τὸ Μεσολόγγι δεῖξόν μοι

ὡς φωτεινὴν εἰκόνα

ἢ ἐν μέσῳ τῆς παραφορᾶς

ζωγράφισόν μοι τῆς φθορᾶς

τὸν ἔσχατον ἄγωνά.»

Οί γραφείσες ιστορικές σελίδες για τὸ Μεσολόγγι εἶνε ἄφθονες, περισσότερα δὲ τὰ κατ'ορθώματα τῶν Μεσολογγιτῶν. Τόσο τις σελίδες αὐτὲς ὅσο καὶ τὰ κατ'ορθώματά τους δὲν θὰ μπορούσε ἄλλος παρά ἑνας ἐμπνευσμένος ποιητὴς νὰ τὰ ἐξιστορήσῃ σὲ λίγους στίχους.

Τὸ Μεσολόγγι, κατὰ τὸ ποιητὴ, εἶνε «φωτεινὴ εἰκόνα». Βεβαίως εἶνε, γιατί με τὸ δαυλό του ὁ Καψάλης ἔλαμψε, φώτισε κ' ἐνέπνευσε τοὺς Φιλέλληνας. Στὴ λάμψι τοῦ δαυλοῦ τοῦ Καψάλη εἶδαμε τις θυσίες, τις φθορὲς καὶ τὸν ἔσχατον ἀγῶνα. Εἶνε ζήτημα ἂν ὑπῆρξε εὐτυχέστερος ποιητὴς σὲ ἀπόδοσι.

Παρακάτω λέγει :

«Μυστηριώδεις σείονται
τῶν Πλαταιῶν οἱ Τάφοι
κ' ἐνῶ ἡ Πεπρωμένη Νύξ
ταράσσεται ἀγρία
ἢ Δόξα πλέκει στέφανον
καὶ ἡ Ἐλευθερία
τὸ Μεσολόγγι γράφει.»

Οἱ τάφοι σείονται κ' οἱ παλῆοι νεκροὶ παραχωροῦν τοὺς τάφους τῶν στοῦς νεκροῦς τῆς «Πεπρωμένης Νυκτός». Τὸ «Πεπρωμένον» κινεῖται μέσα στὴ νύκτα ἐκεῖνη, ταράσσεται κ' ἀναφαίνεται ἡ Δόξα, ἡ ὁποία ἐτοιμάζει τὸ Στέφανο γιὰ τοὺς Νεκρούς, πλὴν Ἐλευθέρους, ἐνῶ ἡ Ἐλευθερία: «τὸ Μεσολόγγι γράφει!»

Ἔπρεπεν ἡ Ἐλευθερία νὰ δῇ σωροὺς ἀπὸ ἐρείπια πρῶτα, νεκροὺς ἀφθονοὺς ὕστερα, δυστυχία ξαπλωμένη κατόπι, γιὰ ν' ἀποφασίσῃ, ἢ ποθητὴ αὐτὴ Ἐλευθερία, νὰ γράψῃ τί;...«τὸ Μεσολόγγι!» κ' ὅταν τόγραψε ὁ κόσμος τότε κινήθηκε, σκέφθηκαν οἱ πολιτικοὶ κ' ἀποφασίσαν οἱ ἔστεμμένοι:

«Τὸ Μεσολόγγι διὰ τῆς ἀνδρείας ἐξόδου του καὶ ἐνδόξου πτώσεώς του, δίνει τὴν ἐλευθερία καὶ στὴν λοιπὴν Ἑλλάδα!...»

Ὡστε, εἶν' ἱερὰ ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου, γιὰτ' ἐκεῖ μέσα ἐμφωλεύει ἡ Ἐλευθερία, τῆς ὁποίας ὁ Βασις ἐκεῖ πρέπει νὰ στηθῇ, ὁ δὲ πραγματικὰ ἐλεύθερος κόσμος κατ' ἔτος ὀφείλει νὰ σπεύδῃ γιὰ νὰ κλινή τὸ γόνα του εὐλαβικά μπροστὰ στὴν ἱερότητά της.

Τὸ Μεσολόγγι πρέπει νὰ θεωρηθῇ δίκαια ὁ στυλοβάτης τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος.

ΤΙ ΕΓΡΑΨΕΝ Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

Ὁ τότε ἐκδιδόμενος Ἑλληνικὸς τύπος ἔγραψε τὰ ἑξῆς περὶ Μεσολογγίου:

«Τὸ Μεσολόγγι τώρα ἀνέλαβεν ὅλον τοῦ Ἔθνους τὸν πόλεμον διότι αὐτὸ μόνον πολεμᾷ τὴν σήμερον καὶ ὀλίγων τινῶν χι-

λιάδων άνθρωποι πολεμοῦσιν ὑπὲρ πάσης τῆς Ἑλλάδος καὶ μόνοι οἱ οἱ στρατιῶται τῆς Ἑλλάδος πεινώσι, διψῶσι, ταλαιπωροῦνται». («Γενικὴ Ἐφημερίς» τῆς Ἑλλάδος ἐν Ναυπλίῳ 20 Ἰανουαρίου 1826 ἀρ. φύλ. 30).

«Τὸ Μεσολόγγι ἐκινδύνευσε καὶ κινδυνεύει ἀπὸ ἔλλειψι τροφῶν, οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ὅπου καρτεροῦν τὴν Ἐλευθερίαν νὰ τοὺς ἔλθῃ οὐρανοκατέβατη, ἅς ἐρωτήσουν τὴν συνείδησίν τους τί ἔκαμαν δι' αὐτοὺς τοὺς προμάχους τῆς ἐλευθερίας μας;» (Ἐφημερίς «Ἀθηνᾶ» τῶν Ἀθηνῶν 8 Μαρτίου 1826).

ΤΙ ΕΥΡΙΣΚΟΝΤΑΙ ΕΙΣ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ

«... Ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου ἕως τῶρα ἐπολέμησεν ἡρωϊκὰ καὶ ἐθρίαμβευσεν, ἐνῶ μόνον τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέγεθος τῶν κινδύνων τῆς ἤτο ἱκανὸν νὰ τὴν ἀπελπίσῃ καὶ νὰ τὴν καταβάλλῃ. Ἐλιμοκτόνησε, ὑπέφερε μεγάλας ταλαιπωρίας καὶ ὅμως ἐφ' ὅσον εἶδα καὶ ἐγνώρισα, ὄχι μόνον δὲν ἀποκάμνει, ἀλλ' ὄντως διπλασιάζει τὴν προθυμίαν τῆς ὅσον αἰσθάνεται ὅτι ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας τῆς σχεδὸν μόνον κρέματα ἢ σωτηρία τῆς Πατρίδος. Καὶ ὅσον εἶνε τραγικὸν καὶ ὑψηλὸν τὸ θέμα τοῦτο, σπαράσσεται ἡ καρδιά κάθε ἀνθρώπου ὅταν συλλογίζεται, ὅτι κινδυνεύει μόνον ἀπὸ τὰ χονδρὰ λάθη τῆς συνηθισμένης μας ἀπροβλεψίας καὶ ἀδιαφορίας». (Ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Ναυάρχου Ἀνδρέα Μιαούλη ἐπὶ τοῦ πλοίου «Ἄρης» παρὰ τὰς Σκρόφας τὴν 15ην Μαρτίου 1826 πρὸς τὸν Κ. Δραγῶναν καὶ Δ. Ρώμαν εἰς Ζάκυνθον. Ὅρα πρωτότυπον ἀριθ. 6737 ἀρχεῖον Ἐθν. Βιβλιοθήκης).

«... Ἡ ἀπορία τῶν χρηματικῶν μέσων ἐνωμένη μὲ τὰς περιστάσεις αἱ ὁποῖαι εἶνε ἀχώριστοι ἀπὸ τὴν ἠθικὴν κατάστασιν, κατήντησαν τὰ ἐσωτερικὰ μας εἰς ἓν εἶδος ἀδρανείας, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δὲν ἐλπίζω οὐδὲ ἢ παροῦσα Ἐθνικὴ Συνέλευσις νὰ μᾶς ἐβγάλλῃ. Δι' αὐτὰς τὰς αἰτίας οὐδὲ τὸ τακτικὸν μας προοδεύει, οὔτε εἰμπορεῖ νὰ προοδεύσῃ, ἐν ὅσῳ εὐρίσκομεθα εἰς τὴν αὐτὴν στάσιν μόνος ὁ θρίαμβος τοῦ Μεσολογγίου, ἐὰν κατορθωθῇ, θέλει αὐξήσῃ τὴν ὑπόληψίν μας, διὰ νὰ εἰμπορέσωμεν νὰ εὐρώμεν χρήματα, μὲ τὰ ὁποῖα, μεταχειριζόμενα καλῶς, νὰ δυνηθῶμεν νὰ αὐξήσωμεν τὸ τακτικόν, νὰ τακτοποιήσωμεν τὸ ἄτακτον καὶ νὰ ἀποκτήσωμεν ἓνα ἱκανὸν ἀριθμὸν Ἐθνικῶν πλοίων, τὰ μόνα μέσα διὰ τῶν ὁποῖων ἐλπίζομεν νὰ στερεώσωμεν τὴν Ἐλευθερίαν». (Ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἐκ Ναυπλίου 26 Μαρτίου 1826, σελίς 97 τόμου Β' ἱστορικοῦ Ἀρχεῖου Διοωσίου Ρώμα).

«... Εἰς τὰς πλέον δεινάς περιστάσεις, εἰς τὰς ὁποίας εὐρέθη ποτὲ ἡ Πατρίς ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἱεροῦ αὐτοῦ ἀγῶνος, ἐνῶ ὁ ἐχθρὸς ἐξοπλισμένος, ὅλος ἐναντίον μας καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν περιτρέχει τὴν Ἑλλάδα καὶ παντοῦ ἀνάπτει τὴν τρομερὰν φλόγα τοῦ ἐξολοθρευμοῦ, ἐνῶ ἔβλεπε τὸ Μεσολόγγι τὸ μέγα προπύριον τῆς Πατρίδος καὶ ἡ ἀγαθὴ ἐλπίς τῶν Ἑλλήνων, ἐνῶ ἡ παντελὴς ἀχρημασία καὶ ἀπορία τοῦ Ταμεῖου ἀνυκονόμητα ἀποκατασταίνει τὰ εἰς ὑπεράσπισιν τῆς Πατρίδος ἀναγκαῖα εἰς τοιαύτην γενικὴν ἀμηχανίαν, ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς Ἑλλάδος ἀναλαμβάνει τὴν διοίκησιν, τὴν ὁποίαν εἰς αὐτὴν ἐνεπίστεύθη ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. Η'. ψηφίσματος». (Διακήρυξις τῆς σχηματισθείσης μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Μεσολογγίου νέας Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς Ἑλλάδος, ἀντικαταστάσεως ὡς ἐκ τῆς πρὸς τὸν ἀγῶνα τοῦ Μεσολογγίου στάσεώς της, 26 Ἀπριλίου 1826).

«Ὅτε τὸ ἀλγεινὸν ἀγγελμα ἔφθασεν εἰς Ἐπίδαυρον, ὅπου ἀκριβῶς τότε εἶχε συνέλθει ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἐν μέσῳ μεγίστης ἀμηχανίας σιγῆ νεκρικῆ ἐπεκράτησεν ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν καὶ «ἐμέτρα καθένας», λέγει ὁ Κολοκοτρῶνις, «μὲ τὸν νοῦν τοῦ τὸν ἀφανισμὸν μας». Ἐαυτοὺς βεβαίως ὤφειλον νὰ αἰτιῶνται, διότι ἐβράδυναν καὶ ὤκνησαν εἰς σκέψεις παραδεδομένοι καὶ ἕριδας ἐνῶ ὁ ἐχθρὸς εὐρίσκετο πρὸ τῶν πυλῶν. Ὁ Κολοκοτρῶνις ὠμίλησε ἐνθαρρύνων τοὺς παρεστῶτας, καὶ παρῶτρνε αὐτοὺς εἰς νέας ἐτοιμασίας καὶ εἰς σχηματισμὸν νέας Κυβερνήσεως ἐν Ναυπλίῳ.

»Ὁ Κουντουριώτης καὶ οἱ περικυκλοῦντες αὐτὸν, μικρόψυχοι ἐγώϊστα, εἶχον καταστῆ ἀχρηστοὶ πλέον καὶ ξένοι πρὸς τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων, διότι μόνον πατριωτισμὸς ἰσχυρὸς καὶ οὐδενὸς φειδόμενος ἠδύνατο νὰ σώσῃ τότε τὴν Ἑλλάδα. Ὅπως δὲ ἐν Ἑλλάδι οὕτω καὶ ἐν Εὐρώπῃ ἐξηγέρθη ἡ κοινὴ γνώμη κατὰ τῶν ἠπείων καὶ ἐμψρόνων ἀνδρῶν, οἵτινες μακρόθεν ἰστάμενοι περιωρίζοντο εἰς συμβουλὰς μόνον ὅταν ἐσήμαινον ἀλλαγὴ ὁ κῶδων τοῦ θανάτου». (Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Μενδελσῶνος Βαρθόλδη σελ. 595).

ΠΩΣ ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ ΑΝΑΦΑΝΗΚΕ ΚΑΙ ΠΟΙΟΙ ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς, τὸ Μεσολόγγι ἀναφαίρεται ὡς πολίχνη τὸ 1684, ὅποτε τότε καταλήφθηκε ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς διαχθέντων τῶν Τούρκων. Ἐπίσης τὸ 1685 ὅποτε ἀνακαταλήφθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ τοὺς Μεσολογγίτας τῇ παροτρύνσει τῶν Ἐνετῶν.

Όμοιως τὸ 1715, ὅποτε χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους γιὰ βίαις μεταφορᾶς τῶν στρατιωτῶν τους γιὰ τὴ Πελοπόννησο, ἐναντίον τῶν Ἑνετῶν. Ὡστε ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου δὲν εἶνε παλιὰ, ἀλλὰ ἔγινε ἀργότερα γιὰ νὰ χαράξῃ μὲ τὰ ὠραιότερα γράμματα μιὰ σελίδα τῆς ἀνθρώπινης ἀναγεννήσεως.

Ἡ ἀρχὴ εἶνε μιὰ: «Ὅταν ὑπάρχει ἔκτασις γῆς, ἐκεῖ στρέφεται καὶ ἡ ἀνθρώπινη βλέψι γιὰ νὰ τὴ κατακτήσῃ».

Ἐκεῖ ποὺ εἶνε ἡ πόλις τοῦ Μεσολογγίου σήμερα, ἦταν θάλασσα. Ἄλλ' οἱ διάφορες ἐπιχωματώσεις τῶν δύο τῆς ποταμῶν Ἀχελώου καὶ Εὐήνου δημιούργησαν πολλὰ νησάκια καὶ μὲ τὴ πάροδο τοῦ χρόνου ἡ θάλασσα ἐκεῖνη μεταβλήθηκε σὲ ὠμορφατενάγη, ὅμοια πρὸς τὰ τῆς Βενετίας. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀρκετοὶ ξένοι τὴ λέγανε Ἑλληνικὴ Βενετία.

Στὰ μικρὰ αὐτὰ νησάκια ἐγκατεστάθηκαν πρῶτα-πρῶτα ψαρᾶδες καὶ κάμανε μόνιμοις ψαράδικους συνοικισμοὺς, ἐπειδὴ τὰ κέρδη τους, ἀπὸ τὰ ψάρια, ἦσαν σημαντικά. Συγκεκριμένως τὰ παλοῦσαν στὰ Ἐπτάνησα, γεγονός ποὺ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ συμβολαιογραφικὰ ἀρχεῖα τῆς Ἐπτανήσου.

ΚΟΥΡΣΑΡΟΙ, ΑΡΜΑΤΩΛΟΙ ΚΑΙ ΚΛΕΦΤΕΣ

Τὸ ἀποτελεσμα τῆς βίας εἶνε ἡ ἐπανάστασι. Γι' αὐτὸ στὴ ξηρὰ δημιουργήθηκαν οἱ ἀρματωλοὶ καὶ κλέφτες, στὴ θάλασσα οἱ κουρσάροι. Οἱ κληρονομικὲς μου παραδόσεις ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ Μεσολογγῖτες κ' οἱ Αἰτωλικιώτες πολλὰς φορές ριψοκινδύνεψαν μπροστὰ στὸ θάνατο, διατηρήσαντες πειρατικὸ στόλο, ἀπ' τὸν ὅποιο πλούτισαν κ' ἐπεβλήθησαν. Ἔτσι ἐξηγῶ πῶς ξευρέθησαν τὰ χρήματα γιὰ τὴ διατήρησι τῆς ἀμύνης καθὼς καὶ τῶν πολιορκιῶν σὲ τρόφιμα, σὲ πολεμοφόδια, σὲ μισθοὺς στρατιωτῶν — κατὰ τὴ πολιορκία ὑπῆρχαν καὶ μισθωτοὶ στρατιῶτες Ἕλληνες ὄχι Μεσολογγῖτες. Μόνον τέτοιοι ἄνδρες — πειρατὰς ἐννοῶ — μπορούσαν νὰ κρατήσουν μιὰ τέτοια ἀμυνα. Ἀπὸ δὲ τὰ διασωθέντα ἐπίσημα ἔγγραφα ἀποδεικνύεται ὅτι τὰ κανονοστάσια τὰ διεχειρίζοντο μόνον Μεσολογγῖτες, καὶ κείνοι ποὺ περισσότερο οἷο τὸπο ἐσκοτώνοντο ἢ ὑπέκυπταν στὰ τραύματά τους ἦσαν οἱ Μεσολογγῖτες.

ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Ἔτσι εἶχανε τὰ πράγματα καὶ σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα ἡ μικρὴ πολίχνη τοῦ Μεσολογγίου ξελίχθηκε σὲ μιὰ πρώτης τάξεως πλουσία πόλι, διατηρήσασα, ἀπ' τὴ φυσικὴ κατάστασι, τῆς ὁποίας τὰ πολλὰ νησάκια ἦσαν ἀσφαλῆ κρησφύγετα γιὰ τοὺς

κουρσάρους, μιά σχετική άνεξαρτησία. Ἐκεῖ τὰ παιδιὰ τῶν κουρσάρων ἀνεπύχθησαν καὶ ἀργότερα ἔγιναν καλοὶ ναυτικοί.

Σιγά-σιγά ἡ ναυτιλία προχώρησε καὶ γίνηκαν τὰ πρῶτα ναυπηγεῖα, τὰ ὁποῖα κατασκεύαζαν πλοῖα 400—500 τόννων. Αὐτὰ τὰ πλοῖα κατέρριψαν τὴ ξένη ναυτικὴ ἐπιρροή. Τὸ Μεσολόγγι μαζί μὲ τὸ Αἰτωλικὸ ἀπόκτησαν ἕκατὸ μεγάλη πλοῖα ἀξίας 35.000.000 γροσίων, τὰ ἴσῳ καὶ ἀπὸ τὸ μέγεθός τους, καὶ ἀπ' τὴν τόλμη τῶν ἐξαιρετικῶν μας ναυτικῶν, φθάνανε καὶ πέραν τῆς Μεσογείου, συχνότερα ὁμῶς κόνανθ ταξίδια μέχρι Ἰεργέστης, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἔφερναν διάφορα ἀντικείμενα ἀξίας, ἀραιὰ ἀναμνηστικὰ βάζα, κί ἄλλα πολλὰ πολυτελεῖ εἶδη, τὰ ὁποῖα βρίσκονται μέχρι σήμερα.

Ἐκεῖ στὴν Ἀδριατικὴ Ἀρβανῆτες κουρσάροι συλλάβανε τὸ προπάππο μου τὸ Δενδραμῆ, κί ἀφοῦ τὸν λήστευσαν, τοῦ πήραν τὸ καράβι του καὶ τὸν ἄφησαν τέλος ἐλεύθερο κακοποιημένο νὰ ἐπιστρέψῃ στὴ Πατρίδα του, μ' ἓνα Γαλαξειδιώτικὸ πλοῖο, τοῦ ὁποῖου ὁ καπετάνιος ἦταν φίλος πᾶν Ἀρβανιτᾶδων. Οἱ Γαλαξειδιῶτες τὸν πήραν γιὰ μούτσο σ'τὸ πλοῖο τους, ἀλλ' αὐτὸς τοὺς ἔφυγε στὴ Πάτρα, καὶ μὲ πῆ πρώτη εὐκαιρία ἐπέστρεψε στὸ Μεσολόγγι, ὅποτε στὴ πολιορκία τὸν βρισκομε κυβερνήτη μικροῦ πλοίου μὲ 25 ἄνδρας τσακίζοντας τοὺς Τούρκους. («Ἑλληνικά Χρονικά» τῆς 4ης Ἰουνίου 1824 σελ. 56 καὶ Μητρῶν Ἀξιωματικῶν τοῦ ἀγῶνος).

Ὁ στόλος αὐτὸς ἴσῳ Μεσολογγιτῶν, σὲ μιά αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση τῶν Τούρκων, κήκε ἀπ' αὐτοὺς, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἀμελέτητης ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀρλώφ, καὶ κατέστρεψαν τὴ πόλι, ἡ ὁποῖα τότε ἀριθμοῦσε 15.000 κατοίκους, ἐκ τῶν ὁποῖων 2.000 σώθηκαν, διότι πρόλαβαν κ' ἔφυγαν γιὰ τὰ Ἐπτάνησα.

Σ' αὐτὴ τὴν ἐπαναστάσει ἡ Τσιμπερλένικα ἐπινε τὸ παιδί τῆς, ἐπειδὴ ἔκλαιγε, γιὰ νὰ γλυτώσῃ δέκα ἄλλες οἰκογένειες ποῦ ἔχαν κρυφθῆ μαζί τῆς σὲ μιά μεγάλη τάφρο ἀπ' τὴν ὁποῖαν κοντὰ περνοῦσαν Τούρκοι.

Δυστυχῶς δὲ γλύτωσαν, ἐπειδὴ ἀργότερα τὶς ἀνεκάλυψαν, καὶ τοὺς μὲν ἄνδρες ἔσφοξαν, τὶς δὲ γυναῖκες τὶς πήγαν στὴ Πάτρα καὶ τὶς πούλησαν γιὰ σκλάβες. Γιὰ καλὴ τους τύχη τὴν ἐποχὴ κείνη στὴ Πάτρα ἦταν ὁ Μεσολογγίτης πλοίαρχος Στέφανος Θεοδώρου, ὁ ὁποῖος τὶς ἀγόρασε καὶ τὶς ἐπανάφερε στὸ Μεσολόγγι. Μιά ἀπ' αὐτὲς τὶς σκλάβες πλαντρεύτηκε ὁ Θεόδωρος, τὴ κόρη τῆς ὁποῖας νυφεύθηκε ὁ προπάππος μου Δημ. Δενδραμῆς. Ἐκτοτε ὁ Θεόδωρος, γιὰ τὴν ἀπόδοσι τῆς ἐλευθερίας σ'τὶς σκλάβες, ἐλέγχετο καὶ Στέφανος Σκλαβούνος.

Ἐπειὰ ἀπ' τὴν καταστροφὴ ἐπανήλθαν οἱ Μεσολογγίτες καὶ ἐπανέκτησαν τὰ σπίτια τους, ναυπήγησαν νέα πλοῖα, κ' ἔτσι ἰσὺ Μεσολόγγι ὄρχισε σιγά-σιγά νὰ ἐπανέρχεται στὴ πρώτη του ἀκμῆ. Ἀλλὰ τὴν ἀκμῆ αὐτὴ τὴ κατέστρεψε ἡ μῆνις τοῦ Ἀλῆ

Πασσᾶ, γιατί αὐτὸς ὑπεστήριζε τοὺς Γαλαξειδιώτες, κατὰ σύστασι τοῦ πατέρα τοῦ Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρούτσου, ὁ ὁποῖος διέταξε ὅλους τοὺς Ἀρβανῆτες κουσάρους συστέματικά νὰ κυνηγοῦν τὰ Μεσολογγίτικα πλοῖα.

Η ΠΑΛΑΜΑΙΑ ΣΧΟΛΗ

Τὴν ἐποχὴ, πού ἡ πολίχνη ἔγινε πόλις καὶ ἡ ναυτιλία τῆς εἶχεν ἐπεκταθῆ, τὸ ἐμπόριό τῆς ἀναπτύχθηκε σὲ σημεῖο ν' ἀποκομίσῃ μεγάλα κέρδη, τότε μιὰ ἰδέα ρίχθηκε γιὰ νὰ διορθώσουν τὴς ἔλλειψεις τοὺς οἱ ἄνθρωποι κείνοι, πού πιεζόμενοι καὶ καταδυναστευόμενοι, εἶχαν ἰαπαρηθῆ τὸν ἑαυτοὺς καὶ ζούσαν σὲ πρωτόφρονη σχεδὸν κατάστασι. Ἡ ἔλλειψι αὐτὴ γεννήθηκε ἀπ' αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, κι' αὐτὴ ἦταν: ἡ πνευματικὴ μορφωσι. Ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς κλήθηκε τότε καὶ ἴδρυσε τὸ πρῶτο σχολεῖο, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου τὸ ὄνομα ἠνομασίτηκε «Παλαμαῖα Σχολή». Ἡ σχολὴ αὐτὴ ἦταν ἡ μεγαλύτερη πηγὴ τῶν τότε Ἑλληνικῶν γραμμάτων, κι' ἀπ' τὴν ὁποία βγήκαν πολλοὶ καὶ μεγάλοι δάσκαλοι τοῦ Γένους.

Η ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Μέχρι τὸ 1824 τὰ γεγονότα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως καθὼς καὶ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα ἔμεινν μονάχα στὴ μνήμη τῶν κατοίκων, ἐκ παραδόσεων συνήθως. Στὸ τέλος τοῦ 1823 ἰδρύθηκε στὸ Μεσολόγγι ἀπὸ τὸν Δ. Μεσθενέους Ἑλληνικὸ τυπογραφεῖο. Στὸ τυπογραφεῖο αὐτὸ τυπώθηκαν τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ», ἐφημερίς ἐκδοθεῖσα τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1824 ἀπὸ τὸν Δ. Ι. Μάγερ, ὁ ὁποῖος ἔπεσε στὸ Μεσολόγγι. Διὰ τῆς ἐφημερίδος αὐτῆς σώθηκε μέχρι σήμερα ἡ ἱστορία, ὅχι ὅμως καὶ ἀκριβῆς, γιατί τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» ἦταν πολιτικὴ ἐφημερίς, καὶ ὡς τοιαύτη εἶχε τίς συμπάθειές τῆς καθὼς καὶ τὰ συμφέροντά τῆς. Ἡ ἐκδοσί τῆς ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 20ῆς Φεβρουαρίου τοῦ 1826. Μετὰ τὴν ἡμέρα αὐτὴ τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» δὲν ἐξεδόθησαν πιά, γιατί οἱ πόμπες τῶν πολιορκητῶν κατέστρεψαν τὸ τυπογραφεῖο τοῦ Μεσθενέους.

ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ ΚΑΙ Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 3085 ἔγγραφο τῆς 23ης Ἰανουαρίου 1826 τῆς Διευθυντικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν Διοίκησιν ἀνέφερε:

«Περισσότερα ἀπὸ 500 σπῆτλια κατεδαφίστηκαν καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ φρβυρίου δὲν ἀπηντήθη, καθότι ἡ ξυλικὴ ἐχρησίμευσε διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὸ ψῦχος τῶν στρατιωτῶν καὶ νὰ βράζεται ἡ ἐκ οἴτου τροφὴ των».

Τὸ ἀληθινὸ αὐτὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου εἶνε ὁ ἀληθινὸς καθρέφτης τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου, πρὶν τῆς ἐξόδου. Μετὰ τὴν ἐξοδο τῶν πολιορκουμένων κατεστράφηκε ἀπ' τοὺς Τούρκους. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος πολλοὶ Μεσολογγίτες ἐπέστρεψαν εἰς τὸ τόπον τοὺς. Αὐτοὶ, καθὼς εἶχαν δίκην, ζήτησαν τὴ συνδρομὴ τοῦ Ἐλευθέρου Κράτους, γὰρ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν σπιτιῶν τοὺς. Τὸ Κράτος, δυστυχῶς, εἰς θύματα, ἢ μᾶλλον εἰς λείψανα τοῦ ἀγῶνος, ἔδειξε τὸ μέγεθος τῆς ἀστοργίας του καὶ τῆς ἀχαριστίας του. Διότι, γνωστὸ εἶνε, πὺς ἡ πόλις ἀχυρώθηκε μὲ δαπάνες τῶν Μεσολογγιτῶν, τὰ ἔξοδα τῶν πολιορκουμένων αὐτοὶ τὰ πλήρωναν, ὅπως πλήρωναν καὶ τοὺς μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν, μὴ Μεσολογγιτῶν.

Ἡ ἀστοργία αὐτὴ ἀκόμα συνεχίζεται ἀπὸ τοὺς ἀποκλεισμένους «Κληρονόμους τῆς Ἐθνικῆς Παραδόσεως», οἱ ὅποιοι δὲ λαβαίνουσιν ὑπ' ὄψιν τους, ὅτι ἡ σημερινὴ ἐπίσημη θέσι τους, ἀποκλειστικὰ εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ἐξοδο, πτώσι καὶ κατ'ἀστραφὴ τοῦ Μεσολογγίου ὀφείλεται.

Διὰ τῆς κρατερᾶς ἀμύνης, διὰ τῶν γενναίων ἐπιθέσεων, διὰ τῆς ἐνδύξου ἐξόδου τῶν Μεσολογγιτῶν, ἡ Ἑλλάς ἀναγνωρίστηκε ἀπ' τὴν Ἀγγλίαν ὡς ἐμπόλεμος χώρα καὶ εἰς τὰ ἵερά της Οἰκουμένης οἱ θυσίαι αὐτῆς ἀναγνωρίστηκαν, ὁμνήθησαν καὶ ὑπῆρξαν ἀφορμὴ νὰ προσέλθουν τόσο Φιλέλληνας.

Οἱ Μεσολογγίτες ἀπέδειξαν ὅτι:

«Τὸ πῶς μικρὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ζωὴν εἶν' ὁ θάνατος καὶ τὸ πῶς μεγάλο ἢ Ἐλευθερία!...»

Παραξευνοῦμαι, ὅταν ἀναλογίζωμαι, πὺς ἡ Ἑλλάς, ἀπ' τὴν ἀνεξαρτησίαν της καὶ ἐντεῦθεν, εἶχε πάντοτε ἕνα ἀπ' τὰ παιδιὰ τοῦ Μεσολογγίου Πρωθυπουργὸ ἢ Ὑπουργὸ σ' ἐκάστη Κυβέρνησι, τὰ ὅποια — ὡς ἀποδείχθηκε — ἐλάχιστα ἐσκέφθησαν γὰρ τὸ Μεσολόγι, τὸ ὅποιον εἶνε ἄξιον Ἐθνικῆς Εὐγνωμοσύνης καὶ στοργῆς.

Ἦθελα νᾶξεραι ὅταν ὁ νομοθέτης εἰσηγήθηκε γὰρ βουλευτικὸ προνόμιον στοὺς Ὑδραίους, Σπετσιοῦτες καὶ Ψαριανούς, δὲν ἤξερε εἰς πρῶτα ἔπρεπε νὰ δοθῆ εἰς τὸ Μεσολόγι; Καλὰ αὐτὸς τότε δὲ τὸ σκέφθηκε, αὐτοὶ τώρα τί κάνουν;

Ἦθελα νᾶξεραι ἀκόμα, ὅταν κάθε χρόνον ἑορτάζεται ἡ Ἐξοδος τῆς Φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου καὶ σ' αὐτὴν παρευρίσκονται οἱ ἐπίσημοι, καὶ τίς περισσότερες φορές ὀλόκληρον τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιον, δὲν τοὺς συγκινοῦν τὰ ἱερά κειμήλια, οἱ προμαχῶνες, τὸ Φρούριον, οἱ μπάλλες ποῦ θανάτωσαν τοὺς κίχταπατητὰς τῶν ἐλευθεριῶν Τούρκους, ἢ Στῆλη τῶν Φιλελλήνων, ὁ Ἰὺμβὸς τῶν ὀστών, ὁ Βύρων καὶ τὰσα ἄλλα; Καὶ ἔφ' ὅσον πολ-

λές φορές τούς υποδείχθηκε ότι η πόλις αὐτή πρέπει νά ἔχη καλύτερη τύχη, γιατί νά παραβιλέπουν ἐκεῖνο πού τούς ἐπιβάλλεται νά κάμουν;

Διάβασα τελευταῖα πώς ὁ κ. Πρωθυπουργός διὰ Νομοθετικοῦ Διατάγματος, ἀπό τὸ ἐνοίκιο τοῦ ἰχθυοτροφείου Κλείστρου δίνει στὸ Δήμο Μεσολογγίου 300.000 δραχμὲς καθὼς καὶ τὸ ἐνοίκιο τοῦ ἰχθυοτροφείου Βασιλάδι. Σ' αὐτὸ ρωτῶ: Μὴ τυχόν τὰ ἰχθυοτροφεῖα αὐτὰ ὅπως καὶ τόσῳ ἄλλοις ἰχθυοτροφεῖσι, ἀπ' τὰ ὁποῖα τὸ δημόσιον εἰσπράττει διὰ μίαν διεκαετίαν δεκάδες ἑκατομμυρίων, δὲν ἀνήκουν στὸ Δήμο Μεσολογγίου;

Ἐκτός τοῦτου τὸ Δημόσιον εἰσπράττει καὶ τὰ εἰσοδήματα τῶν Ἀλυκῶν τοῦ Μεσολογγίου, τὰ ἔσοδα τῶν ὁποίων, ἐπὶ Τουρκοκρατίας, περιήρχοιτο στὸ Ἰαμεῖο τοῦ Δήμου Μεσολογγίου.

Αὐτὸ ἀσφαλῶς εἶνε τὸ κέρδος πού προήλθεν ἀπ' τοὺς ἀγῶνας τῶν Μεσολογγιτῶν, καὶ ἡ Ἐθνικὴ κληρονομία γιὰ τοὺς ἀπογόνους τῶν!

Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπιδειχθείσης ἀστοργίας τῶν Κυβερνήσεων πρὸς τοὺς Μεσολογγίτας ἡ ἑφημερὶς «Ἀθηνα» τῆς 28ης Αὐγούστου 1843 ὑπὸ τῶν τίτλων «Οἱ Μεσολογγίται ἀδικούμενοι» γράφει:

«Μόλις ἡ ὥρα ἦλθε ν' ἀποτεινάξῃ ὁ Ἕλληνας τὸν Τουρκικὸν ζυγὸν καὶ νά ἐνδυσθῇ τὸ φῶς τῆς Ἐλευθερίας, οἱ Μεσολογγίται, χωρὶς ν' ἀποδειλιάσῃ αὐτοὺς ἢ κατὰ τὸ 1769 καταστροφῆ των δι' ἐπίσης τοιοῦτον κίνημα, ἔτρεξαν ἰαμέσως εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἀνευ δισταγμοῦ καὶ ἐμπειρίας τότε πολεμικῆς καὶ τῶν προκρίτωτέρων οἰκογενειῶν τὰ τέκνα ἐστράτευσαν μέχρι τοῦ Μακρυνόρου. Οὐδένα λανθάνει, ἴσθι κατὰ τὴν κατάβασίν του ὁ Ὁμῆρ Πασᾶς δὲν ἀπῆλθε παρὰ τριακοσίου πενήκοντα κατὰ πρῶτον Μεσολογγίτας ἐντὸς τῆς ἡρωϊκῆς πόλεως των προφυλαττομένους ὀπισθεν τοῦ τοίχου ἐκείνου, τὸ ὁποῖον αἱ χεῖρες τῶν γυναικῶν καὶ θυγατέρων των προετοίμασαν ἐκ τῆς ὕλης τῶν πατρῶων των οἰκιῶν ὅστις ἐνθυμεῖται τὰς παρθένας τοῦ Μεσολογγίου, τὰς φερούσας περὶ τὸ ἔσπερας εἰς τὸ παράλιον τοὺς λίθους τῶν ἐρειπωμένων οἰκιῶν διὰ νά μετακομισθῶσι τὴν ἐπιούσαν μὲ τὰ πλοῖα εἰς τὸν χάνδακα πρὸς κάτασκευὴν τοῦ τοίχου καὶ ὅστις ἐνθυμεῖται τὴν ἐνθουσιώδη ἐκείνην τῶν Μεσολογγιτῶν ἀπόφασιν, ἐκείνης δύναται νά ἐκτιμῆσῃ τὴν πρὸς τοὺς Μεσολογγίτας ἰοφελωμένην εὐγνωμοσύνην, ὅτινες πρῶτοι ἀπὸ τοὺς συναδέλφους των Ἕλληνας θέσαντες τὰ στήθη των ἀπέναντι τῆς πρώτης ὀρμῆς τοῦ ἐχθροῦ, προσδιώρισαν τὸ διάστημα, μέχρι τοῦ ὁποίου ἠδύνατο νά προχωρήσῃ κατὰ τὰς ἐκστρατείας του ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι. Ἴδου ἐν ὀλίγοις ὅτι καὶ τὸ φρούριον τοῦ Μεσολογγίου κτήμα αὐτοῦ, προετοιμασθὲν ἀπέναντι τῶν εἰσβολῶν τοῦ ἐχθροῦ τῆς πίστεως

κατ' ἑκείνην τὴν ἐποχὴν, καὶ σήμερον κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ θρόνου ἀπεσπώσθη διὰ παντός ἀπὸ τὰς χεῖρας ταν.

Ἄλλ' ἢ ἀνδρεία καὶ τὸ φιλόπατρι τῶν Μεσολογγιτῶν ὡμολογήθη κατὰ τὴν τελευταίαν τρομερὰν πολιορκίαν· χίλιοι διακόσιοι ὡς ἔγγιστα Μεσολογγῖται διευθύνοντες ἀποκλειστικῶς τεσσαράκοντα τοῦ φρουρίου τηλεβόλα, ἑπτὰ ἔνοπλα πλοιάρια ἐντὸς τῆς λίμνης ὑπερασπιζόμενοι τὸ Βασιλάδι καὶ τὴν Κλείσοβαν καὶ διευθυνόμενοι παρὰ τῶν στρατηγῶν Ραζηκότσικα (πρόκειται περὶ τοῦ Γιαννάκη Ραζηκότσικα) καὶ Πεταλούδη, Ἰδοῦ ὅλη τῶν ἐντοπίων ἢ δύναιμις ἕτεροι δύο χιλιάδες ὑπὸ διαφόρους ὀπλαρχηγούς Ἰδοῦ πάλιν ἢ ὀλικὴ τοῦ Μεσολογγίου φρουρά.

Ἡ ἱστορία θέλει ὁμολογήσῃ, δὲν ἀμφιβάλωμεν, τὴν λυπηρὰν ἐκείνην ἐποχὴν, καθ' ἣν γέροντες τινὲς συγκατένευσαν τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Μεσολογγιτῶν· κανεὶς ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ Μεσολογγίου ὀπλαρχηγῶν δύναται νὰ λησμονήσῃ τὴν περίστασιν ἐκείνην καὶ τί κατάρθωσεν ὁ ἀείμνηστος εὐφυὲς ἀρχηγός μας καὶ στρατηγός Α. Ραζηκότσικας· κανεὶς δὲν ἀδικεῖται ἂν δώσωμεν εἰς τοὺς Μεσολογγῖτας τὰ πρῶτεϊά· πολεμισταὶ καὶ ἐργάται συγχρόνως καθ' ὅλην τὴν πολιορκίαν, οἱ Μεσολογγῖται ἐφάνησαν ἀνώτεροι παντός ἄλλου· τὰ στήθη των ἀνεδείχθησαν εἰς τὰ κανονοστάσια Ντερλίμπες, Μεγάλης Τάπιας, Μαριμαροῦς, Βασιλάδιου καὶ Κλείσοβας ἔμπροσθεν τῶν ὁποίων προσφέρθησαν θύματα ὀκτακόσιοι ἄνδρες πενηθορήσαντες διὰ παντός τὰς πολυστενάκτους οἰκογενεῖας τῶν ἢ σφαῖρα τοῦ ἐχθροῦ εἰσερχομένη διὰ τῶν θυρίδων τῶν κανονοστασίων ἐξηφάνιζε τὰ στήθη των διὰ νὰ ἐξομαλύνῃ τὴν πορείαν τῆς δὲν ἐνθυμούμεθα πρὸς ποῖον εἰς Ναύπλιον γράφων ὁ μάρτυς Ἐπίσκοπος Ρογῶν ἔλεγε: «Ὁ ἐρχομὸς τοῦ Σουλτάνου (περὶ τοῦ Σουλτάνη πρόκειται) ξεκούρασεν ὀλίγον τὸν Κότσικα ἀπὸ τὰς συνεχεῖς καὶ αἱματηρὰς ἐξόδους» καὶ ἐντοσούτω αὐτὸς ὁ ἀντιστρατηγός των καὶ πεντακοσίαρχος ἐν ἐνεργείᾳ ἐπὶ Κυβερνήτου Ι. Ραζηκότσικας ἐπιμελεῖται τὸ ἀτρότον τοῦ σήμερον, διὰ νὰ ἀναθρέψῃ τὰ τέκνα του, προκρίνας τὸ ἀντίτιμον τοῦ μικροῦ βαθμοῦ του. Αἱ θυγατέρες καὶ αἱ πολλὰ παθοῦσαι τῶν Μεσολογγιτῶν μητέρες δὲν εὐρίσκουσι χάριν ἐνώπιον τῶν σημερινῶν ὑπουργῶν καὶ διὰ τοῦτο οὔτε μίᾳ μέχρι τοῦδε ἐπροκίσθη· δὲν ἐσεβάσθησαν οἱ δυνατοὶ τὴν κατερημωθεῖσαν ἔλαιοσκέπαστον καὶ ἀμπελοσταφιδόφυτον ἄλλοτε εὐρύχωρον πεδιάδα τοῦ Μεσολογγίου, οὔτε τὸ ἐντὸς τῆς πόλεως ἀνεγερθὲν ἥρων τὸ κρύπτον τῆς ἀθανάτου φρουρᾶς τὰ δῶτέα καὶ τοῦ ὁποίου ἢ θέα καλεῖ τὸν σεβασμὸν παντός εὐαισθήτου.

Δὲν μᾶς διαφεύγει τὴν προσοχὴν ἢ σημερινὴ κατάστασις τοῦ λυτρώσαντος τοὺς ἐν τῇ Κλείσοβᾳ ἥρωας εἰκοσιπενταετοῦς τότε Ζαφειρίου Ράπηση, ὁ ὁποῖος καίτοι στερηθεὶς πρὸ ὀλιγοῦ τὸν ἀδελφόν του, ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν καὶ κρυπτόμενος ἀπὸ τὸ πλοιάριον

διήλθε διά τῶν πυκνωμένων ἐχθρικῶν λέμβων καί τῶν ριπτομένων κατ' αὐτοῦ βολῶν ἀβλαβῶς εἰς Κλείσσαν, μετακομίσας καί νερόν καί πολεμοφόδια ἀπό τὰ ὁποῖα οἱ ἥρωες εἶχον μεγίστην ἀνάγκη· ὁ πραγματικὸς οὗτος ἥρωας ζῆ ἐργαζόμενος εἰς τὴν ἀλικιὴν "Ἀρτης" ὁ Τουρκομάχος Γκόρπας καί τόσοι ἄλλοι ἐπέπρωτο νὰ λοιμώττωσι, οἱ Φακριλαῖοι νὰ μὴ κριθῶσι ἄξιοι μικρᾶς ἀμοιβῆς καί ὁ υἱὸς τοῦ ἀειμνήστου Σιριγῶτου νὰ ζητῇ τὸν ἄρτον τῆς ἡμέρας εἰς τὰ γραφεῖα τῶν δικηγόρων.

Ἄλλ' ἡ Κυβέρνησις ἐλησμόνησεν ὅτι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι Μεσολογγῖται ἀντέκρουσαν ὑπὲρ τοῦ θρόνου τὸ κατὰ τὸ 1836 κίνημα τῶν ληστανταρτῶν (ἐννοεῖ τοὺς: Δῆμον Τσέλιον, Στράτον, Πισλῆν, Ζέρβαν, Μαλάμον καί τοὺς ὑπὸ τὸν Ταφηλπούζην ληστές). Ἐπρεπε ὀλίγον νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ περιστάσις ἐκείνη; Τάχα ἄνευ τῆς ἀντιστάσεως τῶν Μεσολογγιτῶν, δὲν ἤθελον εὐρεθῆ ἔξω τῶν Ἀθηνῶν; μάρτυρες τῆς περιστάσεως ἐκείνης ἐκτὸς τοῦ Βότσαρη καί Βλαχοπούλου καλοῦμεν καί τοὺς κ.κ. Φλογοῖτην, Στούπην, Κασιέρην καί Μαυρογορδάτον, οἵτινες εὐρεθέντες ἐντὸς τοῦ Μεσολογγίου γνωρίζουσι κατὰ πόσον ἦσαν ἄξιοι ἀμοιβῆς οἱ Μεσολογγῖται διὰ μόνην ἐκείνην τὴν περίστασιν, καί ἐν τοσοῦτῳ ἐχαίρεισθησαν μικρόθεν μόνον· αὐτὸς ὁ παρ' ἄξιαν τιμηθεὶς Ἀλμέϊδας ὁ ἐπὶ κεφαλῆς ἐννεά μόνον τῆς γραμμῆς στρατιωτῶν, ἄς ὁμολογήσῃ κατὰ πόσον ἐθεωρήθη ἢ ὑπὲρ τοῦ θρόνου ἐνέργεια τοῦ Κότσικα καί τῶν λοιπῶν Μεσολογγιτῶν.

Προσοχὴν δώσατε εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην, σεῖς δυνατοὶ ἀνακαλέσατε εἰς τὴν μνήμην σας τὴν καταστροφὴν ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας, σπεύσατε ν' ἀνταμιφθῶσι τὰ γνήσια τέκνα τοῦ ἀγῶνος οἱ Μεσολογγῖται καί διὰ τὰς κατὰ τὸν ἀγῶνα ἐκδουλεύσεις των καί διὰ τὰς τοιαύτας ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Βασιλέως μας Ὄθωνος, διὰ νὰ ἀποφύγετε τῆς ἀχαριστίας τὴν κηλίδα καί δικαιολογηθῆτε ἐνώπιον τοῦ ἐγνωσμένου κόσμου, ὁ ὁποῖος σήμερον μαθαίνει, ὅτι οἱ πολυστένακτοι Μεσολογγῖται παρημελήθησαν παρὰ πάντας ἄλλους ἀγωνιστὰς πολιτικῶς καί στρατιωτικῶς.

Ἐπιτροπὴ συγκειμένη παρὰ τῶν κ.κ. Ι. Ραζηκότσικα, Ἄναστ. Παπαλουκά, Κ. Δεληγεώργη, Γ. Ρούσσου καί Π. Γουλμῆ δύνανται νὰ ἐξιχνιάσῃ τοὺς πολλὰ παθόντας καί ἀδικηθέντας Μεσολογγίτας».

Ἐθανάσιος Ραζηκότσικας

Ὅλα τὰ πράγματα καὶ γεγονότα στὴ ζωὴ εἶνε σχετικὰ καὶ συνυφασμένα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράσις τοῦ Ἐθανασίου Ραζηκότσικα, εἶνε συνυφασμένη μὲ τὴ Πολιορκία κ' Ἐξοδο τοῦ Μεσολογγίου, γι' αὐτὸ θεώρησα φρόνιμο τὴ βιογραφία του νὰ τὴν ἐξιστορήσω μαζί μὲ τὰ γεγονότα τῆς πολιορκίας, ἀφοῦ ἄλλως τε ἀπ' τὰ ὑπάρχοντα ἱστορικὰ ἔγγραφα καὶ τὰ δημοτικὰ τραγούδια ὁ Ραζηκότσικας μαζί μὲ τὸ Χρῆστο Καψάλη εἶνε ὁ θρύλος τοῦ Μεσολογγίου.

Ὁ Ἐθανάσιος Ραζηκότσικας γεννήθηκε τὸ 1798 στὸ Μεσολόγι, ὅπου ἀποκατεστάθηκε ἡ οἰκογένειά του ἀπ' τὴ Κεφαλληνία τὸ 1600. Ὁ Ἰωάννης Ραζῆς παντρεύτηκε τὸ 1734 τὴ μοναχοκόρη καὶ κληρονόμο τοῦ πλοῦσιου ἀπ' τὴ Κωνσταντινούπολι Δημ. Κότσικα καὶ συμφωνήθηκε ὅπως ἕνας ἀπ' τοὺς γιουὺς ἐκ τοῦ γάμου αὐτοῦ πάρει τὸ ἐπώνυμο Κότσικας. Οἱ ἀπ' τὸ γάμο αὐτὸ ἀπόγονοι ἄν καὶ Ραζῆδες ὑπεγράφοντο, ἐλέγοντο ἀπ' τὸ κόσμον Κοτσικαῖοι. Δυὸ ἀπ' τὰ παιδιά αὐτὰ μετώκησαν ἀπ' τὸ Μεσολόγι καὶ ὁ μὲν Δημ. Ραζῆς, ἰατροφιλόσοφος, ἀποκατεστάθηκε στὴ Κωνσταντινούπολι, χρηματίας καὶ γιατρός τοῦ ἀρχιναύαρχου Τούρκου (Σάθα «Νεοελληνικὴ φιλολογία» σ. 574), ὁ δὲ ἐπωνομαζόμενος Κότσικας στὴν Εὐβοία. Τοῦ ἀδελφοῦ τους Ἀναστάση γιὸς ἦταν ὁ Ἐθανάσιος Ραζηκότσικας, ὁ ὁποῖος στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπαναστάσεως Ραζῆς ὑπογράφομενος, μετὰ τὴ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου βρέθηκε στὴν ἀνάγκη, ἐπειδὴ ἐπωνομαζόταν ἀπ' τοὺς Μεσολογγίτας Κότσικας, νὰ συνενώσῃ τὰ δύο αὐτὰ ὀνόματα.

Ὁ Ἐθανάσιος Ραζηκότσικας, κατὰ τὴν παράδοσι, ἐκτός ἀπ' τὴ μεγάλη του μόρφωσι, ἡ ὁποία ἀποδεικνύεται κί' ἀπ' τὶς περισωθεῖσες ἐπιστολές του, τὶς ὁποῖες ἔχω ὑπ' ὄψιν μου, καὶ οἱ ὁποῖες μ' ἐβοήθησαν γιὰ τὴ συγγραφὴ τοῦ βιβλίου μου, ἦταν προικισμένος καὶ μ' εὐγλωττία πού παρέσυρε. Ἄν καὶ δὲν ἦταν ἐξ ἐπαγγέλματος ἄνθρωπος τοῦ τουφεκιοῦ, οὐχ ἦττον ὁμως, ὅταν ἐπανεστάτησε καὶ τὸ Μεσολόγι (20 Μαΐου 1821) τὸν ἐξέλεξαν οἱ συμπολίτες του ἀρχηγὸ τῶν ντόπιων ἀρμάτων. (Κ. Στασινοπούλου «Μεσολόγι» σ. 25). Τὰ κατόπιν γεγονότα ἀπέδειξαν πόσο ἡ ἐκλογὴ αὐτὴ ἦταν ἐπιτυχής διότι ἐκτός ἀπ' τὴ γενναιοτήτά του, τὴ σύμφωνον, τὴν καρτεροψυχία καὶ τὴ δραστηριότητα ἀπέδειξε κί' ἀξιοθαύμαστη στρατιωτικὴ ἀντίληψι.

Ἡ πρόχειρη τοῦ Μεσολογγίου δὴρῶσις ἐγένετο ἀπ' αὐτὸν μὲ

συνεισφορά και προσωπική εργασία τῶν συμπολιτῶν του. Διασώθηκε ἰδιόχειρη λογοδοσία του, τὴν ὁποῖαν στὸ τέλος καταχωροῦμε, ἢ ὁποῖα καὶ δὲν εἶνε ἡ τελευταία, πρὸς τὴν Ἐφορευτικὴ Ἐπιτροπὴ, ἀποτελουμένη ἀπ' τοὺς Πάνον Παπαλουκᾶν, Ἀλέξιον Τσιμπουράκη καὶ Ἀποστόλην Α. Καψάλην, στὴν ὁποῖαν ἀναγράφονται τὰ ἐξοδευθέντα γιὰ τὴν ὁχύρωσιν καὶ τὴν ἀνόρυξιν τῆς τάφρου. (Κ. Στασινοπούλου «Μεσολογγίται» σ. 28 καὶ 116). Ἡ ἐργασία τῆς ὁχύρωσεως ἄρχισε τὴν 1η Ἰουνίου 1821 καὶ περατώθηκε τὴν 1ην Αὐγούστου τοῦ ἰδίου ἔτους. Οὐχ ἦττον ὁ ἀποβιβασθεὶς στὶς 20 Ἰουλίου 1821 γιὰ πρώτη φορά στὸ Μεσολόγγι Μαυροκορδάτος (Σ. Τρικούπη «Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως Β. σ. 108») διὰ τῆς ἀπὸ 27 Ὀκτωβρίου 1821 ἐπιστολῆς του, πρὸς τὸν Ὑψηλάντη, ἀναφέρει: «Ἐπέμεινα νὰ ὁχυρωθῆ ἡ πόλις, ὅσον τὸ δυνατόν καὶ νὰ ἐτοιμασθῆ εἰς ἀντίστασιν χρεῖας τυχοῦσης». Ο ἄλλος τοῦ ἐλθόντος φιλέλληνα ἀξιωματικὸς Ρεϋμπώ (Raybaud Mémoires sur la Grece tom. Α. σ. 294), τὸν διαψεύδει γράφων πῶς ὅταν ἔφθασαν στὸ Μεσολόγγι εὐρήκαν σχεδόν περατωμένη τὴν ὁχύρωσιν τοῦ τῆν ὁποῖαν ὁμῶς εὐρίσκει ἄτεχνα συντελεσθεῖσαν. Οὔτε ὁμῶς ὁ Μαυροκορδάτος, οὔτε οἱ περιστοιχίσαντες αὐτὸν ἐνδιαφέρθησαν γιὰ τὴν ὁχύρωσιν κ' ἔτσι παρέμεινε ὅπως ἀρχικῶς εἶχε, διότι κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἀντελήφθηκε τὴν στρατηγικὴν τῆς θέσι, τὴν ὁποῖαν, εὐτυχῶς, ἀντελήφθηκε ὁ μὴ ἐξ ἐπαγγέλματος στρατιωτικὸς Ραζηκότσικας, κ' ἔτσι ἡ δόξα τοῦ Μεσολογγίου βρίσκεται στὴν Ἱστορίαν.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Πέτα (4 Ἰουλίου 1822) καθ' ἣν στιγμήν ὁ Μαυροκορδάτος ἔγραφε («Μεσολογγίται» σ. 117 καὶ 118) κρίνων: ὡς μωρὰν καὶ ἀνόητον τὴν ἰδέαν τῆς ἀντιστάσεως ἐν Μεσολογγίῳ, ὅπου καὶ δέκα χανδάκια ἂν γείνουσαν δὲν θὰ κατορθωθῆ τίποτε, ὑποδεικνύων, ὅτι τὰ φυσικὰ σύνορα πρὸς ἀντίστασιν ἦσαν ἡ Λαγκάδα καὶ τὸ Ξηρόμερον, καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τὰ δυνατὰ μέρη τοῦ Βλοχοῦ καὶ Ἀποκόρου, καὶ κατηγορεῖ τοὺς Μεσολογγίτας ΞΕΥΤΕΛΙΣΜΕΝΟΝ ΚΟΣΜΟΝ, διότι δὲν ἔσπευδον καὶ αὐτοὶ πρὸς τὰ ἐκεῖ, προσθέτων συγχρόνως εἰς τὴν ἀπὸ 17ης Σεπτεμβρίου ἐπιστολήν του «ὅτι τὸ πέρασμά του εἰς τὴν Πελοπόννησον θὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν, ὅταν ἴδῃ τὴν τελευταίαν ἀνάγκην...», ὁ Θανάσης Ραζηκότσικας ἐμμένων στὴν ἀρχικὴν του ἀντίληψιν, πῶς μονάχα στὸ Μεσολόγγι ἦταν δυνατὴ κ' ἀποτελεσματικὴ ἀντίστασις, ἔμεινεν ἐκεῖ προπαρασκευάζων μὲ τοὺς συμπολίτας του τὴν «ὑπὲρ τῶν βαιῶν καὶ ἐστιῶν ἄμυναν». Καὶ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν πῶς καλὰ ἔκαμε.

Στὶς 20 Ἰουλίου τοῦ 1822 ὁ ἐνωμένος στόλος Κωνσταντινουπόλεως, Αἰγύπτου κ' Ἀλγερίας (Τρικούπη Β. σ. 295) ἐπεχείρησε ἀπόβασιν στὸ Βασιλάδι γιὰ νὰ καταλάβῃ τὸ Μεσολόγγι. Ποιὸς

τότε θάσωζε τὴ περίστασι; Ποιά τύχη ἀνέμενε τὸ στρατὸ τοῦ Μαυροκορδάτου, ποιά τύχη τῆ Δυτικῆ Ἑλλάδα καὶ τέλος τὸν ὅλον ἀγῶνα; Ἐάν ὁ Ραζηκότσικας μὲ πυροβολητάς καὶ ὄπλοφόρους Μεσολογγίτας δὲν εὕρισκετο στὸ Βασιλάδι γιὰ νὰ τὴν ἀποκρούσῃ; (Ἀντιστρατήγου Ἰωαννίδη «Πολιορκία καὶ Ἔξοδος Μεσολογγίου». — Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνομολογικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος τόμ. 9 σελ. 27—28).

Κι' ὅμως ὕστερα ἀπὸ δυὸ μέρες μετὰ τὸ ἀπὸ ἀπόψεως ἀποτελεσματικώτατο αὐτὸ κατῶρθωμα, ὁ Μαυροκορδάτος ἀποκαλοῦσε τοὺς Μεσολογγίτας «γευτελισμένον κόσμον», ὅπως προαναφέραμε. Ὁ δὲ Τρικοῦπης ἀναφέρων τὸ γεγονός ἐστὶν ἱστορία του, ἀγνοεῖ τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐκεῖ ἀμυνθέντων, καὶ γιὰ νὰ μὴ κάμῃ αὐτὸ ἐντύπωσι, περιώρισε τὸν ἀριθμὸ σὲ 50 μόνον πυροβολητάς, λησμονῶν πῶς χωρὶς ὄπλοφόρους ἀποβάσεις δὲν ἀποκροῦνται.

Ἐάν πάλι οἱ Μεσολογγίτες ἔσπευδαν εἰς τὴν νέα τοῦ Μαυροκορδάτου πρόσκλησι, ὅπως ἐπράξεν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Ζυγοῦ Μακρῆς, τότε θὰ εἶχαν κι' αὐτοὶ τὴ τύχη τοῦ διασκορπισθέντος στρατευμάτος τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ δὲν θὰ ἦσαν σὲ κατάστασι νὰ ἀμυνθοῦν γιὰ τὴ πόλι τους, κ' ἔτσι θὰ ἐπαναλαμβάνοντο τὰ γεγονότα τοῦ 1770.

Κι' ὅμως ἡ ἐπίσημη Ἱστορία μὲ βάσι τις ἀνακριβεῖς πληροφορίες τοῦ Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν Ὑψηλάντη «ὅτι διέταξε τὴν ὄχρωσι τοῦ Μεσολογγίου» ἀπέδωσε σ' αὐτὸν τὴ σκέψι τῆς ἐκεῖ ἀντιστάσεως, ὁ ὁποῖος οὔτε τὴ τελευταία στιγμὴ δὲ σκέφθηκε τὸ τοιοῦτον, γιὰτὶ ἀλλοιῶς δὲ θάφινε τὸ στρατὸ του νὰ διασκορπισθῇ ἀλλὰ θὰ τὸν διέτασε νὰ σπεύσῃ σ' αἷμυαν τοῦ Μεσολογγίου, ἀφοῦ εἶχε ὅλο τὸ καιρὸ πρὸς τοῦτο. Ὁ ὑπὸ ὑποχώρησι στρατὸς τοῦ Μαυροκορδάτου ἔφθασε στὶς 17 Ὀκτωβρίου στὸ ἀπέχον διάμισον ὄρες τοῦ Μεσολογγίου Κεφαλόβρυσσο καὶ στὴν 21ην διασκορπίστηκε μόλις εἶδε τὸν ἐχθρὸν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον μόνον 35 ὄπλοφοροὶ ὑπὸ τὸν Κίτσο καὶ Μπότσαρη καταδιωκόμενοι ἀπ' τὸν ἐχθρὸ μῆχαν στὸ Μεσολόγγι, ὅπου εἶχε καταφύγει κι' ὁ Μαυροκορδάτος. (Τρικοῦπη τόμ. Β' σ. 305 καὶ 344).—(Ἀρχεῖον Ὑδρας τόμος 8ος σελ. 626—627: «Τῷ γενναιοτάτῳ στρατηγῷ καὶ ἀδελφῷ μοι κυρίῳ κυρίῳ Νικίτῃ Σταματελόπουλον, ἀσπασίως, ὅθεν τύχη. Γενναιοτάτε στρατηγέ καὶ περιπόθητε ἀδελφέ κύριε Νικίττα, ἀδελφικῶς ἀσπάζομαι. Μὲ ἀκραν μου εὐχαρίστησιν Ἐλαβα τὰ ἀδελφικὸν γράμμα σου καὶ ἀμέσως ἐχάρηκα τὴν ἀδελφικὴν τῆς υἱεῖαν' σὰς εἰδοποιῶ ὅτι καὶ ἐγὼ θεῖα χάριτι υἱαίνω. Ἐπληροφορήθηκα καλῶς καὶ τὰ ὅσα μοῦ ἐγράφατε. Ἀδελφέ, τὰ ἐδῶ τρέχοντα ἴσως τὰ ἐμάθατε· μ' ὅλον τοῦτο σὰς πληροφορῶ καὶ ἐγώ, ἔχομεν ἡμέρας εἰκοσι πέντε ὅπου ἐκλειστήκαμε ἐδῶ καὶ πολεμοῦμε μὲ τόπια καὶ κουμπουράδες καὶ μὲ λιανουτούφεκα ἀκατάπαυστα' τὸ κακὸ ἐπρο-

ξενήθη από τὸν Βαρνακιώτην, Ἄνδρέα Ἰακο, Γιαννάκη Ράγκο καὶ καπετάν Γόγο ὅπου ἐπροσκήνησαν καὶ ἐπήραν τοὺς ἐχθροὺς καὶ τοὺς ἔφεραν ἕως ἐδῶ χωρὶς ντουφέκι ἔχω ἐλπίδες ὅμως εἰς τὸν Θεόν, ὅπου νὰ πάρωμε τὸ χάκι μας καὶ ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἀπὸ τοὺς τουρκολάτραις. Τὰ καράβια τὰ Νυδριώτικα ἦλθαν, καὶ ἐμψυχώθησαν ὀλίγον ὁ κόσμος, καὶ προσμένονται καὶ τὰ Σπετζιώτικα νὰ ἔλθουν διὰ νὰ μπουκάρουν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Ἐχθὲς ἐλάβαμεν γράμματα ἀπὸ τὸν Πετρόμπεην καὶ Ἄνδρέα Ζαΐμη καὶ Κανέλλο Ντεληγιάννη καὶ ἀπὸ τὸν Σισίνη, ὅτι ἐτοιμάσθησαν τὰ στρατεύματα καὶ σήμερον ἐκίνησαν τὰ καράβια καὶ ὅλα τὰ καϊκια καὶ ἐπήγαν εἰς Καραβοστάσι νὰ μπαρκάρουν τὰ στρατεύματα διὰ ἐδῶ, καὶ ἐρχόμενα, ἔχομεν ἐλπίδας εἰς τὸν Θεόν ὅπου νὰ ἀφανίσωμεν τοὺς ἐχθροὺς. Ὁ καπετάν Μακρὸς, καπετάν Τζιόγκας καὶ καπετάν Ἀλεξάκης καὶ λοιποὶ καπεταναῖοι βρίσκονται εἰς τὸ Ἀπάκορον καὶ κάνουν συναξιν ἀπὸ ἀσκήρια, διὰ νὰ ἔλθουν καὶ αὐτοὶ λιμνάντι (ἐνίσχυσις). Ἀδελφὲ, προσπάθησε ὅπου τὰ καράβια νὰ μὴν τύχη καὶ σηκωθοῦν ἀφοῦ τελείωσῃ ὁ μῆνας καὶ δὲν πληρωθοῦν διὰ τὸν ἐρχόμενον μῆνα, ὅτι φεύγοντας τὰ καράβια, χάνομεν ὅλο τὸ πᾶν. Νὰ γίνῃ σφίξῃ εἰς Πελοπόννησον διὰ στρατεύματα, νὰ ριχθοῦν εἰς τὴν Ρούμελην διὰ νὰ χαλασθῇ ὁ ἐχθρὸς, καὶ νὰ μὴν κοιμούνται, ὅτι ὁ ἐχθρὸς μᾶς ἐζύγωσε πάρα πολὺ, καὶ ἀφοῦ χαλασθῇ ἡ Ρούμελη, βέβαια καὶ ἡ Πελοπόννησος χαμένη εἶνε. Ἄν ἴσως οἱ ἄρχοντες τῆς Πελοποννήσου μὲ ἤκουσαν ὅταν ἤμουν αὐτοῦ, βέβαια δὲν θὰ ἐρχόμεσθα εἰς τέτοιον κίνδυνον. Παρακαλῶ τὰ γράμματά σου νὰ μὴν μοῦ λείψουν, καὶ μένω. 1822 Νοεμβρίου 13 Μεσολόγγι. Ὁ ἀδελφός σου Μάρκο Μπότσαρης).

Ἐπομένως ὁ Μαυροκορδάτος μὴ ἐλπίζων πιά σὲ καμμιὰ ἀντίστασι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, κατέφυγε στὸ Μεσολόγγι «θέλων νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν τὸ πέρασμά του εἰς Πελοπόννησον» κατὰ τὴ φρασεολογία τῆς ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Βαρνακιώτη («Μελογγίται» σ. 118). Ἐπειδὴ ὅμως βρῆκε τοὺς Μεσολογγίταις ἔτοιμους πρὸς ἀντίστασι ἀναγκάσθηκε νὰ παραμείνῃ, γιὰ νὰ μὴ κατηγορηθῇ ἀπ' τοὺς ἀντιπάλους του γιὰ ἐγκατάλειψι θέσεως, ἀφοῦ ἦταν διωρισμένος Διευθυντὴς τῶν πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν πραγμάτων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, χωρὶς ὅμως καὶ ἡ ἀπόφασί τῶν Μεσολογγιτῶν νὰ ἐπιδράσῃ στὴν ἀρχικὴ του ἀντίληψι, διότι ἀλλοιῶς, ἐπαναλαμβάνομεν, εἶχε τὸ καιρὸ ἀπὸ τῆς 17 μέχρι τῆς 21 νὰ διατάξῃ τὸ στρατό του νὰ κλεισθῇ κι' αὐτὸς στὸ Μεσολόγγι. Οὔτε μᾶς εἶνε λογικὸ νὰ ποῦμε πὼς τῆ γνώμη του τῆ μετέβαλλε, ἢ ἀπ' τῆς προαναφερθεῖσας συνθηκῆς ἐμφάνισις τῶν 35 ὀπλοφόρων τοῦ Κίτσου καὶ τοῦ Μάρκου, ἢ ὅποια μονάχα πανικὸ μπορούσε νὰ ἐπιφέρῃ.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ διαλαληθὲν πὼς ἡ σωτηρία τοῦ Μεσολογγίου ὀφείλετο στῆς πλάστεις μὲ τὸν ἐχθρὸ διαπραγματεύσεις τοῦ Μάρκου Μπότσαρη κατ' ἐντολὴν τοῦ Μαυροκορδάτου, τῶν ὁποίων

ή επιδέξια παράτασις ἔδωκε τὸ καιρὸ νὰ φθάσουν οἱ ἀναμενόμενες ἐπικουρίες, εἶνε ἀνακριβές κ' ἐπινοήθηκε ἄργότερα. Αὐτὸ τὸ κατασκευάσμα τὸ ἔκαμε πιστευτὸ ὁ κατάπλους τῶν ἑπτὰ Ὑδρέκων πλοίων τὴν 8 Νοεμβρίου, τὰ ὁποῖα ἔλυσαν τὸν ἀποκλεισμὸ καὶ κατόπιν διακόμισαν ἀπ' τῆ Πελοπόννησο 700 ἄνδρες γιὰ βοήθεια ὑπὸ τοὺς: Ζαΐμην, Πετρόμπην, Κανέλλον Δεληγιάννην καὶ Θ. Γρίβαν (Τρικούπη Β. σ. 348).

Ὁ ἐχθρὸς ἔφθασε ἔξω ἀπ' τὸ Μεσολόγγι στὶς 21 Ὀκτωβρίου κ' ἄρχισε τὴ τακτικὴ πολιορκία στὶς 25. Τὴν 26 καὶ 27 ἐπεχείρησε ἐφόδους γιὰ νὰ καταλάβῃ τὴ πόλι, οἱ ὁποῖες ἀπεκρούστησαν ἀπ' τοὺς Μεσολογγίτες καὶ τοὺς 60 ὀπλοφόρους τῶν Μάρκου Μπότσαρη, Κίτσου καὶ Κατσαροῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀρχηγὸς τῆς προσωπικῆς φρουρᾶς τοῦ Μαυροκορδάτου, ἀποτελουμένης ἀπὸ 25 ἄνδρες.

Τὴν 28 ὁ ἐχθρὸς ἀπέστειλε διὰ τοῦ Βαρνακιώτη ἐπιστολὴ πρὸς τοὺς προκρίτους γιὰ νὰ συνθηκολογήσῃ ὑπὸ τὸν ὄρον «γενικῆς ἀμνηστίας καὶ ἐλευθέρως ἀναχωρήσεως παντὸς φοβουμένου τὴν ὀργὴν του». Οἱ πρόκριτοι ὑπακούσαντες στὸν Ραζηκότσικα οὐδεμίαν ἔδωκαν ἀπάντησι στὴν ἐπιστολὴ του, καὶ τὴν ἐπομένη ἢ μεθεπομένη ἄρχισαν οἱ διαπραγματεύσεις διὰ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη μετὰ τοῦ ἐχθροῦ. (Τρικούπη τόμ. Β. σ. 305, 344, 345, 346).

Ὁ Μαυροκορδάτος ἔγραψε ζητῶν βοηθείας πλοίων καὶ στρατοῦ στὶς 27, δηλαδὴ ἑπτὰ μέρες μετὰ τὴν ἑναρξιν τῆς πολιορκίας, κ' ἐγνώριζε ὅτι, γιὰ νὰ φθάσῃ ἡ ἐπιστολὴ του πρὸς τὴ Διοίκησιν ἔχρειάζοντο τοὐλάχιστο 15 μέρες κ' ἄλλες τόσες γιὰ νὰ φθάσουν τὰ ζητούμενα, ἐννοεῖται ὑπὸ τὶς εὐνοϊκώτερες συνθήκες. Πῶς λοιπὸν ἦταν δυνατόν καὶ πρὸς στιγμὴ νὰ σκεφθῇ, πῶς ἠδύνατο νὰ παραταθοῦν ἐπὶ τόσο χρονικὸ διάστημα οἱ μετὰ τοῦ ἐχθροῦ διαπραγματεύσεις, δεδομένου μάλιστα, ὅτι μὲ τὶς τὸσον εὐνοϊκὰς πρὸς συνθηκολόγησι προτάσεις τοῦ ἐχθροῦ, οὐδὲ μιᾶς ὥρας παράτασι συζητήσεως ἔδικαιολογεῖτο.

Στὸ ἀρχεῖον τῶν Κουντουριωτῶν σελ. 120 ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιστολὴ ἀπὸ 15 Νοεμβρίου 1822 ἐξ Ἑρμιόνης:

«Ὁ κ. Μαυροκορδάτος γράφεν μας ἰδιαιτέρως ἀπὸ 27 παρελθόντος, «ἂν σταλοῦν καὶ τώρα τὰ καράβια καὶ ἡ ζητουμένη Πελοποννησιακὴ δύναμις καὶ πάλιν τὰ σύνορά μας πηγαίνουν, ἐκεῖ ποῦ ἦσαν, διότι ὁ κόσμος εἶνε ἀπροσκύνητος καὶ εἰς χεῖράς των ἔχουσι τὰ ἄρματα, ἀλλ' εἶνε νεκρωμένους. Ὁρλάνδος». Ὁ Ὁρλάνδος ἦταν γαμβρὸς τῶν Κουντουριωτῶν καὶ μέλος τοῦ Νομοτελεστικοῦ. (Τρικούπη Β. σ. 139).

Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὅσα προαναφέραμε, ἀποδεικνύει ἀκόμα, πῶς ὁ Μαυροκορδάτος κ' ὅταν τὴν ἔγραφε οὐδεμίαν ἐλπίδα εὐτυχοῦς ἀντιστάσεως εἶχε, διότι ἀποκαλοῦσε «νεκρωμένους» τοὺς ὑπερασπιστὰς τοῦ Μεσολογγίου, δηλαδὴ ἐκείνους ποῦ ἀπέκρουσαν τὴ διήμερο ἐπίθεσι τοῦ ἐχθροῦ. Κ' ἐπομένως ἐστάλη,

άφου ἐγνώριζε πώς δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ φθάσουν ἐγκαίρως βοήθειες, γιὰ νὰ ὑπάρχη στὸ ἐνεργητικὸ του κί' ἀποδοθῆ στους «νεκρωμένους» Μεσολογγίτας, γιατί αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τὴν ὁλότητα τῶν ὑπερασπιστῶν, ἡ ἀνάγκη ἢ ὁποία τὸν ἀνάγκασε νὰ συνθηκολογήσῃ μὲ τὸν ἐχθρὸν.

Λαμβάνοντες τὰ ἐκτεθέντα ὑπ' ὄψιν καὶ τὸ ἐπιβεβλημένο πιά στὸ Μαυροκορδατο καθῆκον, ἀφου εἶχε τέτοιες ἀντιλήψεις, γιὰ νὰ μὴ ἀφήσῃ νὰ ἐξανδραποδισθῆ ἡ πόλις, ὕστερα μάλιστα τῶν τόσο εὐνοϊκῶν προτάσεων τοῦ ἐχθροῦ, καταλήγομε στὸ θετικὸ συμπέρασμα, πὼς οἱ διαπραγματεύσεις ἦσαν πραγματικὲς κί' ἀπ' αὐτὸ εἰς ὅλα ἀκριβῆς ἢ διασωθεῖσα παράδοσις πὼς ὁ Θανάσης Ραζηκότσικας ἀντιληφθεὶς τὶς προτομασίας στὸ ἐχθρικὸ στρατόπεδο καὶ τὴ διαλαλούμενη σ' αὐτὸ παράδοσι τῆς πόλεως (Τρικοῦπη Β. σ. 348) ἐμάζεψε τοὺς Μεσολογγίτες κί' ἀφου τοὺς φανάτισε κατὰ τῆς παραδόσεως ('Εφ. «Ἐστία» φύλ. 328 τῆς 24 Ἰανουαρίου 1904 - Βίος Καραϊσκάκη) ἔγραψε πρὸς τοὺς ἐχθροὺς: «ἀν θέλτε τὸ τόπο μας ἐλάτε νὰ τὸν πάρτε». (Ἀντιστρατήγου Ἰωαννίδη «Πολιορκία καὶ "Ἐξοδος τοῦ Μεσολογγίου").

Ποῦ βασίσθηκε ὁ συνετὸς Ραζηκότσικας καὶ προέβηκε στὸ διάβημα αὐτό; Γιατί βέβαια μόνη πεποίθησις στὸ πολεμικὸ μένος τῶν Μεσολογγιτῶν — μολοντί αὐτοὶ βεβαίως δὲν ἦσαν τρακόσιοι, ὅπως τοὺς θέλει ὁ Τρικοῦπης, γιατί στὴ περίστασι αὐτὴ θά ἦσαν περισσότεροι ἀπ' τοὺς χίλιους, ἀφου σχεδὸν χίλιοι ἦσαν μονάχα οἱ στρατολογηθέντες Μεσολογγίτες κατὰ τὴ Μεγάλῃ Πολιορκία, κ' ἐξ ἄλλου πόλις μὲ πληθυσμὸ 13.000 κατοίκων σὲ μιὰ τέτοια περίστασι δὲν θ' ἀπέδιδε μονάχα 300 ὄπλοφόρους, ἀφου ἄλλως τε εἶνε γνωστὸ ἐκτὸς ἀπ' τοὺς γέροντας καὶ τὰ παιδιὰ βοήθαγαν κ' οἱ γυναῖκες στὸ πόλεμο — δὲν ἦταν ἀρκετῆ. Ποῦ ἄλλου, παρὰ στὴ πεποίθησι, πὼς ὁ ἐχθρὸς εὐρισκόμενος, μακρὰ ἀπ' τὶς συγκοινωνίες του κ' ἐξαντλημένος ἀπ' τὶς συνεχεῖς πορεῖες του, στὴν ἀποδεδειγμένη ἀδυναμία, ἀπ' τὴ διήμερο ἐπίθεσι τοῦ ὅπως καταλάβῃ τὸ Μεσολόγγι, κί' αὐτὸ ἀκριβῶς ζήτησε τὴ συνθηκολόγησι. Αὐτὸ ἀποδείχτηκε κ' ἐκ τῶν ὑστέρων, διότι ὁ ἐχθρὸς μετὰ τὴ πρώτη του ἀποτυχία, κατάρθωσε μόνον μετὰ δυὸ μῆνες, ἀνήμερα τῶν Χριστογέννων, νὰ κάμῃ ἔφοδο, γιατί νόμιζε πὼς οἱ Μεσολογγίτες θά εὐρίσκοντο στὴν Ἐκκλησία, κί' αὐτὴν μὲ 700 μόνο ἀνδρες καὶ στὴ μιὰ πλευρὰ τοῦ ὀχυρώματος, τὴν Ἀνατολικήν. Ἀφου ἀπέτυχε κί' αὐτὴ ἔλυσε τὴ πολιορκία, ἀποσυντεθεὶς κατὰ τὴν ἀποχώρησί του.

Ὁ ἐχθρὸς ἀπέδωκε καὶ δίκαια, στὸ Ραζηκότσικα τὴν ἀποτυχία του γιὰ νὰ καταλάβῃ τὸ Μεσολόγγι, γιατί ἄλλοιῶς κανένας ἄλλος λόγος δὲ θά συνέτρεχε, ὅπως ὁ Μεχμέτ-Ἀλῆς τῆς Αἰγύπτου, ἀποστείλας γράμματα, μὲ τὸ Κύπριο Χαμολέοντα, στοὺς κορυφαίους τῆς Πελοποννήσου, Πετρόμπετη, Κολοκοτρώνη καὶ Γ. Σισίνη, διὰ τῶν ὁποίων τοὺς ὑπέσχετο πλοῦτη καὶ δόξα ἐάν τὸν

βοήθαγαν νά ὑποταχθῆ σ' αὐτὸν ἢ Ἑλλάς, νά προτιμήσῃ ν' ἀποστείλῃ γράμμα μόνον στὸ Ραζηκότσικα, ἀφοῦ στὴ Σερεά Ἑλλάδα ἦσαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀρχηγοί. («Μεσολογγίται», σ. 192 καὶ 124).

▣ ▣ ▣

«Τὸν Μαυροκορδάτον — γράφει ὁ Τρικούπης — τιμῶσα ἡ Ἐθνοσυνέλευσις διὰ τὴν ἐν Μεσολογγίῳ διαγωγὴν τοῦ ὑπὴντησε προσερχόμενον». (Τόμ. Γ. σ. 29). Ὁ δὲ ἀντίθετος τοῦ Μαυροκορδάτου, Σπηλιάδης, γράφει: «καὶ τοῦτο ἦτο δίκαιον, διότι ὁ Μαυροκορδάτος τοῦλάχιστον ἔσωσε τὸ Μεσολόγγι». (Τόμ. Α. σ. 500).

Κ' ἔτσι γραφεῖσα ἡ Ἱστορία, γιὰ τὸν Θανάση Ραζηκότσικα, καμμία μνεῖα δὲν ἐγένετο, ἀλλ' οὔτε καὶ στρατιωτικὸς βαθμὸς τοῦ ἀπονεμήθηκε. Ὅταν δὲ κατὰ τὴ Μεγάλῃ Πολιορκίᾳ οἱ πολῖτες τοῦ Μεσολογγίου, δι' ἀναφορὰς τῶν πρὸς τὴ Διοίκησι, παρακαλοῦσαν γιὰ νά τοῦ ἀπονεμηθῆ ὁ βαθμὸς τοῦ στρατηγοῦ («Μεσολογγίται» σ. 121, Ἀρχεῖον Ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας) συνεπικουροῦ ἔχοντες κί' ἀναφορὰ τῶν ἐγκλειστῶν στὸ Μεσολόγγι μὴ ἐντοπίων ὀπλαρχηγῶν, καὶ διὰ τῆς ὁποίας παρεκαλεῖτο, ἐπίσης ἡ Διοίκησης, ὅπως «...τὸν ἐπὶ τε τῶν δύο παρεληλυθότων ἀποκλεισμῶν καὶ τελευταῖον ἐπὶ τῆς πολιορκίας ταύτης ἐκλεχθέντα παρὰ τῶν συμπολιτῶν τοῦ Ἀρχηγῶν τῶν ἐντοπίων σωμάτων εὐπατριδῆν κύριον Ἀθανάσιον Ραζηκότσικαν, θεωρήσῃ καὶ αὐτὸν ὡς γνήσιον τέκνον τῆς καὶ ἀντιβραβεύσῃ μὲ διπλωμα στρατηγίας καὶ διαταγῆν στρατολογίας» («Μεσολογγίται» σ. 124) τοῦ ἀπενεμήθηκε ὁ βαθμὸς τοῦ στρατηγοῦ, («Μεσολογγίται» σ. 91).

Μετὰ τὴ πρώτη πολιορκία οἱ Μεσολογγίτες ἀναγνωρίζοντες μονάχα τὸ Ραζηκότσικα κ' ἐννοοῦντες νά στρατεύωνται καὶ νά ὑπακούουν μονάχα σ' αὐτὸν, ἐπέσυραν τὴν μῆνιν τοῦ Μαυροκορδάτου, γι' αὐτὸ καταδικάσθησαν νά μισθοτροφοδοτοῦν τὰ ἐκεῖ ἐγκατασταθέντα καὶ ζητήσαντα ἄσυλο διάφορα σώματα, τὰ ὁποῖα ὑπήχθησαν, ὡς ἐκ τούτου, στὴν εὐνοία τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἐξ αὐτῶν οἱ Σουλιῶτες προέβησαν σὲ διάφορες ἀυθαιρεσίες, οἱ ὁποῖες πολλὰς φορὰς προεκάλεσαν διαμάχες μὲ τοὺς ὑπόπιους. Οἱ Μεσολογγίτες γιὰ τίς ἀυθαιρεσίες αὐτὲς ἀρεπονοῦντο, ἀλλὰ τὰ δίκαια παράπονά τους ἡ Ἀρχὴ δὲ τὰ λάβαινε ὑπ' ὄψιν τῆς.

Περὶ αὐτῶν ὁ Στάνχωπ, ὁ Γάμβας καὶ ὁ κ. Κ. Στασινοπούλος ἔχουν γράφῃ πολλὰ, γι' αὐτὸ περιοριζόμεθα νά προσθέσωμε, ὅτι τόσο δυσμενῆς εἶχε, ἐξ αὐτῶν σχηματισθῆ ἀτμοσφαῖρα στὸ Μεσολόγγι ἐναντίον τοῦ Μαυροκορδάτου, ὥστε νά τοῦ ἀποδοθῆ καὶ πρόθεσις δολοφονίας τοῦ Ραζηκότσικα (Κάρπο-Παπαδοπούλου «Τὰ κατὰ Βαρνακιώτην» σ. 58). Δὲ συνέτρεχε ὁμως κανένας λόγος νά σκεφθῆ ἕνα τέτοιο πρᾶγμα, διότι σὲ πολλὰς περιστάσεις οἰκειοποιήθηκε τὴ δρᾶσί του, καὶ σὲ ἄλλες ἐμπόδισε τὴ διαφήμισί του.

Ὁ ὁπαδὸς τοῦ Μαυροκορδάτου, ὀχυρωματοποιὸς Κοκκίνης,

ἀφοῦ κατὰ τὴ βούλησί του ὠνοματοθέτησε, κατὰ τὸ πλεῖστον, μὲ ξενικά ὀνόματα καὶ μὲ τὸνομα τοῦ θείου του ἀκόμα, τοὺς κατὰ τὴ Μεγάλη Πολιορκία προμαχῶνας, τὸν μεγαλύτερο ἀπ' αὐτοὺς ὠνόμασε Μάρκον Μπότσαρη! Καὶ τοῦτο γιὰ νὰ πιστευθῆ πῶς ἡ τιμὴ αὐτὴ ἐγένετο ἀπ' τοὺς Μεσολογγίτες γιὰ τὶς προαναφερθεῖσες αὐτοῦ διαπραγματεύσεις μὲ τὸν ἐχθρὸ, ἐπειδὴ τοῦ Μάρκου δρᾶσις ἄλλη στὴ πολιορκία αὐτὴ δὲν ὑπῆρξε. Οἱ Σουλιῶτες του δὲν ὑπερέβαιναν τοὺς 20, ἀνήμερα δὲ τῶν Χριστουγέννων ἦσαν μετὰ τοῦ Ἀνδρέα Λόντου στὸ κέντρον τοῦ ὀχυρώματος ὅπου δὲν ἔγινε ἔφοδος. (Τρικοῦπη Β. τόμ.). Τὸ δὲ ἐπαναλαμβάνομενο στὶς ἐτήσιες ἀκδόσεις τοῦ ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ τοῦ Λαροῦς «Μεσολόγγι πόλις ἔνδοξος ἀπὸ τὴν ἠρωϊκὴν ἀμυναν τὴν ὅποιαν ἀντέταξε ὁ Μπότσαρης εἰς τοὺς Τούρκους τὸ 1822 καὶ 1825» ὅτι δηλαδὴ ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, τὸ ἀποκλείει ἢ ἐκεῖ παρουσία τῶν ἀγερώχων Πελοποννησίων Πετρόμπεη, Α. Ζαΐμη, Α. Λόντου καὶ Κανέλλου Δεληγιάννη, κατὰ δὲ τὸ 1825 ὁ προηγουμένως συμβᾶς ἀνάτοός του.

Ὦνόμασε καὶ προμαχῶνα Μακρῆ, γιὰ νὰ πιστευθῆ πῶς ὁ Μακρῆς, ὡς ὀπλαρχηγὸς τοῦ Ζυγοῦ, ἦταν τοιοῦτος καὶ τῶν Μεσολογγιτῶν, καὶ μ' αὐτὸ τὸ τρόπο ἀφ' ἑνὸς μὲν πᾶσα τυχὸν πληροφορία περὶ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Ραζηκότσικα στὶς περὶ οὗ ὁ λόγος διαπραγματεύσεις χάσῃ τὴ σημασίαν, τὴν ὅποιαν θὰ εἶχε, ἐὰν ὁ Ραζηκότσικας, ὡς ἀρχηγὸς τῶν Μεσολογγιτῶν, διετέλει ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ εἶδους τούτων, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ μὴ παρουσία τοῦ Μακρῆ στὴν ἀρχὴ τῆς πολιορκίας (ἐὰν ἦταν ἀρχηγὸς τους) νὰ ἐπιβεβαιοῖ πῶς οἱ Μεσολογγίτες δὲν εἶχαν ἀποφασίση τὴν ἀντίστασι ἀλλὰ παραωρμήθησαν ἀπ' τὸ Μαυροκορδάτο, τοῦ ὁποίου οἱ λόγοι κατὰ τὸ Τρικοῦπη «ἦσαν ὁ θεμέλιος λίθος τῆς ἐν Μεσολογγίῳ ἐγκατεθήσεως!»

Κ' ἔτσι γράφηκε ἡ Ἱστορία!

Μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁ Μακρῆς δὲν διακρίθηκε τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ὥστε νὰ δικαιολογητῆ αὐτὴ ἡ διακρίσι. Εἶν' ἀλήθεια πῶς στὸ ἀρχεῖον Μακρῆ, ὑπάρχει συμφωνητικὸ γράμμα διὰ τοῦ ὁποίου δηλοῦται πῶς «οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸν ἐπάνω καὶ κάτω Ζυγὸν καὶ Μεσολογγίται καὶ Ἀνατολικιώται ἀπεφάσισαν καὶ ἔβαλαν καπετᾶνον εἰς τὸ Βιλαέτι τῶν τὸν κύρ Καπετᾶν Δημήτριον Μακρῆν, νὰ ἔχη μαζί του ἑκατὸν νεφεφέρια καὶ νὰ εὐρίσκειται πρόθυμος εἰς κάθε φύλαξιν τοῦ Βιλαετίου τῶν κτλ.». Ἡ ἡμερομηνία τοῦ γράμματος αὐτοῦ εἶνε ἡ 28 Ἰουλίου 1821 καὶ φέρει μετὰ τῶν ἄλλων τὴν ὑπογραφήν δυὸ μονάχα Μεσολογγιτῶν: τοῦ Π. Παπαλουκά καὶ Ἀπ. Καψάλη, ἀποδεδειγμένως προσκειμένων στὸ Μαυροκορδάτο, ὁποῖος στὶς 20 Ἰουλίου εἶχε φθάσῃ τὸ πρῶτον στὸ Μεσολόγγι. Ἄλλὰ κ' ἂν παραδεχθούμε, παρὰ τὰ τότε κρατοῦντα, πῶς οἱ δυὸ αὐτὰ πρό-

κριτοι εκπροσωπούσαν και την δλότητα, τὰ γεγονότα ἀποδεικνύουν πώς ὁ Μακρῆς οὐδέποτε ἀναγνωρίστηκε ἀρχηγός τῶν Μεσολογγιτῶν καὶ ὅτι καὶ ὁ ἴδιος δὲν εἶχε τέτοια ἐντύπωση. Διότι ἀλλοιῶς θὰ ἔσπευδε σὺν Μεσολόγγι μετὰ τὴ διάλυσι τοῦ ἐν Κεφαλοβρῦσσῳ στρατοῦ, ἀφοῦ μάλιστα γνῶριζε τὴν ἀπόφασι τῶν Μεσολογγιτῶν ν' ἀμυνθοῦν γιὰ τὴ πόλι τους: «Ἀπὸ χθεσινῶ γράμμα τοῦ Μακρῆ βλέπω ὅτι συνῆλθε καὶ ἐγνώρισε πόσον τὸν ἠπάτησαν οἱ κακοὶ σύμβουλοί του», γράφει ὁ Μαυροκορδάτος στὴ προαναφερθεῖσα ἀπὸ 17 Σεπτεμβρίου 1822 ἐπιστολή του («Μεσολογγίται» σ. 118) στὴν ὁποίαν διαμαρτύρεται γιὰ τὴν ἰδέα τῆς ἐν Μεσολογγίῳ ἀντιστάσεως. Καὶ ἐξ ἄλλου στὶς αὐθαιρεσίαις τῶν Σουλιωτῶν ἐν Μεσολογγίῳ, θὰ διεμαρτύρετο αὐτὸς κι' ὄχι ὁ Ραζηκότσικας («Μεσολογγίται» σ. 60 καὶ 120). Κι' ἂν ἀκόμα παραβλέψωμε αὐτὰ, κι' ἀκόμα μὴ δώσουμε πίστι σὺν Γιαννάκη Ραζηκότσικα, ὁ ὅπολος κανένα λόγο εἶχε νὰ πῆ ψέμματα ἀναφερόμενος σὺν Ὑπουργεῖο τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως («Μεσολογγίται» σ. 115) «ὅτι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ἔλαβε μέρος εἰς διαφόρους περιστάσεις μὲ τὸν ἀδελφόν του ἀρχηγόντα τῶν Μεσολογγιτῶν», ὑπάρχει ὁμως ἡ προαναφερθεῖσα πρὸς τὴ Διοίκησι ἀναφορὰ τῶν μὴ ἐντοπίων ὀπλαρχηγῶν κατὰ τὴ Μεγάλῃ Πολιορκία, στὴν ὁποία ρητῶς ἀναφέρεται πὺς ὁ Θανάσης Ραζηκότσικας ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος εἶχεν ἐκλεχθῆ ἀπ' τοὺς συμπολίτας του Ἀρχηγός τῶν ἐντοπίων σωμάτων. Μεταξὺ δὲ τῶν ὑπογραψάντων τὴν ἀναφορὰ αὐτὴ εἶνε οἱ λαβόντες μέρος Γιαννάκης Στάϊκος καὶ Κ. Βλαχόπουλος στὴ πολιορκία τοῦ Βραχωρίου, Α. Ἴσκος στὴν ἐκστρατεία τοῦ Μακρυνόρους, Γ. Κίτσος στὴ πρώτη πολιορκία, Νότης Μπότσαρης καὶ Ν. Ζέρβας στὶς μεταξὺ Μεσολογγιτῶν καὶ Σουλιωτῶν διαμάχαις, καὶ Κίτσος Τζαβέλλας καὶ Ἀπόστ. Κουσουρῆς στὴ δευτέρα λεγόμενη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Κανένα δὲ λόγο εἶχαν νὰ διαστρέψουν αὐτοὶ τὴν ἀλήθεια, οἱ ὅποιοι βαρεῖα ἔφεραν τὴν ἀνάμιξι τῶν προκρίτων στὰ ἔργα τους πρὸς χάριν ἐνὸς τοιούτου καὶ σὲ βάρος ὁμοτέχνου των. Καὶ συμπληροῦντες τ' ἀνωτέρω προσθετομὲν πὺς οὐτε καὶ τῆς λοιπῆς ἐπαρχίας ἦτο, παρὰ μονάχα τοῦ Ζυγοῦ ὁ Μακρῆς ἦταν ἀρχηγός, διότι ἐάν ἦτο θὰ συμπεριλαμβάνετο κι' αὐτὸς στὴ κατὰ τὴ μεγάλη πολιορκία ἀρχηγεύουσα Ἐπιτροπὴ ὅπως συμπεριλήφθηκε ὁ Ραζηκότσικας («Μεσολογγίται» σ. 93 καὶ 125). Ἐπομένως τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος συμφωνητικὸ ἐγένετο τῇ ὑποδείξει τοῦ Μαυροκορδάτου χωρὶς νὰ ἐκπροσωπῆ τὴ συγκατάθεσι τῶν συμβληθέντων. Ἦτο δηλαδὴ κι' αὐτὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Μαυροκορδάτου γιὰ νὰ μὴ ἀναγνωρισθῆ ὁ Ραζηκότσικας ὑπὸ τῆς Διοικήσεως κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀρχηγός τῶν Μεσολογγιτῶν, ἀλλὰ καὶ πάλιν, πὺς ἦταν δυνατόν νὰ συμ-

παθῆ ὁ Μαυροκορδάτος τὸν ἄνθρωπο ποῦ μὲ τὴν ἰσχυρά του θέλησι κ' ἐπιβολή κατώρθωσε νὰ μὴν ὑποταχθῆ στὰ σχέδια ἐνὸς διπλωμάτου; Κ' ἴσως νὰ ὑπῆρξε αὐτὸς τὸ ἐμπόδιο τῆς μὴ ἐκπληρώσεως τῶν σχεδίων του...

Ἄλλὰ καὶ πάλιν, ἐάν ὁ Μακρῆς ἦταν ἀρχηγὸς τῆς ἐπαρχίας, ποῖο λόγο εἶχε ἡ Τοπικὴ Διοίκησι νὰ μὴ τὸν διορίσῃ Ἀρχηγὸ τῆς Φρουρᾶς, ἀλλὰ νὰ διορίσῃ τὸ Νικόλαο Στουρνάρα; Μαζὶ μὲ τὸ Μακρῆ ὁ Στουρνάρας πῆρε τὸ βαθμὸ τοῦ Στρατηγοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπώθεσε τὴν ἀρχηγία κ' ἀνατέθηκε, στὸν ἐπίσης μετὰ τοῦ Μακρῆ λαβόντα τὸ βαθμὸ τοῦ Στρατηγοῦ, Τσόγκα, καὶ ὅταν κ' αὐτὸς δὲν ἀποδέχθηκε, προσκλήθηκε ἀπὸ τοὺς μὴ ντόπιους Στρατηγούς ὁ διαμένων στὸ Αἰτωλικὸ Νότης Μπότσαρης, ὁ ὁποῖος κτῆ πρόσκλησι τοὺς ἀπήντησε, πῶς ἀποδέχεται τὴν ἀρχηγία ἐάν κληθῆ ἀπὸ τοὺς Μεσολογγίτας, οἱ ὁποῖοι ὄντως τὸν ἐκάλεσαν «ἐπειδὴ ἦταν ὁ γεροντότερος, Σουλιώτης καὶ Μπότσαρης» («Μεσολογγίται» σ. 66). Τὸ ὁποῖον σημαίνει πῶς οἱ Μεσολογγίτες δὲν ἠνῆχοντο τὸν Μακρῆ, ὅπως καὶ τὸν Στουρνάρα καὶ τὸν Τσόγκα, πράγμα ποῦ τοὺς ἀνάγκαζε νὰ παραιτοῦνται, κ' ἐδέχθησαν τὸ Μπότσαρη, ἀφοῦ ἔπρεπε νὰναὶ κάποιος Ἀρχηγός, ἐφ' ὅσον ὁ διορισμὸς τοῦ Ραζηκότσικα ἦταν ἀδύνατος, ἐπειδὴ μέχρι τότε δὲν τοῦ εἶχε ἀπονεμηθῆ ὁ στρατιωτικὸς βαθμὸς. "Ὅταν δὲ ἐγένετο στρατηγὸς ἐμέσως κατάρχθη καὶ ἡ ἔστω εἰκονικὴ ἀρχηγία τοῦ Μπότσαρη (Σπιυρομίλιου σ.) κ' ἀνατέθηκε σὲ ἀρχηγέουσα Ἐπιτροπὴ τῆς ὁποίας μέλος ἦταν καὶ ὁ Ραζηκότσικας.

Καὶ γιὰ συμπλήρωμα τῶν ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς λογικῆς συμπερασμάτων μας παραθέτομε ἀπόσπασμα τῆς ἀπὸ 29 Μαΐου 1823 ἐπιστολῆς τοῦ Ἰω. Ν. Παπαδάκη προσυπογεγραμμένης καὶ ἀπ' τοὺς Μαγγίλιαν καὶ Α. Βλαχόπουλον πρὸς τὸ Μαυροκορδάτο:

(Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Μαυροκορδάτο).
 «... Εἶνε καιρὸς ἀφοῦ ὀργανίξει ἡ ἀριστοκρατία τοῦ Μεσολογγίου μίαν ταραχὴν καὶ ὁ Ἄναστ. Παπαλουκάς ἐνθυμεῖται ἤδη καὶ ἐκτιμᾷ τὴν ὁποίαν τοῦ ἔκαμεν ἡ ἐκλαμπρότης σας πρὸς προειδοποίησιν. Ὁ Καρβούνης καὶ ὁ Καραπιτέρης δὲν ἠμποροῦν νὰ χονεύσουν τὴν εἴσοδον εἰς τὰ κοινὰ ἐπαγγέλματα ἐκείνων τοὺς ὁποῖους ἔχουν αὐτοὶ ἰδιώτας καὶ ἀγενεῖς ἐνῶ οἱ εὐγενεῖς καὶ ἄξιοι ἔμειναν παρημελημένοι. Δὲν ἠμπόρεσε νὰ μοὶ τὰ προσποιηθῆ ὁ Καρβούνης ὅταν τὸν ἔκραξα νὰ τὸν ἐπιπλήξω διὰ τὴν ὁποίαν ἀπεδέχθη ἐπιστάσιαν χωρὶς νὰ εἶνε τακτικῶς ζητημένον τὸ πρᾶγμα. Συμπεριέλαβαν οἱ ἐπιστάται καὶ τὸν Πάνου Παπαλουκᾶν. Δὲν θέλετε ἀπορήσειν ὅταν μάθετε ὅτι εἶνε συνηνωμένους καὶ ὁ Κότζικας μετὰ τῶν θανασίμων τοῦ ἐχθρῶν εἰς τὸ ὄχλοϊκὸν τοῦτο κίνημα, εἶνε μάλιστα ὁ κορυφαῖος. Ἄναψε περισσότερον τὸ πάθος καὶ ἡ μανία των ὅταν εἶδαν τὸ σύστημα τοῦ θαλασσινοῦ δικαστηρίου. Ἐπωφελήθησαν τὰ 10 τὰ 90 ἢ μᾶλλον τοὺς δινάγειρον

κατά τούτου και ήξεύρω ότι πρώτος εις τούτο εἶνε ὁ Κότζικας...

»Ὁ Ρωγῶν ἂν δὲν συνέπραξε τουλάχιστον δὲν ἐμπόδισε, τῷ παρετήρησα τὸ λάθος του, ἂν τοῦ ἑκακοφάνει ἔχει ἄδικον. Εἶνε μάλιστα ὑποψία ὅτι καὶ ὁ Τρικούπης δὲν εἶνε ἔξω τῆς σκευωρίας διότι ὡς τὸν γκιρίζετε εἶνε τόσο ἀριστοκράτης ὥστε μολονότι δὲν ἔχει κανένα δίκαιον παράπονον κατὰ τοῦ Α. Παπαλουκά δὲν τὸν χωνεύει ὁμως οὐδ' αὐτὸς ὡς διευθυντήν...». 1η Μαΐου 1823 Μεσολόγγι. ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ, ἐκ τῶν Ἀρμοστῶν τῆς Δ. Ἑλλάδος.

Ἐξ γνωστὸν ὁ Ἄν. Παπαλουκάς ἀνῆκε σὲ εὐγενῆ οἰκογένεια τοῦ Μεσολογγίου, ἀφοῦ καὶ ὁ Πάνος Παπαλουκάς ἦταν στὴ ἀρχὴ τῆς Ἐπαναστάσεως ἔφορος καὶ εἰς τὴν «περίστασιν», ὅπως ἀναφέρει ὁ γράφων, ἐξελέγη ἐπιστάτης ἀπ' τοὺς στασιάσαντας. Ἐπομένως ἡ αἰτία τῆς στάσεως πρέπει ν' ἀποδοθῆ στοῦ ὅτι εἶχε ἀφορμὴ τὴ προτίμησι στὶς διοικητικὰς θέσεις ἀπ' τὸ Μαυροκορδάτο τῶν ξένων καὶ τὸ παραγκωνισμὸ τῶν Μεσολογγιτῶν.

Στὸ ὅτι οἱ Μεσολογγίτες δὲν ἠνῆχοντο τὸ Μακρῆ γιὰ ἀρχηγό τους καθὼς καὶ κάθε μὴ Μεσολογγίτην ἀποδεικνύεται κ' ἀπ' τὴ κάτωθι ἐπιστολή: «Ἀρχεῖον τοῦ Κράτους. Ἐπιστολὴ πρὸς Μαυροκορδάτον». «... Ἡ ὀχύρωσις προβαίνει μέσα εἰς 8 ἡμέρας εἶνε εἰς κατάστασιν νὰ διαφεντευθῆ ἡ πόλις ἤδη τειχίζου τὴν ἐσκάρωσιν τοῦ Βασιτιὸν Μακρῆ. Περί συνεισφορᾶς δὲν παύομεν πᾶσαν ὥραν προτρέποντες ἀλλ' ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἀναβάλλεται ἐξ αἰτίας τοῦ Κότζικα μ' ὄλον τοῦτο ἐλπίζομεν ὅτι θέλει καταρθωθῆ...». 29 Μαΐου 1823. Ἰωάννης Παπαδάκης, Τάτσης Κ. Μαγγίνας, Α. Βλαχόπουλος.

Ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴ περιτράνωσ ἀποδεικνύεται ἡ δυσαρέσκεια τῶν ἐντοπιῶν, διότι: ἀφοῦ τὸ ὀχύρωμα εἶχε συμπληρωθῆ καὶ δὲν ἀπόμεναν νὰ καταβληθοῦν παρὰ ἐλάχισται συνεισφοραὶ γιὰ τὴ Βασιτιὸν Μακρῆ, ποῖος ἄλλος λόγος ὑπῆρχε γιὰ νὰ ὑπάρη ἀντίδρασις ἀπὸ μέρους τῶν Μεσολογγιτῶν καὶ τοῦ Ραζηκότσικα γιὰ τὸ ἀπομένον μικρὸ ποσὸν πρὸς συμπλήρωσι τῆς ὀχυρώσεως παρὰ ἡ δυσαρέσκεια διότι στοῦ προμαχῶνα αὐτὸν δόθηκε τὸ ὄνομα Μακρῆ καὶ ἐπεσκιάζετο τοιοῦτοτρόπως ἡ κατὰ τὴ πρώτη πολιορκία ἐρᾶσις τῶν Μεσολογγιτῶν καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν, ὅστις ἐπρωτοστάτησε γιὰ τὴν ὀχύρωσι τῆς πόλεως, πράγμα πού δὲν ἐνέκρινον ὁ Μαυροκορδάτος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν.

Γιὰ τὴ δρᾶσί του κατὰ τὴ δεύτερη λεγόμενη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου δὲν ἔχομε τίποτε τὸ ἐπίσημο, διότι ὁ Τρικούπης ἔχει τοὺς Μεσολογγίτας κατὰ ταύτην ὑπὸ τὸν Ἐπαρχο Μεταξά. Καὶ ὁ Μεταξᾶς ἐπίσης τὸ αὐτὸ ἐπαναλαμβάνει. Καθὼς ὁμως εἶδαμε κ' ὁ Γιαννάκης Ραζηκότσικας καὶ οἱ μὴ ντόπιοι ὀπλαρχηγοὶ ἀναφέροντο τὸ Θανάση Ραζηκέτσικα καὶ σ' αὐτὴ τὴ πολιορκία ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Μεσολογγιτῶν. Ὁ δὲ πολεμιστὴς Ντάτσικας, καθὼς εἶδαμε, ρητῶς γράφει ὅτι: «ἡ λύσις τῆς πολιορκίας αὐτῆς ὄφει-

λετο εις τὸν Κότσικα».

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κ. Μεταξᾶς γράφει ὅτι ἄταν ἔφθασε στὸ Μεσολόγγι εὐρήκῃ ἀφ' ἑνὸς χιλίους ἐμπειροπολέμους Μεσολογγίτας, τῶν ὁποίων, παραδόξως, δὲν ἀναφέρει τὸν ἀρχηγόν των, ἐφ' ὅσον δὲν εἶχε δυνατόν νὰ ὑπάρχουν ἐμπειροπόλεμοι χωρὶς ἀρχηγό. Καὶ ἐξ ἄλλου, ἐπίσης γράφει, ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχον δύο κόμματα, τὸ ἓνα ὑπὲρ τοῦ Μαυροκορδάτου τοῦ ὁποῖου ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Μάρκος Μπότσαρης καὶ τὸ ἄλλο ἐναντίον τοῦ Μαυροκορδάτου, χωρὶς ἄμως ν' ἀναφέρῃ ποιὸς ἠγεῖτο αὐτοῦ. Ἄφινων νὰ ὑπονοηθῆ ὅτι αὐτὸ ἐτάχθη ὑπ' αὐτὸν, ἐνῶ εἶνε πλέον ἀποδεδειγμένος ὅτι στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς τῶν Μεσολογγιτῶν ἦτο ὁ Ραζηκότσικας καὶ ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὰς προαναφερθεῖσας ἐπιστολάς, τοῦ Ν. Παπαδάκη τῆς 1ης Μαΐου 1823 καὶ τῆς ἀπὸ 29ης Μαΐου τῶν Ι. Παπαδάκη, Τάτση Μαγγίνα καὶ Α. Βλαχοπούλου ὅτι ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐν Μεσολογγίῳ ἀντιδράσεως ἐναντίον τοῦ Μαυροκορδάτου ἦτο ὁ Ἄθανάσιος Ραζηκότσικας. Ἐπομένως καὶ ὁ Κωνστ. Μεταξᾶς ἐπωφελήθη τῆς μὴ ἀπονομῆς τοῦ στρατιωτικοῦ βαθμοῦ εἰς τὸν Ραζηκότσικαν καὶ τῆς ἀποσιωπήσεως καὶ τῆς ἰδιότητός του καὶ τῆς ἐν γένει δράσεώς του ὑπὸ τοῦ Τρικούπη, διὰ νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτὸν του ὡς μόνον δράσαντα ἀρχηγόν κατὰ τὴν δευτέραν πολιορκίαν.

Γιὰ τὴν δρᾶσι τοῦ Ραζηκότσικα κατὰ τὴν Μεγάλῃ Πολιορκίᾳ ἢ βασισθεῖσα στὶς παραδόσεις «Μεσολογγιάς» τοῦ Α. Ἀντωνιάδου ἀποτελεῖ ὕμνο γι' αὐτήν. Ὁ ὕστερα ἀπὸ καιρὸ ἐπισκεφθεὶς τὸ Μεσολόγγι καθηγητῆς Ζησίου ἐνθουσιασθεὶς ἀπ' τὴ διατηρούμενη καὶ τότε παράδοσι, ἔγραψε στὰ «Πάτρια» (18 Αὐγούστου 1903): «Καὶ ἄμως ἐν μέσῳ τῆς μαρμαρυγῆς ταύτης τοῦ θαμβοῦντος ἠρωϊσμοῦ ὅπως ὁ Αὐγερινὸς διασκορπίζει στιλπνότερας τὰς ἀδάμαντίνους ἀκτίνας του ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων ἀστέρων, εἰς ἀνὴρ διὰ τὴν περίνοιαν αὐτοῦ ἐν ταῖς βουλαῖς, διὰ τὸ ἀγνὸν θάρρος, διὰ τὴν ἀκιβδηλεύτου μεγαλοφροσύνην, διὰ τὸ συναίσθημα τὸ παρθενικὸν τῆς τιμῆς, φεγγοβολεῖ ὑπὲρ πάντας ὁ Ἄθαν. Ραζηκότσικας...». Τὰ δημοτικὰ τραγούδια αὐτὸν φέρουν ἀντιπροσωπευόμενον συνθηκολόγησι πρὸς τὸν ἐχθρὸ, αὐτὸν νὰ μεριμνᾷ καὶ νὰ ἐφορευῆ γιὰ ὄλα, αὐτὸν νὰ κανονίζῃ τὰ τῆς Ἐξόδου, κι' αὐτὴ ἀκόμα περὶ αὐτοῦ εἶνε ἡ σωζόμενη μέχρι σήμερα παράδοσις στὸ Μεσολόγγι.

Στὸ προμαχῶνα τοῦ Μπότσαρη, ὅταν ἐκεῖ λάβαιναν χώραν οἱ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων (ἀπομνημονεῖματα Σπυρομίλιου, «Μεσολογγίται» σ. 76), στὸ προμαχῶνα τοῦ Φραγκλίνου, ὅταν ἀργότερα οἱ ἐπιθέσεις στραφῆκαν πρὸς τὰ ἐκεῖ (ἀπομνημονεῖματα Σπυρομίλιου «Μεσολογγίται» σ. 83), στὸ προμαχῶνα τοῦ Μπότσαρη καὶ πάλιν στὴ πολιορκία τοῦ Ἰμπραήμ (Δημοτικὸ τραγούδι, «Μεσολογγίται» σ. 104), ἀπέκρουσε ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Με-

σολογιτών τις συνεχείς επιθέσεις και λάβαινε μέρος σ' όλες τις λυσσώδεις εξόδους.

«Οί Μεσολογγίται εις όλον τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας ἔδωκαν ὄπαιρα δείγματα τῆς καρτερείας καὶ γενναιοφυχίας των, διότι ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων ὅπου νὰ ριψοκινδυνεύουν, οἱ πρώτοι εἰς τὰς μάχας ὅπου ἤρίστευον», αὐτὸ γράφει ὁ στρατηγὸς Σπυρομίλιος («Μεσολογγίται» σ. 70). Στὴν Ἐθνομολογικὴ Ἑταιρεία ὑπάρχει κατάλογος τῶν ὑπὸ τὴν ὄδηγαν τοῦ Ἀθ. Ραζηκότσικα φονευμένων καὶ πληγωμένων συμπολιτῶν του, ἐκ τοῦ ὁποῖου καταφάνεται ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά», πὼς ἀπ' ἀρχῆς τῆς πολιορκίας μέχρι τῆς 20ῆς Αὐγούστου 1825 τὰ δύο τρίτα τῶν ἀπώλειαν τὰ εἶχαν οἱ Μεσολογγῖτες. Ὁ κατάλογος αὐτὸς συυπεβλήθηκε στὴ Διοίκησιν μὲ τὴ προαναφερθεῖσα ἀναφορά τῶν μὴ ἐντοπιῶν ἀρχηγῶν περὶ Ραζηκότσικα. Κι' ὡς ἐκ τούτου ἔχει κι' ἄλλη σημασία, ἐπειδὴ διὰ τούτου ἀναγνωρίζεται πὼς οἱ πυροβοληταὶ δὲν ὑπῆγοντο στοὺς ἀρχηγούς των προμαχωνῶν των, ἀλλ' ἦσαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ραζηκότσικα. Μεταῦ τῶν ἀναφερομένων στοῦ καταλόγου φονευμένων πυροβολητῶν εἶνε κι' ὁ φιλέλληνας Ἑλβετὸς Ρόσενερ μὲ τὸνομα Τριαντάφυλλος Σβίτσερος.

Ὁ κ. Σιτσινόπουλος γράφει: «Ἡ Διευθυντικὴ Ἐπιτροπὴ ὑπέβαλλε τακτικῶς ἐκθέσεις εἰς τὴν Κυβέρνησιν περὶ τῶν πολεμικῶν ἐν Μεσολογγίῳ γεγονότων. Ἡ μόνη δὲ δημοσιευθεῖσα εἶνε ἡ ἀναθι. Ἡ «Γενικὴ Ἐφημερίς», τὸ ἐπίσημον ὄργανον τῆς Κυβερνήσεως, οὔτε τὴν ἐκθεσιν αὐτὴν, οὔτε ἄλλαν ἐκ τῶν ὑποβληθεισῶν ἐδημοσίευσε... Ἡ «Πενικὴ Ἐφημερίς» περιωριζέτο νὰ καταχωρῇ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν», τὰ ὁποῖα ἐπίσης πᾶρέλειπον τὰ ὀνόματα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς ἐκάστοτε πολεμικὰς πράξεις, πράξεις ἀπὸ τὰς λαμπροτάτας καὶ ἐνδοξοτάτας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως. Ἀφιναν διὰ τούτου νὰ ὑπονηθῆ ὅτι ὅλοι ἐλάμβανον μέρος εἰς αὐτάς, ἐνῶ ἀπὸ τὴν δημοσιευθεισῶν ἐκθεσιν τὸ ἐνακλίον ἐξάγεται. Ἀπὸ σκοποῦ δὲ παρελείποντο ὑπὸ τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» τὰ ὀνόματα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, ἀπὸ τοὺς προμαχῶνας, ποὺ ὑπερησπίζοντο, ἀπέκρουαν τὰς λυσσώδεις ἐπιθέσεις τοῦ ἐχθροῦ ἢ κατὰ τὰς διαφόρους ἐξόδους ἐπεδεικνύον θαύματα ἀνδρείας, διὰ νὰ μὴ μειώνεται ἡ δημιουργηθεῖσα φήμη περὶ τῶν εὐνοουμένων ὀπλαρχηγῶν, καὶ διὰ νὰ πισπεύεται ἔτι καὶ συμμείχον εἰς τικύτας... Οὕτω δὲ ἔμεναν ἄγνωστοὶ οἱ ἄθλοι τῶν Μεσολογγιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἔτρεχον πρώτοι εἰς τὸ μέρος, ποὺ ὑπῆρχε κίνδυνος».

Ἡ ἐκθεσι τῆς Διευθυντικῆς Ἐπιτροπῆς, διὰ τὴν ὁποῖαν γίνεταὶ λόγος, ἀπὸ 3ῆς Ὀκτωβρίου, καταχωρήθηκε στοῦ ἀπὸ 12 Φεβρουαρίου 1826 φύλλον τοῦ «Φίλου τοῦ Νάμου», ἐφημερίδος ἐκδομένης στὴν Ὑδρα. «Σὰς ἐναγγέλλομεν ὅτι προχθὲς τὰ ἐξημεράματα, οἱ ἐδῶ ἀδελφοὶ μας ἔκαμαν νύχ ἀνδραγαθήματα, ἀ-

εια τῆς φήμης τῆς πατρίδος των. Ἐβαλαν πῦρ εἰς μίαν νέαν ὑπόλοιπον, τῆς ὁποίας ἡ εὐτυχῆς ἔκρηξις ἔπεμψεν εἰς τὸν Ἄθην ὑπὲρ τοὺς 400 ἔχθρους. Μετὰ τὴν ἔκρηξιν ὀκτακόσιοι σχεδὸν ἐκλεκτοὶ Ἕλληνες, ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοὺς γενναίους στρατηγούς Κίτσον Τζαβέλλιαν, Λάμπρον Βέικαν καὶ Ἄθαν. Ραζηκότσιαν, ριφθέντες ἔξω τοῦ φρουρίου μὲ γυμνὴν σπάθην, ἐπροξένησαν μεγίστην φθορὰν εἰς τὸν ἔχθρον καύσαντες καὶ τὰ καλάρθια ἀπὸ χῶμα γειμάτα διὰ προμαχώνας, τοὺς φραγμοὺς τῶν ἔχθρων κλπ. Ἀπὸ τοὺς ἀελητάς ἀδελφούς δύο μόνον ἐθανατώθησαν καὶ πολλοὶ ὀλίγοι ἐπληγώθησαν.

Τὸ λοιπὸν μέρος τῆς ἐκθέσεως ἡ ἔφημερις δὲν τὸ δημοσιεύει, περιοριζόμενη νὰ προσέσῃ ἐκὶ «ἡ Ἐπιτροπὴ ἀποδίδει τοὺς μεγαλύτερους ἐπαίνους εἰς τοὺς ἀνω ρηθέντας στρατηγούς». Ὡς ἐκ τούτου φανταζόμεθα τί θὰ ἔγραψε ἡ Ἐπιτροπὴ γιὰ τὶς καταστρεπτικὰς, γιὰ τὸν ἔχθρον, ἐφορμήσεις στοὺς προμαχώνας Μπότσαρη καὶ Φραγκλίνου τὶς ὁποῖες ἀπέκρουσαν οἱ Ἴσκος καὶ ὁ Ραζηκότσιαν στὸν πρῶτο, ὁ Τζαβέλλας καὶ ὁ Ραζηκότσιαν στὸ δεύτερο. Τί γιὰ τὴν υκτερινὴ ἔξοδο τῆς 25ης Ἰουλίου κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά» γράφουν: «ἐφονεύθησαν δέκα ἐπὶ τὰ Ἕλληνας καὶ δέκα τρεῖς ἐπληγώθησαν», δηλαδὴ ὄλο Μεσολογγίτες, ἐπειδὴ ἡ ἔφημερις τοὺς μὴ ἐντοπίους τοὺς ἀναφέρει ὡς στρατιώτας ἢ ὀνιμάζει τὸ Σάιμα στὸ ὁποῖον ἀνήκαν, τί γιὰ τὴν ἡμερινὴ ἔξοδο στὴν ὁποίαν ἐπὶ 20 φονευθέντων οἱ 9 ἦσαν Μεσολογγίτες καὶ ἐπὶ 45 πληγωμένων οἱ 15, καὶ τέλος τί γιὰ τὴν τοιαύτη τῆς 10ης Σεπτεμβρίου ὅπου ἀπ' τοὺς Μεσολογγίτες φονεύθησαν δύο, καὶ ἐπληγώθησαν πέντε, δηλαδὴ ὑπέστησαν ἀπώλειες μεγαλύτερες ἀπὸ ἕνα ἕκαστο τῶν ἄλλων σωμάτων, ἀφοῦ τόσοις ἐπαίνους κάνει γιὰ τὴν ἔξοδο τῆς 30ῆς Σεπτεμβρίου κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά» γράφουν πὼς φονεύθησαν τρεῖς καὶ πληγώθησαν 16, ἀπ' τοὺς ὁποίους μονάχα ἕνας πληγώθηκε, Μεσολογγίτης.

Τὴν ἐποχὴ ποὺ ἡ ἀρχηγία τοῦ Νότη Μπότσαρη ξέπαισε καὶ εἰκοικῶς, ἐξελέγη ἀρχηγέουσα ἐπιτροπὴ στὴν ὁποίαν ἔλιβε μέρος ὁ Θαν. Ραζηκότσιαν μετὰ τῶν Νότη Μπότσαρη, Κίτσου Τζαβέλλα, Ἀνδρέα Ἴσκου, Νικ. Στουρνάρη καὶ Γ. Κίτσου. («Μεσολογγίται» σ. 93). Ἀντιπροσωπεύων ὁ Ραζηκότσιαν τὴ φρουρὰ πάντοτε στίς ἀπ' τὸ ἔχθρικό στρατόπεδο προσβεῖες (ἀπομνημονεῖματα Σπυραμίλιου, «Μεσολογγίται» σ. 75 καὶ 91) ἔδινε τὶς δόουσες πάντοτε ἀπιστήσεις. Σὲ μιά ἀπ' αὐτὰς ὁ Ἰούλιος Φάβρ τὸν φέρει ἀπαντήσαντα: «Μουσουλμᾶνοι, ἐὰν οἱ Μεσολογγίται δὲν δύνανται νὰ ὑπερασπίσουν τὰ τεῖχη των, θὰ ὑπερασπισθοῦν τὴν ἐλευθερίαν των» θὰ ἐγκλεισθοῦν πάντες ἐντὸς τριῶν μεγάλων οἰκιῶν καὶ μαζί σας θ' ἀνατιναχθοῦν εἰς τὸν ἀέρα».

Αὐτὸς εἶν' ἐκεῖνος ποὺ ἀντέδρασε πάντοτε κατὰ πάσης μετὰ

του ἐχθροῦ συνθηκολογήσεως, πότε ἀπειλώντας, πότε πείθοντας καὶ καιμιά φορά δωροδοκῶντας, καὶ σωματάρχας ἀκάμα, γιὰ νὰ τοὺς ἔχη μὲ τὸ μέρος του, κ' ἔτσι ὁ Ριζηκότσικας ἦταν ἡ Ψυχὴ ὄλων τῶν πολιορκουμένων. (Ἀπομνημονεύματα Σπυρομίλιου, Μίχου, «Μεσολογγίται» σ. 95, 96, 125 καὶ 126. «Πάτρια» ἀρ. 25, 1903, «Μεσολογγίας» δημοτικὸ τραγοῦδι. Ἀντιστρατήγου Ἰωάννιδου «Πολιορκία καὶ Ἐξέοδος Μεσολογγίου»).

Ἀλλὰ μὴ τυχὸν περιοριζόταν μονάχα στὶς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις; Παύτοχρόνως φρόντιζε καὶ γιὰ τὶς ἄλλες ἀνάγκες τῆς Φρουρᾶς. Ἐκτὸς ἀπ' τὶς μαρτυρίες τοῦ Σπυρομίλιου («Μεσολογγίται» σ. 95) στὶς κατὰ τύχη διασωθεῖσες δυὸ γραπτὲς ἀποδείξεις παραλαβῆς, καταφαίνεται πὺς τὴν 28ην Φεβρουαρίου 1826 κατάρθωσε νὰ τροφοδοτήσῃ τὴ φρουρὰ μὲ 13,830 ὀκάδες ἀραπίοσιτῆ καὶ μὲ 630 ὀκάδες σιτάρι, στὶς δὲ 12 Μαρτίου τοῦ ἴδιου ἔτους μὲ 7.000 ὀκάδες ἀλεύρι. Στὴ πρώτη ἀπόδειξις ὑπογράφεται ὡς παραλαβῶν ὁ γραμματεὺς τῆς Γενικῆς Ἐφορείας Πέτρος Γουλιμῆς, στὴ δὲ δευτέρα ὁ Γιαννάκης Χαλιώτης. Ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ δυὸ ἄλλες ἐπιστολὲς Ἰταλικά γραμμέναι, οἱ ὁποῖαι ἀπεστάλησαν μετὰ τὸ θάνατό του, καὶ γιὰ μὲν τῆς πρώτης ζητεῖται τὸ ἀπίτιμο 75 βαρελιῶν μπαρούτης σταλείσης πρὸς αὐτὸν ἀπὸ τὸ Λιβέρνιο στὸ Μεσολόγγι, διὰ δὲ τῆς δευτέρας ζητεῖται ἀπὸ τὸν ἀδελφὸ του Λουκᾶ καὶ τοὺς κληρονόμους του τὸ ἀπίτιμο ἀποσταλλέντος τυριοῦ κι' ἀραπίοσιτού. Ἡ πρώτη προέρχεται ἀπὸ τὸ Λιβέρνιο μὲ ἡμερομηνία 21 Αὐγούστου 1826 μὲ ὑπογραφή δυσανάγνωστη, ἡ δ' ἄλλη ἀπ' τὸ Κάλαμο μὲ ἡμερομηνία 4 Νοεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους.

(Μετάφρασις ἐπιστολῆς ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ). «Ἀξιότιμε κ. Λουκᾶ Ριζηκότσικα. Φθάσας ἐναυθὰ ἔμαθον τὸ μέγα δυστύχημα ὅπερ σᾶς συνέβη τὸν θάνατον τοῦ μακαρίτου Ἀθανασίου ἀδελφοῦ σας. Σᾶς βεβαίω ὅτι πολὺ μὲ ἐλύπησε ἡ ἀπώλεια τὸσον καλοῦ φίλου καὶ συμπαθητικωτάτου ἀνθρώπου, οὐδέποτε δὲ ἐφ' ὅσον ζῶ θὰ λησμονήσω τὸν μακαρίτην διότι πολλὰς ἔσχον περ' αὐτοῦ χρίτας, καθὼς καὶ παρὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ καὶ παρὰ πάσης τῆς οικογενείας του. Θὰ μὲ ὑποχρεώσετε νὰ χαιρετήσετε ἐκ μέρους μου τὴν σύζυγον τοῦ μακαρίτου.

» Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀραβόσιτον, τὸν τυρὸν παρμεζάναν καὶ ἔν καραβόσχοινόν εὐρισκόμενα εἰς χεῖρας τοῦ μακαρίτου, ἐλπίζω ὅτι θὰ εὑρετε περασμένα εἰς τὰ κατάστιχά του τὰ εἰσπραχθέντα ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ἀνωτέρω εἰδῶν χρήματα καὶ θὰ μοῦ κάμετε τὴν μεγάλην χάριν νὰ μοῦ ἀπαντήσετε μέσον τοῦ κ. Ἰωάννου Μανωλάτου διὰ νὰ δυνηθῶ νὰ τακτοποιηθῶ μὲ τὸν σύντροφόν μου Λαζαρέττον καὶ νὰ τῷ δώσω τὸν βιογραφισμὸν του. Ποιπὸν σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ κάμετε αὐτὴν τὴν χάριν καὶ ἐγὼ θὰ εἶμαι πάντοτε πρόθυμος ἐν ὄλως τῶν διαταγῶν σας. Ἐν Ἰθάκῃ τῇ 4 Νοεμβρίου 1826. Ἰωσήφ Βιαγυλῆς.

»Σὰς παρακαλῶ νὰ μοῦ ἀπαντήσετε καὶ σεῖς διὰ Ζακύνθου εἰς τὸν οἶκον τῶν ἀδελφῶν «Στέφανι καὶ ἀνεψιός». Πῶς εἶνε τὰ τρῶφιμα εἰς τὸν Κάλαμον; Ἐὰν ἔλθῃ κανεὶς αὐτοῦ εἰμπορεῖ νὰ κερδίσῃ τὸν ἄριον του;

»Σὰς παρακαλῶ νὰ ἔχω ταχεῖαν ἀπάντησιν».

«Ἐξοχωτάτη Ἐπιτροπῇ. Κατὰ τὴν διαταγὴν σας ἐπερίλαβα ἀπὸ Κύρ Ἀθανάσιον Ραζηκότσικα ἀραποσίτη ὀκάδες δεκατρεῖς χιλιάδες ὀκτακοσίτες τριάντα Νο 13830, ὁμοίως καὶ σιτάρι ὀκάδες ἑξακοσίαις τριάντα Νο 630 μὲ τὸ προσηκίον σέβις σημειοῦμαι. Μεσολόγγιον τῆ 28 Φεβρουαρίου 1826. Ὁ Γεν. φρ. ἐν ἀπουσίᾳ ὁ Γρ. Πέτρος Ἀουλημῆς».

«Ἐξοχωτάτη Ἐπιτροπῇ. Κατὰ τὸν διορισμὸν σας ἐπερίλαβα παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Ἀθανασίου Ραζῆ κότεζικα ἀλεύρι καθαρὸν σάκενες 80 ὀκάδες 7000 χιλιάδες ἑπτὰ καὶ μισύ. Μεσολόγγιον 12 Μαρτίου 1826. Μεθ' ὄλιον τὸ σέβας. Ἐν ἀπ. τοῦ Γεν. φ. τοῦ στρατοπέδου Γιαννάκης Ν. Χαλκιώτης».

Ἡ πολλιχπλή αὐτῆ δρᾶσι του ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν ἀνωτέρα ἀπ' τοὺς ἄλλους στρατηγούς μόρφωσί του, δὲν ἦταν δυνατὸν παρὰ νὰ ἐπιβάλλῃ σ' αὐτοὺς τὴ προσωπικότητά του. Ὁ στρατηγὸς Σπυρομίλιος γράφει πῶς: «Ἐπικειμένης νεκτερινῆς τινός ἐξόθου εἰς τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ λάβῃ μέρος καὶ ὁ μηχανικός τοῦ Φρουρίου Ἰταλὸς φιλέλλην Ριζιέρης, εὐρίσκων ἀσύμφορον τὴν ἀπόφασίν του, προσεπάθησε νὰ τὸν μετέπεισῃ, καὶ μὴ κατορθώσας τοῦτο ἀπετάθη εἰς τὸν Ραζηκότσικον «εἶπα Νεπὸν, γράφει, εἰς τὸν κύριον Ἀθαν. Ραζηκότσικα, νὰ ἴδῃν στείλωσιν εἰς κανὲν μέρος δι' ὑπηρεσίαν τινὰ κ' ἐκεῖ νὰ στείλῃ ἀνθρώπους νὰ τὴν ἐμποδίσουν». (Ἀπομνημονεῦματα Σπυρομίλιου σ. 29). Τὸ νόστιμο εἶνε πῶς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ Ἀθ. Ραζηκότσικας δὲν εἶχε ὀνομασθῆ ἀκόμα στρατηγός, διότι αὐτὸ ἐγένετο στίς 20 Ἰουνίου 1825, ὅποτε ἀρχηγέαυλ ἦσαν ὁ Νότης Μπότσαρης, εἰς τὸν ὁποῖον ἔπρεπε ν' ἀπυλαθῆ, διότι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ Φιλέλληνοσ μηχανικοῦ τοῦ Φρουρίου, ἀλλὰ βλέπετε, ὅπως τότε εἶχαν διαμορφωθῆ τὰ πράγματα, ἄλλοι εἶχαν τὸ ὄνομα καὶ ἄλλοι τὴ χάρι.

Ὅταν ἀποφασίστηκε ν' ἀποσταλοῦν στή Διοίκησιν ἀντιπρόσωποι (*) γιὰ νὰ ἱεραστήσουν προφορικῶς τίς ἀνάγκιες τοῦ

(*) Πρὸς τὴν ἐξοχον ἐπιτροπὴν τὴν Διευθ. Προσωρ. τὰ τῆς Δ. Ἑλλάδοσ. Ἐπειδὴ ἐκ τῆς Πατρίδοσ μὸσ στέλλεστε πρὸς τὴν Σ. Διοίκησιν ὁ Γενναϊότατοσ, Στρατηγὸσ Ἀθανάσιοσ Ραζηκότσικασ, ὅπωσ μῆ ἀκοῆ καὶ τῶν ἐντεῦθεν στελλομένων Γενναϊοτάτων Στρατηγῶν παρρησιάζωσι πρὸς τὴν Σ. Διοίκησιν τὰ ὄσα ἀναγκαϊοῦν πρὸσ διαφύλαξιν τοῦ φρουρίου καὶ ἄλλασ ἀνάγκασ. Παρακαλοῦμεν τὴν ἐξοχον ἐπιτροπὴν νὰ αὐστήσῃ τὸν Γενναϊότατοσ πρὸσ τὴν Σ. Διοίκησιν. Μὲ σέβασ ὑποσημειοῦμεθα. Μεσολόγγιον τῆ 17 Ἰανουαρίου 1826. Οἱ πρόκριτοι: Εὐστάθιοσ Καλογερῆσ, Πάνοσ Παπαλουκάσ, Χρῆτοσ Καψάλοσ, Βασίλειοσ Ψωμάκησ, Μῆτροσ Δεληγιωργόπουλοσ, Πέτροσ Α. Καψάλοσ, οἱ Δημωγέροντεσ τοῦ

Φρουρίου κ' εξέλεξαν από μέρους των Σουλιωτών το Λάμπρο Βεΐκο και το Ν. Ζέρβα, τῶν Ἡπειρωτῶν το Σπυρομίλιο, τῶν Στερεολαδιτῶν τοὺς Α. Ἰσκό και Α. Κουσουρή και τῶν Μεσολογγιτῶν το Θιανάση Ραζηκότσικα, ἡ Διευθυντικὴ Ἐπιτροπὴ δὲν ἐξετέλετε τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆ τῶν Μεσολογγιτῶν, κρίνασα ἀναγκασιότερα τὴ παραμονὴ του ἐντὸς τῆς πολυρκουμένης πόλεως, κ' ἔτσι οἱ μαζὶ τοῦ ἐκλεγέντες στρατηγοὶ πῆγαν στο Ναύπλιο χωρὶς αὐτόν.

□ □ □

Ὁ Ὁ. Ἀθ. Ραζηκότσικας φανεύθηκε κατὰ τὴν ἔξοδο ἐπὶ κεφαλῆς 500 ἐκλεκτῶν συμπολιτῶν του, με ἱούς ὀπίουος ἐξώρμησε γιὰ νὰ κιαταλάβῃ τὸν ἀπέναντι τοῦ προμαχώνος Μακιρῆ ἔχθρικό ἰδιοῦτον, κ' ἔτσι νὰ διευκολύνη τὴν ἔξοδο τῶν γυναικοπαίδων. Περὶ τοῦτου στο σχετικό κεφάλαιο περὶ ἔξοδου.

«Ὁ θάνατός του, γράφει ὁ Ζησίου, με θωπιεῖαν ἀπλήν ἔκλεισε πὰς ὄψεις αὐτοῦ. Ὁ Ραζηκότσικας χλωρὸς ἀποθνήσκει τὸ ἔργον του συντελεσθη. Τὸ Μεσολόγγι ἀμυνίζεται, ἀλλὰ δὲν παρεδόθη».

Τὸ περισσότερο χαρακτηριστικό γιὰ τὸ Ραζηκότσικα εἶνε: πὼς μολονότι καταδιώκετο κ' ἀδικεῖτο ἀπ' τὸ Μικροκράδωτο, δὲ κατέφυγε στοὺς Ἀντιπάλους ἐκείνου, ἀλλὰ πρῶτιμῆσε τὴν ἀφάνεια, με τὴν ἐνδόμυχο πεποίθησι πὼς ἐξετέλει τὸ καθῆκόν του.

Γι' αὐτὸ κ' ἐγώ, δὲ δυσκολεύομαι νὰ ὁμολογήσω πὼς, ἀντλαμβάνων διὰ τῆς ἐρεύνης μου νὰ φέρω στο φῶς τὴν ΑΛΗΘΕΙΑ και τίς ἱστορικές αἰσχρὲς ἐκμεταλλεύσεις, δὲ κάνω τίποτ' ἄλλο παρὰ: «Τὸ κληθκόν μου».

Τοῦ Θιανάση Ραζηκότσικα ἡ προτομὴ στήθηκε ὑπὸ τῶν Μυγενῶν του!! στο Ἡράιον Μεσολογγίου τὸ 1914.

Η ΕΞΟΔΟΣ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Ἡ Ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου, εἶνε ἀπ' τὰ μεγαλείτερα γεγονότα ποὺ κατέπληξε κ' ἐνθουσίασε τὴν Ἑλλάδα, τὴν Εὐρώπη και τὴ λοιπὴ Ἰφῆλιο. Ἦταν ἀνθρώπινο νὰ κινήση τὴν ἀμίλλα σὲ κείνους ποὺ ἔλθσαν μέρος σ' αὐτὴ, κ' ἔτσι ἕνας ἕκαστος ἀπ' αὐτοὺς νὰ τὴ παρουσιάξη κατὰ τὸν ὑπερβολικώτερο και συμφερότερο γι' αὐτὸν τρόπο, μέσα στο κύκλο τῆς ἐνεργείας του. Με τὴ πᾶροδο ὁμοῦ τοῦ χρόνου ἀφοῦ δὲ γίνηκε κανένας ἔλεγχος, νὰ τὰ διαπλάθῃ ὅπως ἡ φαντασία του τᾶβλεπε καλλίτερα.

Κ' ἔτσι με βάσι αὐτὲς τίς πληροφορίες ἐγράφησαν τὰ πράγματα τῆς Ἐπαναστάσεως και τὰ τῆς Ἐξόδου, γι' αὐτὸ κανένας

Μεσολογγίου: Ἀναστάσιος Παλαμᾶς, Ἀλέξιος Τζιμπουράκης, Παύλος Μπουνιέρης.

(Σφραγὶς) ὅτι ἴσον τῷ πρωτοτύπῳ ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Γεν. Γραμματέως ὁ Βοσ Ν. Παπαδόπουλος.

ἀληθινὸς ἱστορικὸς τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως δὲ παρουσιάστηκε.

Ὡς ἐκ τούτου δὲ πρέπει κανεὶς ν' ἀπορῆ γιὰ τὴ παρατηρούμενη σύγχυση στὶς διάφορες ἀφηγήσεις περὶ τῆς Ἐξέδου.

Ὁ Τρικούπης π. χ. γράφει πὼς ἡ Ἐξοδὸς ἀποφασίστηκε νὰ γίνῃ σὲ τρεῖς φάλαγγες, ἀπ' τὶς ὁποῖες ἡ μὲν ὑπὸ τὸ Νότι Μπότσαρη νὰ καταλάβῃ τὸ δρόμο τοῦ Μποχωριοῦ, ἡ ὑπὸ τὸ Μακρῆ τὸ δρόμο τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ ἡ ὑπὸ τὸ Τζαβέλλα τὸ μεσαῖο.

Ὁ στρατηγὸς Νικόλας Μακρῆς στὸ τάφο τοῦ πατέρα του, πού βρισκεταιι στὰ Ἡρῶα τοῦ Μεσολογγίου, γράφει πὼς ὁ πατέρας του ἦταν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς φάλαγγος τοῦ Κέντρου, ὅπου ὁ Τρικούπης ἔχει τὸ Τζαβέλλα.

Ὁ αὐτόπτης Ἀρτέμιος Μίχος μᾶς πληροφορεῖ πὼς ἡ φρουρὰ γιὰ τὴν Ἐξοδο ἐπρόκειτο νὰ μοιρασθῆ σὲ τρία σώματα, καὶ τὸ μὲν πρῶτο (σελ. 76) ὑπὸ τὸ Κίτσο Τζαβέλλα ἔπρεπε νὰ βγῆ ἀπ' τὸ γεφύρι τῆς Λουνέτας, ἐκεῖ δηλαδὴ πού ὁ Τρικούπης ἔχει τὸ Μακρῆ, τὸ δὲ δεύτερο ὑπὸ τὸ Νότι Μπότσαρη ἀπ' τὴ γέφυρα Ρήγα, ἐκεῖ πού ὁ Τρικούπης ἔχει τὸ Τζαβέλλα, τὸ δὲ τρίτο σῶμα ἀποτελούμενο ἀπ' τοὺς ὄχι βαρεῖα ἀρρώστους καὶ τὰ γυναικόπαιδα ὑπὸ τὴ προστασία διακοσίων καλλιτέρων στρατιωτῶν ἀπ' τὸ γεφύρι Μονταλεμπέρτ, ἐκεῖ πού ὁ Τρικούπης ἔχει τὸ Μπότσαρη. Κι' ὁ αὐτόπτης Μίχος ἀγνοεῖ τὸν Ἀρχηγὸ τοῦ τρίτου σώματος, ἂν καὶ περιγράφει τ' ἀποφασισθέντα σὰ νὰ παρευρίσκητο στὴ συνέλευσι τῶν Ἀρχηγῶν.

Πολὺ πρὶν ἀπ' τὴν ἔκδοσι τοῦ Τρικούπη, ὁ Σουλιώτης Κουτσονίκας ἐξέδωσε ἱστορία, διὰ τῆς ὁποίας παρουσιάζει τὴν Ἐξοδο ἀποφασισθεῖσα σὲ δυὸ φάλαγγες, κι' αὐτὸς πού ἐξυμνεῖ κάθε Σουλιώτικο, δὲν ἀναφέρει πὼς ἀρχηγοὶ τῶν δυῶν αὐτῶν φαλάγγων ἦταν ὁ Νότις Μπότσαρης κι' ὁ Κίτσος Τζαβέλλας.

Ἄλλ' ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ ὑπάρχει κι' ἀφήγησι δημοσιευθεῖσα στὰ ὑπ' ἀριθ. 60, 61 καὶ 62 φύλλα τῆς Ναυπλιώτικης «Γενικῆς Ἐφημερίδος» ἀρχομένης ἀπὸ 26 Μαΐου τοῦ 1826, δηλαδὴ τὴν ἐποχὴ πού ἦσαν ἐκεῖ ὄλοι οἱ σωματάρχαι τῆς Φρουρᾶς Μεσολογγίου, ἀπ' τοὺς ὁποίους κανέννας δὲν τὴν διέψευσε.

Ἡ πρόσφατη αὐτὴ ἀφήγησι δὲν εἶνε δυνατόν παρὰ νὰ πλησιάζῃ τὴν ἀλήθεια. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι δὲν εἶχαν τὸν καιρὸ νὰ τὴν ἀποκρούουν τελείως καὶ νὰ διαμορφώσουν τὰ γεγονότα κατὰ τὸ προσφορῶτερο γι' αὐτοὺς τρόπο, ἐκεῖνο πού κάμανε κατόπιν.

Προσπάθησαν μονάχα νὰ μισοαποκρύψουν τὴν ἐγκατάλειψι τῶν Μεσολογγιτῶν κατὰ τὴν Ἐξοδο, γιὰ τὴν ὁποῖαν ἦσαν ὄλοι συνέλοχοι, καὶ γι' αὐτὸ κανέννας δὲ τόλμησε νὰ διαψεύσῃ τὴν ἀφήγησι αὐτῆ. Ἐὰν ἐπεχείρησαν οἱ Μεσολογγίτες νὰ καταρρίψουν τὴν προσπάθεια αὐτῆ, ἀσφαλῶς δὲν εἰσηκούσθησαν.

«Ἐπὸ τοὺς κρότους τῶν κανονίων, γράφει ἡ «Γενικὴ Ἐφημερίς», ὑπεδέχθημεν τοὺς ἀφιχθέντας τάδε καὶ τάδε τῆς Φρουρᾶς

(ἄκτος τοῦ Μακρῆ παραμειναντος ἀσθενοῦς εἰς Δερβέκισταν) τοῦ Μεσολογγίου».

Ἐνῶ διὰ τοὺς ἡμέρας πρὸ αὐτῶν ἀφικθέντας 240 ἐνόπλους Μεσολογγίτας καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν Δεληγιώργη 40 πυροβολητάς οὐδεμίαν ὑποδοχὴν ἐγένετο.

Τέτοια ἀδιαφορία εἶχαν γι' αὐτοὺς, πού οὔτε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν ἐνόπλων Μεσολογγιτῶν ἀνέφερε ἡ «Γενικὴ Ἐφημερίς» ἐπειδὴ ἦταν ὁ Γιαννάκης ὁ Ραζηκότσικας («Μεσολογγίται» σελ. 107).

Ὁ Μαυροκορδάτος δὲν κατεδίκασε σ' ἀφάνεια τὸν Θανάση Ραζηκότσικα, ἀλλὰ καταδίκασε, μὲ τὰ δημοσιογραφικὰ του ὄργανα, καὶ μὲ τίς πληροφορίες του στὰς Ἀρχάς, ὅλους τοὺς Μεσολογγίτας. Ἔτσι τὸ πᾶν ἀποδόθηκε στοὺς μὴ νότιους προμάχους τοῦ Μεσολογγίου καὶ κανεὶς πραγματικὰ δὲ γνώρισε τοὺς ἄθλους των. Καὶ τοῦ Καψάλη ἡ θυσία δὲν θὰ ὑπῆρχε, ἂν ὁ Καψάλης δὲν ἦταν ἀπ' τοὺς πῖο ἔμπιστους καὶ τοὺς προσκεκλημένους στὸ Μαυροκορδάτο.

Ἄς ἀφήσουμε τώρα τὴ «Γενικὴ Ἐφημερίδα» μὲ τὴν ἀφήγησί της ν' ἀποκαταστήσῃ, κατὰ τὸ δυνατόν, τὰ τῆς Ἐξόδου:

(Ἡμερολόγιον πολιορκίας Μεσολογγίου Ἰακ. Μάγερ ἔκδοσις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων σ. 227). «... Ἡ πρὸς ἀνατολὰς τελευταία πτέρυξ τοῦ ὀχυρώματος, ἀπὸ τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς Λουνέτας ἕως εἰς τὸ ἐσχάτον κανονοστάσιον, ἦτον τὸ διαρισμένον μέρος δι' οὗ ἔμελλον ὄλοι νὰ ἐκβῶσι διὰ τεσσάρων γεφυρῶν, καὶ νὰ συναχθῶσιν ἀντικρυ τῶν κανονοστασίων τοῦ Ρήγα τοῦ Μοντάλεμπερ κ.λ.π. εἰς τὴν αὐτὴν πλευρὰν κειμένων ὅπου πηλαγισμένοι κατὰ γῆς νὰ περιμένωσι τὸ σημεῖον, διὰ νὰ σηκωθῶσι καὶ διαβάντες τὸ παλαιὸν χανδάκι, νὰ ἀκολουθήσωσι τὸν δρόμον των διὰ τῶν δύο πύργων, τοὺς ὁποίους εἶχε κατασκευάσει ὁ Αἰγύπτιος... Εὐθὺς ὅτε ἤθελον ἀκούσει, ὅτι οἱ ἔξωθεν ἐκτύπησαν ἀπὸ τὰ ὀπίσθια τὸν ἐχθρὸν, ἔμελλον νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο, καὶ ὅσοι μὲν ἐκράνουν τὰ ἀπὸ τῆς Λουνέτας μέχρι τοῦ ἐσχάτου πρὸς δυσμὰς κανονοστασίου, νὰ διευθυνθῶσι διὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Κιουταχῆ, οἱ δὲ λοιποὶ μὲ τὸν περισσότερον ἀδύνατον κόσμον διὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοπέδου καὶ ἔπειτα νὰ ἀνταμωθοῦν ὄλοι εἰς τοῦ Κότσικα τὸ ἀμπέλι... Ἐν τοσούτῳ τὰ τέσσαρα γεφύρια ἠτοιμάζοντο ἀπὸ σανίδας ὅσα πράγματα δὲν ἤθελον νὰ ἀφήσουν εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ἀφανίζοντο... καὶ τὰ κανόνια ἠτοιμάζοντο νὰ κρημνισθῶν καὶ νὰ παραχωθοῦν εἰς τὸ χανδάκιον ἔπρεπε ἐν ταύτῳ καὶ νὰ καρφωθοῦν ἄλλ' οἱ κανονιέροι ἦσαν Μεσολογγίται καὶ καθὼς ὄλους τοὺς λοιπούς, πολὺν περισσότερον ἐκολάκευεν αὐτοὺς ἡ ἔλπις, ὅτι ἤθελον ἐπανελθεῖ νικηταὶ εἰς τὴν πόλιν...»

»Περὶ τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτὸς ἕτερα περίπολος φυλακῆς περιερχομένη τὰ κανονοστάσια ἐσύναζε τοὺς στρατιώτας καὶ τοὺς

ἔστελενεν... ἀφήσασα μόνον τὰς φυλακάς, διὰ νὰ μὴ παύσῃ ὁ ἐκ διαλειμμάτων τουφεκισμὸς μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς, ὅτε ἔμελλεν νὰ ἀποσπασθῶν καὶ αὐταί. Ἀρχισαν δὲ νὰ ἐξέρχονται ἐκ τοῦ ὄχυρώματος, ἀλλ' οἱ Μεσολογγίται μόνον δὲν ἐφαιόντο. Οἱ τοὶ εἶχαν διασκορπισθεῖ εἰς τὴν πόλιν διὰ νὰ συνοδεύσουν τὰς γυναίκας καὶ τὰ τέκνα των διὰ τὰς ὁποίας ἀφέθη τὸ ἔσχατον πρὸς τὴν θάλασσαν γεφύριον, ὡς ἀπέχον περισσότερον τῶν ἐχθρικών προμαχώνων... Μ' ὄλον τοῦτο, ἂν καὶ οἱ ἡμέτεροι ἐπρόσεχον νὰ μὴ προξενήσουν ὀδυρβον κάποιος κρότος γενόμενος εἰς τὸ στήσιμον τῶν γεφυριῶν, καὶ αἱ κραυγαὶ τῶν γυναικοπαίδων, ἐν ᾧ ἐξήρχοντο, ἔδωσαν ὑποψίαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς, οἱ ὅποιοι ἀρχισαν συνεχῆ καὶ ἀκατάπαυστον πυροβολισμόν διὰ τῶν κανονίων καὶ τουφεκίων καὶ ἀπὸ τὰ καστέλια καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ χαρακτηριστὰ τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους, διευθυνόμενον κατὰ τῶν ὄχυρωμάτων ὅλης ἐκείνης τῆς πλευρᾶς, ὅπου ἦσαν τὰ γεφύρια· οἱ ἡμέτεροι ἐν τασούτῳ ἐξήρχοντο, χωρὶς νὰ τοὺς ἐννοήσουν οἱ ἐχθροὶ, καὶ συναζόμενοι σκυπτά εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο χανδακίων ἐπίπεδον, ἐξαπλώνοντο ὅλοι κατὰ γῆς, διὰ νὰ ἀποφύγουν τὸ πῦρ τοῦ ἐχθροῦ... Οἱ δὲ ἐξεληθόντες ἀπὸ τὰ γεφύρια ἀκείλοντο ἤδη μίαν ὥραν πρηνεῖς κατὰ γῆς, περιμένοντες νὰ πέσωσιν οἱ ἔξωθεν ἀπὸ τὰ ὀπίσθια τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου καὶ ὑποφέροντες τὸν ἀκατάπαυστον τοῦ ἐχθροῦ πυροβολισμόν, ὅστις κατ' εὐτυχίαν διευθύνετο ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ὑψηλότερα κατὰ τῶν ὄχυρωμάτων· μ' ὄλον τοῦτο πολλοὶ ἐφονεύοντο. Τέλος πάντων μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρουν πλέον, ἐξαίφνης σηκωθέντες ἀνεβόησαν ἐμπρός! θάνατος εἰς τοὺς βαρβάρους! καὶ ἀμέσως ὤρμησαν διὰ τῶν δύο κασιτελιῶν ἀπὸ τὰ ὀπίσθια τὸ ἔν πρὸς τὴν ξηρὰν ὅπου εὐρίσκοντο ὡς χίλιοι ἄραβες ἔμεινεν ἔρημον τὸ δὲ ἄλλο ἔπαυσε νὰ πυροβολῇ. Ἐπορεύοντο δὲ ἔλοι ἐν σώμα ἐπειδὴ βλέποντες ὅτι δὲν φθάνει ἢ ἔξωθεν βοήθεια δὲν ἐστοχάσθησαν συμφέρον νὰ διακρεθῶσι καθὼς ἦτο τὸ σχέδιον πρότερον... Ἐπειδὴ ἡ ὄρμη ἔγενεκεν οὕτως ἐξαφικῆ καὶ ἀπροσδοκῆτος οἱ Μεσολογγίται, οἱ τινες ἐξήρχοντο τελευταῖοι καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους πολλοὶ εὐρίσκοντο μέσα εἰς τὴν πόλιν δὲν ἠμπόρεσαν νὰ πληροφορηθοῦν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' οἱ περισσότεροι ἐνόμισαν ὅτι εἶχον φθάσει καὶ οἱ ἔξω καὶ ἡ ὄρμη ἐγένετο συγχρῆτως καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Ἐν τούτοις ἐξαίφνης ἠκούσθη φωνὴ, διαδεχθεῖσα δι' ὅλου τοῦ πλήθους: «Ὅπισω, ὀπίσω εἰς τοὺς τόπους σας! εἰς τὰ κανονοστάσια!» Μόλις ἠκούσθη αὐτὴ ἡ φωνὴ καὶ ὅλοι οἱ Μεσολογγίται ἐπέστρεψαν, ἀλλ' ἡ φωνὴ ἦτο ψευδής· οἱ ἐχθροὶ ἤδη ἐμβήκαν ἐνδον τῶν ὄχυραμάτων καὶ διασκορπίσθησαν εἰς τὴν πόλιν... οἱ δὲ ἐξεληθόντες ἐπροχώρουν εἰς ἐν σώμα χωρὶς νὰ τολμήσῃ νὰ τοὺς ἐνοχλήσῃ ὁ ἐχθρὸς περισσότερον...».

Ὅστε ἡ Ἐξόδος ἀποφασίστηκε νὰ γίνῃ σὲ δυὸ φάλαγγες χωρὶς ἄρισμένον Ἀρχηγὸ ἐπὶ κεφαλῆς σὲ μιὰ ἐκάστη ἀπ' αὐτές.

"Αν άρχηγοί αὐτῶν ἦσαν ὁ Νότης κί' ὁ Τζαβέλλας κ' ἐκ παραδρομῆς τὸ παρέλειψε ἢ «Γενική Ἐφημερίς» τὴν ἄλλη μέρα θά τὸ ἐπιανόρθωνε γιατί ἢ «Γενική Ἐφημερίς» ἦταν ὄργανο τοῦ Μαυροκορδάτου.

Ἀλλά καί γιατί νάχουν άρχηγούς; Ἐφ' ὅσον, στίς διάφορες μικραιοξόδους κατὰ τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας εἴτε νυκτερινές ἦσαν εἴτε ἡμερινές, δέν ἔβγαιναν ὑπὸ κοινὸ Ἀρχηγὸ τὰ λαμβάνοντα μέρος σώματα. Καί κατὰ τὴν Ἐξοδο βέβαια, ἐνόσω ἦσαν οἱ ἴδιοι άνθρωποι, ποῖος ὁ λόγος νά μεταβληθῇ ὁ χαρακτηρισμός τους κ' ἢ συνήθειά τους;

Τὸ ὅτι οἱ Μεσολογγῖτες ἐβράδυναν «διότι εἶχον διασκορπισθῆ στὴ πόλι διὰ τὰ συνοδιεύσασιν τὰς γυναῖκας τῶν καὶ τὰ τέκνα τῶν...» δέν εἶνε ἀλήθεια. Ἡ Ἐξοδος εἶχε προαποφασισθῆ, γι' αὐτὸ εἶχαν τὸν ἀπαιτούμενο καιρὸ γιὰ ν' ἀποχαιρετισθοῦν, κ' ἐξ ἄλλου στίς κρίσιμες περιστάσεις κανέναν δὲ καθύστερεῖ. Ἄλλως τε ἢ ἴδια ἀφήγησι λέει πῶς: «αἱ κραυγαὶ τῶν γυναικοπαίδων, ἐνῶ ἐξήρχοντο, ἔδωσαν ὑποψίαν εἰς τὸν ἐχθρὸν» καὶ «οἱ ἐξεληθόντες ἀπὸ τὰ γεφύρια ἐκοίτοντο ἤδη ἐπὶ μίαν ὥραν πρηνεῖς κατὰ γῆς...». Ἐπομένως κί' ἂν ὑπῆρχαν βραδύναντες Μεσολογγῖτες θά βρισκότανε κί' αὐτοὶ στὴ θέσι τους.

Τὸ πῶς ἐβράδυναν οἱ Μεσολογγῖτες, εἶνε τὸ ὅτι σ' αὐτοὺς ἔπαισε καθ' ὄλο τὸ διάστημα τῆς πολιορκίας, καὶ στὴν Ἐξοδο ἀκάμα, ὅλη ἢ μπόρα τῶν θυσιῶν. Διότι οἱ μὲν ἔνωπλοι ἀπ' αὐτοὺς ἀφέθησαν φυλακαὶ εἰς τὰ κανονοστάσια» διὰ τὰ «μὴ παύση ὁ ἐκ διαλειμμάτων τουφεκισμός, μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς, ἔτε ἐμελλε νά ἀποσυρθοῦν καὶ αὐτοί».

Λαμβανομένου ἀκρίβη ὑπ' ὅσιν ὅτι ἄλλως ἢ δυτικῆ πλευρὰ τοῦ Φρουρίου θάμινε ἀφύλακτος σὲ τυχόν ἐχθρική αἰφνιδιαστική ἐπίθεσι. Οἱ δὲ πυροβοληταὶ γιὰ ν' ἀνταποκρίνωῦνται «εἰς τὸν συνεχῆ καὶ ἀκατάπαυστον πυροβολισμόν διὰ τῶν κανόνιων καὶ τουφεκιῶν...», κ' ἔτσι ὁ ἐχθρὸς νά μὴ ἀντιληφθῆ τὴν ἐπικείμενη ἔξοδο.

Στίς «ριακτηγαμέμες» αὐτὲς θέσεις βρισκότανε οἱ Μεσολογγῖτες, γι' αὐτὸ βραδύνανε νά βγοῦν, ἐπειδὴ δέν τοὺς ἐπέτρεπε ὁ χρόνος νά προλάβουν τοὺς μὲ «ὄρμῃ ἐξεληθόντας» (;) ὁποῖα «ὄρμῃ» ἐμπαταίωσε τὴ προαποφασισθεῖσα προστασία τῶν γυναικοπαίδων τῶν Μεσολογγιτῶν. Ἐπρεπε λοιπὸν νά συνταχθοῦν οἱ δυστυχεῖς Μεσολογγῖτες γιὰ νά λάβουν τὰ κατάλληλα μέτρα γιὰ τὴ προστασία τῶν γυναικοπαίδων των.

Κ' ἕνα ἀπ' τὰ ἀποτελεσματικώτερα μέτρα ἦταν ἢ κατάληψι τοῦ ἀπέναντι ἀπ' τὸ προμαχῶνα Μακρῆ κάστελλου, ἀπὸ πεντακόσιους διαλεγμένους ἄνδρας μ' ἐπὶ κεφαλῆς τὸ Θανάση Ραζηκότσικα.

Στὸ χρονικὸ ὅμως αὐτὸ διάστημα ὁ ἐχθρὸς ἀντιλήφθηκε τὴ διαφυγὴ τῶν ἐξεληθόντων, κ' ἔτρεξε νά καταλάβῃ τὴ πόλι γιὰ νά τὴ λεηλατήσῃ. Ἐκεῖ συνάντησε τοὺς πεντακόσιους ὑπὸ τὸ Θανά-

ση Ραζηκότσικα και πιάστηκε μ' αυτούς. Ἡ ψυχὴ τῶν πεντακοσίων αὐτῶν ἀνθρώπων, ὁ Θανάσης ὁ Ραζηκότσικας, γιὰ κακὴ τύχη, σκοτώθηκε! Κ' οἱ πεντακόσιοι αὐτοὶ πολεμιστὰὶ νομίσαντες ἀδύνατο τὴ διάσπασι τοῦ ἐχθροῦ, κ' ἐγκαταλελειμένοι ἀπὸ τ' ἄλλα Ἑλληνικὰ σώματα, φωνάζαν: «ὀπίσω κλπ.». Ὁ Γιαννάκης Ραζηκότσικας φθάνει τῇ στιγμῇ κείνῃ, κρατεῖ ὄσους μπορούσε ἀπ' αὐτοὺς και μαζὶ τους διασχίζει τὸν ἐχθρικό φραγμὸ, σώσας ὅσα μπορούσε γυναικόπαιδα μὲ τὰ ὁποῖα διαπεραιώθηκε στὰς Πάτρας (ἀπ' τὴ παράδοσι) κι' ἀπὸ κεῖ στὸ Ναύπλιο. («Φίλος τοῦ Νόμου» ἀριθμ. 247, 1826).

Οἱ ἐπιστρέψαντες στὴ πόλι, σπάζουν τὴ γέφυρα γιὰ νὰ μὴ μῆ ὁ ἐχθρὸς, και συμπαρασύρουν πολλοὺς μαζὶ μ' αὐτοὺς και τὰ περισσότερα γυναικόπαιδα. Ἄλλ' ὁ ἐχθρὸς ἀπ' τὴ δυτικὴ πλευρὰ εἶχε καταλάβῃ τὴ πόλι.

Αὐτὰ τὰ ἀναφέρει και ἐπιστολὴ τοῦ Γ. Στρούζα πρὸς τὸ κόμητα Ρώμαν ἀπὸ πληροφορίες διασωθέντων Μεσολογγιτῶν, οἱ ὁποῖοι φθάσανε στὸ Πεταλᾶ τέσσερες μέρες μετὰ τὴν ἐξοδο, στίς ὁποῖες πρέπει νὰ δώσουμε πίστι, ἐπεὶδὴ ἦσαν πρόσφατες, ἀνιδιολελεῖς και συμφωνοῦν πρὸς τὰ πράγματα:

«Νὰ σὰς φανερώσω τὴν περίστασι τοῦ Μεσολογγίου ὡς ἐμάθομεν ἀπὸ μερικὸς πού ἐρρίχθησαν τὸ γυαλὸ μὲ πριάρια (βάρκες) και ἤλθαν εἰς Πεταλᾶ τέσσαρας ἡμέρας ὑστερότερα... Βλέποντας πὼς εἶνε χαμένοι ἐδιαλέχθησαν πεντακόσιοι και ἐρρίχθησαν ὄξω νὰ πάρουν μία τάπια νὰ περάσῃ τὸ ἀδύνατον μέρος και ὁ ἐχθρὸς εἶχε σπία και ἤτανε πρεπαράδος και σκότωσε τοὺς περισσότερους ἀπὸ αὐτοὺς και τέλος πάντων ἔλαβαν τὴν τζάκισιν κι' ἐπήραν τὰ πίσω, κι' ἐπίασαν τὰ δυνατὰ σπῆτια... Μέρους ἀπὸ αὐτὸ τὸ σῶμα ὅσοι εἶχαν ποδάρια λένε πὼς ἐγλύτωσε και τοὺς πῆρε κοντὰ ἢ καιβαλλαρία, τὸ ταχτικὸ και δὲ ξέρουμε τί ἔκαναν... Γ. Στρούζας». (Ἀρχεῖον Ρώμα Ἰ. Β. σ. 150).

Ἀπ' τὸ κατωτέρω ὁμως δημοτικὸ τραγοῦδι τὸ ὁποῖον συμφωνεῖ μὲ τὴν ἀνωτέρω ἀφήγησι τῆς ἐπιστολῆς πληροφοροῦμεθα πὼς ὁ Ἀθανάσιος Ραζηκότσικας ἦταν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πεντακοσίων αὐτῶν πού ἐρρίχθησαν ὄξω νὰ πάρουν μία τάπια».

Ἐνα Σάββατο διάβαινα ἀπὸ τὸ Μεσολόγι
 ἦταν Σάββατο ἀπὸ βραδὺς ἀνήμερα Λαζάρου
 κι' ἐπίασε μία ψιλὴ βροχὴ κ' ἦταν λαμπρὸ φεγγάρι
 κι' ἄκουσα μαῦρα κλάματα, γυναικεία μοιρολόγια,
 κλαίνε μαρνάδες γιὰ παιδιὰ και τὰ παιδιὰ γιὰ μάνες
 κ' οἱ ἀδερφὲς γιὰ τὸ ἀδερφοῦς, πάλ' ἀδερφοῦς δὲν κάνουν
 δὲν κλαίνε γιὰ τὸ σκοταμὸ, μηδὲ γιὰ τὴν ἀρρώστια,
 μόν' κλαίνε πού τοὺς θύειμὲ ὁ Ζαῖρὲς τρεῖς μῆνους,
 δίχως ψαμί, δίχως νερὸ και δίχως και μεντάτι,
 φάγαμε γάτες και σκυλιὰ κι' ἄλογα και μουλάρια.
 Οἱ στρατιῶνοι συνάχτηκαν στὴν πυρροπὴ νὰ πάνε,
 στὸ Πασαδιαμαντόπουλου, και στὴν ἀρχὴ τοῦ τόπου,
 συνέλευσι νὰ κάμουμε, τὸ πὼς νὰ πορευτοῦνε,

τό πῶς νά νταγιαντίσουμε μ' ἕνα Σουλτάν Μαχμούτη,
 κ' ἕνας τὸν ἄλλον ἔλεγε κ' ἕνας τὸν ἄλλον λέγει:
 «Παιδιά νά προσκυνήσουμε, παιδιά μ' νά μὴ χαθοῦμε».
 Κι' ὁ Κότσικας τοὺς φώναζε κι' ὁ Κότσικας τοὺς λέγει:
 «Τί γάρεις εἶμαι νιόνυφη, νά βγῶ νά προσκυνήσω,
 παιδιά μ' νά νταγιαντίσουμε ἀκόμα μιά βδομάδα
 θάρθουν τὰ Σπετσονυβριώτικα, κι' αὐτὸς ὁ Μισούλης,
 καὶ θὰ μᾶς φέρῃ ζαερέ, θὲ νάρθῃ καὶ μεντάτι'
 μεντάτια θὰ μᾶς ἔρθουνε ἀπ' τὸν Καραϊσκάκη».

Ὁ Κότσικας κιαλόριζε ἀπ' τῆ μεγάλη τάπια
 τὸ τί κακὸ ποὺ γίνεται ἐξω στὸ Βασιλάδι
 «Νά στείλωμε μιά πάσσαρα χαμπέρι νά μᾶς φέρῃ,
 μὴν ἦλθαν τὰ Σπετσονυβριώτικα κι' αὐτὸς ὁ Μισούλης».
 «Τί λές, Θανάση Κότσικα, μεγάλε ἀρχηγέ μας,
 ποὺ θὲ νά πάῃ πάσσαρα, ποὺ θὲ νά πάῃ πρυάρι,
 μπροστά 'ναί τ' Ἀλιτζερίνικα καὶ πίσω οἱ Τριπολίνοι,
 καὶ μέσ' στὴ λίμνη τσάταρες, λάντσες τῶν καραβιώνε
 κι' ὅλο τριγύρω στέκεται ὁ στόλος τοῦ Σουλτάνου».
 Θανάσης Κότσικας φώναζε, Θανάσης Κότσικας λέει:
 «Γιὰ μᾶστε τὰ μικρὰ παιδιά, βάλτε τα στὰ ζεμπίλια,
 καὶ μᾶστε καὶ τοὺς γέροντες, ἀρρώστους, λαβωμένους,
 βάλτε τοὺς εἰς τοιμπχανέ, στὸ Μύλο νά κοροῦνε,
 νά μὴ τοὺς εὐρ' ἢ Ἀραπιά καὶ τοὺς περιφρονέψῃ».

Θανάσης Κότσικας φώναζε, Θανάσης Κότσικας λέει:
 «Ἡρῶθ' ὁ καιρὸς τοῦ χωρισμοῦ, ποὺ θ' ἀποχωριστοῦμε,
 παιδιά μ' νά μεταλάβουμε, νά ἐρηλοζηθοῦμε».
 Ἐπῆγαν καὶ συνάχτηκαν στὸ ἔρημο σεράγι,
 φιλεῖ ἡ μάννα τὸ παιδί, κοῖτ τὸ παιδί τῆ μάννα.

Στις πέντε ἀρχινῆσαν, στίς ἔξη φτάν' ἡ ὥρα,
 καὶ στίς ἑφτά ἔκάνανε τὸ φοβερὸ γιουρούσι.
 Τρεῖς κολωνοῦλες ἔγιναν, μέσ' στοῦ Μακρῆ τὴν τάπια,
 μπροστά παγαίν' οἱ δυνατοὶ καὶ πίσω οἱ ἀδυνατοὶ
 καὶ πάρα πίσω τὰ παιδιά, γυναῖκες καὶ κορίτσια,
 πρώτη κολώνα πούβγαυε μέσ' αἰτοῦ Μπραχίμ τῆ τάπια
 —Ποῦς ἔχει ἀτσάλι στὴν καρδιά, νά στέκεται νά βλέπῃ—
 χέρια μὲ χέρια πιάστηκαν, μὲ τὰ σπαθιά χτυποῦνται,
 τὸν Κότσικα σκοτώσανε, τὸν Κότσικα βαροῦνε,
 καὶ «πόλι πίσω», φώναξαν, τσακίσαν τὸ γεφύρι,
 καὶ μέσ' στὴ χώρα μπήκανε καὶ μέσ' στὸ κάστρο πᾶνε,
 ἄλλοι τραβοῦν τῆ θάλασσα, κι' ἄλλοι τῆ ράχη, ράχη,
 πᾶνε κοῖτ στὴν Τερίμπιλε, πᾶνε καὶ στὴ Λουνέττα,
 βρῖσκουν Ἀράβους κι' Ἀλβανούς ποὺ τάχασε πιασμένα.

Ὅσ' πήραν τὸ βουνό, βουνό τὸν Ἅγιο Σιμεῶνα
 ἔβρηκαν τὸν Μουσταμπιη, τῆ ράχ' εἶχε πιασμένα,
 μιά μπαταριά τοὺς ἔδωκε, τοὺς κίβει μέσ' στὴ μέση,
 τότε ὁ Μακρῆς τοὺς φώναζε, τότε ὁ Μακρῆς τοὺς λέει:
 «Παιδιά μου, Ροιμελιώτες μου, καὶ σεις παιδιά δικὰ μου,
 τραβάτε τὰ λαμπρὰ σπαθιά νά μὴ μᾶς πάρῃ ἡ μέρα»,
 καὶ τὰ σπαθιά τραβῆσανε, πῆσανε τὰ νουφένια
 σὰν τὰ λιοντάρια ρίχτηκαν καὶ σὰν ἀετοὶ περᾶσαν.
 Τότε ὁ Μουσταμπιη φώναζε: «Κονιάροι κι' Ἀρβανίτες

κάμπετε τόπο νά διαβοῦν, γιατί εἶνε πεινασμένοι, δέ συλλογιώνται θάνατο, κούρασμα δέν φεβάνται». Κι' ἀφοῦ τοὺς ἐξημέρωσε, κι' ἀφοῦ τοὺς πῆρ' ἡ 'μέρα, ἄλλοι διψᾶνε γιά νερό, κι' ἄλλοι ψωμί ζητᾶνε. Πάλι ὁ Μακρῆς τοὺς φώναξε, πάλι ὁ Μακρῆς τοὺς λέει: «Παιδιά μ' νά νταγιαυτίσουμε, στὸν Πλάτανο νά πάμε νά μετρηθοῦμε μιά φορά νά ἴσοῦμε ποιοὶ μᾶς λείπουν. Μήπως μᾶς λείπουν ἑκατὸ τυγάρις καὶ διακόσιοι, πέντε χιλιάδες εἶμαστε καὶ μείνισι' ἑφτακόσιοι' παιδιά μ' μᾶς λείπει ὁ Κότσικας, μᾶς λείπει ὁ ἀρχηγός μας!»

Ἀνάθεμά σε πύρροπὴ καὶ σὺ Σπύρο Τρικοῦπῃ καὶ σὺ Κολέντη κερατᾶ, μωρὲ ΠαλληΓιανιώτῃ, π' ἀφήσατε μιά Ρούμελη μὲ τὸν Σουλτάν Μαχμουῦτι.

Τὸ τραγοῦδι αὐτὸ ἦσαν τ' ἀγαπημένο τραγοῦδι τοῦ ἐπιζήσαντος πολεμιστοῦ Τζόρνα.

Ἀπ' τ' ἀνωτέρω τραγοῦδι φαίνεται πὼς μὲ τοὺς Μεσολογγίτες παρέμεινε κι' ὁ Μακρῆς μὲ τὸ σῶμα του, ὁ ὁποῖος κι' αὐτὸς κατάρθωσε νά διασπάσῃ τοὺς ἐχθροὺς καὶ νά φθάσῃ στὸν Ἄη-Συμιὸ μὲ γυναικόπαιδα κι' ἀσθενεῖς, τὰ ὁποῖα ἦσαν πέντε χιλιάδες καὶ μείνανε ἑπτακόσιοι! ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐπιετέθηκε τὸ Ἴππικὸ, πρᾶγμα ποῦ λέει καὶ ἡ ἀφήγησι τῆς «Πενικῆς Ἐφημερίδος».

Ἀλλά, ἡ ἀφήγησι αὐτὴ ἀναφέρει πὼς τὰ δυὸ καστέλια εὐρίσκοντο: «τὸ ἐν εἰς τὸ χεῖλος τῆς λίμνης, τὸ ἕτερον ὡς διακόσια βήματα μακρὰν ἀπὸ αὐτὸ εἰς τὸ ἐνδόκερον καὶ δι' αὐτῶν ἔπρεπε νὰ περάσουν οἱ ἡμέτεροι», γι' αὐτὸ δὲ καὶ δεχτήκαμε πὼς ἡ ἐξόρμησι ἔγινε ἀπ' τὴν Ἀνατολικὴν πλευρὰ τοῦ Φρουρίου. Ἄν ὁμως τὰ δυὸ αὐτὰ καστέλια εὐρίσκοντο, ὅπως γράφουν τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» τῆς 26 Ἀπριλίου καὶ 9 Μαΐου 1825 καθὼς καὶ τ' Ἀπομνημονεύματα τοῦ Σπυρομίλιου, τὸ μὲν ἕνα στὸν Ἅγιο Ἀθηνάσιο, τὸ δὲ ἄλλο ἀπέναντι ἀπ' τὸ προμαχώνα Μακρῆ, τότε μιά ματιά στὸ χάρτι μᾶς πείθει, πὼς τὸ ἕνα ἀπ' τὰ δυὸ τμήματα τῆς Φρουρᾶς τὸ ὅπολον θὰ περνῶσε μέσα ἀπ' τὸ στρατόπεδο τοῦ Κιουταχῆ, ἦταν τελείως ἀσύμφορο γιὰ τὴ πορεία τὴν ὁποῖαν ἔπρεπε ν' ἀκολουθῶσι, νὰ παραταχθῆ κι' αὐτὸ ἐν ἀνάμονῃ στὴν Ἀνατολικώτερη πλευρὰ τοῦ Φρουρίου, κι' ὅταν μάλιστα λάβουμε ὑπ' ὄψει πὼς μὲ τὴ διάταξι αὐτὴ ἔμεινε τελείως ἀφύλακτη ἡ Δυτικὴ πλευρὰ, σὲ τυχὸν ἐπίθεσι τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα τῆς ἀναμονῆς. Τὸ δὲ ἄλλο τμῆμα τῆς Φρουρᾶς, προστατεύον τὰ γυναικόπαιδα, νὰ περάσῃ ἀπὸ μέσα ἀπ' τὸ στρατόπεδο τοῦ Ἴμπραῆμ, δέν εἶχε κανένα λόγο νά λοξοδρομήσῃ τῆς εὐθείας πορείας, μετὰξὺ τοῦ Ἀνατολικοῦ καστελίου καὶ τῆς θάλασσας, νὰ περάσῃ κι' αὐτὸ μέσα ἀπ' τὰ δυὸ καστέλια.

Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὴν διάβασιν διὰ μέσου τῶν δυὸ καστελιῶν οἱ Ἕλληνες ἀντελήφθησαν πὼς τὸ ἕνα ἀπ' αὐτὰ ἔμεινε ἔρημο τὸ δ' ἄλλο ἔπαισε νὰ πυροβολῆ, ἔπεται πὼς οἱ φρουρὲς τῶν πῆγαν

πρός τὸ Ἀνατολικὸ μέρος τοῦ Φρουρίου, ὅπου ἀπ' ἱς φωνές τῶν γυναικοπαίδων οἱ ἐχθροὶ ἀντελήφθησαν τὴν ἀπ' ἐκεῖ ἐπικειμένη ἔξοδο. Ἀλλὰ τούτου δοθέντος, ἂν οἱ «ἐξεληθόντες» βγήκαν ἀπ' τὴν Ἀιτωλικὴν πλευρὰ τοῦ ὄχυρώματος, τὸ στενὸ τοῦ χώρου ἐπέβραλλε νὰ συναντηθοῦν μὲ τούς Ἀραπάδες καὶ τοὺς ἔσω κι' ἂν ἐλλόχευαν στὴ Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ φρουρίου, ὁπότε κι' ἂν δὲν τολμοῦσαν νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν κατὰ μέτωπο ἠσφαλῶς θὰ τοὺς προσέβαλλαν ἀπ' τὰ νῶτα πρὸς συναγεμῶν τοῦ λοιποῦ στρατοπέδου.

Γιὰ νὰ μὴ γίνῃ τίποτα ἀπ' αὐτὰ, κατὰ λογικὴ συνέπεια, οἱ «ἐξεληθόντες» ἦσαν σ' ἀναμονὴ στὴ Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Φρουρίου κι' οἱ Ἀραπάδες στὴν Ἀιτωλική.

Ἀλλὰ καὶ στὴ περίστασι αὕτῃ ὁ αὐτόπτης Μίχος μᾶς πληροφορορεῖ (σελ. 60) πῶς τὸ σῶμα στο ὁποῖον ἦτο, παρατάχτηκε, σ' ἀναμονή, μπροστὰ ἀπ' τὸ προμαχῶνα Μάρκου Μπότσαρη, δηλαδή στὴ Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Φρουρίου.

Ἐπειδὴ δέ, ὅπως προαποδείξαμε, ἡ Δυτικὴ ἦσαν ἡ ἐνδεδωγμένη πλευρὰ ἀναμονῆς γιὰ τοὺς μέλλοντας νὰ περάσουν μέσα ἀπ' τὸ στρατόπεδο Κιουταχῆ, κι' οἱ «ἐξεληθόντες» ἦσαν ὅλα τὰ μὴ ντόπια σώματα, αὐτὰ ἀποτελοῦσαν τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ τμήματα στὰ ὁποῖα μοιράστηκε ἡ Φρουρὰ γιὰ τὴν ἔξοδο. Καὶ κατὰ φυσικὴ συνέπεια τ' ἄλλο τμήμα τῆς Φρουρᾶς ποὺ θ' ἀνελάμβανε τὴ προστασία τῶν γυναικοπαίδων καὶ τῶν ἀρρώστων ἀποτελεῖτο ἀπ' τοὺς Μεσολογγίτας, τὸ σῶμα τοῦ Μακρῆ κι' ἀπ' τοὺς Φιλέλληνας, ἐπειδὴ αὐτοὶ ἀνῆκον σὲ διάφορες ὑπηρεσίες τοῦ Φρουρίου κι' εἶχαν πολλὰς ἀπώλειες κατὰ τὴν ἔξοδο.

Κι' ἂν ἰσχυρὸν εἶνε τ' ἀκριβέστερο, τότε οἱ «ἐξεληθόντες» ἐξώρμησαν ἀπ' τὴ Δυτικὴ πλευρὰ ἐπειδὴ εἶδαν τοὺς φρουροὺς τῶν δύο καστελιῶν πηγαίνοντας πρὸς τὴν Ἀιτωλικὴν πλευρὰ, κι' ἐπομένως εἶχαν ἐλεύθερη τὴ δίοδο, ἀφήσαντες τὸ ἄλλο τμήμα τῆς φρουρᾶς στὴ τύχη τοῦ, ὁπότε πάλιν συνέβησαν ὅσα προαναφέραμε, μὲ τὴ παρατήρησι πῶς ἡ κατάληψι τοῦ ἀπέναντι τοῦ προμαχῶνος Μακρῆ καστελιῶ θὰ περιλαμβανέτο κι' αὐτὴ στο ἀρχικὸ τῆς Ἐξόδου σχέδιο, γι' ἀσφαλέςτερο μέτρο, γιὰ τὴ προστασία τοῦ ἀδύνατου μέρους, ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν ἐπίθεσι τοῦ πρώτου τμήματος στο καστέλι τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, (πρὸς στρατόπεδο Κιουταχῆ) γιὰ νὰ παρασυρθῇ πρὸς τὰ ἐκεῖ ἡ προσοχὴ τοῦ ἐχθροῦ κι' ἀτονίσαι τὴ αἰτίασι τοῦ δυτικοῦ καστελιῶ, ὥστε νὰ δοθῇ μ' αὐτὸ τὸ τρόπο ὁ ἀπαιτούμενος χρόνος στὶς φυλακές καὶ τοὺς πυροβολητὰς νὰ μαζευτοῦν γιὰ τὴν Ἐξοδο.

Ἡ πολιορκία κι' ἡ δόξα τοῦ Μεσολογγίου περιβλήθηκαν τὸ φωτοστέφανο τοῦ ἡρωϊσμοῦ, γι' αὐτὸ ἐπεβάλλετο, τὸ καιρὸ κείνο, νὰ μὴ παρουσιασθοῦν καὶ κηλίδες σ' αὐτόν. Ἀλλὰ συγχρόνως

δὲν ἐπετρέπετο νὰ παρουσιασθοῦν γιὰ πανικόβλητοι, ἀκριβῶς ἐκεῖνοι, οἱ ὅποιοι δὲν συντέλεσαν γιὰ τὰ σχηματισθῶν οἱ κηλίδες αὐτές, ἀλλὰ τρῶναντίον ὑπερβάντες ὄλβυς τοὺς ἡρωϊσμοὺς προσέβησαν στὴ δόξα τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὸ «Φῶτοστέφανο τῆς αὐτοθυσίας».

Τώρα παραμένει ἀκόμα νὰ ἐξετάσουμε: ποῦ βασίσθηκε ὁ Τρικούπης, ἀφοῦ μιὰ φορά ποῦ ὑπῆρχε ἡ μὴ διαψευσθεῖσα ἀπὸ κανέναν ἀφήγησι τῆς «Γενικῆς Ἐφημερίδος» καὶ πρῶτος ἀνέγραψε πὼς ἡ «Ἐξοδος γίνηκε σὲ τρεῖς φάλαγγες; Ἀφοῦ ἐπίσημη πληροφορία δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχουν μονάχα τὰ δημοτικὰ τραγούδια τοῦ λέει:

«Κ' εἰς τρεῖς κολώναις δυναταῖς εἰς τρεῖς νὰ χωριστοῦμε»,

«Τρεῖς κολοῦδες ἔγιναν εἰς τοῦ Μακρῆ τὴν τάπια».

«Πρῶτη κολῶνα ποῦβγαῖνε μέσ' στοῦ Μπραῖμ τὴ πάπια».

καὶ διὰ τοῦτο στὴ πρώτη κολῶνα ἔθεσε τὸ Μακρῆ ἐπὶ κεφαλῆς, ἀντὶ τοῦ ἀναφερομένου Ραζηκότσικα, γιὰ τοὺς Μαυροκορδάτιους λόγους, χωρὶς νὰ καταλάβῃ πὼς τὰ τραγούδια αὐτὰ μιλοῦσαν μόνο γιὰ τὴν «Ἐξοδο τῶν Μεσολογγιτῶν κ' ὄχι γιὰ τὴ γενικὴ τοιαύτη».

Ὁ δὲ Μίχος, ὁ ὅποιος ζοῦσε ὅταν ἐξεδόθηκε ἡ Ἱστορία τοῦ Τρικούπη, νομίσας, πὼς πρόσωπο σὰ τὸ Τρικούπη, θὰ εἶχε τὴ πιδὸ ἀσφαλῆ πληροφορία περὶ τῆς Ἐξόδου, ἐκάνονισε κ' αὐτὸς πρὸς τὴ πληροφορία αὐτὴ καὶ τὴ δική του ἀφήγησι περὶ Ἐξόδου. Καὶ ἐξ ἄλλου ἐπειδὴ εἶδε τὸ Μπότσαρη, τὸ Τζαβέλλα καὶ ἄλλους ν' ἀναμένουν γιὰ τὴν Ἐξοδο στὴ Δυτικὴ πλευρὰ τοῦ ὀχυρώματος κ' ἀκολουθήσαντας τὸ δρόμο τὸν ὅποιον ὤρισεν ὁ Τρικούπης διὰ τὸν Μακρῆ, μετέθεσε τὸ Τζαβέλλα στὸ Α' κατ' αὐτὸν σῶμα, καὶ τὸ Μπότσαρη στὸ Β' μετ' τὴ πληροφορία πὼς τὰ δυὸ αὐτὰ σώματα ἔσιμξαν κατὰ τὴν Ἐξοδο.

Κ' ἐπειδὴ, ὅπως τὰ λέει αὐτὸς, κ' ὁ Μακρῆς εὑρίσκετο στὴ Δυτικὴ πτέρυγα, ἐκεῖ ὅπου ὁ Τζαβέλλας ἀρπάξε κ' ἐξηφανίστηκε ἀπ' τὰ χέρια τοῦ ἱπποκόμου Πριτζεζὰ τὸ ἄλογο τοῦ Μακρῆ, κ' ἔτσι τὸ Α' Σῶμα ἔμεινε χωρὶς ἀρχηγὸ καθ' ὅλη τὴ πορεία τῆς Ἐξόδου. (Μίχος σ. 81 καὶ 82). Ἀπόδειξις κ' αὐτὴ πὼς ὁ Τζαβέλλας δὲν ὑπῆρξε ἀρχηγὸς σώματος. Τὸν Ἀθ. Ραζηκότσικα τὸν εἶχε παραμερίσῃ πρὸ τοῦ Δεληγεώργη καὶ τὸν τελευταῖον αὐτὸν δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ τὸν θέσῃ ἐπὶ κεφαλῆς ἐνόπλων ἀφοῦ ἦταν ἀρχηγὸς τῶν πυροβολητῶν ἐπροτίμησε νὰ τοποθετήσῃ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Γ' Σώματος (γυναικοπαίδων καὶ ἀρρώστων) διακόσιους καλοὺς στρατιώτας, οἱ ὅποιοι, καθὼς ἐπίσης μᾶς πληροφορεῖ, ἦσαν οἱ μόνοι διασωθέντες ἀπ' αὐτὸ τὸ Σῶμα.

Καὶ πρῶτῶ: Μὴ τυχὸν ἦσαν οἱ ὑπὸ τὸν Γιαννάκη Ραζηκότσικα 240 ἔνοπλοι Μεσολογγίτες, ποῦ φθάσανε στὸ Ναύπλιο μετ' τὸ Δεληγεώργη καὶ τοὺς 40 πυροβολητὰς του;

“Έτσι, φίλοι αναγνώσται, γράφηκε ἡ Ἱστορία μας, ἡ ὁποία μὲ τοὺς ὀγκῶδεις τόμους πῆς πενήφανα στολλίζει τίς βιβλιοθηκῆς μας, Ἱστορία ἡ ὁποία κατασκεύασε ἡρώας! καὶ καταδίκασε στὴν ἀφάνεια τίς ἀξίες.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΚΑΨΑΛΗΣ

“Ένας ἀπ’ τὴ πιὸ μεγάλη κι’ ἀρχοντική οἰκογένεια τοῦ Μεσολογγίου, γέρωσ πιά κατὰ τὴ Μεγάλη Πολιορκία, δὲν ἐγκατέλειψε τὸ Μεσολόγγι, ἀλλὰ παρέμεινεν ἐκεῖ γιὰ νὰ διαχειρίζεται μὲ τοὺς ἄλλους προκρίτους τὰ κοινὰ, πολεμοῦσε κι’ αὐτὸς, ὅπως ὅλοι οἱ Μεσολογγίτες, ὅταν ἡ ἀνάγκη τῆς σωτηρίας τοῦ Μεσολογγίου τὸ ἐπέβαλλε, δίδων ἔτσι τὸ παράδειγμα στοὺς νεώτερους γιὰ τὸ καθῆκον καὶ γιὰ τὴν Ἐλευθερία, κι’ ὅταν τέλος ἔφθασε ἡ μεγάλη στιγμή τῆς Ἐξόδου, τὴν ὁποίαν ἀπ’ τὴν ἡλικία του δέ μποροῦσε ν’ ἀκολουθήσῃ, ἀποφάσισε μὲ τὴν ὑπέρλαμπρο αὐτοθύσά του νὰ προκαλέσῃ τὴν εὐμένεια τῶν ἰσχυρῶν ἐπὶ τῆς δεινοπαθούσης Ἑλλάδος.

Ἄλλ’ ἐπειδὴ καμμιά λεπτομέρεια, δυστυχῶς, δὲν περισώθηκε τοῦ μεγαλοουργήματος αὐτοῦ, διότι κανεὶς δὲν ἐπέζησε ἀπ’ τοὺς συμμετασχόντας, παίρνομε ἀπ’ τὴν ἐν Ναυτιλία ἐκδιδομένη τὴν ἐποχὴν ἐκείνην «Πενικὴν Ἐφημερίδα» τὰ σχετικά: «Εἶς ἐκ τῶν προκρίτων τοῦ Μεσολογγίου, ὁ Χρῆστος Καψάλης, δυνάμενος νὰ σωθῆ καὶ παρακινούμενος καὶ ἀπὸ τοὺς συμπατριώτας του νὰ φύγῃ τὸν κίνδυλον, δὲν ἠθέλησεν, ἀλλ’ ἐπροσκαλοῦσε γυναίκας καὶ παιδιὰ, ὡς εἰς πανήγυριν, νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὴν μεγάλην πυριτιδοποθήκην, καὶ αὐταῖς τρεχον μὲ προθυμίαν, διὰ νὰ ταφῶσιν εἰς τὴν στάκτην τῆς Πατρίδος των». Ἀλλὰ γιὰ τὴ θυσία τοῦ Καψάλῃ ἀνώτεροι ἀπὸ κάθε ἄλλη περιγραφή εἶν’ οἱ στίχοι τοῦ Βιαλαωρίτη:

«Τὸ Μεσολόγγι σκέλευθρο, γυμνὸ ξεσαρκαμένον
δὲν παραδίδει τ’ ἄρματα οὐ γέρνει τὸ κεφάλι
κρατεῖ γιὰ νεκροθάφτην τοὺν Χρῆστο τοῦ Καψάλῃ».

Ἡ προτομὴ τοῦ Χρήστου Καψάλῃ ἰστήθηκε στὸ Ἡρώον τοῦ Μεσολογγίου τὸ 1926 μὲ ἔξοδα τοῦ διαεγγόνου του!

ΜΗΤΡΟΣ ΔΕΛΗΓΕΩΡΓΗΣ

Γεννήθηκε στὸ 1788. Κατάγετο ἀπ’ τὴ Μακρυνεία. Ὁ πατέρας του ἀποκαταστάθηκε στὸ Μεσολόγγι στὸ 1700. Ὁ Μητρος—ὅπως τὸν ἀπιοκαλοῦσαν—ἦταν μαυτικὸς καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρέτησε στὸ Ναυτικὸ τοῦ Ἁλῆ Πασσά μὲ τοὺς Κωνστ. Πρινέα ἢ Τσιριγιάτῃ, Χρύσανθον Μαυραϊτάκη καὶ Δημ. Παναγιώτῃ.

Κατὰ τὸν ἀγῶνα ἔλαβε μέρος στίς πρῶ τῶν πολιορκιῶν ἐκστρατεῖες τῶν Μεσολογγιτῶν, καὶ τοῦτο τὸ συμπεραίνομε ἐπειδὴ δὲ φέρεται στὸ κατάλογον τῶν συνεισφορῶν γιὰ τὴ πρώτη ὀχύρωσι τοῦ Μεσολογγίου. Κατὰ τὴ πρώτη πολιορκία ἦταν διωρισμέ-

νος απ' τη Διοίκηση φροντιστής του πολέμου («Μεσολογγίται» σ. 42). Κατά τις διαμάχες Μεσολογγιτών και Σουλιωτών, όταν οι τελευταίοι για να προσβάλουν τον αρχηγό των Μεσολογγιτών, άποφάσισαν να καταλάβουν το σπίτι της μηστής του, ό Δεληγεώργης, δίν κί απ' τη θέσι που κανένα λόγο είχε ν' άναμιχθῆ, κ' έξ άλλου ήταν απ' τους προσκειμένους στο Μαυροκορδάτο, ούχ ήτον όμως Μεσολογγίτης τῆ ψυχῆ, μόλις τὸ πληροφορήθηκε δὲ δίστασε νὰ σπεύσῃ πρὸς τὰ ἐκεῖ καὶ κατόπιν συμπλοκῆς νὰ διώξῃ τοὺς Σουλιωτῆς. Κατὰ τὴ συμπλοκὴ φονεύθηκε ἕνας Μεσολογγίτης κ' ἕνας Σουλιωτῆς, πληγώθηκε δὲ στὸ ἀριστερὸ γέρι κί αὐτὸς ὁ Δεληγεώργης, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τότε ἤχρηστεψε. («Μεσολογγίται» σ. 61. Καρπ. Παπαδοπούλου. «Τὰ κατὰ Βαρνακιώτην» σ. 58). Ὁ Στάνχωπ ἀναφέρων τὸ περιστατικὸ αὐτὸ ἀποκαλεῖ τὸ Δεληγεώργη: «ἄξιόσέβαστο». Σὲ ἰδιόχειρὸ του σημείωμα ὁ Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης γράφει («Μεσολογγίται» σελ. 120): «Ὅτε ἦλθε Τουρκικὸς στόλος καὶ ἀπεβίβασε στρατιώτας εἰς Εὐθηνώριον μετέβη ὁ Πατέρας μὲ Μεσολογγίτας κατέλαβε μίαν χωσάδα καὶ ἐμπόδισε τὴν ἀπόβασιν φονεύσας πολλοὺς Τούρκους». Πρόκειται γιὰ τὴν ἀπόβασιν πλοῦ ἔκαμε ὁ Χοσρέφ Πασσᾶς τῆ 14 Ἰουλίου 1824. Τὰ γεγονότα αὐτὰ μὲ τὴ πολιορκία τοῦ Αἰτωλικοῦ εἶνε γνωστὰ γιὰ δευτέρα Πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, γιὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Τρικουπῆς γράφει: (σ. 58) «Ἄλλ' οἱ ἐντόπιοι Μεσολογγίται καὶ Ἀνατωλικιώται ἐπεξῆλθον ὑπὸ τὸν ἑπαρχον καὶ μάχης γενομένης ὑπερίσχυσαν καὶ ἐξηνάγκασαν τοὺς ἀποβιβασθέντας νὰ ἀναβιβασθῶσιν εἰς τὰ πλοῖα των». Τὴν ἐποχὴ κείνη Ἐπαρχος ἦταν ὁ Κωνστ. Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος γράφει πὼς ἀπέκρουσε πὸν ἐχθρὸ μὲ τοὺς Κεφαλλωνίτας του καὶ μερικὸς Μεσολογγίτες («Μεσολογγίται» σ. 54). Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ στὴν Ἐθνομολογικὴ Ἐταιρεία (ἀρ. ἐγγράφου 18210) ὑπάρχει ἀναφορὰ τοῦ Γ. Δάτσικα στὴν ὁποῖαν γράφει πὼς στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τὸ Μάρκο Μπότσαρη ἔλαβε μέρος στίς μάχες Καστανοχαρίου, Πούριων, Πλάκας, Πέτα καὶ Νουτράκι, κατόπιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἄθαν. Κότσικα (Ραζῆ-Κότσικα) στὴ Α' πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου. Κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς τρίτης πολιορκίας διατάχθηκε ἀπ' τὸ φρούραρχο Δεληγεώργη κ' ἔλαβε μέρος στὴ μάχῃ τῆς Κλεισόβας. Ὅσον ἀφορᾷ γιὰ τὴ δευτέρα Πολιορκία γράφει: «Εἰς τὴν δευτέραν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου ἐπὶ Σκόδρα Πασσᾶ κατὰ τὸ ἔτος 1823 (εἶνε τὸ 1824) ἐπὶ μῆνας ὀκτὼ πολιορκίαν ἐνικήσαμεν καὶ διελύθη ἡ πολιορκία ὑπὸ Κότσικα».

Ἀπὸ ὅσα προαποδείξαμε, κ' ἐπειδὴ ἀπὸ χαρακτῆρος καὶ περιωπῆς στὴν ὁποῖαν ἀνήλθε, ὁ Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης, δὲν εἶχε κανένα λόγο νὰ μεταδῶσῃ μὴ ἐξοικριβωμένες πατραγαθίες, ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴ προφανῆ ἀνιδιοτέλεια τοῦ Δάτσικα, πρέπει νὰ καταλήξουμε στὸ λογικὸ συμπέρασμα πὼς ὁ Ἐπαρχος Μεταξᾶς πῆγε μὲ τὴ φρευρά του καὶ μ' ἄλλους τοὺς ἐνοπλοὺς Μεσολογγί-

τες, για ν' αποκρούση τὴν ἐχθρική ἀπόβασιν. Μέρος δὲ τῶν Μεσολογγιτῶν ὑπὸ τὸν Δεληγεώργη ἔστησαν ἐνέδρα στοὺς ἀποβιβασθέντας καὶ τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ποῦν πάλι στὰ πλοῖά τους.

Τῆ 17 Νοεμβρίου κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Τρικουῆς (Τόμ. Γ' σ. 65) γράφει πὺς 300 στρατιῶται καὶ 50 ἐντόπιοι ὑπὸ τὸ Κίτσο Τζαβέλλα ἐξήρθαν τοῦ Μεσολογγίου καὶ στήσανε ἐνέδρα στὸ Σκαλί καὶ ξαφνικὰ κοιτόπιν ἐπιτεθήκανε κατὰ τοῦ ἀπ' τὸ πολιορκούμενον Αἰτωλικὸ προχωροῦντος ἐχθροῦ, τὸν ὅπολον διεσκόρπισαν, κ' ὡς ἐκ τούτου ἀνάγκασαν τὸν Σκόδρα Πασσᾶ νὰ λύσῃ τὴ πολιορκία καὶ ν' ἀφήσῃ τὰ μέρη ἐκεῖνα, δὲν εἶνε πάλι δυνατόν παρὰ νὰ συμπεράνομε πὺς ὁ ἀριθμὸς τῶν Μεσολογγιτῶν σ' αὐτὴ τὴ περίστασι δὲν ἦσαν μονάχα 50 — ὅπως θέλει ὁ Τρικουῆς — ἀλλὰ τοσὶ ἀνώτεροι, ὅπως εἶνε φυσικὸ, τῶν ὑπὸ τὸ Τζαβέλλα στρατιωτῶν, καὶ γιὰ τοῦτο ἡ ἀντίληψις τοῦ ἐπαγγελματίου πολεμιστοῦ Γ. Δάσκικα πὺς ἡ πολιορκία λύθηκε ἀπ' τὸ Ραζή-Κότσικα.

Ὁ δὲ Μεταξᾶς γνωρίζων πὺς ἡ ἀλήθεια τῶν γεγονότων κατὰ τὴ πρώτη πολιορκία ἀδιαμαρτύρητα ἀποκρῦφθηκε δὲ δυσκολεύτηκε νὰ γράψῃ: «Κατ' εὐτυχίαν, ἀφίχθη ὁ Μαυροκορδάτος εἰς Μεσολογγιον ἡμέρας μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας καὶ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πασσᾶ τῆς Σκόδρας, ἄλλως ἦθελεν ἀποδοθῆ εἰς αὐτὸν ἡ ἐκδίωξις τοῦ ἐχθροῦ».

Βλέπετε πὺς ἐθεώρησε κ' αὐτὸς εὐκόλο πλέον τὸ τρόπο γιὰ νὰ παρορμήσῃ τοὺς Μεσολογγίτας εἰς δευτέρα πολιορκία.

Κατὰ τὴ μεγάλη πολιορκία ὁ Δεληγεώργης διετέλεσε Φρούραρχος κ' ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ καὶ κατόπιν ἀπὸ τὸ Θανάση Ραζήκόςτικα πῆρε τὸ βαθμὸ τοῦ στρατηγοῦ. Μολοντί ἡ διοίκησις του ἦταν παθητικῆς ἐνάσεως, δὲ μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία πὺς καὶ αὐτὸς προσέτρεχε ἐκεῖ ὅπου ὁ κίνδυνος, ἀφοῦ ὅλοι οἱ Μεσολογγίτες ἐνεξιστήτως ἡλικίας, καὶ τὰ παιδιὰ καὶ οἱ γυναῖκες ἀκόμα, ἐκεῖ σπεύδιαν.

Σὲ μιὰ ἀπ' τὶς πολλὰς περιστάσεις οἱ ὁποῖες παρουσιάστηκαν κατὰ τὶς ὁποῖες ἐξεφράσθηκε ἐπιθυμία συνθηκολογήσεως μετὰ τὸν ἐχθρὸν, ὁ Δεληγεώργης, ὅπως θ' ἀποδείξωμε στὸ τέλος, δὲ δίστασε γιὰ νὰ χορτασθῆ ἢ ἀπληστία ἐκείνων τῶν ὁποίων ἐζητεῖτο ἡ συνδρομή, γιὰ νὰ παρεμποδισθῆ ἢ συνθηκολογήσῃ, νὰ αὐξήσῃ στὰ κατάλογο τῆς μισθοδοσίας τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀνδρῶν τοὺς ὁποῖους εἶχαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν γιὰ νὰ πάρουν περισσότερα χρήματα ἀπ' τὴ Διοίκησι.

Κατὰ τὴν Ἐξοδο διέσπασε κ' αὐτὸς τὶς πικρὰς τοῦ ἐχθροῦ φάλαγγες κ' ἐπὶ κεφαλῆς 40 ἀπομεινάντων ἐκ τῶν πυροβολητῶν ἔφθασε τὸ Ναύπλιο μαζὶ μετὰ τὸν Γιαννάκη Ραζήκόςτικα, ὅπως προαναφέραμε, ὅπου αὐτὸς μὲν τοποθετήθηκε φρούραρχος Καστελίου (Μπουρτζι), ὁ δὲ Γιαννάκης στοὺς Μύλους («Ἐνικὴ Ἐφημερίς» τῆς 22 Μαΐου, καὶ ἐπιστολὴ Αἰνιάν σ' τὴν Ἐφημερίδα τῆς 22 Σεπτεμβρίου).

Μετά ώνομάσθηκε έκατόνταρχος στή πεντακοσιαρχία του Μακρυγιάνη. Ο κύριος Στασινόπουλος αποδεικνύει για άνακριβές τό, στά άπομνημνεύματα του Μακρυγιάνη γραφόμενο, πώς ο Δεληγεώργης ήταν έκ τών εισελθόντων σ' ένίσχυσι της Άκροπόλεως τών Αθηνών.

Στις 9 Νοεμβρίου 1829 τέθηκε άπ' τό Κυβερνήτη σ' άποστρατεία με σύνταξι είκοσι διστήλων τό μήνα. Μετά τό θάνατο του Κυβερνήτου, ή Διοικητική Έπιτροπή του έδωκε τό δικαίωμα να στρατολογήσῃ 300 Άνδρας.

Οί κατά τήν επανάστασι δαπάνες του ύπολογίστηκαν σέ 149.164 γρόσια για τίς όποιες και δέν άποζημιώθηκε.

Έπί Όθωνος πήρε τό βαθμό τό μοιράρχου της Χωροφυλακής. Υπηρέτησε στο σώμα αυτό εϋδάκιμα και διακρίθηκε στή καταδίωξι της ληστείας και στή περιστολή τών άνταρσιών για τίς όποιες έφθασε στον άνωτερο βαθμό του σώματος αυτού του συνταγματάρχου. Είς τό σώμα αυτό διετέλεσε άρχηγός και νομοεπιθεωρητής, διωρίσθηκε δε τό 1855 άρχηγός της Στερεάς Ελλάδος, κι άπέθανε τήν 9 Μαρτίου 1860.

Τις βιογραφικές περι Δεληγεώργη σημειώσεις έλάβαμε από τό «Μεσολόγγι» του κ. Κ. Στασινοπούλου.

Τό χαρακτηριστικό του Δεληγεώργη είνε πώς άν και διωρισμένος άπ' τή Διοικησι Φρούραρχος, κ' έπομένως κι' άρχηγός του πυροβολικού, τον ύπάρχοντα στήν Έθνολογική Έταιρεία κατάλογο τών φονευθέντων και πληγωθέντων, στον όποιον συμπεριλαμβάνονται κ' οί πυροβοληται ύπό τήν όδηγία του Άθ. Ραζηκότσικα, βεβαιόι δια της ύπογραφης του. "Όταν δε πήρε κι' αυτός τό βαθμό του στρατηγού, δε ζήτησε ποτέ ίσοτιμία με τό Ραζηκότσικα κι' άκόμα και κατόπιν στίς με τά παιδιά του άφηγήσεις του. Περι τούτου μάς πληροφορεί ιδιόχειρη σημείωσι του γιου του Έπαμειώνδα («Μεσολογγίται» 120 παράρτ. 10): «Ότε ο Νότης Μπότσαρης και άλλοι έκλιαν εις παράδοσιν ο πατέρας συνέταξε κατάλογον, πλαστόν, εις όν παρεστήσεν άνωτερον τον άριθμόν τών στρατιωτών, τον έδωκε του Κότσικα και ούτως έματαιώθη τό σχέδιον της παραδόσεως». Πρόκειται για τή προαναφερθείσα περίσσει τήν όποιαν άναφέρει και ο Μίχος (σελ. 23) και άπ' τή σημείωσι αυτή άποδεικνύεται πόσο άνακριβώς τήν άφηγείται.

Του Μήτρου Δεληγεώργη έστήθη ή προτομή τό 1925 από τό γιό του Λεωνίδα!

ΓΙΑΝΝΑΚΗΣ ΡΑΖΗΚΟΤΣΙΚΑΣ

Γενήθηκε στο 1800. Ήταν άδελφός του Άρχηγού τών Μεσολογγιτών και ύπαρχηγός του. Άμα κηρύχθηκε ή Έπανάστασι στή Βορειοδυτική Ελλάδα έλαβε μέρος στή πολιορκία και κατάληψι

του Βραχωριού, μετά την επάνοδο του αδελφού του στο Μεσολόγγι, οδηγών πλέον αυτός τους Μεσολογγίτας στο Ζαπάντι, στην έκστρατεία του Μακρυνόρους και στη πρώτη μάχη του Πέτα (15 'Ιουλίου 1821). Τό 1822 έλαβε μέρος στη μάχη του Φαναρίου (Σπλάντζας) εκεί που φονεύθηκε ο Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, κ' εκείθεν επέστρεψε στο Μεσολόγγι.

Κατά τη πρώτη πολιορκία, όπως γράφει ο Τρικούπης, η επίθεση του έχθρου την ημέρα των Χριστουγέννων έγινε στην Ανατολική πλευρά του οχυρώματος όπου ήταν 1.200 Καρυτινοί, Γαστουναίοι, Πύργιοι, Μεσολογγίτες και Ζυγιώτες υπό τους Δεληγιάννη, Μακρή, Γιαννάκη Ραζηκότσικα, Γρίβα κι' άλλους.

Στη Μεγάλη Πολιορκία κατά τη τοπική σφοδρά έξοδο της 19 Αύγουστου 1825 πληγώθηκε («Ελληνικά Χρονικά»). Κατά δε την της 15 και 16 Φεβρουαρίου 1826 διακρίθηκε για τον άμιμητο ήρωισμό του. («Φίλος Νόμου» αριθ. 191 της 5 Μαρτίου, και «Μεσολογγίται» σ. 87).

Μετά το θάνατο του αδελφού του, κατά την "Εξοδο, διέσπασε τις έχθρικές φάλαγγες, κ' επί κεφαλής 240 άπλισμένων συμπολιτών του έφθασε στο Ναύπλιο (πιθανόν διά μέσου Πατρών) μαζί με το Δεληγεώργη, ο οποίος ητο επί κεφαλής 40 πυροβολητών, δέκα και πλέον ημέρας πριν φθάσουν εκεί οι λοιποί διασωθέντες όπλαρχηγοί της φρουράς Μεσολογγίου. («Γενική Έφημερίς» της 22 Μαΐου και 27 Σεπτεμβρίου, επιστολή Αινιάν). "Όταν έφθασε εκεί είχε το βαθμό του Άντιστρατήγου (*). Η Διοίκησης δε άμείβουσα τούτον τον προβίβασε στο βαθμό του στρατηγού με 400 στρατιώτας και τον τοποθέτησε στους Μύλους.

"Όταν στους υπερασπιστάς του Μεσολογγίου, έντοπίους και μη έντοπίους, έγένετο η τιμή για να εκλέξουν αντιπρόσωπό τους για μέλος της Έθνοσυνελεύσεως τον εξέλεξαν. («Γενική Έφημερίς» αριθ. 18 τού 1827).

Μετά τον βρισκομε στη μάχη της Ράχοβας, στη πολιορκία των Άθηνών και στη παραλαβή του φρουρίου Κορίνθου.

"Υστερα άπ' την άφιξη του Κυβερνήτου έγιναν τρεις χιλιαρχίες και έξι πεντακοσιαρχίες, σε μία των οποίων διωρίσθηκε πεντακοσί-αρχος κι' άκολούθησε τον Ύψηλάντη στην έκστρατεία του στην Άνατολική Έλλάδα και κατόπιν τον Αύγουστίνο Καποδίστρια στην

(*) Προσωρινή Διοίκησης της Έλλάδος. Τό έκτελεστικόν Σώμα. Περίοδος Γ', αριθ. 12302. Δυνάμει του ... του Διατάγματος Α' ο κύριος Ίωάννης Ραζηκότσικας προβιβάζεται εις τον βαθμόν του Άντιστρατήγου. Β' Τό Ύπουργείον του Πολέμου να ενεργήση την παρούσαν διαταγήν. Ο πρόεδρος Γεώργιος Κουντουριώτης, Γκιόκας Μπότσης, Άναγν. Σπηλιωτόπουλος, Καστ. Μαυρομιχάλης. Ο Γεν. Γραμματεύς Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Τη 17 Σεπτεμβρίου 1825. Έν Ναυπλίω. Άπαράλλακτον με πρωτότυπον, ο Γενικός Γραμματεύς του πολέμου Δημήτριος Σαλιέλης. Σφραγίς. (Τό Διάταγμα είνε δυσανάγνωστον ως έφθαρμένον).

έκστρατεία τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Στὸ δεύτερο ὄργανισμὸ τοῦ Καποδίστρια πῆρε τὸ βαθμὸ τοῦ συνταγματάρχου (χιλιάρχου). (Ἐφημερίς «Ἐθνικὴ» Γαλλικὴ ἔκδοσις τῆς 28 Ὀκτωβρίου 1834.

Τὸ 1832 διορίσθηκε Φρούραρχος Μεσολογγίου (*) καὶ διὰ τῆς διαταγῆς ἀποκαλεῖται στρατηγός.

Μετὰ τὴν ἀφίξι τοῦ Ὄθωνος, ὁπότε οἱ βαθμοὶ καὶ τ' ἀξιώματα μετεβλήθησαν, ἔλαβε τὸ βαθμὸ ταγματάρχου τῆς Φάλαγγος καὶ παρατηθεῖς ὕστερα ἀπὸ λίγῳ χρόνῳ, ἰδιώτευσεν ἐν Μεσολόγγι.

Οὐχ' ἦττον καὶ ἰδιωτέων, ὅταν οἱ καπετανεῖοι Δημοστέλιος, Ζέρβας, Στράτος, Πιαλῆς, Μαλάμος, δυσαρεστήθησαν ἐπειδὴ ἀρκετὰ δὲν ἰκανοποιήθησαν αἱ κατὰ τὸν ἀγῶνα ὑπηρεσίαι τους, συνενώθησαν μετὰ τῶν ληστών ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ταφιλπούζη καὶ προσέβαλαν τὸ Μεσολόγγι, ὁ Γιαννάκης Ραζηκότσικας, ἄν καὶ κενὴν λόγῳ δὲν εἶχε νᾶναι κί' αὐτὸς εὐχαριστημένος ἀπ' τὸν ἀπονεμηθέντα σ' αὐτὸν βαθμὸ τοῦ ταγματάρχου, ἀπέδεδειξε ὅτι καὶ παρατήθηκε αὐτοῦ, λαμβάνων μονάχα ὑπ' ὅψιν τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος του, ἔσπευσε καὶ τέθηκε ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Μεσολογγιτῶν του κί' ἀπέκρουσε τοὺς ἐπιτεθέντας. (Ἐφημερίς «Ἀθηναῖα» τῆς 28 Αὐγούστου 1843).

Τὸ 1855 ἀπέθανεν ἀπὸ τὴν ἐνσκήψασα τότε ἐπιδημία τῆς χολέρας.

Γιὰ τὴ γενναϊότητα τοῦ Γιαννάκη Ραζηκότσικα πολλὰ διέσωσεν ἢ παράδοσι, ὁ δὲ κ. Στασινόπουλος ἐξωτερικέων αὐτὴν γράφει στὸ «Μεσολόγγι» σ. 123—124: «... ἢ κατὰ τὰς μάχαις παράφορος ὄρμη τοῦ μὴ γνωρίσαντος ποτὲ οὔτε τοῦ φόβου, οὔτε τοῦ κινδύνου τὸ αἰσθημα...» καὶ στοὺς «Μεσολογγίτας»: «... Ὑπῆρξε τὸ σύμβολον τῆς ἀνδρείας τῶν πολιορκιῶν τοῦ Μεσολογγίου λαβὼν τρεῖς πηγάς κατὰ ταύτας, δὲν ὑπῆρξε δὲ τοπικὴ ἔξοδος εἰς τὴν τελευταίαν πολιορκίαν εἰς τὴν ὁποίαν δὲν ἔλαβε μέρος. Περί τῆς ἀν-

(*) Εὐέλτις εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Σ. Βασιλέως καὶ εἰς τὴν εὐνοϊκὴν διάθεσιν τῆς Β. Γραμματείας, μὲν Εὐπειθέστατος.

Ἑλληνικὴ Παιτεία. Γραμματεία στρατιωτικῶν. Κλάδος προσωπικοῦ. Γραφεῖον. Τμήμα. Ἀριθ. 687. Πρὸς τὸν Στρατηγὸν Κύριον Ι. Ραζηκότσικας. Εἰδοποιεῖσθε ὅτι ἡ Κυβέρνησις διὰ τοῦ ἀπὸ 14 Μαΐου Διατάγματος τῆς εὐαρεστῆθαι νὰ σᾶς διορίσῃ φρούραρχον τοῦ Μεσολογγίου. Ἄμα λάβητε τὴν παρῶσα θέλετε παραλάβη τὸ φρούριον, δυνάμει τῆς πρὸς τὸν πρῶτον φρούραρχον ἐσωκλειστοῦ διαταγῆς. Ἡ φρουρὰ θέλει συγκεισθαι ἀπὸ διακείστων ἀνδρᾶς, ἐξ αὐτῶν τὸ πλεῖστον θέλει εἶσθαι ἐκ τῶν ἀπόρων καὶ ἀγωνισθέντων Μεσολογγιτῶν. Ἀφοῦ σχηματίσθητε τῆς φρουρᾶς θέλετε πέμψη εἰς τὴν Γραμματείαν κατάστασιν περιγράφουσαν τὰ ὀνόματα, τὰ ἐπίθετα, τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν Πατρίδα ἐκάστου διὰ νὰ φιλάσσωσται εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Γραμματείας. Ἡ Κυβέρνησις εἶνε βεβαία, Στρατηγέ, ὅτι θέλετε δειχθῆ καὶ εἰς ταύτην τὴν περιστάσιν, οἷος εἰδείχθητε καὶ ἄλλοτε διὰ νὰ δικαιώσθητε τὴν ἐκλογὴν τῆς. Ναύπλιον τὴν 14 Μαΐου 1832. Ὁ ἐπὶ τῶν Στρατ. Γραμματεῦς Κ. Ζωγράφος. Ἴσων ἀπαράλλακτον τῇ 18 Ἰδίου 1832. Ὁ ἐπὶ τῶν Στρατιωτ. Γραμματεῦς Κ. Ζωγράφος, Σφραγίς.

δρείας του καὶ τοῦ πολεμικοῦ του μένους ἀναμιμνήσκοντος παλαι-
οὺς ἥρωας...». (σελ. 107).

Ὁ δὲ στρατηγὸς Μακρῆς ἐξωτερικέων τῆ γνώμη τοῦ πατέρα
του γράφει στὴν ἀνέκδοτο ἱστορία του (Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, «Με-
σολογγίται» σελ. 70): «Τὰς τοπικὰς ἐξόδους διοργάνωναι καὶ ἐπε-
χειροῦναι πρὸ πάντων Μεσολογγίται γνώσται τοῦ τόπου, ὀδηγὸν ἔ-
χοντες τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Μεσολογγιτῶν Ἀθ. Ραζη-
κότσικα, Γιαννάκη, μὴ γνωρίζοντα τί θὰ εἴπῃ «φόβος» κατὰ τὴν
δμολογίαν τῶν ἐπιζησάντων».

Δι' αὐτὸν ὁ Ἐπίσκοπος Ρωγῶν Ἰωσήφ ἔγραφε εἰς Ναύπλιον:
«Ὁ ἐρχομὸς τοῦ Σουλτάνη ξεκούρασεν ὀλίγον τὸν Κότσικαν ἀπὸ
τὰς συνεχεῖς καὶ αἱματηρὰς ἐξόδους». (Ἐφημερίς «Ἀθηνα» τῆς 28
Αὐγούστου 1843).

Ἐνα ἀπ' τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Γιαννάκη Ραζηκότσικα εἶνε,
πὼς ὅταν ὁ γυναικάδελφός του καὶ πρωθυπουργὸς τότε Σπ. Τρι-
κούπη, τοῦ ἔγραψε γιὰ νὰ γίνῃ Ὑπασπιστὴς τοῦ Ὄθωνος, αὐτὸς
ἀπάντησε: «Τώρα ἔπιασα τὸ κλαυθευτῆρι...», ἀπάντησι πού μονάχα
ἓνας μεγάλος ἀλτρουϊστὴς μπορούσε νὰ τῆ πῆ. Κι' ὁ ἀλτρουϊσμὸς
αὐτὸς μ' ἀναγκάζει νὰ πιστέψω πὼς ὑπῆρξε ἡ ἀφορμὴ νὰ παρα-
γνωρισθοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπ' τὶς ἐκάστοτε Κυβερνήσεις οἱ με-
γάλες πράξεις τῶν Μεσολογγιτῶν, καὶ ν' ἀναδειχθοῦν ἄνθρωποι λι-
γώτερο ἱκανοί. Ὁ Γιαννάκης λέγοντας «ἔπιασα τὸ κλαυθευτῆρι»
ἐννοοῦσε βέβαια, πὼς ἀσχολεῖται μὲ τὴ καλλιέργεια τῆς κτηματι-
κῆς του ὑπηρεσίας.

Κι' ὅμως στὸ τόπο πού τόσες φορές ἀντελάλησε τὴ πολεμικὴ
κραυγὴ τοῦ παρατόλμου καὶ σεμνοῦ αὐτοῦ τῆς Ἐλευθερίας ἀγω-
νιστοῦ, στὸ χῶρα τὸ ὁποῖον ἀφθονα πότισε μὲ τὸ αἷμα του, οὔτε
καὶ ἓνας ξύλινος σταυρὸς βρισκεται στολισμένος μὲ τὸ μεγάλο
αὐτὸ ὄνομα!

ΣΠΥΡΟΣ ΠΕΤΑΛΟΥΔΗΣ

Ἀνῆκε σὲ πρόκριτο οἰκογένεια τοῦ Μεσολογγίου. Δὲ στέρησε
κι' αὐτὸς σὲ πολεμικὸ μένος, λαβὼν μέρος σ' ὅλους τοὺς ἀγῶνας
τῶν συμπολιτῶν του. Τὸ 1822 ἀκολούθησε ἐπὶ κεφαλῆς 50 Μεσολογ-
γιτῶν τὴν πρὸς ἀπελευθέρωσι τοῦ Σουλίου ἐκστρατεία τοῦ Μαυ-
ροκορδάτου, κατὰ τὴν ὁποῖαν στὸ Κομπότι μὲ τοὺς Κωνστ. Γκολ-
φῖνον καὶ Παν. Ντόβα, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐπὶ κεφαλῆς 100 Αἰτωλικω-
τῶν καὶ Ζυγιωτῶν, κρατερῶς ἀμύνθησαν ἐναντίον χιλίων Τούρκων,
τοὺς ὁποῖους ἔτρεψε σὲ φυγὴ ἢ ἐμφάνισι πρὸς βοήθειαν τῶν προ-
δραμόντων Ράγκου, Θ. Γρίβα καὶ Γενναίου Καλοκοτρώνη. (Τρι-
κούπη Β. σ. 254 καὶ 258).

Μετὰ τὴ καταστροφὴ τοῦ Πέτα ἐπανῆλθε κι' αὐτὸς στὸ Μεσο-
λόγγι γιὰ ν' ἀγωνισθῆ μὲ τοὺς συμπολίτας του στὴν ἐκεῖ ἀποφα-
σιθεῖσα ἀμυνα. Κατὰ τὴ τελευταία πολιορκία ἐπὶ κεφαλῆς 60 ἐνό-

πλων Μεσολογγιτών τοποθετήθηκε στο Βασιλάδι όπου είχε τοποθετηθῆ φρούραρχος ὁ Ἄναστ. Παπαλουκάς, ὁ ὁποῖος ἦταν ἐπὶ κεφαλῆς 20 πυροβολῶν. (Τρικούπη Β. σ. 362). Ποιά ἦσαν ἡ σημασία γιὰ τὴν δλὴ ἀμυνα τοῦ Μεσολογγίου τὸ νησί αὐτό, μὰς τὸ λέγει ὁ στρατηγὸς Νικόλαος Μακρῆς στὴν ἀνέκδοτο ἱστορία του (Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, «Μεσολογγίται» σ. 110): «Τὴν σπουδαιότητα τοῦ Βασιλαδίου προβλέπων ὁ ὀξυδερκῆς καὶ γνώστης τοῦ τόπου Ἀρχηγὸς τῶν ἐντοπιῶν Ἄθαν. Ραζηκότσικας ἀνέθηκεν εἰς τοὺς ἰδίους κατοίκους τῆς πόλεως τὴν ὑπεράσπισίν της» καὶ «ἀπὸ τῆς πτώσεως λοιπὸν τοῦ Βασιλαδίου ἤρχισαν τὰ ἀπερίγραπτα δεινὰ τῶν πολιορκουμένων καὶ ἐπληθθευσεν ἡ προνοητικότης τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Μεσολογγιτῶν Ἄθ. Ραζηκότσικα, θεωρήσαντος αὐτὸ ὡς κλεῖδα τῶν ἐπιχειρήσεων».

Τὴν 7 καὶ 9 Ἰουλίου 1825 οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβουν τὸ Βασιλάδι, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ἀπ' τοὺς γενναίους ὑπερασπιστὰς του («Ἑλληνικὰ Χρονικά»). Σὲ μιὰ ἀπ' τὶς δυὸ αὐτὲς περιστάσεις πληγώθηκε ὁ Πεταλούδης, διότι πληγωμένος φέρεται στὸν, ἐν τῇ Ἐθνολογικῇ Ἐταιρείᾳ, ὑπάρχοντα κατάλογο τῶν φονευμένων καὶ πληγωμένων ὑπὸ τὴν ὄδηγία τοῦ Ἄθ. Ραζηκότσικα.

Νέα ἐπιθεσις τοῦ ἐχθροῦ τὴν 20 Φεβρουαρίου 1826 τὴν ἴδια τύχη μὲ τὶς προηγουμένους εἶχε.

Κατὰ δὲ τὴν ἐπιθεσί τῆς 23ης Φεβρουαρίου — γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ὁποίας ὁ ἐχθρὸς ἔφερε ἀπ' τὰς Πάτρας καὶ σχεδιάς (σάλια) — ὁ ἐχθρὸς ὤπλισε 40 πλοιάρια μὲ ἓνα ἑλαφρὸ κανόνι, σ' ἕκαστο τῶν ὁποίων ἐπέβαιναν 30 Ἀραβες πρὸς ἀπόβασιν, μὲ συνεπικουρο ἀκόμη μιὰ σαλούπα φέρουσα βομβοβόλο. Ἀσφαλῶς καὶ πάλιν θ' ἀποτύγχανε, διότι δυὸ ἐπιθέσεις τῆς ἡμέρας ἐκείνης συνετρίβησαν, ἐὰν ἐκ τοῦ ἐξ ἀπροσεξίας μικροῦ παιδιοῦ τοῦ Φρουράρχου Παπαλουκά δὲ μετεδίδοτο φωτιά στὴ πυριτιδαποθήκη ἀπὸ τοὺς σκορπισμένους κἀκκοὺς μπαρουτῆς λόγω τῆς μεταφορᾶς τῶν πυρομαχικῶν. Ὅσοι ἐκ τῆς ἀνατινάξεως ἐπέζησαν ἐρρίφθησαν στὴ θάλασσα καὶ διεπεραιώθησαν στὴ Τουρλίδα. Ἐκτὸς ἀπ' τὸ Σπύρο Πεταλούδην σκοτώθηκαν καὶ οἱ Σπύρος Ραζῆς, ἀστυνόμος τῆς θέσεως, Ἄναστ. Λάντος ἀρχιπυροβολητῆς, Συμεὼν Ζορμπάς, Ἄναστ. Μουσκουνάς, Γεώργ. Γαλανός, Σπύρος Σκαρλάτος, Ἄθαν. Κακούρης καὶ ὁ Ἰταλὸς Γιακουμάτσι. Ἐπληγώθησαν δὲ οἱ Ἰωάννης Φραγκούλης, Εὐστ. Κουτσόπανος, Κωνστ. Καταβίλης, Ἀπόστ. Γαλανός καὶ Ζαφείριος Βερίτης.

Τὸ ὑπὸ τοῦ Μίχου γραφόμενον (σ. 47) πὼς πολλοὶ ἀπέδωσαν στὸ Ραζηκότσικα τὴ πῶσιν τοῦ Βασιλαδίου, ἐπεὶδὴ αὐτὸς ἀπὸ προσωπικὸ πάθος πρὸς τὸ Πεταλούδην δὲν ἀπέστειλε τὴ διαταχθεῖσα ἐνίσχυσι 50 ἀνδρῶν, ὑπὸ τῆς Διευθ. Ἐπιτροπῆς, εἶν' ἀνακριβές, διότι κι' αὐτὸς ὁ Μίχος παραδέχεται πὼς ὁ ἐχθρὸς ἀσφαλῶς θὰ ἀποκρούετο ἂν δὲν συνέβαινε ἡ ἔκκρηξι τῆς πυριτιδαποθήκης (σελ. 49). Ἀλλὰ τοῦτο ἀσφαλῶς εἶνε κατασκευάσμα δικό του, γιὰτί ὁ

Σπύρος Πεταλούδης δὲν ἦταν μονάχα φίλος τοῦ Ραζηκότσικα, ἀλλὰ κ' ὑποστηρικτὴς, πράγμα ποῦ φαίνεται ἀπ' τὴν ὑπογραφή του στὴν ἀναφορὰ τῶν Μεσολογγιτῶν, ὅπως ἀπονεμηθῆ ὁ βαθμὸς τοῦ στρατηγοῦ στὸν παρ' αὐτῶν ἐκλεγέντα Ἀρχηγὸ τῶν ἐντοπιῶν ἀρμάτων Ἀθ. Ραζηκότσικα. («Μεσολογγίται» σ. 121). Τούναντιον ὁ Ραζηκότσικας τὸν περιέβαλε μὲ τὴν ἐμπιστοσύνη του καὶ τοῦ ἀνέθεσε τὴ πιὸ σημαντικὴ θέσι τὴν μ' ἐνόπλους φύλαξι τοῦ Βασιλαδίου.

Ἄνακριβές εἶνε πὼς ὁ Πεταλούδης ἦταν σωματάρχης (ἴδε Μητρώον Ἀγώνος) ὅπως καὶ δὲν ἦτο καὶ ὁ ὑποπληρχηγὸς τοῦ Γ. Κίτσου ἀντιστράτηγος Γ. Βάγιας («Ἑλληνικά Χρονικά» τῆς 10 Σεπτεμβρίου 1825), τὸν ὁποῖον ὁ Μίχος προβίβασε γιὰ νὰ δικαιολογηται τὸ πὼς ἔδιδε αὐτὸς τίς ἀπαντήσεις στὸν ἐχθρὸ κατὰ τίς διάφορες προτάσεις τῆς συνθηκολογήσεως. Δηλαδή ἐκεῖ ὅπου ἡ παράδοσι, ὁ Φάβρ, ὁ Στρατηγὸς Σπυρομήλιος ἔχουν τὸν Ἄθαν. Ραζηκότσικα. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ συγκεκριμένως ὁ «Αἰών» σελ. 123, Παράρτημα 1 Ἰανουαρίου 1833, εἰς ἀπάντησιν λιβέλλου ἐναντίον τοῦ τότε Δημάρχου Μεσολογγίου Δ. Καψάλης γράφει: «... ὁ κ. Δημήτριος Καψάλης, Γραμματεὺς ὄν τοῦ Ἰσαμὴλ Πασσᾶ ὡς καὶ ὁ Κ. Λασπᾶς τοῦ Κιουταχῆ ἐστάθη κήρυξ μετ' αὐτοῦ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος καθ' ὅλην τὴν Ἠπειρον καὶ Θεσσαλίαν. Καθ' ὄν καιρὸν ἐπολιορκεῖτο τὸ Μεσολόγγιον ἐφέρθη διὰ προσταγῆς τοῦ Κιουταχῆ ἀπὸ Ἰωάννινα εἰς τὴν πολιορκίαν ἐπὶ σκοπῶ τοῦ νὰ κατορθώσῃ τὴν παράδοσιν τοῦ Μεσολογγίου... Ἄλλ' ὁ Καψάλης γνήσιος Ἕλλην καὶ γένημα τῆς ἠρωϊκῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου εἰς τὴν πρώτῃν μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Α. Ραζηκότσικα ὀμίλιαν, καθ' ἣν στιγμὴν ἐναγκαλιζόμενοι ἠσπάζοντο ἔθεσεν ἐπιτηδείως ἐντὸς τοῦ κόλπου του ἔκθεσιν ἀποβλέπουσαν τὴν κατάστασιν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου. Ἡ ἔκθεσις αὕτη ὠμολόγει πλέον χειροτέραν τὴν κατάστασιν τοῦ ἐχθροῦ ἄφ' ὅ,τι ἦτον καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς πολιορκουμένους. Ἀκολουθῶς κατὰ τὴν μυστικὴν ὁμολογίαν τοῦ Στρατηγοῦ Ἀθ. Ραζηκότσικα καὶ μάλιστα διὰ προτροπῆς τοῦ ἰδίου μένων ἐκτὸς τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου ὁ Καψάλης ἔγραφε συνεχῶς τοὺς σκοποὺς καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ περιτυλίγων αὐτὴν μὲ λίθον ἔρριπτε διὰ νυκτὸς ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ὥστε ἐγνώριζον ὡς ἐκ τούτου οἱ Μεσολογγίται τὴν ἀληθῆ τοῦ ἐχθροῦ κατάστασιν. Ἐν τοσοῦτῳ ὁ Κιουταχῆς ὑποπευθεὶς ὡς ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ σκοποῦ τοῦ τότε Καψάλην, ἐφυγάδευσεν αὐτὸν ὡς εἰς ἔξοριαν εἰς Ἰωάννινα» ἔκτοτε οἱ πολιορκούμενοι δὲν ἐγνώριζον τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τοῦ ἐχθροῦ...».

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Μίχος παρουσιάζων τὸ Φρούραρχο Παπαλουκά ζητοῦντα τὴ βοήθεια γιὰ τὸ Βασιλάδι, ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ Πεταλούδης ἦτο ὑπὸ τὰς διαταγὰς του, ἦτο ἄλλως τε ὁ Παπαλουκάς ἀντιστράτηγος (ἴδε Μητρώον Ἀγώνος). Καὶ ἀφοῦ λοιπὸν «Παπαλουκάς» καὶ ὁ Πεταλούδης ὄχι μόνον οὐσιαστικῶς ἀλλὰ ἰτυρικῶς ἦσαν ὑπὸ τὸ Ραζηκότσικα, διότι καὶ εἰς τὸν ἐν τῇ Ἐ'

λογική Έταιρεία κατάλογον τῶν πληγωμένων καὶ φονευθέντων ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ Ἀθ. Ραζηκότσικα ὁ Σ. Πεταλούδης ὡς τοιοῦτος φέρεται, παρ' αὐτοῦ κι' ὄχι παρὰ τῆς Ἐπιτροπῆς θὰ ζητοῦσαν ἐνίσχυσι, τὴν ὁποίαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ζητήσῃ, διότι ἡ ἀποστολή τῆς θ' ἀποκάλυπτε τὸν ἐχθρὸ τῆ μυστικῆς δίοδο, διὰ τῆς ὁποίας ἐλάβαινε τρόφιμα καὶ νερὸ, κ' ἔτσι οἱ ἐν τῷ Βασιλαδίῳ θ' ἀπέθνησκον ἀπ' τῆ δίψα καὶ τῆ πείνα.

Κι' ἂν παραδεχθούμε πὼς πραγματικὰ ζητήθηκε ἐνίσχυσι διὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ Κορφιάτη, πὼς ἡ Διευθυντικὴ Ἐπιτροπὴ, παρὰ τὴς διαμαρτυρίας τοῦ Ραζηκότσικα, τοῦ ἀπέστειλε τὴ διαταγὴ ν' ἀποστείλῃ 50 ἄνδρας, καὶ ὅταν ὁ Ραζηκότσικας ἐξέσχιε τὴ διαταγὴ λέγων στὴ Διευθυντικὴ Ἐπιτροπὴ: «... ὅτι ἂν οἱ ἐν Βασιλαδίῳ εἶν' ἀνίκανοι νὰ τὸ ὑπερασπισθοῦν πηγαίνει μόνος του καὶ τὸ ὑπερασπίζεται», (Μίχος σελ. 46, 47 καὶ 48), πὼς ἡ Διευθυντικὴ Ἐπιτροπὴ δὲν ἔστειλε διαταγὴ σ' ἄλλο στρατηγὸν ν' ἀποστείλῃ τὴ ζητουμένη ἐνίσχυσι; Ἀφοῦ ὁ αὐτὸς Μίχος μᾶς πληροφορεῖ, πὼς ὅλοι ἦσαν σύμφωνοι γιὰ τὴν ἐνίσχυσι τοῦ Βασιλαδιοῦ καὶ πὼς πολλοὶ ἐζήτησαν νὰ σπεύσουν πρὸς ἐνίσχυσί του, μεταξύ τῶν ὁποίων κι' ὁ Δεληγιώργης, χωρὶς ὅμως νὰ μᾶς πληροφορῇ ποιά ἦταν τότε ἡ ἐπιβολὴ τοῦ Ραζηκότσικα ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς Φρουρᾶς καὶ τῆς Διευθυντικῆς Ἐπιτροπῆς.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΑΠΑΛΟΥΚΑΣ

Ἀπὸ πρόκριτη οἰκογένεια τοῦ Μεσολογγίου. Στὴ πρώτη πολιορκία ὅπως γράφει ὁ κ. Στασινόπουλος («Μεσολογγίται» σ. 42) ἦταν ἀρχηγὸς τοῦ πυροβολικοῦ. Ἐδῶ θὰ μᾶς ἐπιτραπῇ μιὰ παρέκβασι, γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε τὰ δυσνόητα μὲ τὰ στο Μεσολόγγι κατὰ τὴν Ἐπανάστασι. Ἀπ' τὴ διάταξι τοῦ πυροβολικοῦ, ἐνιαῖα διέυθυναί, σὲ καμμιά περίστασι στὸ Μεσολόγγι δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ. Γεννήθηκε δὲ κατὰ πλᾶσμα κ' ἀντίληψι τῆς ὑπάρξεως ἀρχηγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ, ἀπ' τὸ λόγο, ἐπειδὴ οἱ πυροβοληταὶ ἀποτελοῦσαν μόνιμο προσωπικὸ καὶ ἐμισθοδοτοῦντο ἀπ' τὸ Φρούραρχο. Ἐπομένως Φρούραρχος στὴ πρώτη πολιορκία εἶχε διορισθῇ ὁ Παπαλουκάς. Ἀπ' τίς δημιουργηθεῖσες ὅμως στὸ Μεσολόγγι συνθήκες, λόγω τῆς μὴ ἀναγνωρίσεως ἀπ' τὴ Διοίκησι τοῦ ἀνεγνωρισμένου ἀπ' τοὺς Μεσολογγίτες ἀρχηγοῦ Ραζηκότσικα, τὰ καθήκοντα τοῦ Φρουράρχου περιορίστηκαν σὲ καθήκοντα οἰκονομικῆς φύσεως. Δηλαδὴ στὴ μισθοδοσία τῶν πυροβολητῶν καὶ στὴ θεώρησι καὶ βεβαίωσι τῶν μισθοδοτικῶν πινάκων τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν. (Βλέπε περὶ αὐτοῦ Ἰδιοχείρη σημεῖωσι Ἐπομεινώνιδε Δεληγιώργη). Καὶ γι' αὐτὸ π. χ. βλέπουμε τὸ Γκούμα διωρισμένο Φρούραρχο Ἀθηνῶν κι' ἄρχοντα τῆς ὄλης ἀμύνης, ἐνῶ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν στὸ Μεσολόγγι ἡ Διοίκησι διορίζει ἀρχηγὸ ἀμύνης, ἐνῶ συγχρόνως ἐξακολουθεῖ νὰ παραμένῃ Φρούραρχος ὁ Δεληγιώργης. Γι' αὐτὸν ἄ-

κριβῶς τὸ λόγο βλέπομε τὸν πρῶν Φρούραρχο Σιδερῆ ἀναλαμβάνοντα χρέη ἀρχιपुरοβολητοῦ καὶ τὸ Δεληγεώργη βεβαιούντα διὰ τῆς υπογραφῆς του πῶς οἱ πυροβοληταὶ ἦσαν ὑπὸ τὴν ὄδηγιαν τοῦ Ραζηκότσικα. (Βλέπε κατάλογο φονευμένων καὶ πληγωμένων ὑπὸ τὴν ὄδηγίαν Ἀθ. Ραζηκότσικα στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο).

Ὁ Παπαλουκάς τὴν 7 Μαρτίου 1823 διορίστηκε ἀπ' τὸ Μαυροκορδάτο μέλος τῆς Τριμελοῦς Διευθυντικῆς Ἐπιτροπῆς Αἰτωλίας μαζί με τὸν Ἰωάννη Τρικούπη καὶ Κ. Πεταλά («Μεσολογγίται» σ. 52) ἀλλὰ φαίνεται πῶς δὲν ἔγινε πειθῆνιο ὄργανο τοῦ Μαυροκορδάτου, διότι δὲν τὸν βρίσκουμε μετέχοντα τῆς ἀπ' τὸ Μαυροκορδάτο διορισθείσης Ἐπιτροπῆς, τὴν 26ην Ἰουλίου 1824, γιὰ νὰ τὸν ἀντικαθιστᾷ στὴν ἀπουσία του, ἀλλ' ἀποτελεῖται ἀπ' τὸ Γ. Πραϊδῆ, Ἰωάννη Τρικούπη καὶ Τάττην Μαγγίναν («Ἑλληνικὰ Χρονικά» ἀρ. 62 τῆς 30 Ἰουλίου 1824) καὶ στὴν ὁποίαν τὸν ἀποθανόντα Ἰω. Τρικούπη, μὴ ὑπάρχοντος πιά ὁμόφρονος καταλλήλου Μεσολογγίτου ἀντικατέστησε με τὸν Ἑλβετὸ Ἰάκωβο Μάγερ, συντάκτη τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» («Ἑλληνικὰ Χρονικά» ἀριθ. 69 τῆς 23 Αὐγούστου 1824).

Στὴ μεγάλη πολιορκία ὠρίσθηκε Φρούραρχος Βασιλαδίου, τοῦ Προκοπάνιστου καὶ τῶν λοιπῶν τριγύρω μικρονησιῶν. Κ' ἐπειδὴ ἔκτός τοῦ ὅτι οἱ εἰδικεὶς συνθήκες γιὰ τὸ Μεσολογγί δὲν ὑπῆρχαν γιὰ τὸ Βασιλαδί, ἀφοῦ κ' ἔκτός τῶν ἄλλων ὁ Παπαλουκάς εἶχε τὸ βαθμὸ τοῦ ἀντιστρατήγου (βλέπε Μητρῶον ἀξιοματικῶν τοῦ ἀγῶνος) ὁ δὲ Σπύρος Πεταλούδης ἦτο ὄδηγος μόνον στρατιωτῶν (βλέπε τὸ αὐτὸ Μητρῶον) ἔπεται πῶς ὁ Παπαλουκάς ἦταν ὄνομα καὶ πράγμα ἀρχηγὸς τῆς ἀμύνης τοῦ Βασιλαδίου. Καὶ τοῦτο ἄσχετο ἂν τὸ προσωπικὸ θάρρος τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς ἐκεῖ ἐνόπλου Σπύρου Πεταλούδη κ' ἢ μέχρις ἐσχάτων ἀμυνὰ του συμπληρωθεῖσα με τὸν ἡρωικὸ θάνατό του, ἐπεσκίασε τὴ δρᾶσι τοῦ Παπαλουκά, ὁ ὁποῖος διασώθηκε στὴ Τουρλίδα κ' ἀπὸ κεῖ στὸ Μεσολογγί.

Ὅταν μοῖρα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἐπλευσέ σὲ βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου μεταφέρουσα τρόφιμα, ἀνατέθηκε στὸ Παπαλουκά ἢ μετ' αὐτοῦ συνεννόησις. Ὁ Παπαλουκάς τότε κατάρθωσε νὰ ξεφύγῃ τὴ προσοχὴ τοῦ ἐχθροῦ καὶ συναϊτήθηκε στὸ Πεταλά με τὸ ναύαρχο Μιαούλη. Γιὰ τὸ κατάρθωμά του αὐτὸ ὁ Τρικούπης γράφει: «διεβιβάσθη τῇ 1η Ἀπριλίου (1826) ἐκ τῆς πόλεως εἰς τὴν ναυαρχίδα ὁ πρῶν φρούραρχος τοῦ Βασιλαδίου Παπαλουκάς, ἔφερε πρὸς τὸν Μιαούλην γράμματα, δι' ὧν ἐξιστῶρει ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τὴν δευτῆν θέσιν τῶν πολιορκουμένων διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν τροφῶν, καὶ τῷ ἐπρόβαλε νὰ στείλῃ δῶς ἔφερε διὰ τοῦ διάπλου τούτου ὑπὸ τὴν ὄδηγιαν τοῦ Παπαλουκά. Ἐφορτώθησαν εὐθύς αἱ τροφαί, καὶ αἱ τροφοφόροι λέμβοι ἐκίνησαν τὴν ἐξῆς νύκτα· ἐκίνησαν καὶ τὰ ἐν Πεταλά πλοῖα, τὰ μὲν πρὸς τὸν Πάπαν, τὰ δὲ πρὸς τὸ Μεσολογγί· ἀλλὰ κακῇ τύχῃ, αἱ λέμβοι συνήντησαν ἐπὶ τοῦ διάπλου ἀπρσδακῆτως ἐχθρικήν φυλακὴν, ἐπολέμησαν, ἀπέ-

τυχαν και επανήλθαν εις τὰ πλοία των επαναφέρουσαι τὰς τροφάς». (Γ. σ. 333). Αὐτὴ ἦταν ἡ τελευταία ἀπόπειρα γιὰ τροφοδοτῆσι τοῦ Μεσολογγίου.

Στὴ Κλείσοβα πού ἀντιστάθηκε μ' ἐπιτυχία ὁ Κίτσοσ Τζαβέλλας, ἔχει στηθῆ ἀναμνηστικὴ στήλη. Στὸ Ντολμᾶ πού ἀμύνθηκε καὶ φονεύθηκε ὁ Λιακατᾶς ἔχει ἐπίσης στηθῆ ἀναμνηστικὴ στήλη κ' εὐγνώμων ὁ Δῆμος Αἰτωλικοῦ κατασκεύασε καὶ τὴ προτομὴ τοῦ ὑπερασπιστοῦ. Στὸ Βασιλάδι ὅμως πού κατὰ τὸ 1822 ἀπέκρουσαν οἱ Μεσολογγίτες ὑπὸ τὸν Ἀρχηγὸ τους τὴν ἀπόβασιν τοῦ ἐνωμένου στόλου Κωνσταντινουπόλεως, Αἰγύπτου κ' Ἀλγερίας, καὶ κατὰ τὸ 1825 καὶ 1826 τρεῖς ἀποβάσεις ἀπεκρούσθηκαν ὑπὸ τοῦ Παπαλουκά καὶ Πεταλοῦδη, ὁ ὁποῖος ἐκεῖ ἐνδοξα ἔπεσε «τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενος», οὐτ' ἓνα κλωνάρι δάφνης δὲ φυτεύτηκε.

Ὁ Παπαλουκάσ δὲν ἔλαβε καμμιά ἀνταμειβῆ ἀπὸ τὸ Ἐλεῦθερο Κράτος καὶ πέθανε πτωχὸς μετὰ τὸ 1855.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΡΙΝΕΑΣ ἢ ΤΣΙΡΙΓΩΤΗΣ

Ἰπηρετοῦσε στὸ Ναυτικὸ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ὁπότε διατάχθηκε νὰ μεταφέρῃ μὲ τὸ πλοῖο τοῦ Ἀλβανοῦσ ἀπ' τὰς Πάτρας γιὰ ἐνίσχυσι τοῦ ἀγῶνος τοῦ ἐναντίον τοῦ Σουλτάνου. Ὅταν ἔφθασε στὸν Ἀη-Σῶστη πληροφορήθηκε γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασι, ἀμέσως βύθισε τὸ πλοῖο του γιὰ νὰ δικαιολογηθῆ ἀπέναντι τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ — γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο κακῆς ἐκβάσεως τῆς Ἐπανάστασεως — κ' ἔσπευσε στὸ Μεσολόγγι. Στὴν ἐκστρατεία τοῦ Μαυροκορδάτου γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἄρτας, μετέφερε μὲ τὸ νέο πλοῖο του ἐνισχύσεσι στὴ Σπλάντζα καὶ ἔλαβε μέρος στὴν ἐκεῖ μάχη ἀποβίβασθεις τοῦ πλοίου του. (Κ. Στασινοπούλου «Μεσολόγγι» σ. 314). Στὴ μεγάλη πολιορκία διηύθυνε τὸ στὰ Κουπονέικα στηθὲν κανονοστάσιον, τὸ ὁποῖον ἀπ' τὶς πολλὰς συμφορὰς πού ἔφερε στὸν ἐχθρὸ ἐπανομάσθηκε «Κεραυνοβόλος». «Τὸ κανονοστάσιον τοῦ Κεραυνοβόλου ἐξακολουθεῖ τὸ χρέος τοῦ ἀξίως τοῦ ὀνόματός του» γράφουν τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικά» τῆς 4 Ἰουλίου 1825. Στὸ 1825 πῆρε κ' αὐτὸς μαζί μὲ τὸν Ἀρχηγὸ τῶν Μεσολογγιτῶν τὸ βαθμὸ τοῦ Στρατηγοῦ, διορισθεὶς πολιτάρχης ἀντὶ τοῦ Δημητρίου Στάμου Ραζῆ (Κ. Στασινοπούλου «Μεσολόγγι» σ. 127), τοποθετηθέντος ὡς ἀρχιπυροβολητοῦ στὸ προμαχῶνα Μακρῆ. Στὴ θέσι αὐτὴ ὁ Τσιριγώτης ἀρρώστησε βαρεῖα κ' ἀντικατεστάθηκε ἀπ' τὸ Γιαννάκη Ραζηκότσικα («Μεσολόγγι» σ. 127) καὶ μεταφέρθηκε στὸ Κάλαμο ὅπου καὶ πέθανε.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΔΕΡΗΣ

Πρόκριτος τοῦ Μεσολογγίου. Στὸ κατάλογο τῶν γιὰ τὴ πρώ-

τη δχύρωσι του Μεσολογγίου συνεισφορῶν ἀναγράφεται πῶς κατέβαλε τὸ περισσότερον χρήμα. Τὸ 1823 διωρίστηκε φροντιστής. Στὴ δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἦταν φρουραρχος («Ἑλληνικά Χρονικά» 21 Μαΐου 1825). Ἐπικειμένης τῆς μεγάλης πολιορκίας ἀντικατεστάθηκε στὴ φρουραρχία ἀπ' τὸ Δελιγεώργη. Μεσολογγίτης κι' αὐτός, εἶχε τὸ ἀξίωμα, πῶς ἀπάνω ἀπ' ὄλα τὰ ἀξιώματα εἶνε τὸ: «ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης», γι' αὐτὸ ἀνέλαβε ὑπηρεσία ὡς ἀρχιपुरοβλητής στοὺς προμαχῶνα Μπότσαρη (Μεγάλη τάπια), ὅπου καὶ φονεύθηκε. Τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» τῆς 21 Μαΐου 1825 γράφουν: «Ἄλλ' ἐν ᾧ αἱ ἐργασίαι αὐταὶ ἐγίνοντο καὶ ὁ ἐνάρετος πατριώτης, ὁ γενναῖοκαρδὸς τῆς πατρίδος ὑπερασπιστὴς καὶ ἐμπειρότατος πυροβλητῆς μας Κάπ Δημήτριος Σιδέρης, παρωστᾶμενος καὶ ἐνθαρρῶνων τοὺς ἄλλους διὰ τοῦ ἰδίου του παραδειγματος, παρεκίνει εἰς τὴν ταχείαν τοῦ ἔργου ἐκπεραίωσιν, διελευθῶσα μίαν ἐχθρικήν ὀριζόντιον σφαῖρα ἐκ τῆς ἄνω τοῦ προτειχίσματος ἐπιφανείας κατέθραυσε τὴν κεφαλὴν του. Ὁ ἀνὴρ εἰς τὴν στιγμήν ἐτελεύτησε πεσὼν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, ὅπου καὶ ὁ ἀδελφὸς του Κωνσταντῖνος πρὸ τριῶν ἐτῶν ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Ὁμῆρ Πασσᾶ πολεμῶν τοὺς βαρβάρους».

Τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» στὴ νεκρολογία του γράφουν: «Καὶ ἂν βέβαια οἱ νῦν πολιορκηταὶ μάς ἤξευραν ὅτι αὐτὸς ἦταν ὅστις διὰ τοῦ μεγάλου κανονοστασίου Τοκελί (ἀπὸ τὸ ὅποιον κυρίως πυροβολοῦσε) ἔστειλε τσαούτας τῶν συντρόφων των ψυχὰς εἰς τὸν Ἄδην καὶ τοὺς ἐπροξένησε τόσας ἄλλας τῶν κανονοστασιῶν καὶ αὐτῶν τῶν πυροβόλων των ζημίας, ἤθελεν ἐξάπαντος κάμη τελετὴν διὰ τὸν θάνατόν του».

ΔΡΟΣΙΝΙΔΕΣ

Ἡ Οἰκογένεια αὐτὴ ἦταν ἀπ' τὸ Βάλτο κι' ἀποκαταστάθηκε στοὺς Μεσολογγίτες πολὺ πρὶν ἀπ' τὴν Ἐπανάστασι. Ἀπ' αὐτὴν ὁ Γεώργιος στὴν ἀρχὴ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐπιμελήθηκε γιὰ τὴ τροφοδοσίαν τῶν ἐκστρατευσάντων στοὺς Βραχώρι καὶ Μακρυνόρος Μεσολογγιτῶν (ἀπολογισμὸς Ἀθ. Ραζηκότσικα). Στὴ μεγάλη πολιορκία ἦταν Γενικός Φροντιστὴς τῶν στρατοπέδων, διότι ἔτσι ὑπογράφεται στὴν ἀπὸ 2 Ἰουνίου 1825 ἀναφορὰ του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Πολέμου (Ἐθνολογικὴ Ἐταιρεία), ἀπὸ τὸ ὅποιον ζητεῖ νὰ τὸν προφθάσῃ στὶς ἀνάγκες τῆς πολιορκίας. (*) Μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ Ἀντιστρατήγου (Μητρώων ἀγῶνος) φονεύθηκε στὴν Ἐξοδο. Ὁ Ἰωάννης ὁ ὁποῖος φονεύθηκε ἐπίσης κατὰ τὴν Ἐξοδο, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἢ Καρακάστας ὁ ὁποῖος εἶχε τὸ βαθμὸ τοῦ χιλιάρχου («Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία», «Ἑλληνικά Χρονικά»), διακρίθηκε

(*) Περιέργων εἶνε πῶς στοὺς Μητρώων τῶν Ἀξιωματικῶν τοῦ ἀγῶνος Γενικός Φροντιστὴς ἀναφέρεται ὁ Χρῆστος Ἄρτης.

στή μεγάλη πολιορκία φρουρῶν ἐπὶ κεφαλῆς 60 ἐνόπλων τὸν παρά-
 πλευρον τοῦ προμαχώνος Μπότσαρη (Μεγάλης τάπιας) προμαχώ-
 να Νόρμαν (Σπυρομίλιου σ.) λαβῶν ἐπίσης μέρος καὶ στή νυ-
 κτερινὴ "Ἐξοδο τῆς 25 'Ιουλίου 1825 («Μεσολογγίται» σ. 80). Μὲ
 τὸ Γεώργιο δὲ Κωνσταντίνου Βαλτινὸν μῆκαν στὸ πλοιάριο τοῦ
 Γαλιώτου καὶ σπεύσανε νὰ βοηθήσουν τῇ Κλείσοβα, ἀλλὰ στὸ δρό-
 μο οἱ μπόμπες τοῦ ἐχθροῦ κόψανε στὰ δύο τὸ πλοιάριο, καὶ ὁ μὲν
 Γαλιώτος φονεύθηκε, αὐτοὶ δὲ πέσανε στὴ θάλασσα καὶ σωθήκανε.
 (Τρικοῦπη Γ' σ. 332. «Γεν. Ἐφημερίς» τῆς 14 Αὐγούστου 1826 ἀρ.
 φύλλ. 83 σ. 856). Κατὰ τὴν "Ἐξοδο, κατὰ πάσαν πιθανότητα, ἀκο-
 λούθησε τὸ σῶμα τοῦ Μακρῆ. "Όταν ἔφθασε στὸ Ναύπλιο τοποθε-
 τήθηκε στὸ Παλαμηδὶ ὑπὸ τὸν Θεόδ. Γρίβα.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΗΤΣΑΡΑΣ

Στὴ μεγάλη πολιορκία τοῦ ἀνατέθηκε ἡ ὑπεράσπισι τῆς νη-
 οῖδος Μαρμαροῦς. "Όταν τῇ νύκτα τῆς 7 πρὸς τὴν 8 'Ιουνίου 300
 ἐχθροὶ δοκίμασαν νὰ καταλάβουν τὸ νησάκι τοὺς ἀπέκρουσε, βοη-
 θούμενος κ' ἀπ' τοὺς πυροβολισμοὺς ἐναντίον των, τῶν κανονιο-
 στασίων Κυριακούλη, Κοτζίκου καὶ Γουλιέλμου Τέλλου. Τὰ «Ἐλ-
 ληνικὰ Χρονικὰ» περιγράφοντα τὴν περίστασι αὐτὴ καταλήγουν: «Τὸ
 παράδειγμα τοῦτο ἐστάθη ἀρκετὸν διὰ νὰ δείξῃ εἰς τοὺς βαρβά-
 ρους, ὅποια πρέπει νὰ περιμένωσιν ἀποτελέσματα εἰς γενικὴν τινα
 ἔφοδον, ἐνῶ ὀλιγώτατοι εἰς τὸ ρηθὲν νησάκι στρατιῶται ὑπὸ τὴν
 ὀδηγίαν τοῦ κυρίου Δημητρίου Μητσαρᾶ ἐφόνευσαν καὶ ἔτρεψαν
 εἰς φυγὴν τοσοῦτους». Ὁ Δημήτριος Μητσαρᾶς φονεύθηκε κατὰ
 τὴν "Ἐξοδο.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ

"Ἦταν γυιὸς τοῦ 'Ιωάννου Τρικοῦπη, ὁ ὁποῖος διαρίσθηκε ἀπ'
 τὸ Μαυροκορδάτο τὸ 1821 μέλος τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Ἑλ-
 λάδος καὶ κατόπιν τῇ 3 Μαρτίου 1824 μέλος τῆς Διευθυντικῆς Ἐπι-
 τροπῆς Αἰτωλίας. Ὁ Κωνσταντῖνος — ἐπικαλούμενος καὶ Τούμ-
 πας — ἦταν ναυτικός καὶ κατὰ τὴν μεγάλη πολιορκία κυβερνήτης
 πάσσαρας. Γιὰ τὴ τόλμη του, τὴ γενναϊότητά του καὶ γιὰ τὸν ὑπὲρ
 πατρίδος κ' ἐλευθερίας ἐνθουσιασμό του, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἰδοῦ τί
 μᾶς πληροφοροῦν τὰ «Ἐλληνικὰ Χρονικὰ» τῆς 1ης Νοεμβρίου 1825:
 «Τὰ ἀπὸ τὸν κάλπον τῶν Π. Πατρῶν χθὲς ἐκπελεύσαντα ἐπὶ τὰ καρά-
 βια ἀπαντήθηκαν σήμερον ἀπέναντι τοῦ ἀκρωτηρίου Πάπα μὲ
 τρία ἔνοπλα ἰδικὰ μᾶς πλοῖα διοικούμενα παρὰ τῶν Κυβερνητῶν
 Κωνσταντῆ Τρικοῦπη, Χρυσάνθου Μωραϊτάκη καὶ Δημητρίου Πα-
 ναγιώτη ἤλθον λοιπὸν εἰς ναυμαχίαν, ἣτις ἐπέκράτησε δύο περὶ-
 ποῦ ὥρας. Ἀπίθανον ἤθελε φανῆ ἴσως νὰ διακηρῶμεν, ὅτι ἡ νίκη
 τῆς ἀνίσου ταύτης ναυμαχίας ἔκλεινε εἰς τὸν ἐλιγάρημον τοῦτον

στολίσκον μας καὶ ὅτι τὰ ἐχθρικά καράβια συνιστάμενα ἀπὸ μίαν κορβέταν, δύο βρίκια καὶ τέσσαρας γολέτας διέλυσαν τὴν γραμμὴν τῶν καὶ ἠναγκάσθησαν μὲ καταισχύνῃν νὰ εἰσέλθουν πάλιν ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν φρουρῶν Π. Πατρῶν πυροβολοῦντα ἀπὸ τὴν πρῦμνῃ». Ἡ δὲ «Γενικὴ Ἐφημερίς» τῆς 14 Αὐγούστου 1826 ἄρ. φύλλ. 83 σελ. 856 γράφει: «Μετὰ τῶν ἀγωνιστῶν τῆς Κλείσοβας συνεπολέμει καὶ ἓν πλοιάριον (πάσσαρα) φέρον ἓν κανόνιον. Οἱ ἐν αὐτῷ ναῦται Μεσολογγίται ἀρχηγὸν εἶχον τὸν κύριον Κωνσταντῖνον Τρικούπην, νέον ὁ ὁποῖος καθ' ὅλας τῆς πατρίδος του τὰς πολιορκίας ἠγωνίσθη εὐτόλμως καὶ προθύμως. Ἐνῶ ἡ πάσσαρα ἐπροξένει μεγάλην ζημίαν εἰς τὸν ἐχθρὸν, αἱ κατ' αὐτῆς ριπτόμεναι βόλαι τῶν πολυαριθμῶν ἐχθρικῶν πλοίων, καὶ ναύτας ἐθανάτωσαν καὶ ἐπλήγωσαν καὶ τὴν πάσσαραν κατετρέψησαν, οἱ ἐναπομεινάντες ναῦται ριψάντες πρῶτον εἰς τὴν θάλασσαν τὸ κανόνιον διεσώθησαν πλέοντες καὶ τουφεκίζόμενοι εἰς τὸ νησίδιον. Ὁ δὲ ἀρχηγὸς αὐτῶν κ. Κ. Τρικούπης, διότι ἐκρῦωσεν ἐπιμένων ὄλος βρεγμένος εἰς τὴν μάχην καὶ ἀφοῦ ἐσυντρίβη τὸ πλοιάριον, ἡσθένησε καὶ διὰ τὴν ἀσθένειάν του μὴ δυνηθεὶς νὰ σωθῆ ἔν καιρῷ τῆς ἐξόδου ἔμεινεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἠνώθη καὶ αὐτὸς εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς μετὰ τοῦ νεωτέρου ἀδελφοῦ του Μάνθου, ὅστις ἀγωνισθεὶς καὶ ἀνδραγαθήσας (ὡς ἄλλοτε ἀνεφέραμεν) εἰς τὴν ἐντὸς τῆς λίμνης τοῦ Μεσολογγίου συμβάσαν κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1825 ἔτους θαλασσομαχίαν, ἔπεσε καὶ αὐτὸς ἐνδοξὸν τῆς πατρίδος θῦμα». Ὁ Μάνθος, ὡς μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἀδελφός του Σπυρίδων Τρικούπης (Τόμ. Γ' σ. 292) ἦτο μόλις 18 χρονῶν κ' ἐπὶ τῆς πάσσαρας πού φονεύθηκε συναγωνίζετο κί' ὁ μικρότερός του ἀδελφός Θεμιστοκλῆς.

ΘΑΝΑΣΗΣ Α. ΠΕΠΟΝΗΣ

Μεσολογγίτης. Παιδί τοῦ πλοιάρχου Ἀναστάση Πεπονῆ, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ καράβι του ἔκανε τὸ δρομολόγιο Πόρτ-Σαϊῖθ—Ἀλεξάνδρεια—Σμύρνη—Σῦρο—Τεργέστη—Μεσσαλία—Λίβερπουλ καὶ τὰνάπαλι. Νέος ὁ Θανάσης ἔμεινε στὴ Τεργέστη ὅπου ἔμαθε τὴ τυπογραφίαν. Ἐκεῖ μὴθήθηκε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία καὶ σ' αὐτὸν ἐμπιστεύθηκαν τὴ τύπωσι τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν κηρυγμάτων. Ἀλλ' οἱ Αὐστριακοί, πού ἀπὸ κάθε ἄλλον περισσότερο ὑποστήριζαν τοὺς Τούρκους, τὸν ἀνεκάλυψαν, καὶ, γιὰ καλὴ του τύχη, οἱ Φιλικοὶ ἐπρόλαβαν καὶ τὸν φυγάδευσαν στὴ Κεφαλλονιά. Ἀπὸ κεῖ πήγε στὸ Μεσολόγγι καὶ μαζί μὲ τὸν Ἐλβετὸ Μάγερ καὶ τὸν Μεσθενέα εἰργάζεται, πότε ὡς μεταφραστὴς καὶ πότε ὡς στοιχειοθέτης, γιὰ τὴν ἔκδοσι τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν».

Ἐλαβε μέρος σὲ πολλὰς ἐξορμήσεις πού σὲ μιὰ ἀπ' αὐτὰς

πληγώθηκε στη ράχι από όβιδα. Είχε δὲ τόση ἔκτασι τὸ τραυμά του ποῦ ἀστελευόμενοι οἱ συμπολιτῆς του τοῦ λέγανε:

— Μῶρ' Θανάση, μπάς κ' ἦτανε γιατρός ὁ κανονιέρης καὶ σοῦβαλε τέτοιο βισγάντι;

Σώθηκε στὴν ἔξοδο καὶ πέθανε τὸ 1895, καθ' ἣν ἐποχὴν εἶχε ἐξιστορήσῃ λεπτομερέστερα στοὺς νεωτέρους τὰ τῆς πολιορκίας καὶ τῆς Ἐξόδου.

ΧΡΥΣΑΝΘΟΣ ΜΩΡΑΪΤΑΚΗΣ

Ξακουστός πειρατής. Πηρέτησε κι' αὐτὸς στὸ ναυτικὸ τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ. Δραστικὰ ἔλαβε μέρος σ' ὅλες τὶς πολιορκίες τοῦ Μεσολογγίου. Στὴ μεγάλη πολιορκία, καθὼς προαναφέραμε, μὲ τὸ Κωνσταντῖνο Τρικουπή καὶ τὸ Δημήτριον Παναγιώτη, τρέψανε σὲ φυγὴ στολίσκο Τουρκικό. Σὲ μιά παρά τὸν Ἀη-Σώστη ναυμαχία κήκε τὸ πλοῖό του. Μετὰ τὴν ἔξοδο πῆγε στὸ Ναύπλιο καὶ κατετάχθηκε στὸ Πολεμικὸ ναυτικὸ ὑπὸ κυβερνήτη τὸ Φαβρίκιό στὸ πολεμικὸ πλοῖο «Ἐλβετία», τὸ ὁποῖον ἐπολέμησε γι' ἀνάκτησι τοῦ Βασιλαδιοῦ. Τὸ 1827 καὶ 1829 — ὡς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα ἀναφέρουν — χρημάτισε κυβερνήτης πολεμικοῦ πλοίου ὑπὸ τὸν Μιαοῦλη. Μετὰ τὴν ἀφίξι τοῦ Ὀθωνος ἀπολύθηκε κ' ἐπέστρεψε στὸ Μεσολόγγι, χωρὶς καμμιά ἀποζημίωσι, ἐργαζόμενος, ἔφ' ὅσον οἱ δυνάμεις του τὸ ἐπέτρεπαν, γιὰ νὰ διατηρηθῇ. Στὸ γῆρας του ζοῦσε ἀπὸ ἐλεημοσύνη τῶν συμπολιτῶν του. Κ' ἔτσι ἄλλη μιά φορὰ ἀποδεικνύεται ἡ ἀστοργία τῆς Πολιτείας στοὺς Μεσολογγίτας ἀγωνιστάς.

ΖΑΦΕΙΡΙΟΣ ΡΑΠΕΣΗΣ

Νέος ἀπὸ ἔγκριτο τοῦ Μεσολογγίου οἰκογένεια. Μὲ τὸν ἐνθουσιασμό ποῦ γεννᾷ ἡ νιότης ἔλαβε μέρος σ' ὅλες τὶς πολιορκίες τῆς πατρίδας του. Διακρίθηκε βέβαια σ' αὐτὲς, γιὰ ἔχουμε τὸ δεδομένον τῆς διαγωγῆς του στὴ περίστασι τῆς Κλείσοβας, ὁπότε γιόμοσε νερὸ ἓνα πλοιάριο γιὰ τὴ χρῆσι τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς, μολοντί ἔπεφταν βροχηδὸν ἐναντίον του οἱ ἐχθρικές σφαῖρες αὐτὸς κατῶρθωσε θαλασσοβατῶν νὰ τὸ σπρώχῃ μὲ τὰ χέρια του καὶ νὰ τὸ φέρῃ στοὺς διψασμένους πολεμιστάς. Ὁ Ζαφεῖριος Ράπεσης διασώθηκε κατὰ τὴν ἔξοδο, δὲν ἔτυχε δὲ κι' αὐτὸς καμμιάς ἱκανοποίησεως ἀπὸ τὴν Πολιτεία.

ΝΤΑΗΣ ΒΟΡΙΑΛΑΣ

Ὅταν ὁ Θανάσης Ραζηκόσικας, λέει ὁ καθηγητῆς Ζησίου στὰ «Πάτρια», ρώτησε τοὺς παρά τὸν Ἀνεμόμυλο διβαριώτας, ποίος θὰ ἦταν πρόθυμος νὰ πάη στὴ Κλείσοβα τὸ στρατηγὸ Κί-

τισο Τζαβέλλα, «έγω» άκούστηκε μιά φωνή. 'Αλλ' άς αφήσουμε τόν ίδιο Ζησίου νά τά άφηγηθή: «... Έγώ πηγαίνω, άπεκρίθη τις έκ του όμίλου τών διβαριτών. 'Αλλά τίς είνε ούτος ό ύψων ύπερήφανον τόν άνάστηά του τήν ήμέραν εκείνην του ήρωϊσμού έν μέσω τοσούτου καταπλήσσοντος μεγαλείου άρετής; τίς ό θέλων διά μέσου έκατοντάδος έχθρικών νεών, διά τής πυρίνης θαλάσσης τών σφαιρών νά οδηγήση τό πριάρι του εις τήν νήσον; Παλαιμαχός τις πρός τόν θάνατον μετά καταφρονήματος πλέον άφόβως έρχόμενος; Είς τό εικονοστάσιον του ήεροϋ τούτου ναού τής 'Ελευθερίας όστις Μεσολόγγιον καλείται, πλήν τών τραχειών μορφών τών άνδρών άνάκεινται και γυναικίων άβρών και τρυφερών παιδων αι λάμπουσαι εικόνες, του δεκαοκταετούς Μάνθου Τρικούπη, του δεκαεξαετούς 'Αντωνίου Μπάκα και τών λοιπών εύθύμων στρατιωτών τών περιφήμων πετροπολέμων τής πολιορκίας, έξ αυτών τών παιδρών ήρώων είνε ό αναδεξάμενος νά φέρη τόν Τζαβέλλα εις Κλείσοβαν. Ντάης Βορίλας καλείται, έτών δεκάξ...» κ' έξακολουθεί μέ τόν αυτών ποιητικό ένθουσιασμό περιγράφων τό πέρασμα του πριαριου του από μέσα άπ' τό έχθρο, όποτε και φονεύθηκε ό Μεσολογγίτης γραμματεϋς του Τζαβέλλα Σπύρος Παπανδρέου.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΕΝΔΡΑΜΗΣ

Τά «Έλληνικά Χρονικά» τής 4ης 'Ιουνίου 1824 σελ. 56, γράφουν: «Τήν 3ην 'Ιουνίου ό καπετάν Δημήτριος Δενδραμής, Μεσολογγίτης, άρκετάς ώρας πολεμήσας (μ' έν μικρόν πλοιαρίον του) μ' έν 'Οθωμανικόν βρίκιον τό όποιον περιήρχετο έξω του λιμένος μας, του έκρήμνισε τήν γάβια και τό ήνάγκασε νά επιστρέψη πάλιν όθεν έξήλθεν».

Ό Δημήτριος Δενδραμής φονεύθηκε κατά τήν "Εξοδο.

Η τόλμη και ικανότης τών ναυτικών του Μεσολογγίου μάς κάνουν νά ποϋμε πώς άν ό Κώστας Τρικούπης, ό Χρύσανθος Μωραϊτάκης, ό Δ. Παναγιώτης, ό Γαλιώτης, ό Ζαφείρης Ράπεσης, ό Μάνθος Τρικούπης, ό Ντάης Βορίλας, ό Δημήτριος Δενδραμής, κυβερνούσαν πυρπολικά, άσφαλώς τά τίμια όνόματά τους θά ήσαν γραμμένα στο Πάθηον τών μεγάλων του άγώνα μας πυρπολιτών.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΜΠΑΚΑΣ

«'Αρχίσαμε, λέγει ό Σπυρομύλιος, και τόν πετροπόλεμον, διά νά τους βιάσωμεν νά αφήσουν τά περιχαράκώματα, και εις αυτήν τήν περιστασιν έδιακρίθησαν κατ' έξοχήν οι παίδες, ότινες ένθουσιασμένοι ήλθαν νά λάβουν μέρος εις τόν πόλεμον, όπου ήδυναντο, δηλαδή εις τόν πετροπόλεμον».

Τὰ δὲ «Ἑλληνικά Χρονικά» γράφουν: «Ἀλλὰ θέλει τάχα πιστεύσει ὁ κόσμος ὅτι καὶ τὰ δεκαπενταετῆ παιδιὰ μας, ὥρμησαν κατὰ τῶν ἀπίστων Τούρκων καὶ τοὺς ἐπολέμησαν μὲ ἀνέκφραστον θάρρος πετροβολοῦντα;» Κ' ἐν ὑποσημειώσει προσθέτουν (10 Σεπτεμβρίου): «Ἀξιοπαρατήρητος μεταξὺ εἰς αὐτοὺς εἶνε νεανίας δεκατεσσάρων περιήπου ἐτῶν Ἀντώνιος Μπάκας καλούμενος, ὅστις ἔδειξε τῷ ὄντι τὰ πλέον μεγάλα ἐνὸς ἥρωος σημεῖα. Εἰς τὴν τρίτην γενικὴν ἔφοδον τῆς 21ης Ἰουλίου, ὅταν κατὰ πρῶτον διὰ τὰ δοκιμασίη τὸν πόλεμον, ὥρμησε κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἦτον ἀκράτητος εἰς τὴν ὁρμὴν του καὶ μάλιστα ἐλαφραγώγησε καὶ δύο τουφέκια τῶν μεγαλωσώμων Χαλτούπηδων. Ἐλπίζομεν ὅτι ὁ νέος οὗτος ἥρωος θέλει ἱατρευθῆ καὶ θέλει παρηγορήσει τοὺς συγγενεῖς του, τὴν πατρίδα του καὶ κάθε αἰσθαντικὴν ψυχὴν καρδιοκτυπῶσαν διὰ τὸν εὐγενὴ ἀγῶνα μας».

Τὸ ἡρωϊκὸ μας Μεσολογγιτόπουλο, ὁ Ἀντώνης μας Μπάκας, ὑπέκυψε στὴ πληγὴ του.

Ἡ Γαλλικὴ Ἐθνοσυνέλευσι γιὰ τὸν ἐπίσης δεκατετραετῆ Ἰωσήφ Μπαρά, ποὺ φονεύθηκε τὸ 1793 γιὰ τὴ Πατρίδα του, ψήφισε ὅπως ἡ προτομὴ του στηθῆ στοὺς Πάνθεον, κ' ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ στοὺς Παλαιῶν τὸ 1881 στήθηκε ὀρειχάλκινο ἀγαλμὰ του. Γιὰ τὸν Ἀντώνη ὅμως Μπάκα οὐτ' ἕνας δρομίσκος δὲ βρέθηκε στοὺς Μεσολογγί νὰ τιμηθῆ μὲ τ' ὄνομά του!

ΣΠΥΡΟΣ ΛΙΑΛΙΟΣ

Ὁ Σιέγκοβιτς στοὺς μυθιστόρημά του «Διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου» περιγράφει ζωντανὰ τὴ συγκίνησι καὶ τὴν ἀποκαρδίωσι ἀκόμα τὴν ὁποῖαν παθαίνει ἕνας ἀναγνωρισμένος γενναῖος καὶ ἡρωϊκὸς περὼντας τὴ νύκτα μέσα ἀπ' τὸν πολιορκοῦντα ἐχθρό. Τὰ «Ἑλληνικά Χρονικά» τῆς 10ης Ἰουνίου 1825 γράφουν: «Ὁ ἀνδρεῖος Λιάλιος, Μεσολογγίτης, καθῶς καὶ ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Σκόδρα, οὕτω καὶ τώρα ἐπῆγε διὰ νυκτὸς εἰς Γαλατὰ καὶ μᾶς ἔφερε μίαν κεφαλὴν Τουρκικὴν, ἕνα νέον Κακλαμᾶνον καὶ τέσσαρα ἄλογα». Ὁ Λιάλιος διασώθηκε κατὰ τὴν ἔξοδον καὶ δὲν ἔτυχε καμμιάς ἀμοιβῆς. Στὸ Μητρώον ἀγωνιστῶν φέρεται προσφέρας ὑπηρεσίας πρῶτης τάξεως ὡς ὑπαξιωματικὸς.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΚΑΝΑΤΑΣ καὶ ΠΑΝΟΣ ΛΑΔΙΑΣ

Στὸ Μητρώον Ἀγῶνος τῶν ὑπαξιωματικῶν γιὰ τὸν Ἀναστ. Κανάτα εἶνε γραμμένον: (ἀριθ. 3237) «Ἐπυρέτησεν ὡς ὑπαξιωματικὸς μεταβιβάζων καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν εἰς Ναύπλιον ἐκ Μεσολογγίου». Ὁ δὲ Ἀντωνιάδης στὴ «Μεσολογγιάδα» του γράφει: «... Ὅταν ἀπεφασίσθη ἡ Ἐξοδος ὁ Θανάσης Ραζῆ-Κότσικας ἀπέ-

στείλε δια μὲν θαλάσσης τὸν Κανάταν, δια δὲ ξηρᾶς τὸν Πᾶνον Λαδιᾶν, ὅπως εἰδοποιήσουν τὰ ἔκτος τοῦ Μεσολογγίου Ἑλληνικά Σώματα καὶ ἐπιτεθοῦν καὶ αὐτὰ κατὰ τὴν Ἐξοδὸν ἐναντίον τοῦ ἔχθρου. Καὶ ὅτι ὁ μὲν Κανάτας ἐπέτυχεν εἰς τὴν ἀποστολὴν του, ὁ δὲ Λαδιᾶς συνελήφθη καὶ ἀφοῦ εὐρέθη εἰς τὰ ἐνδύματά του ἡ ἐπιστολὴ τῆς ὁποίας ἦτο κομιστής, ἔσωσε τὴν ζωὴν του καὶ ἐπα-
νήλθε εἰς τὸ Μεσολόγγι, διὰ τῆς ἐπεμβάσεως σημαίνοντος Ἀλβα-
νοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἶχε παράσχη μεγάλην ὑποχρέωσιν».

Η ΤΟΛΜΗ ΤΩΝ ΝΑΥΤΙΚΩΝ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Ἀναφέραμε μερικά μόνον παραδείγματα θαυμαστοῦ ἡρωϊ-
σμοῦ τῶν Μεσολογγιτῶν, ἂν καὶ στὸ Μεσολόγγι μετροῦνται στὰ
δάκτυλα οἱ οἰκογένειες ἐκεῖνες ποῦ δὲν ἔχουν στὴ πατρογονικὴ
τους παράδοσι ἕνα τέτοιο ἡρωϊκὸ γεγονός, διότι αὐτὰ ἔχουν κυ-
ρωθῆ. Ἀλλ' ὅταν εἶχε τέλεια ἀποκλεισθῆ τὸ Μεσολόγγι, ὅπου, ὡς
προαναφέραμε, πολλὲς φορές ἡ Φρουρὰ τροφοδοτήθηκε ἀπ' τὸ
Ραζηκότσικα, πῶς γινόντανε ἡ διαμετακόμισι αὐτῶν τῶν τροφί-
μων; Πῶς ἄλλοιῶς παρὰ ἀπ' τὸ Πεταλᾶ χάρις στὴ τόλμη τῶν ναυ-
τικῶν τοῦ Μεσολογγίου, οἱ ὅποιοι κατάρθωναν νὰ διασπάζουν τὸ
στενώτατο θαλάσσιο ἀποκλεισμό. Ἀπάνω σ' αὐτὸ ἔχομε ἰδιόχειρο
σχέδιο ἀναφορᾶς τοῦ Ραζηκότσικα πρὸς τὴ Διοίκησι διὰ τῆς ὁ-
ποίας παραπονεῖται πῶς οἱ μὴ ἐντόπιοι στρατιωτικοὶ κρεμνίζανε
τὰ σπίτια τῶν ἀπουσιαζόντων Μεσολογγιτῶν: «... Διάττατε κύριοι,
νὰ πηγαίνουν εἰς Πεταλᾶ ἐκεῖνοι, τῶν ὁποίων τὰ ὀσπῆτια κρη-
μνίζονται παρόντων αὐτῶν, καὶ χωρὶς ἡ ἐξοχότης σας νὰ κάμνετε
καμμίαν διόρθωσιν. Πῶς εἰμποροῦν λοιπὸν νὰ πηγαίνουν αὐτοὶ
εἰς Πεταλᾶ καὶ νὰ ἀπομακρυνθοῦν στοχαζόμενοι ὅτι ἀφίνουσι τὰ
ὀσπῆτιά των εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ θέλοντος, καὶ χωρὶς νὰ ἐλπί-
ζουν κάποιαν ὑπεράσπισιν...».

Ἐπίλογος

Γιὰ κάθε ἀποκατάτασι γίνεται πάντοτε κάποια θυσία. Ἄλλὰ τὸ μέγεθος τῆς θυσίας κι' ὁ βαθμὸς τῆς ἐξαρτάται συνήθως ἀπ' τὴ διανοητικὴ καὶ ψυχικὴ κατάστασι τῶν ἀτόμων κι' ἀπ' τὰ ἐμπόδια ποὺ συναντᾷ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Μεσολογγίτες ἦσαν διανοητικῶς ἀνεπτυγμένοι καὶ ψυχικῶς μεγάλοι, γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο οἱ θυσίαι τους ἦσαν ἀνυπολόγιστες.

Ἐπιπλέον ἀπὸ ἑκατὸ καὶ περισσότερα χρόνια, δὲ θὰ περιμένε βέβαια κανεὶς, νὰ γραφῆ καὶ νὰ περιορισθῆ ἡ ἐποποιία αὐτῆ τῶν Μεσολογγιτῶν στὰ μέχρι σήμερα ξερὰ ἱστορικὰ ξαναμασίματα. Διότι ὅσα μέχρι σήμερα γραφῆκανε εἰν' ὄλα — ἐκτὸς τῶν ἱστορικῶν ἐγγράφων — παραμύθια ἀποβλέποντα σὲ ἰδιοτελεῖς σκοπούς.

Κι' ἄς πάρουμε πρῶτα-πρῶτα τὸν Ἐπίσκοπο Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸν ποὺ ἀπεκάλεσε τοὺς Μεσολογγίτες «δειλοὺς καὶ ἀρησιπιάτριδας!» ἐπειδὴ δὲ πήρανε τὰ τουφέκια ἀμέσως διότι ὁ Ἐπίσκοπος ἔτσι τῆθελε. Ἐπιπλέον τὸν Μαυροκορδάτο, ὁ ὁποῖος τοὺς ἠγνόησε καθ' ὄλο τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του ἐκεῖ.

Ἄλλ' οἱ Μεσολογγίτες ἦσαν ἀλτροῦισταί, γι' αὐτὸ παράβλεπαν κάθε ἀτομικὸ συμφέρον, κάθε μικροδιοτέλεια, ἀπέφευγαν ὅσο μπορούσαν τοὺς διαπληκτισμούς, κ' ἔτσι ἦσαν ὑπάκοοι στὶς ὑποχρεώσεις τους, πρὸς τὸ καθῆκον καὶ τὴ τιμῆ.

Οἱ Μεσολογγίτες εἶχαν ἀρχηγὸ μνημένο στὴ Φιλικῆ Ἐταιρεία, ὅπως ἦταν μνημένος κι' ὁ Γερμανός, κι' ὁ ἀρχηγός τους, ὅπως ἀποδείχτηκε, ἦταν μεγάλος, ἦταν ἄνθρωπος τῆς σκέψεως, ἦταν ὁ Ραζηκότσικας!

Ἄκόμα οἱ Μεσολογγίτες εἶχανε τὸ Κασιάλη, τὸ Διεληγεώργη καὶ ἄλλους πολλοὺς προκρίτους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν οἱ κατ' ἐξοχίην, τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἄνθρωποι τῆς διανοήσεως καὶ τῶν γραμμάτων.

Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο, δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ παρασυρθοῦν ἀπ' τὸ πρῶτο κύμα τῆς Ἐπαναστάσεως, διότι ἡ προηγούμενη Ἐπιανάστασι τοῦ Ὁρλώφ ἐξαιρετικὰ σ' αὐτοὺς ἔδωσε ἓνα μεγάλο μάθημα. Καὶ ἐξ ἄλλου ἀπ' τὴ γεωγραφικὴ τους θέσι, τὴ φυσικῶς καὶ τεχνικῶς ἀνοχύρωτη, ἦσαν ἐπισηφαλεῖς.

Ἐπ' αὐτὸ τὸ νόημα, ὑπ' αὐτὴ τὴν ἔννοια δὲν ἐξήλθαν ἀμέσως, γιὰ νὰ ἐξέλθουν τότε, ὅποτε λυσιτελέστερα κι' ἀποτελεσματικώτερα θὰ πλησιάζαν στὸ σκοπὸ.

Στὴν ἀρχὴ μιᾶς ἐνεργείας τὴν ἔννοια τῆς λογικῆς καὶ τῆς ἀληθείας, ὅπως θέλουμε τὴ παραδεχόμεσθε. Ἄλλὰ στὸ τέλος — γιὰτὶ στὸ τέλος τῆς Ἐπαναστάσεως γράφηκε τὸ βιβλίον τοῦ Γερμανοῦ — ποιά ἔννοια καὶ ποιὸ χαρακτηρισμὸ θέλετε νὰ δώσουμε

στά γραφόμενα του Έπισκόπου! Ύστερα από τόσες και τόσες θυσίες τῶν Μεσολογγιτῶν, ἀποδεδειγμένες ἀπ' τὰ ἱστορικά ἀρχεῖα;

Ὁ Μαυροκορδάτος, πού συγκαταλέγεται κι' αὐτὸς μεταξύ τῶν ἄλλων μνηστῆρων γιὰ τὸ μελλοντικὸ Ἑλληνικὸ Θρόνο, μῆθηκε στὴ Φιλικὴ Ἐταιρεία ἀπ' τοὺς πρώτους, ἀλλ' οὐσιαστικὰ δὲν ἐργάσθηκε γι' αὐτὴν. Τὸ ἀτομὸν του τῷταξε ὑπεράνω ὅλων! Ἔρχεται στὸ Μεσολόγγι, πηγαίνει στὸ Μωρητᾶ καὶ τανάπαλι, ἀλλὰ στὸ διάβα του δὲ σκόρπισε τίποτ' ἄλλο παρά τὴ διχόνοια καὶ τὸ μῖσος, τὰ ὁποῖα δυστυχῶς, ἦσαν ἡ μεγάλη ἀρρώστεια κι' ὁ μεγαλύτερος ἐχθρὸς τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐκεῖ πού καταλάβαινε πῶς ὑπερίσχυαν οἱ ὀπλιταρχοὶ τοὺς προσεταιρίζετο, κ' ἐκεῖ πού ἔβλεπε πῶς οἱ πρόκριτοι εἶχαν τὸ βέτο ἐτάσσετο μ' αὐτούς. Ὅ,τι ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς σημερινούς μας πολιτικούς, οἱ ὁποῖοι ἀπ' τὴ τακτικὴ τους αὐτὴ μᾶς ἔφεραν στὴν ἀπόγνωσι καὶ στὴ τέλεια ἀποκαρδίωσι, σὲ σημεῖο νὰ θεωροῦμε κι' αὐτὴ τὴν ὑπαρξί μας ἀνωφελῆ.

Κι' ὅταν ἐπίσημα ἐγκαταστάθηκε στὸ Μεσολόγγι, δὲν ἔλαβε ὑπ' ὄψιν του τίς οικονομικὲς συνθήκες τῆς Κοινότητος, οὐδὲ τίς οικονομικὲς δαπάνες πού εἶχε ν' ἀντιμετώπιση ἢ Ἐπανάστασις, ἀλλ' ἀπήτησε νὰ ἐγκατασταθῆ, κ' ἐγκατεστάθηκε, στὸ σεράγι, ἀπήτησε νὰ τρέφεται καὶ νὰ μισθοδοτῆται ἀπ' τοὺς Μεσολογγίτες, νὰ ἔχη πολλούς ὑπηρέτες κι' αὐλικούς καὶ στὸ τέλος ν' ἀδιαφορῆ ἔνοχα καὶ νὰ μισῇ τοὺς Μεσολογγίτες ἐπειδὴ δὲν τὸν ἀνεγνώριζαν ὅπως αὐτὸς ἤθελε, φθάσας στὸ σημεῖο ν' ἀντιδρᾷ γιὰ νὰ μὴ ἀναγνωρισθοῦν οἱ κόποι, τὸ αἶμα καὶ τὸ χρῆμα τῶν ἐντοπίων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν ὑπ' τὴ τότε Προσωρινῆ Κυβέρνησι.

Καὶ γι' ἀπόδειξι καταχωρῶ τὸ κατωτέρω ἔγγραφο, τὸ πιστώτερο αὐτὸ καθρέφτη τῆς ἀλήθειας. Ἡ ἐπανάστασι τοῦ Μεσολογγίου ἔγινε στίς 20 Μαΐου 1821 κ' ἡ κατωτέρω πρότασι τῶν στρατηγῶν περὶ ἀναγνωρίσεως τοῦ Ἀρχηγοῦ τῶν Μεσολογγιτῶν ἐγένετο τὸν Αὐγουστο τοῦ 1825, δηλαδὴ ὕστερα ἀπὸ τέσσαρα ὀλόκληρα χρόνια!... Πρότασιν, τὴν ὁποῖαν ἀπὸ μᾶς ἀρχῆς αὐτὸς ἔπρεπε νὰ ὑποβάλῃ.

Ἀλλὰ ποῖος; Ὁ ἄνθρωπος πού ἔφυγε ἀπὸ μακρὰ γιὰ νὰ βρῆ τὰ συμφέροντά του σὲ μιὰ ἐπανάστασι δούλων ἀδελφῶν! Ἡ ἐκεῖνος πού πάντρεψε τὴν ἀδελφὴν του κατόπιν ὑπολογισμῶν, ἢ ἐκεῖνος πού συνετέλεσε διὰ τοῦ διχασμοῦ στὴ δολοφονία τοῦ Καποδίστρια; Αὐτὸς ἦταν ὁ Μαυροκορδάτος καὶ τέτοιοι, δυστυχῶς, εἶνε οἱ περισσότεροι τῶν πολιτικῶν.

«Υπερτάτη καὶ Σεβαστὴ Διοίκησις,

»Ὁ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης εὐπατρίδης κύριος Ἀθανάσιος Ραζηκότσικας ἀγωνισθεὶς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος εἰς διαφόρους ἐκστρατείας καὶ ἐπὶ τε τῶν δύο παρεληλυθότων ἀποκλεισμῶν καὶ τελευταῖον ἐπὶ τῆς πολιορκίας ταύτης, ἐκλεχθεὶς

παρά τῶν πατριωτῶν του Ἄρχηγός τῶν ἐντοπίων Σωμάτων με ζήλον πατριωτισμοῦ ἔκαμε καί κάμνει τὰ πολεμικά του χρέη, καί μάρτυρ ἀφειδῆς ὁ κατάλογος τῶν φονευθέντων καί πληγωθέντων πατριωτῶν του ὑπὸ τὴν ὄδηγιάν του. Ὁθεν καί ἡμεῖς οἱ αὐτόπται μάρτυρες τῶν πρακτικῶν του ἀναφέροντες, παρακαλοῦμεν τὴν κοινὴν μητέρα, ἵνα γνωρίσῃ καί αὐτὸν ὡς γνήσιόν της τέκνον καί ἀντιβραβεύσῃ με δίπλωμα στρατηγίας καί διαταγὴν στρατολογίας, ἡ δὲ διατάξῃ καί τὴν πληρωμὴν τῶν δεδιουμένων μισθῶν του καί σιτηρεσιῶν κατὰ τὸ πρὸς αὐτὸν δοθὲν ἔγγραφο τοῦ Γενικοῦ Ἐπιθεωρητοῦ, συγκαταθέσει πάντων ἡμῶν καί τῆ διαταγῆ τῆς ἐνταῦθα Ἐξέχου Ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν Γενικὸν Ἐπιθεωρητῆν.

»Ἐν Μεσολογγίῳ τῆ 17 Αὐγούστου 1825.

»Οἱ Πατριῶται: Νικόλαος Ζέρβας, Γιαννάκης Στάϊκος, Νικόλαος τοῦ Δήμου Τσέλιου, Ἄνδρέας Ἰοκου, Κώστας Βλάχοπουλος, Νότης Μπότσαρης, Κίτσος Τζαβέλλας, Γεώργιος Κίτσου, Λάμπρος Βέϊκος, Μήτσος Κουτσογιάννης, Νικόλαος Στορνάρης, Ἀποστόλης Κουσουρῆς, Βασίλης Χασάπης».

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΕΣ ΦΟΝΕΥΜΕΝΟΙ ΥΠΟ ΤΗΝ ΟΔΗΓΙΑΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΡΑΖΗΚΟΤΣΙΚΑ

Ἄγκων Σμυρνιας, Υἱός τοῦ (;) Κολόμπα Πέτρου Γεωργιάκης, Παιδί Κολούθα, Μόσχας Μπακάλης, Πέτρος Μοσχωνάς, Κωνσταντῆς Ἀσημακούλας, Ψυχογιός Βαρνακιάωτῆ, Χαράλαμπος Πατζούρα, Νικόλαος Κοπανιώτης, Ἄνδρέας Μαγουλῆς, Ἀπόστολος Τράγας, Κατζόνης, Ἰωάννης Φώτος Ἄνδρου, Βλαχογιάννης, Πέτρος Λιάρος, Θανάσης Ἀλέστας, Θανάσης Σμιτάς, Λευτέρης Κοκολέτας, Χαράλαμπος Νικολάου, Ἀναστάσης Καπράλος, Κανάρης, Στεφανῆς Μπαμπάκας, Παιδί Καλόγερου, Σταῦρος Περιβολάρης, Τάσος Φούντας, Παιδί Βασίλη Φούντα, Παιδί Πατρινιας, Γεώργιος Τζαρουχῆς, Κώστας Γιάννου Νεπαχτίτης, Ζαφειράτος, Βλάχος Λάσκαρης, Καραγιάννης Παπουτσῆς, Κώστας Ἀσίκης, Κώσταντῆς Μπαρμπόλιας, Κουτογιωργιάκης, Ἀσημακούλας, Ἐάδερφος Μπουσμπουρέλλ, Παιδί Νικόλοῦ Μπουτούρου, Φώτος Χοντροδήμας, Ἀναστάσης Πολιτόπουλος, Παναγιώτης Ρούτσος, Γιάννος γαμβρός Δισμαντῆ, Σταμάτης Μπεκιάρης, Παιδί Μασούρα, Μῆτρος ψυχογιός Καπρῆ, Γαλάνης Μπουμπούλης, Τζολάκης, Ἀντώνης Κώστα Κορδιά, Δημήτριος Σιθέρος, Δημητράκης Τσαγκαράκης, Γιωργιάκης Ραφτάκης, Ἄνδρέας Ζαβιτσάνος, Ἄνδρέας Γεράκης, Σταμπολῆς Γαλανάκης, Πανταλέος (;) Γαλάνης Κορελιάς, Γιάννος Βέϊκος, Παναγιώτης Παπαράγκου, Ἄνδρέας Μπουμπούλου, Παιδί Χατζῆ Μελάρα, Γιώργης Καπετάν Γαβρίλης, Κοντοφόπουλος (;), Παιδί Μαραϊτογιάννη, Παιδί Κατζοπούλας, Τζόλος Κατζογιαννῆς, Δημήτρης Πανοῦτζενας, Μάνθος Τρικούπης, Ἀθολος Μπικούνας, Θωδωρῆς Στάμου Παπουτζῆς,

ΚΑΝΟΝΙΕΡΟΙ: Φονευμένοι: Γιάννος Ντάτζικο, Γιάννος Σούστας, Σπύρος Γιαγκούλης, Ἀπόστολος Τζιλάλα, Γαλάνης Φώτος, Παναγῆς Τρομπόνης, Γιάννης Μίλας, Ἀπόστολος Ἀϊβαλιώτης, Παιδί Ἀλέξη Σμιτάς (;), Τριαντάφυλλος Σβίτζαρος, Κωστής (;), Ἰωάννης Χατζῆς, Βιτζέντζος, Νικόλο Ντελάλης, Σπύρος Ἀβελιώτης, Γεώργιος Γαβρίλης, Παντελέος Πλατύκας, Γιάννης Μαστρογιάννης, Γιάννης Ἀϊβαλιώτης, Σπύρος Χαροκόπος, Γεώργιος Χειλάς, Γιάννος Κώστα, Λαβωμένοι: Γιάννος Μπαρμπέκος, Δημήτριος Κατζιβόλη, Μῆτσος Καλύβας, Θανάσης Τζάλας, Κώστας Γκόρπας, Ἄνδρέας Τομαράς, Γουρνάρας, Φληγόρης Κατραμάδος, Παιδί Λάντου, Παιδί Ἀραγογιάννη, Χρήστος Κώστα Φούρναρης, Τζαντῆς Λιανόπουλος, Ἀνσῆς Ἀντρέα Φούρναρη, Γαλάνης Καπράλος, Θωδωρῆς Κοκορέματος, Θωμάς Γκόρπας, Γιάννος Κακοκάλας, Παῦλος Μπριτζόλος, Κώσταντῆς Γεραντῆς, Ἀναστάσιος Κατάσος, Γεράσιμος Τζόρνα, Μάνθος

Ραφτάκος, Θωμάς Ραφτάκος, Μίτζος Στραβοκέφαλου και Ἀποστόλης ἀδερφός του, Μορβιούλης, Σταμπολής, Ἀναστάσιος Κουρκουμέλης, Γρηγόρης Μπαλαμπάνης, Στεφανῆς Μαρσούλας. Πληγωμένοι ντουφεκτῆδες: Βλάχος Ταμπάκης, Παῖδι Κοτζοπάνας, Παῖδι Σμαπλογιάννη, Κώστας Κομπόλης, Φασόλας, Πέτρος Κασάλης, Γιώργης Λάμπρου Ἀλετράς, Κορτέλος, Παρίσης, Παῖδι Μαλαντρένας, Βασίλης Πέτσας, Νάσος Μπαρμερακῆς, Γαλάνης Πεταλούδης, Παῖδι Κοντογρωγάκη, Νικολὸς Λιάπης καὶ παῖδι του καὶ ἀνηψιὸς του, Νάσος Καντήλης, Παῦλος Καντήλης, Γιαννάκης Πετρόλωνας, Ἀσημάκης Κόντε, Δημήτρης Σκινάς, Παναγιώτης Σκινάς, Παῖδι Καραμπάτζου, Χαλκιάπουλος, Παῖδι Ράφταινας, Ἀντώνιος Παπαδόπουλος, Μητρος Παπαπαναγιώτης, Κώστας Φούντας, Τάσος Κροκίδας, Κοτζογιάννος, Πέτρος Πολύδωρος, Σπύρος Πεταλούδης, Γεωργούλης Παλαμένος, Παντελέας Παπουτζόπουλος, Γλαριέτος, Δημήτρης Πατάζογλου, Γιώργης Βαρβάρας, Γιάννης Κώστα Κόρδα, Χαράλαμπος Ἰζαντί Μπαρμπέρη, Παναγιώτης Παμιῶς (;), Ἀντώνης Μπάκας, Γιωργάκης Πέλιος, Ψυχουγιός Μακροτάσου, Χατζῆ Ταφάσιος (;), (;), Γιαννάκης Κότσικας, Γιάννος Δασκαλόπουλος, Ροῦσος Μουστακίου, Κώστας Μασούρας, Ἀντώνης Τραυλός, Παπαγιαννόπουλος, Πάνος Μαλακάσας, Γουνάρης, Νάσος Κίτζου Φούρναρης, Δρακογιώργος, Γεροντάγιος, Γιαννάκης Μάνεση, Κανονιέροι λαβωμένοι: Πέτρος Θεοφίλου, Γιάννος Ἀντανοπούλου, Σπύρος Μαρατός, Σπύρος Ἐγγλέζου.

Ἐκατὸν ὀγδοήντα πέντε φονεμένοι καὶ πληγωμένοι ἐμπεριχόμενοι εἰς τὸν παρόντα κατάλογον. (Ἵπογρ.) Ἀναστάσιος Παλαμάς, Ἀλέξης Τσιμπουράκης, Πάνος Παπαλουκάς, Βασίλης Ψωμάκης, Μητρος Δεληγιωργόπουλος, Γεώργιος Μ. Φαραντός, Ἀθανάσιος Ραζηκότσικας.

τῆ 26 Αὐγούστου 1825 ἐν Μεσολογγίῳ.

Ἄλλὰ ἐκτὸς ἅπ' τὸ Μαυροκορδάτο καὶ τὸν Ἐπίσκοπο Γερμανὸ μήπως ὁ Τρικοῦπης ὑπῆρξε εἰλικρινέστερος; Στῆ πρώτη του ἔκδοσι ἀναφέρει τὸν Ἀθ. Ραζηκότσικα εὐπατρίδη. Στῆ δευτέρα του ἔκδοσι, φοβηθεὶς φαίνεται τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἀναφέρει τὸν Ραζηκότσικα Γενικὸ Ἀρχηγὸ τῶν Μεσολογγιτῶν. Βλέπετε πὼς καὶ ὁ Τρικοῦπης προέβη στῆ μεροληπτικὴ αὐτῆ ἀνακρίβεια, ὑποκύψας στὰ συμφέροντα τοῦ γυναικαδέλφου του Μαυροκορδάτου καὶ σὲ πολλὰς ἄλλες ἀνακρίβειες προέβηκε χάριν τοῦ Μαυροκορδάτου.

Ἄλλὰ μήπως καὶ τὰ «Ἑλληνικὰ Χρονικὰ» ἐπολιτεύοντο διαφορετικὰ; Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγο δὲν ἔχουμε ἀληθινὴ ἱστορία καθὼς καὶ ἀληθινὸς ἩΡΩΑΣ, ἐπειδὴ τὰ 99]100 πολεμοῦσαν καὶ ἔγραφαν ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ.

Ἀπ' τίς ἀποτυχίες τῶν ἐπιχειρήσεων τῆς Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος, οἱ ὁποῖες ἔγιναν καὶ παρακολουθήθησαν ἅπ' τὸ Μαυροκορδάτο, τὰ λίγα λειψάνα αὐτῶν ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς κατέφυγαν στὸ Μεσολόγγι, τὸ ὁποῖον πρῶτον ἐπανεστάτησε ἅπ' ὄλα τὰ μέρη τῆς Βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος, ἦτοι τὴν 20ῆν Μαΐου 1821, ὑπὸ Γενικὸ Ἀρχηγὸ τὸν Ἀθανάσιο Ραζηκότσικα. Ἐκεῖ παρατηρήθηκε νὰ βρίσκωνται στρατηγοὶ μὲ 10 καὶ 20 ἀνδρας!

Γιὰ κακὴ τύχη μαζί μὲ τὰ λειψάνα αὐτὰ ἦσαν καὶ Σουλιῶτες, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον παρεγνώρισαν τὴ φιλοξενία τῶν Μεσολογγιτῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποστολὴ των ὡς Ἑλληνας, ἀπειλοῦντες καθημερινῶς πὼς θὰ προσαχωροῦσαν στὰ ἔχθρικά στρατεύματα, φθάσαντες

μάλιστα μέχρι του σημείου να παραβιάζουν κι' αυτά τα σπίτια των Μεσολογγιτών, με αποτέλεσμα να γίνουν πολλά αίματηρά επεισόδια.

Έφθασαν ακόμα οι ήρωες Σουλιού, να μπουν στο σπίτι του Βύρωνος, την εποχή ακριβώς που ήταν άρρωστος, και με τα σπαθιά στα χέρια, τον ήπειλησαν πώς θα τον σκοτώσαν αν δεν τους έδινε χρήματα! Η όρχη του Βύρωνος και η αγέρωχη στάσις των Μεσολογγιτών, τους απομάκρυνε, χωρίς αιματοχυσία ευτυχώς.

Άλλ' ο Βύρων και οι άλλοι φιλέλληνες το πήραν βαρεία, και συνελθόντες απέφασαν να φύγουν, αν δεν απέμακρύνοντο του Μεσολογγίου οι ήρωες του Σουλιού.

Όταν η απόφασι των Φιλελλήνων γνώστηκε στους Μεσολογγίτας, αυτοί οι δυστυχείς συνήλθαν κι' αποφάσισαν να ακριβοπληρώσουν τους πρωταίτιους των σκηνών και να τους απομακρύνουν της πόλεως, γιατί οι Μεσολογγίτες και μόνι, οι με χωρίς συμφέρον πολεμούντες, γνώριζαν πόσο θα στοίχιζε η απομάκρυνσις απ' την Ελλάδα του Βύρωνος και των άλλων Φιλελλήνων. («Μεσολογγίται» Στασινοπούλου σελ. 62. — Athley αὐτ. σελ. 83).

Άλλά μήπως κι' ο άρχηγός τους Μάρκος Μπότσαρης δεν έπρόκειτο να παραδώση το Μεσολόγγι, πράγμα που έκαμε τον Ραζήκοτσια να καλέση δημόσια συγκέντρωσι και να βροντοφωνήση:

«Ποιός είν' εκείνος ο άτιμος, που θέλει να παραδώση το Μεσολόγγι; Ποιός είνε εκείνος που θα το πουλήση; Παράδες θέλει; Άς πάρη παράδες!»

Κι' άδιάσας στη φουστανέλλα του, άσημένια νομίσματα τάραινε με τη χουφτά του και τάρ σκρόπαε προς το μέρος των Σουλιωτών. («Έστία» φύλλ. 328 τής 24ης Ιανουαρίου 1904. — Στασινοπούλου σελ. 46).

Αυτές, δυστυχώς, είνε οι άλήθειες. Οι επιτήδιοι τότε και οι άπόγονοι των σήμερα καρπώθηκαν τη δόξα, το χρήμα, την εξουσία, άδιάφορο αν το διάβα τους ήταν στρωμένο από πτώματα άθώων και άδικημένων.

Άλλά μη τυχόν άλλάξεαν οι καιροί; Οι αιώνες αντιγράφονται μεταξύ τους, με τη διαφορά όμως, πώς σήμερα τάρ μέσα είνεδιαφορετικά.

ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΤΑΙ ΣΤΟ ΜΗΤΡΩΟΝ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

Το Μητρώο αυτό συντάχθηκε κατόπιν αίτησεων των ένδιαφερομένων ή των συγγενών των. Οι περιλαμβανόμενοι είνε καταταγμένοι σ' έπτά τάξεις αναλόγως τής κρίσεως των παρ' ένός έκάστου απ' αυτούς προσφερθεισών ύπηρεσιών. Μηπροστά από ένα έκαστον αναγράφουμε τον άριθμό Μητρώου τής έγγραφης του, ύστε-

ρα τὸ ὄνομα, τὸν ἀναφερόμενο βαθμὸ κι' ἄν ἔπαισε μαχόμενος.

ΤΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ. — 122 Ἰωάννης Ραζηκότσικας, ἀντιστράτηγος τὸ 1825, πεντακοσιάρχος ταξιαρχ. τὸ 1830.

ΤΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ. — 244 Ἰωάννης Δροσίνης. — 245 Καρακώστας Δροσίνης, δὲν ἀναγράφονται βαθμοί.

ΤΑΞΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ. — 383 Γεώργιος Δροσίνης ἀντιστράτηγος, ἔπαισε εἰς τὸν πόλεμον τοῦ Μεσολογγίου 1826. — 444 Πέτρος Καφάλης χιλιάρχος.

ΤΑΞΙΣ ΠΕΜΠΤΗ. — 684 Κωνσταντῖος Τζιριγιώτης, στρατηγὸς τὸ 1825. — 769 Χρῆστος Καφάλης ὑπηρετήσεν κατὰ τὸν ἀγῶνα μέχρι τῆς ἐξέδου τοῦ Μεσολογγίου ὅτε πληγωμένος ὦν κατεκάη εἰς τὸ πῦρ τὸ τεθὲν εἰς τὸν ὀνόμιον διὰ νὰ μὴ αἰχμαλωτισθῇ. — 859 Ἀναστάσιος Τσιμπουράκης ὑπηρετήσεν καθ' ὄλον τὸν ἀγῶνα ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτῶν. — 977 Παναγιώτης Ψωμάκης, ἱερεὺς. — 985 Παντολέον Βάββης, ἱερεὺς, ἔπαισε ἐνδόξως κατὰ τὸ 1826 εἰς τὴν ἔξοδον τοῦ Μεσολογγίου.

ΤΑΞΙΣ ΕΚΤΗ. — 1206 Ἀνδρέας Βούρβαχης, ὑπηρετήσεν ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτῶν. — 1210 Ἰωάννης Τρόλιας ἢ Τραγουιλίας, χιλιάρχος τὸ 1825. — 1215 Χρῆστος Ἀρτίης, γενικὸς φροντιστής. — 1271 Παῦλος Μπισσέρης, ὑπηρετήσεν ὡς ἀξιωματικὸς. — 1408 Ἀναστάσιος Παπαλουκάς, ἀντιστράτηγος τὸ 1825. — 1439 Δημήτριος Στάμου Ραζῆς, χιλιάρχος τὸ 1824. — 1455 Ἰωάννης Παπαζαφείρης, ὑπηρετήσεν μὲ βαθμὸν ἀξιωματικῶν. — 1470 Κωνσταντῖος Σπανόπουλος, ὑποχιλιάρχος τὸ 1825. — 1534 Σπύρος Πεταλοῦδης, ὑπηρετήσεν ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτῶν μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Βασιλαδίου, ὅτε ἐφονεύθη μαχόμενος. — 1554 Ἀναγν. Ἀσημακόπουλος, πεντηκόνταρχος, φονεθεὶς εἰς Ντολιμάν. — 1601 Κατῆζ Γεώργιος Παπασπύρου, πυροβολητής, ἔθηκε πῦρ εἰς τινα ὀνόμιον κατὰ τὸ 1825, σωθεὶς ἀπροσδοκῆτως καὶ εἶτα ἐφονεύθη εἰς τὴν ἔξοδον Μεσολογγίου. — Φραγκίσκος Ζορμπάς, ἐφονεύθη εἰς τὴν πύωσιν Βασιλαδίου, βαθμὸς δὲν ἀναφέρεται.

ΤΑΞΙΣ ΕΒΔΟΜΗ. — 1836 Κωνσταντῖος Ζαφείρης, χιλιάρχος τὸ 1824. — 2056 Δημήτριος Πεταλοῦδης, ἔπαισε μαχόμενος μετὰ τοῦ πατρὸς του. — 2076 Χαράλι. Μαλακιάνας, ἀξιωματικὸς. — 2085 Δημήτριος Χοντροδήμου ἢ Ἐνδραμῆς, κυβερνήτης πλοιαρίου ἐξ 25 ἀνδρῶν. — 2104 Γεώργιος Φαράντος, χιλιάρχος τὸ 1825, ἐφονεύθη εἰς τὴν ἔξοδον. — 2116 Ἀναστάσιος Μπακανδρέας, χιλιάρχος τὸ 1825, ἐφονεύθη εἰς τὴν ἔξοδον. — Σπύρος Μακρινιώτης, χιλιάρχος τὸ 1825, ἐφονεύθη εἰς τὴν ἔξοδον. — 2195 Μήτσος Μαχαλιώτης, πολιτάρχης τὸ 1824. — 2197 Θεόδωρος Στραβοστεφανῆς, χιλιάρχος τὸ 1825, ἔπαισε κατὰ τὴν ἔξοδον. — 2242 Πέτρος Ζορμπάς Παπαλουκάς, ὀδηγὸς στρατιωτῶν καὶ καπετάνιος πολεμικοῦ πλοίου ὃ «Ἅγιος Νικόλαος». — 2249 Γρηγόρ. Λαδῆς, χιλιάρχος τὸ 1825, ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἔξοδον. — 2431 Κωνσταντῖος Μαντζώρος, ὑπηρετήσεν ὡς πυροβολητής. — 2454 Ἀναστάσιος Ἀργυροκαστρίτης, χιλιάρχος τὸ 1825. — 2460 Σπύρος Δημουτρέλας, ὑποχιλιάρχος τὸ 1825. — 2463 Γούλας Κουσσαρῆς, ὀδηγὸς στρατιωτῶν. — 2524 Θεμιστοκλῆς Παλαμάς, πεντηκόνταρχος τὸ 1828. — 2541 Δημήτριος Κοντοκοῆς, ὑπολοχαγὸς τὸ 1830. — 2556 Ζησίμιος Δημόπουλος, στρατιωτικὸς. — 2579 Κώστας Ντόβας, στρατιωτικὸς. — 2662 Χρῆστος Φαταούλας, πεντηκόνταρχος ταξιαρχικός. — 2689 Γεώργιος Τεντριμῆθης, ὑπηρετήσεν τὸν ἀγῶνα φονευθεὶς. — 2687 Δημήτριος Μπότης, ὑπηρετήσεν τὸν ἀγῶνα φονευθεὶς. — 2689 Γεώργιος Τζιντζιλώνης (βαθμὸς δὲν ἀναφέρεται). — 2693 Δημήτριος Τουρνόβας, Μπουλουξῆς. — 2707 Κωνστ. Τσέρπλης. — 2716 Νικόλ. Τετραρίθης. — 2717 Νικόλαος Τσιμπουράκης, Μπουλουξῆς. — 2727 Π. Παλαμάς. — Ἰωάνν. Παπαφράγκος. — 2804 Ἰωάνν. Λιανός. — 2808 Ἀντώνιος Τιμόθεος. — 2809 Ἰωάννης Παπαχριστόπουλος. — 2822 Κωνστ. Μάης Μπουρδουβαλῆς, ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτῶν. — 2826 Βασίλειος Κουβέλης. — 2836 Γεώργιος Μεταξάς, ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτῶν φονευθεὶς ἐν Ἠπίρω μαχόμενος. — 3333 Παντολέον Παπαλουκάς. — 2259 Χαράλιμπος Καριλάκης, ἑκατόνταρχος τὸ 1825. — 3264 Σπύρος Κορφιάτης. — 3308 Γεώργιος Παπουτζόπουλος. — 3229 Πέτρος Ζορμπάς. — 3330 Ἀναστάσιος Ζορμπάς. — 3342 Ἀθαν. Δάγκλας, ἐφονεύθη εἰς τὴν πολιορκίαν Μεσολογγίου. — 3352 Γεώργιος Ντόβας, ἐπὶ κεφαλῆς στρατιωτῶν.

ΜΗΤΡΩΟΝ ΤΩΝ ΥΠΑΞΙΩΜΑΤΙΚΩΝ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

ΤΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ. — 446 Ἀνδρέας Ντοῦρος. — 2150 Γεώργιος Παπαπέτρος. — 2151 Γεώργιος Τζιρτζιμέλης. — 2159 Στέφανος Κάπου. — 2165 Ἰωάννης Καϊνάρης. — 2169 Κωνσταντῖνος Ραζής, ἱατρός ἐν Αἰτωλικῷ. — 2261 Ἀθανάσιος Σκαλοτσᾶς. — 2297 Ἀνδρέας Κώστα Νίκα. — 2342 Παναγιώτης Μπέτσος. — 2358 Σπυρίδων Γ. Πρεβεζάνος. — 2378 Ἀθανάσιος Κακοκάλας, γραμματεὺς. — 2394 Κώστας Κοτρώτσος. — 2409 Νικόλαος ἢ Κρωτσὸς Σφήκας. — 2450 Γεράσιμος Καψάλης. — 2719 Σταῦρος Μπαλαμπάνος, ἔπαισε μαχόμενος μετὰ τῶν υἱῶν του εἰς τὴν ἔξοδον Μεσολογγίου. — 3003 Κυριάκος Κυριακόπουλος, φονεὺς κατὰ τὴν ἔξοδον. — 2237 Ἀναστάσιος Κανάτας, ταχυδρόμος. — 3587 Ἰωάνν. Πανάκης. — 3602 Σταῦρος Παπαγεωργίου. — 4671 Χρήστος Βούλγαρης. — 4683 Πέτρος Βορίλας. — 4747 Γεώργ. Ἀναστ. Γαβαλιώτης. — 4901 Ἀναστάσιος Κουρκογιάννης. — 4992 Σπύρος Λιανόπουλος. — 4993 Σπύρος Λιάλιος. — 5122 Γεώργιος Μακρινιώτης. — 5200 Ἰωάννης Παπαδόπουλος. — 5284 Στέφανος Στεφανόπουλος. — 5326 Κυριάκος Σκαμπαρδώνης. — 5334 Ἀθαν. Μπαλάσκας. — 5367 Γρηγόριος Οἰκονόμουλος. — 5413 Ἠλίας Σχινᾶς. — 5443 Κωνσταντῖνος Γεωργιάνης. — 5530 Παναγιώτης Καρχούλης.

ΤΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ. — 833 Παναγιῆς Πλεξιάνης, ἔπαισε μαχόμενος εἰς πολιορκίαν Μεσολογγίου. — 959 Γεώργ. Καλλιανέζος. — 1490 Ἀπόστολος Μαλθαβάνης, ἔπαισε εἰς τὴν ἔξοδον Μεσολογγίου. — 1498 Μήτσος Λιανόπουλος. — 1674 Δημ. Μπελάς. — 1679 Ἰωάννης Μορνιώτης, ἐφονεύθη μετὰ τῶν ἀδελφῶν του. — 1783 Ἰωάννης Γιαγκούλας. — 1888 Ἀργύρης Βούλγαρης. — 1912 Κώστας Ἀκαρέσης. — 1932 Ἰωάννης Κίτσου ἢ Δαλιάνος. — 1934 Σπύρος Λαγκαῆς ἢ Ντίγκας, ἔπαισε εἰς πολιορκίαν Μεσολογγίου. — 1941 Ἰωάννης Λούλας. — 1945 Νικόλαος Γιακόπουλος, ἐφονεύθη. — 1951 Ἰωάννης Κορφιάτης. — 1958 Δημ. Κοτζολής. — 1960 Θεόδωρος Παπουτζόπουλος. — 1967 Ἀθ. Ντόβας. — 1977 Στέφανος Βαμβακάς, ἐφονεύθη. — 1998 Νικόλαος Δρακογιάννης, ἐφονεύθη. — 2001 Γιάννης Γεράκης. — 2081 Γεώργ. Κουκουλιᾶς, ἐφονεύθη. — 2087 Σπύρος Κουτοκρᾶς. — 2091 Κωνστ. Ν. Μπαρμπάριτσας. — 2114 Ζαφειρὸς Γυφτογιάννης. — 2113 Χριστόδουλος Κ. Δαβαρόφακας. — 2136 Σπυρίδων Κοτάκης. — 2161 Ἀθανάσιος Χατζόπουλος. — 2167 Ἀθαν. Σαλάστας. — 2172 Παναγιώτης Σγουρδέλης. — 2174 Βασίλειος Καραδήμας, ἐφονεύθη. — 2181 Γεώργιος Ζαφειράπουλος. — 2204 Γεώργιος Κοτσάκρης. — 2260 Σωτήρης Γεωργακόπουλος. — 2299 Χρόνης Ρακαϊδῆς, ἐφονεύθη. — 2333 Ἰωάννης Μασχογιάννης, ἐφονεύθη. — 2345 Σπύρος Σμόνος. — 2350 Ἀνδρέας Μουτσόπουλος. — 2379 Ἀθανάσιος Σπυρόπουλος. — 2440 Σπύρος Καλύβας. — 2448 Πάνος Κορφιάτης. — 2449 Κωνστ. Σελίβος Κολοσκεπάρης. — 2451 Γεώργιος Καψολάκης. — 2451 Ἰωάννης Σκόδρος, ἐφονεύθη. — 2454 Στέφανος Μαρσίλης. — 2715 Ἰωάννης Σκαρμούτσος. — 2717 Ἀθαν. Ζαπαντιώτης. — 2719 Πέτρος Μπογιατζῆς. — 2990 Τάσος Μελικότης. — 2991 Ἀθαν. Ἰωάνν. Τριφτιώτης. — 2992 Κωνστ. Χατζῆ Δημητρίου. — 2993 Σπυρίδων Θεοφίλου. — 2977 Παῖλος Σαραντόπουλος. — 2998 Τάσος Τριφτιώτης. — 2999 Δημήτριος Γουβέλης. — 3000 Γεώργιος Καρατζογιάννης. — 3001 Μίχος Καραγιάννης. — 3002 Σταῦρος Σκουλίκης. — 3018 Δημήτριος Φαρμάκης. — 3110 Ἀναστάσιος Κυρίτης, ἐφονεύθη. — 3230 Νικόλαος Γαϊτάνης. — 3231 Γεώργιος Χρυσικός. — 3238 Δημήτριος Λυμπεράκης. — 3588 Γεώργιος Ματζέλος. — 3589 Γεώργιος Κατζάλης. — 3594 Νικόλαος Κερασοβίτης. — 3596 Ἀνδρέας Κωνσταντόπουλος ἢ Κωνσταντῆς. — 3598 Ἀνδρέας Κουτουράς. — 3600 Παντολέων Μπουσιμπουρέλης. — 3601 Παναγιώτης Τζεραπελής. — 3603 Παναγιώτης Δημητρόπουλος. — 3604 Σταῦρος Παπαφράγκος. — 3605 Δημήτριος Παντελιγάκος, ἐφονεύθη. — 4111 Χρήστος Βουλιπλιώτης. — 4325 Γεώργιος Θεοφίλου. — 4374 Ἀναστασία Κουρῆς. — 4423 Ἰωάννης Μαυθόπουλος. — 4487 Ἰωάννης Πλάστικας. — 4451 Γεράσιμος Σταθῆς. — 4626 Πάνος Ἀγγελόπουλος. — 4657 Ἀνδρῆκανδρος Ἀθανασόπουλος. — 4682 Ἀνδρέας Βλαχάνης. — 4685 Νικόλαος Βασιλάρος. — 4693 Δημήτριος Γιουγῆς. — 4694 Δημήτριος Γαλατσίδας. — 4697 Νικόλαος Γιαννάκου. — 4711 Θωμᾶς Κόρ-

πας. — 4734 Γεώργιος Γκόρφος. — 4743 Ζήσιμος Γαϊδουροδημητρόπουλος. — 4746 Ίωάννης Γαλασιανός. — 4747 Γεώργ. Άναστ. Γκαβιλιώτης. — 4764 Θεόδωρος Δεντρεμίδας. — 4773 Πέτρος Γιαξίμης. — 5066 Άθανάσιος Μπογιατζής. — 5077 Άσημάκης Μαλασσίνας. — 5080 Σταμούλης Μαυρομάτης. — 5083 Χρήστος Μπουρής. — 5116 Κώστας Ντόβας. — 5128 Νικόλ. Μήλας. — 5134 Σπύρος Μπεμπέλης. — 5141 Σωτήριος Ντόβας. — 5151 Άναστ. Ντούρος. — 5176 Άθαν. Πετρόπουλος. — 5186 Άθαν. Άλεξ. Παλαμάς. — 5196 Ίωάννης Πράσινος. — 5207 Νικόλαος Περγανάς. — 5218 Παναγιώτης Πλατύκας. — 5220 Γιάννος Παπαλουκάς, έφονεύθη. — 5233 Κωσταντής Περιβολαρόπουλος. — 5245 Δήμος Παπαδάτος. — 5247 Μήτρος Πύργος. — 5249 Σπυρίδων Παντελώνιας. — 5254 Μάνθος Ραυτάκης. — 5264 Στέφανος Πατάγας. — 5271 Άθανάσιος Σακκάς. — 5275 Παναγ. Σκεπετάρης. — 5288 Χρήστος Σούτος. — 5296 Ντίνος Σερόμπουλος. — 5301 Άθαν. Σακκάς, έφονεύθη. — 5316 Γεώργ. Στέφας. — 5319 Γαλάνης Σπυρόπουλος. — 5335 Άθανάσιος Ταρκετζίκος. — 5392 Μήτρος Καραμπέλος. — 5394 Δημήτριος Στάμου.

ΑΡΧΙΠΥΡΟΒΟΛΗΤΑΙ

ΤΟΥΡΝΑΡΑΣ. — Κατάγεται άπ' τή Μεσάρισα κι' άποκατεστάθηκε στο Μεσολόγγι πολύ πριν τής επανάστασεως, ύπηρετών στο πλοίο του Στάμου Ραζή. Κατόπιν του Τουρκικού ναυτικού και διεσώθηκε κατά την ανατίναξη του Τουρκικού δικρότου ύπο του Παπανικολή, ύπηρετών σ' αυτό. Μετά ύπηρετήσε στο Έλληνικό Πολεμικό Ναυτικό. Στη μεγάλη πολιορκία του Μεσολογγίου ήταν άρχιπυροβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Γουλιέλμου τής Βράγγης (Λουνέτα) όπου πληγώθηκε τρεις φορές. Λέγεται πως έπρότεινε να φονεύση τις γυναίκες του Μεσολογγίου γιά να μη πέσουν αιχμάλωτες, με τή συμφωνία άλλος να φονεύση τήν άδελφή του. Κατά τήν έξοδο διεσώθηκε κι' άπέθανε πεινασμένος.

ΘΩΜΑΣ ΠΚΟΡΠΑΣ. — Ύψηλόςωμος και πολύ δυνατός. Ήταν άρχιπυροβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Ίγνατίου (Παναγίας) κατά τού μητρών των πυροβολητών του Δεληγεώργη. Κατά τή παράδοσι, έξωτερικευομένη κι' άπ' τή «Μεσολογγιάδα» του Άντωνιάδη, στη πολιορκία του Ίμβραίμ ήτο στο προμαχώνα Μπότσαρη (Μεγάλη τάπια) στον όποιον όταν Τουρκική βόμβα έρριψε άπ' τόν ύποστάτη του ένα κανόνι, αυτός μόνο του τó επάνεφερε στη θέσι του. Διακρίθηκε γιά τή γενναιότητά του και σκοπευτική του δεινότητα, κατά δέ τή πολιορκία πληγώθηκε. Στην έξοδο διασώθηκε κι' άπέθανε πεινασμένος κι' αυτός στο Μεσολόγγι.

ΣΠΥΡΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΥ. — Ήταν άρχιπυροβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Φραγκλίνου, ύστερα άπ' τó θάνατο των Ντατσικίων, και διακρίθηκε κατά τις πολιορκίες. Κατά τήν έξοδο φονεύθηκε.

ΠΑΥΛΟΣ ΜΩΡΑΪΤΑΚΗΣ. — Άρχιπυροβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Κοραή. Στις πολιορκίες διακρίθηκε και φονεύθηκε στην έξοδο.

ΓΙΑΝΝΟΣ ΝΤΑΤΖΙΚΟΣ. — Άρχιπυροβολητής στο κανονοστάσιο Φραγκλίνου, φονεύθηκε στο 1825.

ΠΑΥΛΟΣ ΝΤΑΤΖΙΚΟΣ. — Άρχιπυροβολητής στο κανονοστάσιο Φραγκλίνου. Φονεύθηκε στο πεδίο τής τιμής.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΑΜΟΥ ΡΑΖΗΣ. — Στην άρχή του άγώνος ήταν πολιάρχης, τó 1824 ήταν χιλάρχος, κατόπιν άρχιπυροβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Μακρή κατά τή μεγάλη πολιορκία διακρίθηκε.

ΜΗΤΣΟΣ ΣΙΓΚΟΣ. — Άρχιπυροβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Σιέφελδ. Στις πολιορκίες διακρίθηκε και φονεύθηκε κατά τήν έξοδο.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΤΑΪΚΟΣ. — Άρχιπυροβολητής στο κανονοστάσιο Πύλης. Στις πολιορκίες διακρίθηκε.

ΚΩΝΣΤ. ΣΤΑΜΠΟΥΛΗΣ. — Άρχιπυροβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Σαχτούρη (Μαρμαρούς). Στις πολιορκίες διακρίθηκε και δέν έτυχε καμμιάς άναμοιβής.

ΖΑΦΕΪΡΙΟΣ ΤΣΕΛΠΕΝΗΣ. — Άρχιπυροβολητής, διακρίθηκε στις πολιορκίες και δέν έτυχε καμμιάς άμοιβής.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΤΣΕΛΠΕΝΗΣ. — Ἀρχιपुरοβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Σκενδέμπετη, διακρίθηκε στις πολιορκίες και καμμιάς ανταμοιβής έτυχε.

ΠΑΝ. ΧΕΙΜΑΡΑΣ. — Ἀρχιपुरοβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Δρακούλη. Διακρίθηκε κατά τις πολιορκίες και φονεύθηκε στην έξοδο.

ΠΑΝΟΣ ΙΓΓΛΕΖΟΣ. — Ἦταν αρχιपुरοβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Κανάρη, και διακρίθηκε κατά τις πολιορκίες. Διασωθείς κατά την έξοδο δεν έτυχε καμμιάς ανταμοιβής.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΠΟΥΡΑΛΟΣ. — Ἀρχιपुरοβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Δρακούλη. Διακρίθηκε κατά τις πολιορκίες και διασώθηκε κατά την έξοδο.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΠΡΗΣ. — Ἦταν αρχιपुरοβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Κοκκίνη. Διακρίθηκε κατά τις πολιορκίες. Κατά την έξοδο διασώθηκε και δεν έτυχε καμμιάς ανταμοιβής.

ΜΗΤΡΟΣ ΚΑΤΣΙΒΟΛΗΣ. — Ἀρχιपुरοβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Κουτσιούκου. Πληγώθηκε κατά το διάστημα της πολιορκίας και στην έξοδο φονεύθηκε.

ΑΘΑΝ. ΚΟΚΟΡΙΕΜΠΑΣ. — Ἀρχιपुरοβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Κυριακούλη. Διακρίθηκε κατά τις πολιορκίες και φονεύθηκε κατά την έξοδο.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ. — Ἀρχιपुरοβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Ρήγα. Διακρίθηκε κατά τις πολιορκίες και φονεύθηκε κατά την έξοδο.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΛΑΝΤΟΣ. — Κατά τη πρώτη πολιορκία ήταν έπιστάτης στα εφόδια, φονεύθηκε κατά τη μεγάλη πολιορκία ως αρχιपुरοβολητής στο Βασιλάδι.

ΜΗΤΣΟΣ ΜΠΑΛΕΡΜΠΑΣ. — Ἀρχιपुरοβολητής στο κανονοστάσιο του προμαχώνος Μπότσαρη (Μεγάλης τάπιας), διακρίθηκε κατά τις πολιορκίες και διασώθηκε στην έξοδο. Δεν έτυχε κι αυτός καμμιάς ανταμοιβής.

ΝΙΚΟΛΟΣ ΜΠΕΡΜΠΕΝΣ. — Ἀρχιपुरοβολητής στο κανονοστάσιο πυριταποθήκης. Στις πολιορκίες διακρίθηκε και διασώθηκε στην έξοδο. Δεν έτυχε κι αυτός καμμιάς ανταμοιβής.

Ἀξιοματικοί επίσης του πυροβολικού ήταν: Γιαννακουτζος, Ἀναστασίου, Α. Δεληγέωργης, Γεράσιμος Ἰγγλέζος, Γεώργ. Μαράτος, Σπύρος Ὀρφανός και Παναγ. Χρυσικού.

ΠΥΡΟΒΟΛΗΤΑΙ ΒΑΣΙΛΑΔΙΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΚΟΠΑΝΙΣΤΟΥ. — 1) Λάντος Ἀναστάσιος, αρχιपुरοβολητής, 2) Ἀναστασέλου Παναγιώτης, 3) Ζορμπάς Ἀναστάσιος, 4) Ζορμπάς Φραγκούλης, 5) Θωδώρακος Δημήτριος, 6) Ἰωάννης Φραγκούλης, 7) Κάπου Στεφανής, 8) Κοργιάνος Νικόλαος, 9) Κόρδας Παναγιώτης, 10) Κορφιάτης Ἰωάννης, 11) Κορφιάτης Σπυρ. Ἰωάννης, 12) Κορφιάτης Παντολέον, 13) Μαράτος Γεράσιμος, 14) Ματζώρος Ἰωάννης, 15) Μουλόπουλος Στεφανής, 16) Μπαπραμπίτης Ἰωάννης, 17) Μπαλέρμπας Παναγιώτης, 18) Μπαλέρμπας Πέτρος, 19) Μπαρμπαρίτσας Κωνστ., 20) Μπεμπέλης Ἰωάννης, 21) Μπεμπέλης Σπύρος, 22) Μπρατσόλιας Σπύρος, 23) Μπροζόλος Χαρ., 24) Ντούρος Ἀντρίτσης, 25) Οἰκονόμουλος Γρηγόριος, 26) Παϊδάκος Ἀναστ., 27) Παϊδάκος Γεώργ., 28) Παναγιώτου Π. Κωνστ., 29) Παπαλουκάς Πέτρος Ζορμπάς, 30) Πατρατζικιώτης Θεόδ., 31) Πατρατζικιώτης Ἰωάννης, 32) Πρεβεζάνος Ἰωάννης, 33) Σπάτας Γεώργ., 34) Τζάλας Ἀθαν., 35) Τζεβελέκης Ἰωάννης, 36) Τζεβελέκης Παναγ., 37) Τριανταφύλλου Ἰωάνν., 38) Φούντας Σπύρος.

ΟἸΝΟΜΑΣΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΥΡΟΒΟΛΗΤΩΝ. — Ἀθελιώτης Σπύρος, Αἰβαλιώτης Ἀναστάσης, Αἰβαλιώτης Ἀπόστολος, Αἰβαλιώτης Γεράσιμος, Αἰβαλιώτης Γιάννης, Αἰβαλιώτης Χατζής, Ἀλιτζερίνου Νικόλαος, Ἀλιτζερίνου Σπύρος, Ἀντανόπουλος Πάνος (πληγώθηκε), Ἀντανόπουλος Πάνος, Ἀράτης Δημήτριος, Ἀραπογιάννης και ὁ γιός του (πληγώθηκε), Ἀραπούλης Γεράσιμος (πληγώθηκε), Ἀσώνης Ἀθανάσιος.

Βαμβακούλης Γιάννης, Βοϊνός Μήτσος, Βραχωρίτης Βασίλης, Βραχωρίτης Γεώργιος, Βραχωρίτης Τριανταφύλλος.

Γαβρίλας Γεώργιος, Γαλατσιανός Γιαννάκης, Γιαννοῦς Χρήστος, Γεραντώ-

νης Κωνσταντίνος (πληγώθηκε), Γεροβασίλης, Γιαγκούλης Σπύρος, Γιάνγκας, Γκόρπας Γιώργος, Γκόρπας Κώστας (πληγώθηκε), Γκόρπας Μήτσος, Γουλιμής Γεώργιος, Γούναρης Παναγιώτης, Γουντελίνης Άναστάσιος, Γουρνάρας Χρήστος, Δηλαράς Άνδρέας, Διονυσίου Γιάννος (πληγώθηκε).
 Ζαχαριάς Χρήστος, Ζακύνθιος Διονύσιος, Ζαροκανέλης Νικόλαος, Ζήσιμος Μήτσος.

Θεολόγου Κωνσταντής, Θεολόγου Τζανής, Θεοφίλου Κωνσταντής, Θεοφίλου Πέτρος (πληγώθηκε), Θεοφίλου Γ. Σπύρος, Θεοφίλου Φ. Θεόφιλος.
 Ίγγλέζος Πάνος, Ίγγλέζος Σπύρος (πληγώθηκε).

Κακλαμάνος Άποστόλης, Κακοκόλας Γιάννος (πληγώθηκε), Κακοκέφαλος Χρήστος, Καλαμπάλικης Δημήτριος, Κανούτας, Καλύβας Μήτσος (πληγώθηκε), Καπράλος Γαλάνης (πληγώθηκε), Καπράλος Θανάσης, Καπής Γιάννος, Καραγιάννης Άναστάσιος και ο αδελφός του, Καρακατσάνη γαμπρός, Καραμπέτσος Νικόλαος, Καραμπέτσος Κωστής, Καρβούνης Κώστας, Κασιδιάρης Άντώνιος, Κασιδιάρης Μπουλάκος, Κατάσος Άναστάσιος (πληγώθηκε), Κατραμάδος Γεώργιος (πληγώθηκε), Κατσιμπής, Καψαλάκης Γεώργιος, Κεφαλλονίτης Γιάννος, Κίτσος Γεώργιος, Κοκορέμπας Γεώργιος, Κοκορέμπας Θωδωρής (πληγώθηκε), Κολοσκεπάκης Κώστας, Κοιτογώγου γιυός, Κοιτοπούλος Χρήστος και Βασίλης γυναικάδελφός του, Κοιτοχρήστου Άντώνιος, Κορογιάννος Σπύρος, Κορονιός Διονύσιος, Κοτζιάρης Δευδραμής, Κορφιότης Πάνος, Κορφιότης Ψυχογιός, Κοτάκης Σπύρος, Κοτούλας, Κοτσάκης Κωνσταντής, Κούλουρης Άλεξανδρής (πληγώθηκε), Κούμας Διονύσιος, Κούμας Σπύρος, Κουρκουμέλης Άναστάσιος (πληγώθηκε), Κουρκουμέλης Σπύρος, Κουτσή Χρήστος, Κουφιάς, Κυριαζής Θωμάς, Κυριάκης Κώστας, Κώστα Γιάννος, Κωστής, Κωστόπουλος Άντώνιος, Κωστόπουλος Νικόλαος, Κωστόπουλος Χρήστος (πληγώθηκε).

Λαζή Νικόλαος, Λάντος Σπύρος (πληγώθηκε), Λιανόπουλος Κωστής, Λιανόπουλος Τζαντής (πληγώθηκε), Λιός Παντελέος, Λιτροβιάρης Κώστας.

Μαγουλάς Νικόλαος, Μάλας Γιάννος, Μαλταβίνας Άνδρέας, Μαλταβίνας Φίλιππας, Μαντάνς Άλέξανδρος, Μαντάνς Μαυρομάτης, Μαντά υιοί, Μαντζώρος Γιάννος, Μαντζώρος Κωστής, Μαράτος Θωδωράκης, Μαράτος Νίκος, Μαράτος Σπύρος, Μαργαρίτης Σπύρος, Μαρσούλας Στεφανής (πληγώθηκε), Μαστρατώνης Θανάσης, Μαστρατώνης Γιάννος, Μαστρογιάννης Γ., Μίλας Γιάννης, Μοδούλης Νίκος (πληγώθηκε), Μορογιάννος, Μόρος Θανάσης, Μοσκολιός, Μπαλαμπάνης Γρηγόρης (πληγώθηκε), Μπαλαμπάνης Γιάννης, Μπαλάσης Γιάννης, Μπαλέμπας Νίκος, Μπαμπής Γιάννης, Μπαρμπάκος Γιάννος (πληγώθηκε), Μπαρμπάκης Νικόλαος, Μπαρμπεράκης Θανάσης, Μπασκαλής Άνδρέας, Μπασκαλής Θωμάς, Μπασκαλής Σπύρος, Μπέτσος Κωνσταντής, Μπουγιατζόπουλος Θωδωρής, Μπουρνόπουλος Νικόλαος, Μπυχόρης Σπύρος, Μπριτζέλος Χαράλαμπος, Μικωνιάτης Κωνσταντής, Μωραϊτάκης Γιάννος.

Ντάτζικας Άποστόλης, Ντάτζικας (;), Ντελάλης Νίκος, Ντέρης Μήτσος, Όρφανός Σπύρος.

Παλαμάς Α. Άνδρέας, Πανάγος Άναστάσης, Παναγιώτης Παντελής, Πανατζής Άνδρέας, Παπαζαφειρης Νικολάκης, Παπαλουκάς Γιώργης, Παπαδρέου Άνδρέας, Παπακαλός Γιάννος, Παπακαλός Άν. Παναγιώτης, Παπακαλός Ν. Πάνος, Παπακαλός Παύλος, Παπακαλός Πέτρος, Παπαπαναγιώτης Παντελέος, Παπουτσή Σπύρος, Πατρινός Νίκος, Πατουνώτης Κωστής, Παξινός Κώστας, Πεπονης Γιώργος, Πέρος, Πιπίνης, Πλατύκας Παντολέον, Ποδηματίας Νίκος, Πράσιος Γιάννος, Πρεβεζάνος Μιχάλης, Προκόπιος Α., Παντολέον Άναστάσης, Πρωτόγερος Άντώνης, Πυλαρινός Γεράσιμος.

Ραζής Άποστόλης, Ραζής Μήτσος, Ράπτης Άναγνώστης, Ραυτάκος Θωμάς (πληγώθηκε), Ραυτάκος Μάνθος (πληγώθηκε), Ραυτάκος Πέτρος.

Σακκά υιοί, Σαράντης Άντώνης, Σαράντης, Σαράντης Άναστάσιος, Σαράντης Παναγιώτης και ο γιυός του, Σαρδελιάς Τζανής, Σαρδής Σπύρος, Σερραλής Χατζής, Σκαλοτάς Πέτρος, Σκαριβιάς Άντώνης (πληγώθηκε), Σιαπηλογιάννης Γιάννης, Σιμωνιός Σπύρος, Σούστας Βασίλης, Σούστας Γιάννης, Σπάτας Βλάχος, Σπάτας Παναγιώτης, Σπής Σπύρος, Στάσιο χίρας Κ., Σταμόπουλος Σπύρος, Σταμπολής Κωνσταντής (πληγώθηκε), Στεφανός Άναστάσιος, Στραβοκέφαλος Άποστόλης (πληγώθηκε), Στραβοκέφαλος Διονύσιος, Στραβοκέφαλος Μήτσος (πληγώθηκε), Στραβοκέφαλος Νικόλαος.

Ταμπάκης Δετούλας, Τέμπλα Παναγής, Τενεδιός Γιάννος, Τερζέλης Γιώργος, Τζαγκάρης 'Αλέξης, Τζόλας 'Αθανάσης, Τζελεμπένης Μήτσος, Τζεκούρας Χρήστος, Τζιλαγας 'Αναστάσης, Τζιλαγας 'Αποστόλης, Τζιλαγας Κωνσταντής, Τζιλαγας Στεφανής (πληγώθηκε), Τζωτζιάνης Νίκος, Τζιντζος Θωμάς, Τζιντζος Πέτρος, Τζιτζιμάκος Νικόλαος, Τζόρας Γεράσιμος (πληγώθηκε), Τομαράς 'Ανδρέας (πληγώθηκε), Τρομπόνης, Τσιούκαρος, Τσιγκανός Θανάσης.

Φερεντίνος Νίκος, Φραγκίσκος Μίχος, Φώτος Γαλάνης και ο γιός του. Χατζής Γιώργος, Χατζής Γιάννης Χαρατσιάρης Γεράσιμος, Χαροκόπος Σπύρος, Χειλάς Φ., Χειλάς Γιώργος, Χειμάρας Παναγιώτης, Χειμώνας Χατζή Γιώργος, Χίνης Γιώργος, Χρηστάκης 'Ανδρέας, Χρυσικόπουλος Σωτήρης, Χρυσικός Σωτήρης, Χρυσομάλλης 'Ανδρέας.

Λογαριασμός της πολιτικής δΟΣΟΛΗΨΙΑΣ του 'Αθαν. Ραζηκότσικα από του 'Ιουνίου του 1821 μέχρις 8ης Αυγούστου ιδίου έτους, των κατά καιρούς έξοδευμένων, με υπογραφάς των τότε έφόρων Πάνου Παπαλουκά, 'Αλεξίου Τιμπουράκη και 'Αποστόλη Α. Καψάλη.

'Ιούνιος 14. Των χαντακηζίδων ήμερομίσθια 22 προς γρ. 2.20	γρόσια	55.—
'Ιούνιος 15. Του Σπύρου Νινάρη διά 16 ανθρώπους προς γρ. 30 τόν μήνα όπου έστεκαν εις την πόρτα	»	480.—
'Ιούνιος 15. Του παιδιού Φραγκούλη Θεοφίλου δι' 1 ήμερ., έκουβαλούσε πέτρες εις την πόρταν	»	2.20
'Ιούνιος 17. Του 'Αντώνη διά 2 μονοξυλιας άμμου	»	9.—
'Ιούνιος 17. Του 'Αναστάση Καψάλη διά 2 πάτερα	»	26.—
'Ιούνιος 17. Του 'Ηβου Ρήγα 'Αμπελοκιάτου	»	1000.—
'Ιούνιος 18. Του Νικολάκη Παπαζαφείρη και 'Ανδρέα Νιανιάρου άκόντο μηνιαίαν έξοδων	»	250.—
'Ιούνιος 18. Των χαντακηζίδων ήμερομίσθια 87 1/2 προς γρόσια 2.20	»	218.30
'Ιούνιος 19. Του Γιάννου Μπαρουκτζή διά μπαρούτι όκ. 17 1/2 προς γρ. 6	»	105.—
'Ιούνιος 19. Του Μοσκογιάννου, έκουβάλισε πέτρες	»	21.—
'Ιούνιος 19. Των μαστόρων, έδούλευαν εις την πόρταν	»	81.—
'Ιούνιος 19. Του Μπουμποτά διά 1 ήμερομ., έκουβαλούσε πέτρες	»	2.—
'Ιούνιος 19. Του Παύλου 'Ανατολικιώτη διά 1 μονοξυλιας άμμου	»	7.—
'Ιούνιος 20. Των πλιθάδων διά ήμερομ. 9 προς γρ. 2.20	»	22.20
'Ιούνιος 20. Του 'Ανδρέα Ραφτάκου, βοήθεια λαβωματιάς του	»	15.—
'Ιούνιος 21. Των πλιθάδων ήμερομ. 9 προς γρ. 2.20	»	22.20
'Ιούνιος 22. Των άνωθεν ως άνωθεν	»	22.20
'Ιούνιος 22. Του Νικολάκη Παπαζαφείρη και 'Ανδρέα Νιανιάρου διά έξοδα καθημερινά	»	350.—
'Ιούνιος 23. Του 'Αναστάση Κυριτζή ήμερ. 3 εις την πόρταν	»	7.20
'Ιούνιος 23. Των πλιθάδων ήμερομ. 9 προς γρ. 2.20	»	22.20
'Ιούνιος 24. Του 'Αλέστα διά ήμερομ. 9 προς γρ. 2.20, όπου έκουβαλούσεν εις το χαντάκι	»	23. 5
'Ιούνιος 24. Των πλιθάδων ήμερομ. 8 προς γρ. 2.20	»	20.—
'Ιούνιος 25. Του 'Αναστάση Σκαρλάτου, διά άποκοπήν εις όργιας, έδούλευσεν εις το χαντάκι	»	50.—
'Ιούνιος 25. Των πλιθάδων ήμερομ. 9 προς γρ. 2.20	»	22.20
'Ιούνιος 25. Του Γ. Μπαρκνητζή διά μπαρούτην όκ. 7 1)6 προς γρ. 6.43	»	43.—
'Ιούνιος 26. Των λασποκόπων ήμερομ. 24 προς γρ. 2	»	48.—

*Ιούνιος 26. Τῶν μαστόρηδων, ἐδούλευαν εἰς χαντάκιον ἡμερομ. 61 πρὸς γρ. 2.20	γρῶσια	152.20
*Ιούνιος 26. Τοῦ Ἀποστόλη Τζιλιγκόρη διὰ μπάλες φουγάδες	»	25.—
*Ιούνιος 26. Τοῦ Πέτρου Φαγκρίλα, ἐπῆγε τὸν Ἀρβανίτην Ἀληξοτημερίνην εἰς Καστελόκαμπον	»	20.—
*Ιούνιος 28. Τῶν πλιθῶδων ἡμερομ. 17 πρὸς γρ. 2.20	»	42.20
*Ιούνιος 28. Τῶν ἐργατῶν εἰς χαντάκι ἡμερομ. 46 πρὸς γρῶσια 2.20	»	115.—
*Ιούνιος 29. Τοῦ Ἀλέστα εἰς ἀποκοτὴν ἐργ. 17 εἰς χαντάκι	»	51.—
*Ιούλιος 1. Τῶν πλιθῶδων ἡμερομ. 4 πρὸς γρ. 2.20	»	10.—
*Ιούλιος 2. Τοῦ Μαστροδισαμαντή ἡμερομ. 41 πρὸς γρ. 2.20	»	102.30
*Ιούλιος 2. Τῶν γεμινζίδων, ἐδούλευσαν εἰς τὸ χαντάκι, ἡμερομ. 81	»	202.20
*Ιούλιος 2. Τῶν γυφτῶν ἡμερομ. 4	»	6.—
*Ιούλιος 3. Τοῦ Ἀλέστα ἡμερομ. 15 πρὸς γρ. 2.20	»	37.20
*Ιούλιος 3. Τῶν λασποκόπων ἡμερομ. 45 πρὸς γρ. 2	»	90.—
*Ιούλιος 3. Τῶν κτιστῶν ἡμερομ. 27 πρὸς γρ. 2.20	»	67.20
*Ιούλιος 3. Τοῦ παιδιοῦ Ἀλέστα δι' ἡμερομ. 3, ἐκουβαλοῦσε πέτραν	»	9.—
*Ιούλιος 4. Διὰ 7 τζιόπαις, ἐβάλληκαν εἰς τὴν πόρταν πρὸς γρ. 7	»	49.—
*Ιούλιος 4. Τοῦ Ζῶη Μπάκα πρ. εἰς 18 ἀλογα ὅπου ἐπῆγαν εἰς Ἄρταν μὲ τὸν Γ. Βαλτινὸν	»	288.—
*Ιούλιος 4. Τοῦ Παναγιώτη Ντόβα ἀκόντο μισθοῦ του	»	200.—
*Ιούλιος 5. Τοῦ Ν. Παπαζαφεῖρη καὶ Ἀνδρ. Νιανιάρου βεκέλιδων	»	250.—
*Ιούλιος 5. Τοῦ Παναγιώτη Ντόβα διὰ πληρωμὴν 30 ἀνθρώπων ὅπου εἶχον εἰς κακὴν σκάλαν διὰ 1 μῆνα	»	636.—
*Ιούλιος 5. Διὰ 1 οἰκίαλα ὅπου ὁ ἀνωθεν ἐπῆρεν ἀπὸ 1 Πρεβεζιάνον	»	18.—
*Ιούλιος 6. Τοῦ Παύλου Μπονιόερη διὰ ἐξοδα γυβαρίων μὲ 2 βαλιάτα του	»	1657.10
*Ιούλιος 7. Τῶν Μωραϊτῶν, ἐδούλευαν εἰς τὸ χαντάκι, ἡμερομ. 20	»	46.—
*Ιούλιος 7. Τῶν γεμινζίδων ὡς ἀνωθεν ἡμερ. 26	»	66.20
*Ιούλιος 7. Τῶν μαστόρων ὁμοίως ἡμερομ. 10	»	25.—
*Ιούλιος 7. Τῶν Ἀνατολικιωτῶν ἡμερομ. 9	»	22.20
*Ιούλιος 9. Διὰ δρᾶμ. 740 ἀντιμόνιο κροῦστο πρὸς παρ. 3	»	55.20
*Ιούλιος 9. Διὰ ὄκ. 330 ἀσβέστ. πρὸς παράδ. 2	»	16.20
*Ιούλιος 10. Τῶν μαστόρων εἰς χαντάκι ἡμ. 61 πρὸς γρ. 2.20	»	152.20
*Ιούλιος 10. Τοῦ γραμματικῶ (;) γρ. 25 καὶ τοῦ Τζιλιγκόρη ὅπου ἐστάλη εἰς Βραχώρι γρ. 5	»	30.—
*Ιούλιος 10. Τῶν παιδιῶν, ἐκουβαλοῦσαν πέτρα ἡμερ. 9	»	9.—
*Ιούλιος 10. Τοῦ Ν. Παπαζαφεῖρη καὶ Ἀνδρέα Νιανιάρου βεκέλιδων	»	150.—
*Ιούλιος 10. Τῶν λασποκόπων ἡμερ. 45	»	90.—
*Ιούλιος 11. Τοῦ Ἡβου Ρήγα Ἀμπελασιώτου	»	2000.—
*Ιούλιος 11. Διὰ ἀγ. 5 σάκκων πρὸς γρ. 7	»	35.—
*Ιούλιος 12. Τοῦ Γιαννάκη Δροσίνη, ἐξοδα εἰς Βραχώρι, δι' ἀλεύρι ἔδωσε τοῦ ἀσκεριοῦ	»	48.—
*Ιούλιος 14. Τοῦ Ἡβου Ρήγα Ἀμπελασιώτη	»	1000.—
*Ιούλιος 14. Διὰ Ἰούνιον, 121 τενεκέδες ποῦ ἐγίναν τὰ μυστράλια διὰ Βραχώρι	»	30.—
*Ιούλιος 14. Διὰ Ν. Παπαζαφεῖρη καὶ Ἀνδρέα Νιανιάρου βεκέλιδων	»	100.—
*Ιούλιος 16. Τοῦ Ν. Παπαζαφεῖρη καὶ Ἀνδρέα Νιανιάρου βεκέλιδων διὰ ἐξοδα καθημερινά	»	50.—

'Ιούλιος 17. Τῶν μαστόρων καὶ λασποκόπων ἡμερ. 15	γρόσια	34.—
'Ιούλιος 18. Διὰ ἀνάγκη εἰς 'Ιούνιον 10 ἄλογα ἐπῆγαν εἰς Βραχώρι	»	160.—
'Ιούλιος 18. Τοῦ "Ἡβου Ρήγα καπάρου τοῦ (;)	»	650.—
'Ιούλιος 18. Διὰ ὀκάδες 10 μπαρούτι ἀπὸ Κωνσταντῆν Ἀναστασίου	»	60.—
'Ιούλιος 19. Τοῦ Χρήστου Παπουτζοπούλου καὶ Παναγιώτη Ψωμάκη Βεκύλιδων	»	150.—
'Ιούλιος 19. Τοῦ Βασ. Μουτανῆ διὰ ἐν ἀνάγκη εἰς Μακρυνόρος	»	16.—
'Ιούλιος 19. Τοῦ Γιακουμάκη διὰ (;)	»	30.—
'Ιούλιος 20. Τοῦ Θεοδώρου Ρουσιάνου, κανονιέρη	»	25.—
'Ιούλιος 23. Τοῦ Χρήστου Παπουτζῆ καὶ Παναγιώτη Ψωμάκη Βεκύλιδων	»	150.—
'Ιούλιος 24. Διὰ ἡμ. 135, ἐκουβάλιαν πέτρα εἰς τὸ χαντάκι	»	270.—
'Ιούλιος 24. Διὰ ἡμερ. 94 χαντακουζίδων πρὸς γρ. 1.25	»	152.50
'Ιούλιος 24. Τοῦ Ἀθάρου Ψωμάκη καὶ Γιώργη Μικρούλη δι' ἔξοδα Τούρκικων ὑποστατικῶν	»	70.—
'Ιούλιος 24. Διὰ 76 ἡμέρες 47 τῶν μαστόρων καὶ λασπιδῶν	»	113.—
'Ιούλιος 25. Τοῦ Νικολάκη Δροσινῆ διὰ ἄμμον καὶ ξυλικὴν	»	15.—
'Ιούλιος 28. Διὰ 9 ταβλάκια διὰ τὸ τραπέζι ἀρχοντος πρὸς γρόσια 2.10	»	20.10
'Ιούλιος 29. Τῶν ἀνθρώπων ἐπῆγαν εἰς Μακρυνόρος	»	13.40
'Ιούλιος 29. Τοῦ (;) διὰ ἔξοδα του	»	9.10
'Ιούλιος 29. Τοῦ Ἀνδρέα Ταυτάκου	»	20.—
'Ιούλιος 31. Διὰ ὀκάδες τυρὶ 80 πρὸς παράδες 33 ἐστάλη εἰς Μακρυνόρος	»	66.—
'Ιούλιος 31. Τῶν 6 μαρινῶρων, ἐπῆγαν διὰ νὰ φέρουν τὸ κανόνι ἀπὸ τὸ Βραχώρι	»	60.—
'Ιούλιος 31. Τοῦ Χρήστου Παπουτζῆ Βεκύλη	»	300.—
'Ιούλιος 31. Τοῦ "Ἡβου Ρήγα Ἀμπελακιώτη	»	600.—
'Ιούλιος 31. Τοῦ Σπύρου Ψωμάκη καὶ Μικρούλη διὰ ἔξοδα Τουρκ. ὑποστ.	»	35.—
'Ιούλιος 31. Διὰ 111 ἀνάγκη ὅπου ἐπῆγαν εἰς Μακρυνόρος	»	176.—
'Ιούλιος 31. Τοῦ Χρήστου Παπουτζῆ Βεκύλη	»	200.—
Αὐγουστος 1. Διὰ ὀκάδες 63 τυρὶ πρὸς παράδες 33 ἐστάλη εἰς Μακρυνόρος	»	52.—
Αὐγουστος 2. Τοῦ Σπύρου Ψωμάκη καὶ Μικρούλη διὰ Τούρκικα ὑποστατικά	»	119.30
Αὐγουστος 8. Τοῦ Ἀλέξη Νούτζου διὰ τὰ τζιπχανῆ ἐπῆραμεν ἀπὸ (;)	»	1500.—
Αὐγουστος 9. Τοῦ Παναγιώτη Ντόβα εἰς λογαριασμὸν τοῦ λουφέ του	»	500.—
Αὐγουστος 10. Διὰ τὸ ἀνοιγμα πύρτας χαντακιοῦ	»	3.—
Καὶ οἱ κάτωθεν δυσχερέδες ὅπου κατὰ παραδρομὴν ἀπεράσθησαν εἰς τὸν πόντον:		
'Ιούνιος 5. Διὰ ὀκάδες 80 1/2 σίδηρον ἀπὸ υἱὸν Δημητρούλα πρὸς παράδες 28	»	56.15
'Ιούλιος 4. Διὰ ὀκάδες 128 1/2 σίδηρον ἀπὸ Ἀναστασῆ Γιαννόπουλος πρὸς παράδες 28	»	89.38
'Ιούλιος 5. Τῶν Φαραντόπουλων διὰ 2 δέσμια χαρτί	»	18.—
'Ιούλιος 5. Τοῦ Τζάγκαλου διὰ ὀκάδες 13 τοιμάρια καὶ 1 πετζὶ πού ἔγιναν οἱ ματαράδες	»	80.—
'Ιούλιος 6. Διὰ 'Ιούλιον 12 πρωτοτάμπανα ἀπὸ Μιτζιον Παλασμά	»	24.—
'Ιούλιος 25. Δι' ἐν καντάρι παξιμάδι τοῦ καπετάν Δενδρολίβανου	»	46.—
'Ιούλιος 31. Διὰ 2 κουτηνάρια καρφιά ἀπὸ Μιτζιον μχ.	»	6.—
Αὐγουστος 15. Τοῦ "Ἡβου Ρήγα διὰ (;) ἐπῆραμεν ἀπὸ (;)	»	36.10

Και τὰ κάτωθεν χωρὶς δεσχερέδες:

Τῶν χαντακτιζήδων μὲ χέρι Ἀναστάση Μπακανδρέα ..	γρόσια	25.—
Τοῦ Θανάση Ξουρισμένου διὰ τὰ 80 παλούκια ὅπου ἐπήραμεν μὲ Ἀθῶρον Μακρινιώτην	»	4.—
Ἐπάνω εἰς τὸν Ἀποστόλην Καψάλη	»	20.—

Τὸ ἅλον γρόσια 18401.22

Λογαριασμοὶ περιλαβῆς τῶν ὕσων ἀσπρῶν ὄπου διὰ συνεισφορῶν μου ἐμέτρησαν οἱ κάτωθι πατριῶται, διὰ τὰ ὅποια τοὺς ἔδωσα τὰς ὑπογραφάς μου :

1) Ἰωάννης Τρικούπης γρόσια 1000, 2) Παῦλος Μπουσιέρης 800, 3) Μίτζιος Τζιντζιλῶνης 1000, 4) Κωνσταντῆς Καραγιάννης 249, 5) Κωστάκης Μπακάλης 400, 6) Δημήτρης Ζαβιτζιάνος 300, 7) Ἀναστάσης Μπακανδρέας 300, 8) Δημητράκης Τζαγκαράκη 150, 9) Θανάσης Χαντζιάρης 300, 10) Νικολάκης Δροσίνης 300, 11) Μῆτρος Πετρόπουλος 300, 12) Δημητράκης Πλατίκας 1000, 13) Γιάννης Γιωργαράς 150, 14) Ἀναστάσιος Γιαννόπουλος 250, 15) Ἀλέξιος Τζιμπουράκης 150, 16) Κωνσταντῆς Γιαννόπουλος 100, 17) Ἀνδρέας Ζαβιτζιάνου 100, 18) Ἀναστάσης Παλαμάς 900, 19) Παντελεὸς Παλαμάς 250, 20) Νικολὸς Μπορογιάννου 100, 21) Στάμος Σιδέρης 1000, 22) Νικολὸς Τζάκαλος 250, 23) Τάσιος Βαρνακιώτης 250, 24) Σπύρος Ψωμάκης 250, 25) Σπύρος Μακρινιώτης 250, 26) Ἀσημάκης Δημητρούλα 250, 27) Νικολὸς Γιακάκος 100, 28) Γιάννος Μπαμπάλης 100, 29) Παιδιά Μίχου Μπακάλη 100, 30) Κωνσταντῆς Γουλιμῆς 50, 31) Γιάννης Ἀθανόπουλος 50, 32) Κωνσταντῆς Παλάσκας 50, 33) Δημητράκης Πεταλούδης 125, 34) Μίτζιος Παλαμάς 250, 35) Ἀναστάσης Πολύδωρος 200, 36) Παιδιά Μίτζιου Φαράντου 50, 37) Νικολάκης Παπαζαφειρῆς 50, 38) Ἀσημάκης Φούρναρης 100, 39) Θανάσης Ξουρισμένος 75, 40) Πανάγος Καλοτυχόπουλος 150, 41) Μίτζιος Κρητόπουλος 100, 42) Γιώργος Τζιντζῆς 100, 43) Γιωργάκης Ξαχέρης 150, 44) Ἀραπογιάννης 50, 45) Τάσος Μαχαίρας 100, 46) Γιάννος Μακρινιώτης 250, 47) Κώστας καὶ Χρῆστος Βουβαλαπανάη 172, 48) Μίτζιος Μαχαλιώτης 212, 49) Παναγιώτης Τζιβιλάκας 50, 50) Πάνος Χρυσικός 150, 51) Ἀνδρέας Νιανιάρου 100, 52) Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνα 2550, 53) Κωνσταντῆς Ἀγγελίδης 150, 54) Ἀντώνης Τραυλὸς 150, 55) Γιώργης Σταμπούπουλος 50, 56) Μόσχος Μπακάλης 150, 57) Ἀναστάσης Λάντος 100, 58) Παναγιώτης Χαλιῶτας 100, 59) Παναγιώτης Τριάντης 100, 60) Γιακουμάκης Τζιντζιλῶνης 80, 61) Γιωργάκης Καλλιανέζης 100, 62) Ἀντώνης Λουκάς 200, 63) Ἀκράτος Ραζῆς 100, 64) Κωνσταντῆς καὶ Λουκάς Σύντιχα 100, 65) Κανέλος Μαράτου 50. Σύνολον γρόσια 17.213.

Ἐκτίπουν δσα ἐκ τῶν ὀπισθεν καὶ ἄνωθεν ἐμέτρησαν τοῦ Πάνου Παπαλουκά εἰς τὰς 29 Μαῦου 1821, τὰ ὅποια περιέχονται εἰς τὴν ἄνωθεν ποσότητα:

1) Στάμος Σιδέρης γρόσια 100, 2) Ἀθῶρος Ψωμάκης 31, 3) Δημητράκης Πεταλούδης 30, 4) Ἰωάννης Τρικούπης 200, 5) Μόσχος Μπακάλης 100, 6) Μίτζιος Τζιντζιλῶνης 100, 7) Μῆτρος Πετρόπουλος 100, 8) Ἀλέξιος Τζιμπουράκης 50, 9) Παῦλος Μπουσιέρης 100, 10) Δημητράκης Πλατόκας 269, 11) Γιώργης Στάμου Παπουτζῆ 20, 12) Ἀναστάσης Πολύδωρος 20, 13) Πάνος Χρυσικός 50, 14) Τάσος Βαρνακιώτης 50, 15) Γιάννος Μακρινιώτης 100, 16) Ἀθανάσιος Ραζῆς 150. Τὸ ἅλον γρόσια 1.490.

Αὐτὰ ἀπὸ τὰ ὀπισθεν καὶ ἄνωθεν 15.723.20.

Καὶ τὰ κάτωθι μου ἐμβῆκαν ἀπὸ τὰ ἐπόμενα εἰσοδήματα τῆς Πολιτείας μας ἀπὸ τῆν Ἀλικὴν μέσον Μίτζιου Τζιντζιλῶνη καὶ Γ. Γιωργαρά ἐπιστάτων :

Ἰούλιος 28 Μοῦ ἐμέτρησαν	540.—
Ἰούλιος 19 Ὁμοίως	250.—
Ἰούλιος 31 Ὁμοίως	60.—
	<hr/> 850.—

Ἰούλιος 26	Ἀπὸ τὴν Δουγάναν μέσον Κ. Καραγιάννη καὶ συντρόφων του	402.—	
Ἰούλιος 3	Ἀπὸ τὴν Δουγάναν μέσον Κ. Καραγιάννη καὶ συντρόφων του	141.—	
Ἰούλιος 12	Ἀπὸ τὴν Δουγάναν μέσον Κ. Καραγιάννη καὶ συντρόφων του	150.—	693.—
Ἰούλιος 31	Ἀπὸ τὴν αὐτὴν μέσον Δ. Πλατίκα	672.10	
Αὐγούστ. 9	Ἀπὸ τὴν αὐτὴν μέσον Δ. Πλατίκα	200.—	872.10
			2415.10
	Ἡ ἀντικρυς σοῦμα ἀπὸ τὸ ὀνοματολόγιον		15723.20
	Ἡ ἑτέρα τῶν εισοδημάτων	2415.10	
Ἰούλιος 19	Ἀπὸ 7 1/2 χιλ. κρομμύδι τρίτου πειγιάτικου καὶ ὅμοιον χιλ. 10 δεκατιά Βασίλη Φούντα πωλη- μένον μέσον Παν. Παπαλουκά διὰ	165.—	2580.10

Τὸ ὅλον γρῶσια 18303.30

ΣΗΜ.—Ἀργότερα, ἰδίᾳ κατὰ τὴν Μεγάλην πολιορκίαν, ἔγιναν μεγαλύτερα συνεισφοραί, εἰς χρήματα, τρόφιμα καὶ εἶδη, ἀριθμοῦσαι πολλὰ ἑκατομμύρια γρῶσιων.

Κατάλογος φονευθέντων κατὰ τὴν Μεγ. πολιορκίαν

Ραζή-Κότσικας Α., Ραζή-Κότσικας Γ., Ραζής Α., Ραζής Α., Ραζής Γ., Ραζής Δ., Ραζής Ι., Ραζής Α. Σ., Ραζής Γ. Σ., Ραζής Κ. Σ. — Σαμαρτζής Α., Σαμαρτζής Γ., Σαμαρτζής Γ., Σαμαρτζής Γ., Σαμαρτζής Δ., Σαμαρτζής Δ., Σαμαρτζής Ι., Σαμαρτζής Ε. — Θεοφίλου Γ., Θεοφίλου Θ., Θεοφίλου Γ. Θ., Θεοφίλου Κ., Θεοφίλου Σ., Θεοφίλου Σ., Θεοφίλου Σ. — Σπάτας Β., Σπάτας Γ., Σπάτας Γ., Σπάτας Γ., Σπάτας Μ., Σπάτας Μ. — Ἀναστασίου Ι., Ἀναστασίου Ν., Ἀναστασίου Τ., Ἀναστασίου Ι., Ἀναστασίου Χ. — Κυρίτσης Α., Κυρίτσης Α., σύν γυναικί καὶ τέκνοις, Κυρίτσης Ζ. — Ντέρης Δ., σύν γυναικί καὶ τέκνοις, Ντέρης Μ., Ντέρης Ν. — Παλαμᾶς Α., Παλαμᾶς Α., Παλαμᾶς Α. Καραπιτέρ., Παλαμᾶς Α., Παλαμᾶς Π., Παλαμᾶς Κ. — Πετροφίλης Α., Πετροφίλης Α., Πετροφίλης Δ., Πετροφίλης Θ., Πετροφίλης Θ., Τζεκούρας Δ., Τζεκούρας Δ., Τζεκούρας Κ., Τζεκούρας Σ., Τζεκούρας Χ., Τζεκούρας Χ. — Βερίτσης Α., Βερίτσης Α., Βερίτσης Α., Βερίτσης Ζ., Βερίτσης Ι. — Γαλανός Α., Γαλανός Γ., Γαλανός Γ., Γαλανός Θ., Γαλανός Κ. — Κατσιβόλης Δ., Κατσιβόλης Ι., Κατσιβόλης Κ., Κατσιβόλης Μ., Κατσιβόλης Σ. — Καψάλης Χ. Γ., Καψάλης Γ., Καψάλης Ν., Καψάλης Χ. Σ., Καψάλης Χ. — Κιτσινέλης Δ., Κιτσινέλης Γ., Κιτσινέλης Γ., Κιτσινέλης Θ., Κιτσινέλης Χ. — Μαντάς Α., Μαντάς Α., Μαντάς Μ., Μαντάς υἱοί. — Παπουτζής Σ., Παπουτζής Κ., Παπουτζής Π. — Παπουτζής Σ., Παπουτζής Σ., Χειλάς Π., Χειλάς Π., Χειλάς Σ., Χειλάς Σ., Χειλάς Φ., Χρυσικός Γ., Χρυσικός Ι., Χρυσικός Π., Ἀϊβαλιώτης Α., Ἀϊβαλιώτης Ι., Βαλοπαπουτζής Α., Βαλοπαπουτζής Σ., Βαλοπαπουτζής Π., Θεολόγος Δ., Θεολόγος Ι., Θεολόγος Κ., Θεολόγος Τ., Κακούρος Α., Κακούρος Α., Κακούρος Γ., Κακούρος Ν., Κακούρος Ν., Καφεντζής Α., Καφεντζής Δ., Καφεντζής Δ., Καφεντζής Χ. — Κοτζάμπασης Μ., Κοτζάμπασης Ν., Κοτζάμπασης Γ., Κοτζάμπασης Γ., Κοτζάμπασης Π. — Κουρκουμέλης Δ., Κουρκουμέλης Σ., Κουρκουμέλης Σ., Κουρκουμέλης Π. — Λάσκαρης Γ., Λάσκαρης Γ., Λάσκαρης Μ., Λάσκαρης Π. — Μασούρας Γ., Μασούρας Ι., Μασούρας Κ., Μασούρας Ν. — Μοσκοβίτης Κ., Μοσκοβίτης Σ., Μοσκοβίτης Σ., Μοσκοβίτης Τ. — Μπακάλης Ι., Μπακάλης Ζ., Μπακάλης Κ., Μπακάλης Π. — Μπαμπίλης Ι., Μπαμπίλης Σ., Μπαμπίλης Κ., Μπαμπίλης Π. — Μπαρουξής Δ., Μπαρουξής Δ., Μπαρουξής Θ., Μπαρουξής Κ. — Μωραϊτογιάννης Ι., Μωραϊτογιάννης Κ., Μωραϊτογιάννης Π., Μωραϊτογιάννης Π. — Νούλης Γ., Νούλης Δ., Νούλης Ι., Νούλης Φ. — Πανατζής Α., Πανατζής Γ., Πανατζής Ι., Πανατζής Σ. — Προκόπιος Α., Προκόπιος Α., Προκόπιος Α., Προκόπιος Α. — Ταμπάκης Δ., Ταμπάκης Δ., Ταμπάκης Δ., Ταμπάκης Θ., Ταμπάκης Κ. — Τριάντης Ι., Τριάντης Κ., Τριάντης Π., Τριάντης.

Σ. — Φίλος Α., Φίλος Σ. μετά δύο υιών του, — Φούντας Α., Φούντας Β., Φούντας Δ., Φούντας Ι. — Άφφαντής Β., Άφφαντής Γ., Άφφαντής Σ. — Βαρβάρας Α., Βαρβάρας Γ., Βαρβάρας Π. — Βραχωρίτης Α., Βραχωρίτης Β., Βραχωρίτης Β., Βραχωρίτης Γ., Δημητρώλας, Δημητρώλας Σ., Δημητρώλας Χ. — Καπουράλος Α., Καπουράλος Γ., Καπουράλος Δ. — Καραγιαννόπουλος Α., Καραγιαννόπουλος Μ., Καραγιαννόπουλος Χ. — Καρκινιάς Α., Καρκινιάς Δ., Καρκινιάς Ν. — Κερτινός Α., Κερτινός Β., Κερτινός Χ. — Κοκκάλας Α., Κοκκάλας Ι., Κοκκάλας Χ. — Κοντοκράς Α., Κοντοκράς Β., Κοντοκράς Γ. — Κορκοτζιλιας Α., Κορκοτζιλιας Δ., Κορκοτζιλιας Θ. — Κτίστης Δ., Κτίστης Ι., Κτίστης Σ. — Λαμπίτης Γ., Λαμπίτης Π., Λαμπίτης Π. — Μακρυγιάννης Α., Μακρυγιάννης Γ., Μακρυγιάννης Ι. — Μαράτος Δ., Μαράτος Ν., Μαράτος Σ. — Μπαλέριμπα Ν., Μπαλέριμπα Π., Μπαλέριμπα Σ. — Μπερμπίκος Α., Μπερμπίκος Ι., Μπερμπίκος Ν. — Μπιογιατζής Ι., Μπιογιατζής Κ., Μπιογιατζής Κ. — Ντάτσιος Α., Ντάτσης Ι., Ντάτσης Π. — Παπακάλης Π., Παπακάλης Π., Παπακάλης Ν. Π. — Ραγκαϊδής Α., Ραγκαϊδής Γ., Ραγκαϊδής Χ. — Ραυτάκος Α., Ραυτάκος Κ., Ραυτάκος Σ., — Ρουσακάς Α., Ρουσακάς Σ. — Σιδέρης Γ., Σιδέρης Β., Σιδέρης Κ. — Σινάνης Α., Σινάνης Ι., Σινάνης Σ. — Σκαρλάτος Ι., Σκαρλάτος Ν., Σκαρλάτος Σ. — Σταμάτης Δ., Σταμάτης Ι., Σταμάτης Ι. — Σταυρόπουλος Α., Σταυρόπουλος Ι., Σταυρόπουλος Δ., Τζιντζιμάκος Ν., Τζιντζιμάκος Π. — Φαράντος Α., Φαράντος Γ., Φαράντος Π. — Φοινικάκης Γ., Φοινικάκης Κ., Φοινικάκης Σ. — Φώτος Γ., Φώτος Ι. και υιός του. — Χαρατζάρας Γ., Χαρατζάρας Γ., Χαρατζάρας Σ. — Άδελινης Γ., Άδελινης Γ. — Άκριβός Ζ., Άκριβός Σ. — Άλεξόπουλος Χ. και αδελφός του. — Άποστολόπουλος Α., Άποστολόπουλος Β. — Άσίκης Α., Άσίκης Α. — Άσημακόπουλος Α., Άσημακόπουλος Κ. — Βαμβακάς Π., Βαμβακάς Π. — Βαλτινός Ι., Βαλτινός Σ. — Δενδραμής Δ., Δενδραμής Π. — Βλάχος Γ., Βλάχος Κ. — Βοϊνός Α., Βοϊνός Α., Γαλιγκέσης Α., Γαλιγκέσης Κ. — Γεραναίοι, — Γερονάση αδελφοί. — Γεωργούλης Ν., Γεωργούλης Σ. — Γιαννιάς Α., Γιαννιάς Α. — Γιαννόπουλος Α., Γιαννόπουλος Χ. — Γκόρλας Γ., Γκόρλας Π. — Γουναράκης Ι., Γουναράκης Π. — Γυφτογιάννης Ι., Γυφτογιάννης Π. — Δεστούνης Γ., Δεστούνης Κ. — Δροσίνης Γ., Δροσίνης Ι. — Εύθυμιο Γ., Εύθυμιο Ν. — Ζαχαριάς Ν., Ζαχαριάς Ν. — Ζορμπάς Α., Ζορμπάς Α. — Θεοδώραινας Ν., Θεοδώραινας Μ. — Ίωαννά αδελφοί. — Καλοπάζαρος Κ., Καλοπάζαρος Ν. — Κανούτας Γ., Κανούτας Φ. — Καραμαντάνης Δ., Καραμαντάνης Π. — Καραμπέτσος Α., Καραμπέτσος Ν. — Καρυτινός Β., Καρυτινός Χ. — Κολόμπα υιός, Κολόμπα Γ. — Κολοτιμπάνης Γ., Κολοτιμπάνης Θ. — Κοντομήτσος, Κοντομήτσος Ι. — Κοντόπουλος και γυναικάδελφός του. — Κουκουρέμπα Α., Κουκουρέμπα Μ. — Κουκουφάγος Α., Κουκουφάγος Α. — Κουρβουμπάτος Δ., Κουρβουμπάτης Σ. — Κουτσοπάνος Β., Κουτσοπάνος Ε. — Κουτσοχερίνης Γ., Κουτσοχερίνης Σ. — Κυριάκος Γ., Κυριάκος Κ. — Κολακόθας Γ., Κολακόθας Μ. — Κωστόπουλος Π., Κωστόπουλος Σ. — Λαζής Α., Λαζής Α. — Λιανόπουλος Α., Λιανόπουλος Κ. — Λιόρης Α., Λιόρης Π. — Λυμπεράκης Ν., Λυμπεράκης Π. — Μαγγίλης, Μαγγίλης Ι. — Μαγουλιάς Α., Μαγουλιάς Ν. — Μαλακάσας Α., Μαλακάσας Π. — Μαλιατός Ζ., Μαλιατός Μ. — Μαλνταβίνος Α., Μαλνταβίνος Φ. — Μαντζώρος Ι., Μαντζώρος Π. — Μαργαρίτης Κ., Μαργαρίτης Σ. — Μαρούλας Γ., Μαρούλας Ι. — Μαστραντώνης Α., Μαστραντώνης Ι. — Μελικουρής Κ., Μελικουρής Χ. — Μεσαριστιάνος Α., Μεσαριστιάνος Ι. — Μίλιας Α., Μίλιας Ι. — Μετλάλης Π., Μετλάλης Π. — Μοσχολιός Ι., Μοσχολιός Α. — Μουροβανάσης Ι., Μουροβανάσης Ν. — Μουσταναίοι. — Μπακανδρέας Α., Μπακανδρέας Α. — Μπασκαλής Α., Μπασκαλής Θ. — Μπυρδούβαλης Μ., Μπυρδούβαλης Ν. — Μπουσμπουρέλης Κ., Μπουσμπουρέλης Ν. — Μπυρδούβαλης Σ., Μπυρδούβαλης Σ. — Μωραϊτάκης Γ., Μωραϊτάκης Π. — Νασάπουλος Κ., Νασάπουλος Χ. — Πανάγος Ι., Πανάγος Ι. — Παπάζογλου Δ., Παπάζογλου Σ. — Παπανδρέοπουλος Α., Παπανδρέοπουλος Π. — Πεταλούδης Δ., Πεταλούδης Σ. — Ρισάνης Γ., Ρισάνος Κ. — Ροΐτσος Δ., Ροΐτσος Π. — Ρουφογάλης Ε., Ρουφογάλης Κ. — Σαράνης και υιός του. — Σκιπετάρης Β., Σκιπετάρης Π. — Σούτσας Β., Σούτσας Ι. — Σταρινός Α., Σταρινός Γ. — Στραβοκέφαλος Α., Στραβοκέφαλος Ν. — Τζαγκαράκης Δ., Τζαγκαράκης Ι. — Τζιλιαγας Α., Τζιλιαγας Κ. — Τζιμπουράκης Α., Τζιμπουράκης Α. Δ. — Τζιντζελώνης Ν., Τζιντζελώνης Γ. Ν. — Τζιριγιώτης

Ι., Τζιριγώτης Κ. — Τρικούπης Κ., Τρικούπης Μ. — Τριμπόνης Κ., Τριμπόνης Π. — Τσίνας Α., Τσίνας Θ. — Άδελφοί Τσουνη. — Φαγρίλας Δ., Φαγρίλας Π. — Φραγκίσκος Ι., Φραγκίσκος Μ. — Φραγκουλαίοι. — Χαλκιάς Α., Χαλκιάς Π. — Χαντζής Α., Χαντζής Γ. — Χαρατσιάρης Γ., Χαρατσιάρης Σ. — Χειρόπουλος Γ., Χειρόπουλος Π. — Χρυσόμαλλος Α., Χρυσόμαλλος Δ. — Χρυσοχέρης Γ., Χρυσοχέρης Κ. — Άδάμης Α., Άθελιώτης Σ., Άγγελότος Π., Άγλικάτος Δ., Άλιτζερίνος Σ., Άμβρόσιος Κ., Άμπρούτσος Γ., Άναστασέλος Π., Άντζουλής, Άντωνόπουλος Π., Άράτης Δ., Άραπούλης Γ., Άρτης Χ., Άσπροποταμίτης Β. — Βαμβακούλης Ι., Βασιλείου Γ., Βενδραμάκης Π., Βέκιος Ι., Βέρης Σ., Βλαχογιάννης Γ., Βλαχοπάνος Α., Βρυσάς. — Γαβαλιώτης Α., Γαβρούλας Γ., Γαϊδομήτρος, Γαλαντάρια Γ., Γαλατιανός Ι., Γαλιώτης Γ., Γδαραγιάννης Δ., Γερωντώνης Κ., Γεροβασιλης, Γιαγκούλης Σ., Γιαννάτος Ι., Γκαλάβανος Μ., Γκιώνης Γ., Γκώγιας Κ., Γάης Βαλοκούτζι, Γ., Γουλιμήης Γ., Γούναρης. — Διαμάρκος Χ., Διακαλόπουλος Ι., Διαμιλιάνος Σ., Διελγιώργης Α., Δηλαράς Α., Δημόπουλος Μ., Δίμαρης Δ., Δράγκος Δ., Δρακογιάννης Α., Δρακόπουλος Α. — Ζαβιτσάκος Α., Ζαπαντιώτης Ν., Ζελίγκας Ι., Ζέρβας Ζ., Ζερζέλης Γ. — Θωμόπουλος Γ., Θωμόπουλος Α. — Ίγγυλέζος Π., Ίωαννίδης Γ. — Καίρουλης Κ., Καλαμάνος Α., Κακοκιάς Ι., Καλαθάς Θ., Καλαμπάλικης Ι., Καλαντζής Ε., Καλικαντζής Κ., Καλπαραγγελης, Καλύβας Δ., Καμασσιωργάκης Γ., Καμασοχηριστος, Καμμένος Κ., Καμταϊκος, Καπιστράνος Γ., Καραγιάννης Α., Καρακατσάνη γαμπρός, Καρακανούτας Κ., Καρατζογιάννης Α., Καρβούνης Κ., Καρπούνης Δ., Κασιδιάρης Μ., Κασιδιαρογαλάνης Ι., Κατζιαμής, Κατοχιανός Δ., Κασοσύνης Άλ., Κερασσίτης Χ., Κεφαλλωνίτης Θ., Κίρκος Ν., Κλαμτανιστής Α., Κλειτούρας Α., Κοκλίνας Σ., Κόνης Α., Κονταξής Γ., Κοντογώγου υιός, Κοντοπάνος, Κόρβας Κ., Κουργιάνος Σ., Κορτέλος Ι., Κορφιότη ψυχογιός, Κοτζαβάνης Κ., Κοτζάφης Ν., Κότζης Κ., Κοτζάνης Κ., Κότζιαρης Δ., Κοτλάς, Κούγιας Ι., Κουζέλης Β., Κουκουλέκας, Κούμας Σ., Κουκουλινας Γ., Κουκουλιός Θ., Κούσολος Θ., Κουτρούλιας Α., Κουτσογιάννης Δ., Κουτσομπέτης Τ., Κοψιδάς Λιόντος, Κριστόπουλος Μ., Κινέζος Α., Κυριαξής Θ., Κωνοτανινοπολίτης Γ., Κωνοτανιάνου Μ., Κωτούλας Γ. — Λάλιας Π., Λάντος Α., Λαχωγιάννης, Λεϊμόνης Α., Λίτρας Χ. — Μακροτάσος Β., Μακρυνάλης Ι., Μολασκάκης Κ., Μόλης Ι., Μάλλιος Σ., Μανδανής Β., Μαργερινής, Μαριμάκης Α., Μαρσούλας Ι., Μαρούτσος Ι., Μασσαράσας Γ., Μαστρογιάννης Γ., Μαυροκαλής Χ., Μεγαπάνος Γ., Μήχου Δ., Μίλας Ι., Μιταράς Δ., Μούμπλης Π., Μόνικος Β., Μοσκέτος Δ., Μοσκονάς Π., Μόσχος Π., Μπαϊρακτάρης Ι., Μπάκαινας Π., Μπάκας Α., Μπαρμπεράκης Α., Μπαρμπολέζος Π., Μπαρμπούλιας Γ., Μπέτζος Κ., Μπηλάλης Χ., Μπιθφίκος Φ., Μπόβολας Κ., Μπαγιατζιάνος Φ., Μπογιατζόπουλος Θ., Μπουρνόπουλος Ν., Μπουρογιάννης Α., Μπουμπουνιώτης Δ., Μπριτζόλος Θ., Μωυσιής Α. — Νειδάκης Η., Νικολής Σ., Νίσσας Χ., Ντελαλής Ν., Ντουγιανέρης Α. — Όβρεπόπουλος Π., Οικονομόπουλος Α., Όρφανός Σ. — Παϊδάκος Κ., Παϊδάκος Δ., Παλοόκης Γ., Παναγιώτης Π., Πανουτσόγαμβρος Δ., Παξίνος Ν., Παπαγιάννης Α., Παπαγιωργάκης Ζ., Παπαγιώργης Σ., Παπαδρόσος Δ., Παπαδρούου Α., Παπαπέτρος, Παπαπαρασίτος Χ., Παπαφράγκος Π., Παράσιος Χ., Παταρίτσας Α., Πατασάδης Σ., Πάτασης Β., Παχός Π., Πενταλόγιος Σ., Περγαμινιώτης Γ., Περιστερόπουλος Ι., Περιφανός Δ., Πέκας Κ., Πηδάκας Κ., Πίσας Π. Γ., Πλατόκας Π., Ποδημάτας Ν., Πολιτάκης Σ., Πολύδωρος Σ. Θ., Πράσινος Ι., Πρεβεζιάνος Μ., Πρωτόγερος Α., Πύργος Β., Πρίτσος Σ. — Ραιτακόπουλος, Ρήγιανης Β., Ρώσσης Γ. — Σακαρέπης Α., Σακκάς Δ., Σαλαγιάννης Σ., Σαρβής Σ., Σάξωνας Κ., Σερήνης Κ., Σέπερης Β., Σκουλήκης Α., Σμαίλιογιάννης Ι., Σμυρνιός Σ., Σούκας Γ., Σπέης Σ., Στάκος Δ., Σταθής Σ., Σταθέλος Σ., Στάμιος χίρας Κ., Στάμου Κ., Στελιόπουλος Μ., Στεφανάτος Μ., Στεφάνου Α., Στραβοκωνοτανιός Θ., Σχινάς Σ., Σωρός Σ. — Τερζέλης Γ., Τζαφάνης Κ., Τζάκας Π., Τζάλας Α., Τζανέτος Π., Τζάμης Γ., Τζατζέλης Γ., Τζαρούνης Α., Τζάφας Σ., Τζερετζέρλης Ν., Τζιγρανάκης Δ., Τζίλικας Γ., Τζίλος Π., Τζιμάρης Ι., Τζοκάνης Δ., Τζόρνας Ι., Τόλης Δ., Τούλης Ι., Τούρνοβας Δ., Τράγας Α., Τραυλός Α., Τρικούπης Δ., Τσάβρος Σ., Τσατσούλης Κ., Τσιρελής Π., Τσοβλος Κ., Τσάτσος. — Φούναρης Χ., Φραγκιάς, Φραγκογιάννης, Φραγκοκατερίνας Ι., Φραντσός Π., Φωτανδρέας, Φωτεινός. — Χαντζαράς Α., Χαντζιμέρης Α., Χαροκόπος Σ., Χαρημής Α., Χειμάρας Π., Χολιασμένος Π., Χοντροδήμος Βενδρ.

Ἐξαιρετικὴ φύσις

ΔΗΜΟΣ Γ. Π. ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ
— Β Α Λ Β Ε Ι Ω Σ —
ΔΗΜΟΤ. Η. Κ. Λ. Ο. Θ. Κ. Η.

Ἡ Λιμνοθάλασσα Τοῦ Μεσολογγίου

Στεφάνου Κ. Τσίντζου

Ἐν Ἀθήναις 1936

Ἡ Λιμνοθάλασσα τοῦ Μεσολογγίου

Δὲ μπορῶ νὰ ξέρω ποιὲς σκέψεις ἔχουν οἱ ἀσχοληθέντες μὲ τὴ ζωὴ τῶν ψαράδων, ἐκεῖνο ὅμως ποὺ γνωρίζω ἐκ πληροφοριῶν καὶ ἐκ προσωπικῆς ἐκτιμῆσεως διαπιστώνω, εἶνε ὅτι-ὁμοιάζουν μὲ τὰ ἀποδημητικὰ πουλιά. Μοῦ ἔλεγε μιὰ μέρα κάποιος Ἴταλὸς ψαράς (γοπολός): «Ἡμεῖς οἱ ψαράδες δὲν ἔχουμε στασιό. Μοιάζουμε τοῦ καταρραμένου ἀνθρώπου, ποὺ δὲν ξέρει τὰ καλὰ τοῦ σπιτιοῦ καὶ τὴν οἰκογενειακὴ χαρὰ. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ μᾶς εἴμαστε οἰκογενειάρχες, ἀλλὰ δίχως οἰκογένεια. Δὲν τὴν ἔχουμε μαζί μας. Ἀκολουθᾶμε τὰ συμφέροντα τῆς οἰκογενείας μας ἀπὸ μακριὰ κυνηγώντας μιὰν ἄλλη τέτοια τῶν ψαριῶν. Αὐτὴ ἔχει πολλὰς ἰδιοτροπίες, γιατί ἀκολουθεῖ τῆς θάλασσας τὰ ρέματα, καὶ μεῖς ποὺ πᾶμε τὸ κατόπιν τους δὲν ξέρουμε ποὺ μᾶς βγάζει ἡ ἄκρη....».

Αὐτὸ εἶνε ἀλήθεια. Τοὺς ψαράδες ποὺ εἶδα τὸν ἕνα χρόνο στὴν σπιάντζα τοῦ ἰχθυοτροφείου (ἰβάρι) Πάπας, τὸν ἄλλο χρόνο τοὺς ἴδιους συνήντησα στὸ Κοτύχι, στὸ Κομπέλι, ἢ στὴν Γλαρέντζα στοὺς κατόπιν χρόνους.

Τὸ ψάρεμμα ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια ἦταν διασκέδασι καλὴ γιὰ τοὺς ἑρασιτέχνες, καταθλιπτικὴ δὲ γιὰ τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος ψαράδες. Δυστυχῶς, οὐδέποτε ἦταν ἐπικερδὴς ἀρκετὰ, καὶ βλέπομεν, μολοντί οἱ ψαράδες ἀπαρνοῦνται τὸν ἑαυτὸ τους καὶ ζοῦν μακριὰ ἀπὸ τὰ κοσμικά, γηράσκουν πτωχοί, καὶ πεθάνουν πεινασμένοι, «στὴν ψάθα» καθὼς λένε.

Εἶπαμε πρὶν πάνω πὼς οἱ ψαράδες δὲν ἔχουν στασιό καὶ ὅτι ἀκολουθοῦν τὰ ψάρια. Ἡ περίπτωσι αὐτὴ ὠδήγησε τοὺς ψαράδες στὰ τενάγη τοῦ Μεσολογγίου. Ἐκεῖ βρῆκαν τὸ ψάρεμμα ἀφθονο καὶ παρέμειναν. Οἱ ὑπάρχουσες μικρὲς νησίδες ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς ἐπιχωματώσεις τῶν ποταμῶν ἐπέτρεψαν στοὺς κυνηγοὺς αὐτοὺς τῶν ψαριῶν νὰ κάμουν κατοικίες, οἱ ὁποῖες κατόπιν ἔγιναν μόνιμοι ψαράδικοι συνοικισμοί. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸ Μεσολόγγι ἀποτελέσθηκε ἀπὸ τρεῖς τέτοιους συνοικισμοὺς ἐπάνω σὲ τρία νησιά, τὰ ὁποῖα μὲ τὸ χρόνο ἐνώθησαν. Οἱ ψαράδες ἐκεῖνοι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι κάτοικοι τοῦ Μεσολογγίου, κι' ἀπ' τοὺς ψαράδες αὐτοὺς καὶ κάποιους ἄλλους, τοὺς κουρσάρους — περὶ τῶν κουρσάρων ἐκτενωδῶς ἀμίλησα εἰς μελέτην μου δημοσιευθεῖσαν στὸ «Ἐμπρὸς» — εἶδαμε πολλὰ πράγματα ὀφειλόμενα στὸν ἥρωισμόν τους, στὴν ἐγκαρτέρησί τους, στὴν αὐτοθυσίαν τους, στὸ χρῆμα τους καὶ...καὶ... καὶ τὴν ἀνδρεία, ἀπ' τοὺς ὁποίους γράφηκε ἡ ἱστορία καὶ ἀποκτήσαμε τὴν ἐλευθερίαν μας.

Την εποχή εκείνη ψαρεύανε με τὰ δίχτυα και τὰ κοφινέλα. Τὸ βάθος τῆς θάλασσας τοῦ Μεσολογγίου ἦταν μεγαλύτερο τοῦ σημερινοῦ και ὁ πυθμένας καθαρὸς, ὁπότε τὸ ψάρεμμα με τὰ δίχτυα ἦταν εὐκόλο. Σήμερα ἡ θάλασσα τοῦ Μεσολογγίου καθημερινῶς γίνεται πιὸ ἀβαθῆς και σὲ πολλὰ σημεῖα παρουσιάζει στέγνες. Αὐτὸ κυρίως ὀφείλεται στὸ ὅτι ὁ πυθμένας τῆς θάλασσας εἶνε γιομάτος ἀπὸ χόρτα, τὰ ὁποῖα μόλις ξηρανθοῦν δημιουργοῦν στρώμα στὸν πυθμένα. Ἰδίως ἀποτελεσματικά γιὰ τὴν ἐπίστρωσι αὐτὴ εἶνε οἱ κακαρέντζες, τὰ καβάλια, οἱ λάπες και τὰ ἀχρηστα καλάμια, τὰ ὁποῖα ἀπορρίπτονται ἀπ' τὰ ἰχθυοστροφεία. Συμβαίνει στὸ σημεῖο τοῦ ὑπάρχουν καβάλλια ἢ γαῖτα (μικρὴ βάρκα) νὰ ἐπικάθεται και μετὰ κόπου ν' ἀποθῆται ἀπὸ κεῖ. Ἀπορῶ δὲ διατὶ τὸ ὕπουργεῖο τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας διὰ τοῦ οἰκείου ἰχθυολόγου Τμηματάρχου τῆς ἀλιείας παρεῖδε τὸ τοιοῦτο, και ἀπορῶ περισσότερο, ἐφ' ὅσον βλέπω ὅτι ἡ ἀπόδοσις ἐκ τῆς ἀλιείας με τὸ χρόνο περιορίζεται, γιὰτὶ νὰ μὴ ταράσσονται οἱ ἐνδιαφερόμενοι τοῦ ὕπουργεῖου, ἀφοῦ τὰ ἐκ τῆς ἐνοικιάσεως τῶν ἰχθυοστροφείων κέρδη τοῦ Κράτους εἶνε σημαντικά; Ἐπ' εὐκαιρίᾳ αὐτῆ προσκαλῶ τὸ ὕπουργεῖο τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας νὰ μεριμνήσῃ γιὰ τὴν ἐκβάθυνσι τῆς θάλασσας, γιὰτὶ ἡ θάλασσα τοῦ Μεσολογγίου, ἡ ὁποῖα ἐκτείνεται σὲ 150.000 στρέμματα, μπορεῖ καλῶς ἐκμεταλλεύμενη ν' ἀποδώσῃ διπλάσια ποσότητα τῆς σημερινῆς, κ' ἔτσι ν' αὐξηθῆ ὁ ἐθνικὸς μας πλοῦτος.

Ὅπως παραπάνω, στὰ τενάγη τοῦ Μεσολογγίου πρῶτοι ἐγκατεστάθηκαν οἱ ψαράδες. Αὐτοὶ κατὰ τὴ πρώτη ἐποχὴ τῆς ἐγκαταστάσεώς τους τὸ ψάρεμμα τὸ ἐνεργοῦσαν ὅπως και στίς ἀνοικτὲς θάλασσες, ἀλλὰ τὰ μέσα αὐτὰ, μολοντί ἀπέδιδαν μεγάλες ποσότητες, δὲν ἱκανοποιοῦσαν τίς ἀπαιτήσεις τῶν ψαράδων. Ἐσκέφθηκαν, λοιπὸν, νὰ συστηματοποιήσουν τὸ ψάρεμμα γι' αὐτὸ σήκωσαν φραγμοὺς ἀπὸ νησίδος σὲ νησίδα ἀπὸ λάσπη, τοὺς ὁποίους λέγανε ὄχθες ἢ ἀνδρες. Πρὸς τὸ μέρος τῶν μονίμων αὐτῶν φραγμῶν ἔσυραν τὰ ψάρια με δίχτυα, τὰ περιώριζαν στὸν ἐλάχιστο χῶρο και τὰ ἀλίευαν κατόπιν με τὴν ἀπόχη. Ὁ τρόπος αὐτὸς ὑφίσταται ἤδη και σήμερα εἰς τὸ ἐξωτερικὸ, ἀλλ' ὄχι σὲ θάλασσα σὰν τοῦ Μεσολογγίου.

Τὸ μέσον αὐτὸ τὸ ἀντικατέστησαν ἀργότερα με καλάμωτὲς (φραγμοὶ πλεκτοὶ ἀπὸ καλάμια), διότι ἡ πείρα τοὺς ἐδίδαξε ὅτι τὰ ψάρια ἔχουν ζωὴ και ὡς τοιαῦτα κινοῦνται και ἀγοντα ἀπὸ τίς καιρικὲς ἐπιδράσεις, ὑπόκεινται δὲ σὲ ἀνάγκες διατροφῆς, τὴν ὁποῖαν θ' ἀνεζήτουν κάπου. Οἱ μόνιμοι γήινοι αὐτοὶ φραγμοὶ βεβαίως δυσκόλευαν τίς κινήσεις των, γι' αὐτὸ, ὅταν τὸ ἐπενόησαν οἱ ψαράδες, χαλάσανε τοὺς φραγμοὺς και τοὺς ἀντικατέστησαν με κινήτους τοιοῦτους. Οἱ φραγμοὶ αὐτοὶ ἀποτελοῦνται ἀπὸ καλάμωτὲς και συνίστανται ἀπὸ τεμάχια ἔχοντα τὸ μήκος τῶν 50 βημά-

των, πλέκονται από φλοῦδι μουσκεμμένο και αποτελούνται από σαμάκια ή καλάμια.

Προκειμένου να ἐγκαταστήσουν τέτοιους φραγμούς παίρνουν τὰ τεμάχια (φύλλα) αὐτὰ και τὰ χώνουν, για να εἶνε στερεά, μετά πασσάλων (πάλων) στὸν πυθμένα τῆς θάλασσας ὄρθια και τὰ δένουν με στριμμένα βούρλα (φοινίκια). Τὸ ὕψος τῶν καλαμωτῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ βάθος τῆς θάλασσας, δὲν ὑπερβαίνει ὅμως ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τὸ ὕψος τῶν 0.50—0.70 τοῦ μέτρου. Στὸ πρῶτο φύλλο τῆς καλαμωτῆς δένεται δεύτερο, ἀκολουθεῖ τρίτο, τέταρτο μέχρις ὅτου κλεισθῆ ὁ χῶρος, τὸν ὁποῖον ὁ καραβοκύρης (διευθυντῆς) ἔχει ὀρίσει να κλεισθῆ.

ΦΥΣΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΨΑΡΙΩΝ

Ἡ φυσικὴ ἱστορία τῶν ψαριῶν εἶνε ἄγνωστη, ἡ δὲ λεγόμενη ἰχθυοτροφία στὴν Ἑλλάδα συνίσταται 1) ἀπ' τὴ φυσικὴ προσφυγὴ τῶν ψαριῶν πρὸς τὰ ριχὰ νερά, ὅπου τὰ στὸν πυθμένα τῶν θαλασσῶν αὐτῶν φυτρωμένα χόρτα συντελοῦν για τὴ καλὴ θρέψη τους, και διότι τὰ ριχὰ αὐτὰ νερά εἶνε γιομάτα ἀπὸ σκωλήκια, μικρὰ ὄστρακα και μαλάκια κατάλληλα για τὴ θρέψη τους, και 2) ἀπὸ τὰ μέσα για τὴν παγίδευσι και σύλληψι τῶν ψαριῶν. Τὴ γονιμοποίησι και τὴν αὔξησι τῶν ψαριῶν, τὴν ὁποῖαν ὀφείλομε να ἐπιδιώξωμε δὲν τὸ κατορθώσαμε και βρισκόμαστε ἤδη και σὲ μιὰ ἄλλη παράλειψι, ὥστε ἡ ἀλιεῖα μας να ἐνεργῆται, δυστυχῶς, μ' ἀνεμότρατες, γρηγορὰ και ...δυναμίτιδα!! και μάλιστα κοντὰ στὰ ἐνοικιασμένα ἰχθυοτροφεία, στὴ σπιάντζα τοῦ Κοτυχιοῦ, τοῦ Προκόπου, τοῦ Πάπα κι' ἀκόμη στὴ θάλασσα τοῦ Αἰτωλικοῦ!! Ὑπάρχει νόμος δια τοῦ ὁποῖου τιμωροῦνται οἱ δια δυναμίτιδος ἀλιεῦντες, ἀλλ' αὐτὸς δὲν προστατεύεται ὑπὸ χωροφυλάκων ἀλλὰ ὑπὸ ἐμμίσθων φυλάκων τῶν ἰχθυοτροφείων, με ἄλλους λόγους ὁ νόμος αὐτὸς εἶνε δῶρο ἄδωρο. Τὰ δικαστήρια τοῦ Πύργου τακτικὰ δικάζουν τέτοιου εἴδους μηνύσεις.

ΠΩΣ ΕΣΟΔΕΥΕΙ Η ΘΑΛΑΣΣΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Μιὰ ἀπὸ τὶς ἀφθονες ἀβαθες θάλασσες τῆς πατρίδος μας και ἡ μεγαλύτερα εἶνε ἡ τοῦ Μεσολογγίου. Παλαιότερα ἦταν ἀρκετὰ βαθεῖα, ἀλλ' ὡς ἀνωτέρω ἐδημιουργήθησαν διάφορες στέγνες και κατόπιν νησίδες. Ἡ ὕπαρξις τῶν νησίδων αὐτῶν, ἡμπορεῖ κανεῖς να πῆ, ὅτι αποτελοῦν ἕνα φυσικὸ φραγμὸ τῆς ὅλης θάλασσας τοῦ Μεσολογγίου ἀπὸ τὸν Πατραϊκὸ Κόλπο. Ἡ θάλασσα τοῦ Μεσολογγίου δὲν κλείεται ὀλοτελῶς ἀπὸ τῆς ἀνοικτῆς θαλάσσης, ἀλλὰ συγκοινωνεῖ δια μεγάλων θαλασσίων διόδων (μπούκας), οἱ ὁποῖες εὑρίσκονται στὸ Ἀνατολικὸ Βασιλάδι, τὸ Κεντρικὸ Βασιλάδι, τὸ Δυτικὸ Βασιλάδι, τὸν Σχοιναῖ, τὸν Προκοπάνιστο και ἀπὸ τὴν Φάλτα Μπούκα τῆς Κλείσοβας. Ἀπὸ τὶς μπούκες αὐτὲς εἰσέρχονται

τά ψάρια (έσοδεύει ή θάλασσα όπως λένε), κατά τούς μήνας Φεβρουάρια μέχρι τέλους Μαΐου. Η έσοδεία είνε άφθονη καθ' ήν περίπτωση φυσήσουν νότιοι άνεμοι, τότε γίνονται πλημμυρίδες (μπασιές), έλαφρές δέ άμπώτιδες (ρίχες).

Η μετανάστευσις αυτή τών ψαριών από τά βαθειά νερά στά ριχά οφείλεται στις φυσικές συνθήκες τών ψαριών καθώς και τών ύδάτων, διότι τής θάλασσας του Μεσολογγίου τά νερά είνε πολύ διαφορετικά τής άνοικτής τοιαύτης, και διότι στή θάλασσα του Μεσολογγίου βρίσκονται χόρτα, ώς τό ριζόχορτο, τά όποια είνε ή καλύτερη τροφή τών ψαριών. Ένα ψάρι 20 δραμιών διατροφόμενος έντός τής θάλασσας αυτής έντός τριμήνου-φθάνει τό βάρος μιας όκάς. Τόσο θρεπτικά είνε τά χόρτα καθώς και τά άλλα είδη που τρώνε τά ψάρια εκεί μέσα.

Είπαμε ότι ή έσοδεία γίνεται μέχρι τέλους Μαΐου. Στην έποχή αυτή οι μπουκες κλείονται και τά εισελθόντα ψάρια αίχμαλωτίζονται. Μετά τη χρονολογία αυτή οι φυσικές συνθήκες μεταβάλλονται και τά ψάρια που «δέν έχουν στασιό» κατά συνέπειαν ζητούν νά φύγουν. Δέν τό κατορθώνουν όμως, διότι οι ιχθυοτρόφοι (ιβραδέες) κλείουν τις μεταξύ τών νησίδων διόδους με καλάμωτες κ' έτσι ή θάλασσα του Μεσολογγίου μεταβάλλεται σ' ένα μάνδρωμα. Τότε αρχίζει ή άλίεσις (άλειά όπως τη λένε), ή δέ απόδοσις άριθμεί πολλές χιλιάδες όκάδες ψαριών.

Η άλίεια τών ιχθυοτροφείων δέν περιορίζεται μόνο στά κλεισμένα έντός τής θάλασσας του Μεσολογγίου ψάρια, αλλά και από τό μέρος του άνοικτου πελάγους. Τά ούτω άλιευόμενα ψάρια λέγονται μπατικά.

Κατά τό συμφωνητικό τής ένοικιάσεως τών ιχθυοτροφείων ή άλίευσι τών μπατικών άπαγορεύεται, διότι τό κλείσιμο τής μπούκας πρέπει νά έχη τό σχήμα τών «βδοχειών» τών Ιβαριών, όποτε συνεχίζεται ή είσοδος τών ψαριών χωρίς νά μπορούν νά έξέλθουν.

ΤΟ ΠΕΙΣΜΑ ΠΤΩΧΕΥΕΙ ΤΟΥΣ ΕΝΟΙΚΙΑΣΤΑΣ

Η θάλασσα του Μεσολογγίου είνε άβαθής. Τό βαθύτερο μέρος της έχει τό βάθος μιάμισης όργιας. Η έκτασις τής έπιφανείας τής όλης θάλασσας είνε 150.000 στρέμματα. Τη θάλασσα αυτή τών 150.000 στρεμμάτων τό κράτος την έμοίρασε σε περιοχές σε μία έκάστη τών όποίων έγκατέστησε και ένα ιχθυοτροφείο, ήτοι: του Μεγάλου Ποταμού, τής Κλείσοβας, Παληοπόταμου, Πόρου, Ανατολικού Βασιλαδιού, Κεντρικού Βασιλαδιού και Δυτικού Βασιλαδιού, Σχοινα, Πλώσταινας, Θολής και Προκοπάνιστου, τά όποια ένοικιάζει διά πλειστηριασμό σε ιδιώτες κατά δεκαετία. Ο πλειστηριασμός αυτός από παλαιότερα ένεργείτο με φοβερό πείσμα, άποτέλεσμα του όποιου ήτο ή πτώχευσις του έργολάβου και ή δήμευσις τής περιουσίας του, ή όποια ως έγγύησις καταβάλλεται.

Μέχρι σήμερα κανείς δέν έπλούτισε από τις ένοικιάσεις αυτές εκτός της περιόδου 1914—1924, κατά την όποιαν ή απότομος αύξησης της τιμής τών ψαριών άφ' ένόσ καί τó έλάχιστο ένοίκιο άφ' έτέρου έδωκαν στους ένοικιαστές κέρδη άφθονα.

Η θάλασσα έχει τις ιδιοτροπιές της. Μιά άλλαγή τών καιρικών συνθηκών είνε άρκετή νά φέρη τή καταστροφή. Πρώ έτών οί καιρικές συνθήκες δέν έπέτρεψαν τή προσφυγή τών ψαριών στη περιφέρεια τών Ιχθυοτροφείων Πλώσταινας καί Κλείσοβας, οί ζημιές τών όποιων ήσαν σημαντικές, με άποτέλεσμα ό ένοικιαστής της Κλείσοβας νά παραιτηθή. Τά ψάρια άλλως τε ύπόκεινται καί σε άσθένειες. Έκτός τούτου ή τιμή τών τροφίμων αύξάνεται καθημερινώς, καί μπορεί κανείς νά φαντασθή τί στοιχίζει ή διατροφή ένόσ προσωπικού (τσούρμου) Ιβαριού, τó όποιον λόγω της καταθλιπτικής έργασίας του, πρέπει νά καλοδιαιτηθή. Ό Ιβαράς (ψαράς) πλην τού μισθού του διατρέφεται δωρεάν από τούς ένοικιαστές. Οί τιμές τών πασσάλων, τών καλαμιών, τού φλουδιού, τών βούρλων, καί τóσων άλλων αναγκαίων ύλικών γιά τή λειτουργία ένόσ Ιχθυοτροφείου, καθημερινά αύξάνονται καί εύκολα είνε νά προεϊπάμε ότι τó παθητικό τών ένοικιαστών μέχρι τέλους της περιόδου θά αύξηθή καταπληκτικά.

ΕΛΕΥΘΕΡΟΙ ΑΛΙΕΙΣ.—ΠΩΣ ΕΝΕΡΓΕΙΤΑΙ Η ΑΛΙΕΙΑ

Σε ώρισμένη περιοχή της θάλασσας, σύμφωνα με τούς όρους της ένοικιάσεως, ή άλιεία είνε έλευθέρα γιά τούς ιδιώτες καί τούς έλευθέρους άλιείς, οί όποιοί άνέρχονται σε άριθμόν πλέον τών 600. Αύτοί γιά τήν προστασία τών συμφερόντων τους διατηρούν Σύλλογο, ό όποιος τελευταία πολλά έπέτυχε. Οί έλεύθεροι άλιείς όνομάζονται «σκάπουλοι» καί άλιεύουν: 1) Με τά καμάκια, καί λέγονται καμακολόγοι, είνε πολύ επιδέξιοι στο είδος τους γι' αυτό εύκολα δέν τούς άφεύγει τó ψάρι. Όρθιοι στη πλώρη της γαίτας τους, πλέον άργά ήμικυκλικά σε άκροβολισμό καί κτυπούν μονάχα τά έμπροσθέν τους διερχόμενα ψάρια. Πριν φυσήση άνεμος δέν άφίνουν τó ψάρεμμα, όπóταν φυσήση άπλώνουν τά πανιά καί έρχονται στη πόλι. Τότε ή θέα τους είνε μεγαλοπρεπής, γιατί βλέπομεν ένα στολίσκο μικρών Ιστιοφόρων, ό όποιος πλείε με μία κατεύθυνσι σά νά λεμβοδρομή. Καθ' ήν περίπτωσι ή νύκτα είνε άσέλινη ψαρεύουν με τόν ίδιο τρόπο βοηθούμενοι από φώς, τó είδος τού ψαρέμματος αύτου τó λένε «πρυές», τó δέ της ήμέρας καμάκια. 2) Διά παραγαδιών, αυτά άποτελούνται από νήμα μήκους μέχρι 500 καί περισσοτέρων μέτρων βαμμένον με φλοιούς πύκων. Έπί τού νήματος αύτου σε άπόσταση 80 έκατοστών ύπάρχουν δεμένες στριμμένες άλογότριχες, στο άκρον τών όποιων δένεται μία μεταξότριχα με άγκίστρι, τó όποιον περιβάλλεται διά δόλου σκώληκος, γαρίδας ή ζαμπαρέλας (μικρόν ψάρι). 3) Διά

σταφνοκαρυών. Το σταφνοκάρι ύποτελείται από δίχτυ τετράγωνο, τεντωμένο άπάνω σε δύο πασσάλους (βέργες) μήκους μέχρι όκτώ μέτρων, τοποθετημένων σταυροειδώς και κεκαμμένων τοξοειδώς. Το δίχτυ βυθίζεται στη θάλασσα λίγη ώρα και σηκώνεται κατόπιν από ένα επίμηκες στρογγυλό ξύλο (τέμπλα), τοποθετημένο δίκτην πρωτογενούς μοχλού επί διχοτομημένου πασσάλου (φούρκα), όστις πήγνυται στη πλήρη του πρυαριού. Διά του μέσου αυτού ή άλιεία γίνεται σε μέρη που υπάρχουν ρέμματα, σε γέφυρες και έντος των γυροβολιών, πριν κλεισθούν καλά τά ψάρια. Σε όλες τις περιπτώσεις ή θάλασσα πρέπει να έχη ρέμματα και να είνε θολή. Διά του ψαρέμματος αυτού μπορεί κανείς να άλιέψη σε σκοτεινή και τρικυμιώδη βραδυά, τό ποσόν των 1.000 όκάδων! Έάν ό ένοικιαστής έπιτρέψη ό σταφνοκαρτζής ψαρεύει έντος της περιφέρειας του ίχθυοτροφείου και τη ποσότητα των ψαριών τη μοιράζεται (μισακά). 4) Διά πεζοβόλου. Αυτός είνε κυκλικό δίχτυ, στην περιφέρεια του όποιου κρέμανται τεμάχια μολύβδου. Ό ψαράς τον ρίπτει σε άπόστασι στο μέρος που βλέπει ψάρια, τό βάρος του μολύβδου σύρει τό δίχτυ στον πυθμένα και τά ψάρια αιχμαλωτίζονται. Σπανίως σήμερα άπαντάται τό ψάρεμμα αυτό. Συναντάται μόνον έξωθι της περιφέρειας των ίχθυοτροφείων Μανωλάδος κατά την έποχήν που γονιμοποιεί ό θήλυς κέφαλος, τον όποιον οί χωρικοί ψαράδες δένουν σε λεπτό σχοινί και περιφέρονται άνα την θάλασσαν. Οί άρρενες κέφαλοι τρέχουν κατόπιν, και όταν πλησιάσουν ό ψαράς ρίπτει τό πεζάβολον και τους πιάνει. 5) Διά τράινας. Αυτή άποτελείται από μικρό καλάμι στο όποιο δένεται μία πετονιά, στο άγκιστρο της όποιας άγκιστρώνεται «άγουλι» από λαυράκι. Τά λαυράκια λαίμαργα καθώς είνε, τρέχουν προς τη φεύγουσα βάρκα και άρπάζουν τό δόλο, όποτε άγκιστρώνονται. Διά του ψαρέμματος αυτού μόνον λαυράκια πιάνονται. 6) Οί ιδιώτες ψαρεύουν με καλάμια και πετονιές, καιμιά φορά δε και με μικρά παραγάδια των 100 άγκιστρων.

Η ΑΛΙΕΙΑ ΕΙΣ ΤΑ ΙΧΘΥΟΤΡΟΦΕΙΑ. — ΤΑ ΓΥΡΟΒΟΛΙΑ

Άνεφερα ήδη τά μέσα της άλιείας των έλευθέρων άλιέων. Μολονότι αυτά είνε άρκετά, δέν έχουν όμως την άπόδοσι των μέσων της άλιείας των ίχθυοτροφείων. Έκαστος ένοικιαστής τη θάλασσα της περιοχής του, σύμφωνα με τό εκ του πλειστηριασμού προερχόμενο συμβόλαιο, έχει τό δικαίωμα να την εκμεταλλευθή όπως αυτός κρίνη τελεσφορότερα, γι' αυτό μεγάλες έκτάσεις τις κλείνει με καλάμια. Τό κλείσιμο αυτό καλείται γυροβολιά και άναλόγως της έκτάσεως καλείται: μικρή γυροβολιά ή μεγάλη γυροβολιά. Τά σ' αυτήν εύρισκόμενα ψάρια είνε αιχμαλώτα. Τη προηγούμενη του κλεισίματος ό καρραβοκύρης (διευθυντής) δια μιάς

γαίτοπούλας (βάρκας μικρής δι' ἓν άτομον) περιέρχεται τὴ θαλασσινὴ περιοχή του. Ἐκεῖ ὅπου θὰ συναντήσῃ κοπάδια ψαριῶν, τὴ 4η πρωϊνὴ τῆς ἄλλης μέρας, οἱ ἱβαραδες κλείνουν γυροβολίδι. Κατὰ τὸ κλείσιμο οἱ ἱβαραδες φοροῦν ἓνα θαλασσομάχο (κοντὴ πλατειὰ σκελέα), ἓνα ποκάμισο, ὕφαντὸ ἐγγώριο, καὶ στὸ κεφάλι μιὰ ψάθα (ἀνδρίτσα) ἐπενδυμένη μὲ ὕφασμα. Μὲ τὴν ἐνδυμασία αὐτὴ μπαίνουν στὰ πρυάρια ἢ τὶς γαῖτες (βάρκες). Ὁ πιὸ νέος στὴν ἡλικία ἱβαρας ἀνεβαίνει ἀπάνω στὸ πόδεμα τῆς πρύμνης καὶ σπρώχνει τὴ γαῖτα μὲ ἓνα ξύλο ἐπίμηκες (σταλίκι). Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ οἱ γαῖτες καὶ τὰ πρυάρια φέρονται στὸ μέρος ποὺ πρόκειται νὰ κλεισθῇ. Ξεδιπλώνουν τότε οἱ ἱβαραδες τὶς καλαματώτες. τὶς σηκώνουν καὶ τὶς πῆγνουν μαζί μὲ τοὺς πασσάλους στὸν πυθμένα καὶ κλείνουν τὴν ὀρισθεῖσα ἔκτασι. Τὴν ἄλλη μέρα πηγάζουν πάλι στὸ κλεισμένον χῶρον (τὸ γυροβολίδι). Οἱ ἱβαραδες πέφτουν μέσα στὴ θάλασσα — γι' αὐτὸ λέγουν: «θαλασσοπνίγονται» — καὶ μὲ τὸ σύνθημα τοῦ καραβοκύρη, τὸ ὁποῖον συνοδεύεται μὲ δυνατοὺς κτύπους γιὰ νὰ φοβηθοῦν τὰ ψάρια καὶ ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπ' ἐκεῖ, ἀρχίζουν νὰ ἀφαιροῦν τοὺς πασσάλους τῶν καλαματῶν. Τὰ κλεισμένα ψάρια φεύγουν πρὸς τὸ ἀντίθετον μέρος ἀπὸ τὸ φόβο ποὺ προκαλοῦν οἱ κρότοι καὶ οἱ ἱβαραδες μὲ πεποθησι πῶς τὰ ψάρια ἔφυγαν ἀπὸ κοντὰ τοὺς σύρουν τὶς καλαματώτες περισσότερο πρὸς τὰ μέσα κ' ἔτσι ἡ περίμετρος τοῦ ἰχθυοτροφείου μικραίνει — μπαίνουν τὸ γυροβολίδι λένε τότε. Στὰς 9—10 τὸ πρωῖ, ὅποτε ἀρχίζει νὰ φυσᾷ ὁ μαῖστρος τὸ ἀφίνουν καὶ ἐπιστρέφουν στὸ ἰβάρι, βγάζουν τὸ βρεγμένο θαλασσομάχο καὶ τὸ ποκάμισο, τὰ πλένουν μὲ γλυκὸ νερὸ καὶ τὰ ἀπλώνουν στὸν ἥλιο. Μετὰ κἀθόνται στὸ τραπέζι καὶ τρῶνε βρασμένα ψάρια (μπουργέτο). Τὴν παλαιὰ ἐποχὴ ἔτρωγαν σταυροπόδι μὲ πηρούνια καλαμμένα. Ἀναπαύονται μέχρι τῆς 3.30' καὶ κατόπιν ἀρχίζουν νὰ πλέκουν καλαματώτες. Καθ' ἣν περίπτωσιν ἔχουν ἔτοιμες καλαματώτες, τότε μπαίνουν καὶ τὸ ἀπόγευμα ἔαν ὁ ἄνεμος δὲν εἶνε δυνατός. Ἐκάστη 4η πρωϊνὴ τὸ μπάσιμο ἐπαναλαμβάνεται τὶς ἐπόμενες μέρες μέχρις ὅτου τὰ ψάρια περιορισθοῦν στὸν ἐλάχιστον δυνατὸ χῶρον, ὅποτε γιὰ νὰ πετύχῃ αὐτὸ καὶ γιὰ νὰ μὴ τοὺς φύγουν τὰ ψάρια μετὰχειρίζονται τὸ «κλώτσιμα» τὸ ὁποῖον διενεργεῖται δι' ἐλαφρᾶς ἀνυψώσεως τῆς καλαματῆς καθέτως καὶ ὠθήσεως αὐτῆς πρὸς τὰ ἐμπρὸς διὰ τῶν ποδῶν. Τότε διὰ μιᾶς ἀπόχης συλλαμβάνουν τὰ ψάρια, γεμίζουν τὰ πρυάρια καὶ τὰ φέρνουν στὸ «ψαροκάλυβο». Ἐκεῖ τὸ βλουαῖδι (ὃ διὰ συμβολαίου ἀγοραστῆς) τὰ ζυγίζει μὲ τὸ καντάρι, τὰ τοποθετεῖ προσεκτικὰ σὲ ξύλινα κιβώτια (κασσέλες) καὶ τὰ ἐπιστρώνει μὲ πάγο. Κατόπιν διὰ τῆς ψαροπούλας (μεγάλης βάρκας) τὰ μεταφέρουν στὸ Μεσολόγγι ἢ κατ' εὐθείαν στὰς Πάτρας μὲ βενζινόπλοια.

ΤΑ ΙΒΑΡΙΑ

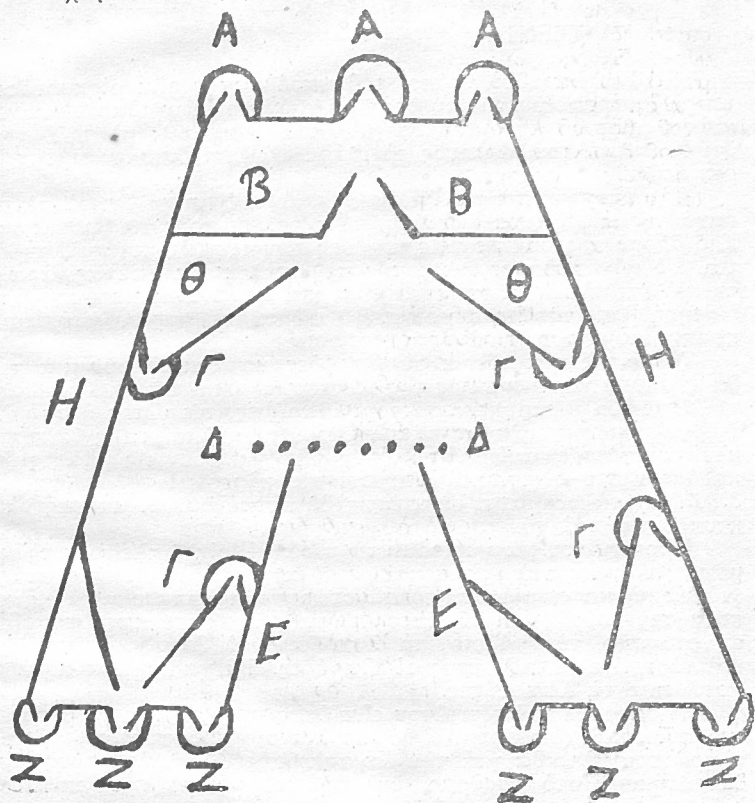
Τὰ γυροβολίδια εἶνε προσωρινὰ μέσα ἀλιεύσεως, γι' αὐτὸ μόλις ἀλιευθοῦν τὰ χαλοῦν καὶ φέρουν τὶς καλαμωτὲς πίσω στὸ ἰχθυοτροφεῖον. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ γυροβολίδια τὰ ἰχθυοτροφεῖα ψαρεύουν καὶ μὲ τὰ «ιβάρια». Αὐτὰ κατασκευάζονται, εἰς σχῆμα τραπεζίου, ἀπὸ καλαμωτὲς, ὅπως καὶ τὰ γυροβολίδια. Οἱ πλευρὲς τοῦ μήκους τοῦ ἰβαρίου λέγονται φύλλα, οἱ δὲ τοῦ πλάτους οἱ πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους λέγεται κάψος καὶ ἔχει τρεῖς πῆρες (σακκοῦλες), ἡ δὲ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς θάλασσης τοῦ Μεσολογγίου πλευρὰ εἶνε ἀνοικτὴ στὸ μέσον, ἢ προέκτασι τῆς γωνιάς κάμπτεται καὶ εἰσχωρεῖ διὰ τοῦ ἀνοίγματος ἐντὸς τοῦ ἰβαρίου χωρὶς νὰ συναντᾶται μὲ τὴ γωνιὰ τῆς ἄλλης ὁμοίας πλευρᾶς, ἐκεῖ ἔμπροσθεν τοῦ στομίου σύρεται ἐν καιρῷ μιὰ καλαμωτὴ καὶ λέγεται κρέμασι. Ἀπὸ τὸ ἀνοικτὸ αὐτὸ μέρος μπαίνουν τὰ ψάρια. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἰβαρίου ἔχει διαρρυθμισθῆ μὲ φύλλα ἀπὸ καλαμωτὲς σὲ σχῆμα εἰσόδου ὁμοίου τῶν ποντικοπαγίδων, οὕτως ὥστε νὰ εἶνε εὐκολὸς ἡ εἴσοδος τῶν ψαριῶν, ἀδύνατος δὲ ἡ ἔξοδος. Τὸ ἔναντι σχέδιο δίνει ἀκριβῆ εἰκόνα ἑνὸς ἰβαρίου:

Στὴ θάλασσα τοῦ Μεσολογγίου κατὰ ἐξάκρον γίνεται ἄμπωτις καὶ πολίρροια, καταφανὴς σὲ πολλὰ σημεῖα, ἰδίως στὶς μεταξὺ τῶν νησίδων ἀποστάσεις, στὸν Μεγάλον Αὐλακᾶ, ὅπου διέρχονται τὰ μεγάλα ἰστιοφόρα, καὶ στὶς γέφυρες τῆς ἐπιθαλασσίου ὁδοῦ τῆς Τουρλίδος. Τὰ ψάρια φυσικῶς ἀκολουθοῦν τὸν ἀντίθετο δρόμο τοῦ ρεύματος τῆς θάλασσης, ἐὰν στὸ δρόμο τους αὐτὸν συναντήσουν τὴ πᾶρτα τοῦ ἰβαρίου μπαίνουν μέσα. Ἀκολουθοῦντα τὸ δρόμο τους φθάνουν στὴ κορυφὴ (κάψος) τοῦ ἰβαρίου, συναντοῦν τὶς καλαμωτὲς καὶ ζητοῦν νὰ βροῦν ἀπὸ κεῖ ἔξοδο. Κατὰ τὴν ἔρευνά τους βρίσκουν τὰ στόμια τῶν πηρῶν καὶ εἰσέρχονται. Οἱ πῆρες (ὑπὸ στοιχεῖα Α—Γ—Ζ) εἶνε καλαμωτὲς, κυκλωτὲς μὲ ἀνοίγμα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ μέρους τοῦ ἰβαρίου, εἶνε ψηλότερες τῆς λοιπῆς καλαμωτῆς κατὰ ἥμισυ περίπου μέτρο γιὰ νὰ μὴ δύνανται τὰ ψάρια, καθ' ἣν ὥραν πηδήσουν, νὰ διαφύγουν τὴν αἰχμαλωσίαν. Καθ' ἣν περίπτωσιν τὰ νερά τῆς παλίρροιας γυρίσουν σὲ ἄμπωτι, τὰ ἐντὸς τοῦ ἰβαρίου ψάρια διευθύνονται πρὸς ἔξοδο. Δὲν τὸ κατορθώνουν, γιὰτὶ οἱ ἰβαράδες σέρνουν τὴν ὑπὸ στοιχεῖο Δ καλαμωτὴ (κρέμασι λεγόμενῃ) καὶ τὰ ψάρια περιπλανώμενα εἰσέρχονται στὶς ἄνω πῆρες κ' αἰχμαλωτίζονται. Συνεπῶς τὰ ψάρια μιὰ φορὰ πὺ μῆκαν στὸ ἰβάρι δὲ διαφεύγουν τὴ σύλληψιν. Αἱ ὑπὸ στοιχεῖο Θ (κεφαλοῖμαρο) καὶ οἱ πρὸς τὸ μέρος τῆς εἰσόδου πῆρες (κουρούπια) τὸν αὐτὸ προορισμὸ μὲ τὶς πῆρες τοῦ κάψου ἔχουν, μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως οἱ μὲν αἰχμαλωτίζον κατὰ τὴ πολίρροια, οἱ δὲ κατὰ τὴν ἄμπωτι.

Προηγουμένως ἀνέφερα, ὅτι ὁ τρόπος τοῦ ψαρέμματος αὐ-

του έπενοήθηκε άφου προηγουμένως οί ιβαράδες παρηκολούθησαν τή ζωή καθώς και τή πορεία τών ψαριών, γι' αυτό κατέστρεψαν τά διά χωμάτιων άνεγερθέντα άπό νησίδος σέ νησίδα μόνιμα φράγ-

(Α) Κεφάλια ή ρουμκιές. (Β) Κάφος. (Γ) Μισόπτηρες. (Δ) Κρέμαση. (Ε) Βδόχια. (Ζ) Κουρούπια. (Η) Φύλλα. (Θ) Κεφαλοίβαρο.

ματα. Άλλ' ό τρόπος αυτός του ψαρέματος δέν έχει μεγάλη άπόδοσι, όπως ό τών γυροβολιών, είνε όμως καθημερινή ή άλίευσις τους, διότι οί πηρες έσοδεύουν σέ κάθε παλίρροια και όλιεύ-

ονται δύο φορές την ημέρα, γι' αυτό και θεωρείται μόνιμο ψάρεμα. Τελευταίως οι καλαματίτες του γυρίσματος άντεκατεστάθησαν με ισυρματοπλέγματα, μέσον που αύξάνει τη παγίδευσι των ψαριών.

ΤΑ ΤΖΕΝΙΑ

Οι άνωτέρω δύο τρόποι του ψαρέμματος είνε οι κυριώτεροι των Ιχθυοτροφείων. Με το δεύτερο, των μόνιμων Ιβαριών, γίνεται και το πιάσιμο της μπάφας (θυλικού κεφάλου), με τη διαφορά ότι διασκευάζεται άλλωδως το Ιβάρι. Τά έτσι διασκευασμένα Ιβαρία καλούνται τζένια.

Την έποχή κατά την όποίαν η μπάφα έννοήση ότι το αύγοτάραχο της άρχίζει να ώριμάζη, τότε τρέχει προς τά βαθειά νερά. Στο δρόμο της συναντά τις παγίδες των τζενιών και συλλαμβάνεται. Το αύγοτάραχο, διά τομής στη κοιλιά της μπάφας, άφαιρείται με έπιμέλεια, παρασκευάζεται και κηρώνεται κατόπιν για να διατηρηθῆ περισσότερο χρόνο. Το σώμα του ψαριού πωλείται άκρωτηριασμένο στην άγορά.

Μπροστά στα τζένια οι Ιβαράδες κατασκευάζουν μια πελάδα (καλύβα χόρτινη έντός της θάλασσας) στην όποια έγκαθίστανται ένας-δύο ή και περισσότεροι Ιβαράδες, τζενιώτες ή κεφαλιώτες καλούμενοι. Αυτοί παρακολουθούν τά ρέματα της θάλασσας, κλείνουν τά τζένια όπότεν γυρίση ρίχη, πιάνουν τις μπάφες όταν πηδήσουν στο δίχτυ, και άλιεύουν τις πῆρες με την άπόχη, άμα άλλάζουν τά ρέματα, ιδιαιτέρως δε προσέχουν οι μπάφες να μη κτυπώνται και χύνεται το αύγοτάραχο.

Προκειμένου να γυρίσουν τά νερά σε ρίχη, κλείνουν τη κρέμασι, μπαίνουν στα τζένια και με το καμάκι κτυπούν τις μπάφες, για να μη καταστρέψουν το αύγοτάραχο προσπαθούν να τις κτυπούν στην ούρά, και το κατορθώνουν. Αν ποτε καταστραφῆ το αύγοτάραχο, το βγάζουν, το άλιατίζουν, το ξηραίνουν στον ήλιο και το τρώνε μετ'αξύ τους οι Ιβαράδες. Τά χαλασμένα αυτά αύγοτάραχα τά λένε πῆτες.

Η έργασία του τζενιώτου είνε έπίπονη γιατί όλη τη μέρα είνε στο πόδι, και χρειάζεται άνθρωπο ίκανό και δραστήριο, γι' αυτό πληρώνεται άκριβά για την έργασία αυτή. Πολλές φορές αυτοί δέν άνήκουν στο τσουρμιο, δηλαδή στο μόνιμο προσωπικό του Ιχθυοτροφείου.

Τη φυσική κατάσταση των ψαριών στη περίοδο αυτή της γονιμοποιήσεως τη διακρίνει κανείς καλά, γιατί τά θηλυκά άκολουθούνται πιστά από πολλά άρσενικά (στειράδια), τά όποια σημειώνουν μια πομπή. Η έμφάνισις της πομπής έκδηλώνεται με πολλά παιγνίδια και με πηδήματα στην έπιφάνεια.

ΠΩΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑΖΕΤΑΙ ΤΟ ΑΥΓΟΤΑΡΑΧΟ

Τὸ αὐγοτάραχο τῆς μπάφας ἀποτελεῖται ἀπὸ δυὸ ἐπιμήκεις προγγυλοῦς λοβοὺς βάρους μὲχρις ἑκατὸ δραμίων, χρώματος κίτρινου· αὐτοὶ εἶνε γιομαῖτοι ἀπὸ μικρὰ αὐγὰ κίτρινα. Οἱ ἰβιράδες τὰ αὐγοτάραχα, μετὰ τὴν ἐξαγωγή ἀπὸ τὴ κοιλιά τῶν ψαριῶν, τὰ καθαρίζουν, ἀφαιροῦν τὰ εὐρισκόμενα σ' αὐτὰ αἰμοφόρα ἀγγεῖα καὶ μετὰ τὰ πλύνουν ἐν θάλασσῃ, κατόπιν τὰ ἀλατίζουν ἐν μηλῷ ἀλάτι καὶ τ' ἀφίησιν ἐπὶ 4—6 ὥρας ἀναλόγως τοῦ μεγέθους. Μετὰ τὸ ἀλάτισμα τὰ πλύνουν ἐν τῇ θάλασσῃ καὶ τὰ τοποθετοῦν ἐπάνω ἐν σακίδοις πλατισμέναις καὶ καθαῖραις. Ἐπάνω ἐν τῇ σακίδῃ αὐτῇ τοὺς δύνουν τὸ σχῆμα διὰ διαμέσων ξυλίνων τεμαχίων καὶ ἐπ' αὐτῶν θέτουν νέα σακίδια καὶ τὰ πιέζουν. Μὲ τὸ τρόπο αὐτὸ ἀπαικτοῦν τὸ γνωστὸ σχῆμα. Κατόπιν τῇ σακίδῃ μετὰ τὰ αὐγοτάραχα τὴ τοποθετοῦν κάτω ἀπὸ ἓνα ὑπόστεγο (τσαρδάκι) κ' ἐκεῖ τὰ στεγνώνουν. Γιά νὰ διατηρηθοῦν περισσότερον χρόνον καὶ γιά νὰ φανοῦν πρὸ εὐπρόσωπα ἐν τῇ ἀγορᾷ, μετὰ πάροδο λίγου χρόνου μετὰ τὸ στεγνῶμα τὰ ἀλείφουν μὲ λίγο λάδι καὶ μετὰ τὰ βουτοῦν ἐν τῷ λυμένῳ κηροῦ κίτρινου καλῆς ποιότητος. Ὅταν τὰ αὐγοτάραχα κηρωθοῦν διατηροῦνται πλέον τοῦ ἔτους. Ἡ ἐτήσια παραγωγή τῶν ἰχθυοτροφείων Μεσολογγίου ἐν τεμαχίῳ δὲν ὑπερβαίνει τὰς 16.000.

ΦΥΣΙΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

Ὁ ΚΕΦΑΛΟΣ ἐν μικρῇ ἡλικίᾳ λέγεται κουτλάς, ἐν βάρους 100—150 δράμια καλεῖται μισόψαρο καὶ ἀπὸ 150 δράμια καὶ ἄνω κεφάλι. Τὸ ἀρσενικὸν στεῖραδι καὶ τὸ θηλυκὸν μπάφα. Ὁ κέφαλος τοῦ Μεσολογγίου δὲν ὑπερβαίνει τὸ βάρος 1 ½ ὀκάς. Μὲ τὸ βᾶρος αὐτὸ ἀπαντᾶται μόνον ἐν τῇ περιφέρειᾳ τοῦ Αἰτωλικοῦ. Ὅμοιοι οἱ Αἰτωλικιώται, ὅτι τὴν 3ην Δεκεμβρίου τοῦ 1881 καθ' ἣν ἐποχὴν τὸ ἐσβεσμένον ἠφαίστειο τοῦ Αἰτωλικοῦ ἔδειξε σημεῖα ἐνεργείας, τὰ ἐν τῇ θάλασσῃ τοῦ Αἰτωλικοῦ εὐρισκόμενα ψάρια ἔσκασαν καὶ βρῆκαν τότε τοιποῦρες (μαρίδες) βάρους 6 ὀκάδων καὶ κεφάλους πλέον τῶν 2 ὀκάδων!! Τοῦ βάρους αὐτοῦ ψάρια δὲν ἀλιεῦνται σήμερα.

Θεωρεῖται ὡς ἀξίωμα ὅτι ἡ μπάφα ἐν τῇ ἀβαθῇ θάλασσῃ τοῦ Μεσολογγίου δὲν γονιμοποιεῖ, ἀλλ' ὅταν ἐξέρχεται αὐτῆς. Τὴν ἔξοδο αὐτῆς ἢ ὅποια γίνεται τὸν Αὐγουστο—Σεπτέμβριον, τὴν ἐκμεταλλεύονται οἱ ἰβιράδες καὶ τὶς πιάνουν. Ἐξ ὧσων ἐξηκρίβωσα, ὁ σπουδαιότερος λόγος τῆς ἀποδημίας τῆς μπάφας εἶνε οἱ καιρικῆς ἐπιδράσεις. Στὶς ἀβαθεῖς θάλασσας δὲν μπορεῖ νὰ διατηρηθῇ μὴ καὶ ἡ αὐτῆς θερμοκρασία, γιὰ τὸν μὲν χειμῶνα εἶνε ὑπερβολικὰ ψυχρὸς, τὸ δὲ καλοκαίρι πολὺ θερμὸς. Ἐκτὸς τούτου οἱ γινόμενες

έξατμήσεις πικραίνουν τὰ νερά καὶ καθιστοῦν τὴν ἀνάπτυξι τῶν ψαριῶν δυσχερῆ. Ἀλλὰ προκειμένου περὶ γονιμοποιήσεως, ὅπως ὅλα τὰ ἐν τῇ γῆ ἔχουν ἀνάγκη ὠρισμένης θερμοκρασίας γιὰ τὴν ἀναπαραγωγή, ἔτσι καὶ τὰ ψάρια ἔχουν ἀνάγκη τοιαύτης, γι' αὐτὸ καὶ ἡ στῆν ἀνοικτὴ καὶ βαθειὰ θάλασσα προσφυγὴ τῆς μπάφας εἶνε φυσικὴ.

ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΙΣ ΤΗΣ ΜΠΑΦΑΣ.—ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Τὸν ἄνθρωπον τὸν διακρίνει ἡ περιέργεια καὶ ἡ παρατηρητικότητα. Τῆς ἀρχῆς αὐτῆς δὲ μπόρεσα νὰ ξεφύγω, γι' αὐτὸ τις παρατηρήσεις τῶν ἰβαραίων τις ἀμφισβήτησα. Πολλὰ χρόνια ἔζησα στὰ ἰβάρια καὶ τὴν ἐποχὴ ποὺ ζήτησα νὰ ἱκανοποιήσω τὴν περιέργειά μου παραθέριζα στὸ Κοτύχι (ἰχθυοτροφεῖον τῆς Μανωλάδος). Εἶνε ὁμοιο μὲ τὰ Μεσολογγίτικα.

Τὴν εἴσοδο καὶ τὴν ἔξοδο τοῦ Αὐλαίμονα, ποὺ εἶνε μπροστὰ στὴ μπουκα, τὴν ἔκλεισα μὲ ψηλὰς καλάμωτές. Ἐκεῖ μέσα ἔρριξα 4 μπάφες καὶ ἰσάριθμα στειράδια. Τὸ νερὸ ἦταν καθαρὸ καὶ ὁ πυθμὲνας εἶχε χαλίκια, τὸ βάθος του δὲν ἦταν τότε πλέον τοῦ μέτρου, σήμερα εἶνε περισσότερο, ὀφειλόμενο στίς ἰσχυρὰς παλίρροιες ποὺ γίνονται τελευταῖα.

Παρακολουθῶντας τοὺς αἰχμαλώτους μου ἐπὶ πολλὰς ἡμέρες εἶδα στὸ τέλος ὅτι οἱ μπάφες ἐπὶ ὥρας εὐρίσκοντο στὸν πυθμὲνα κ' ἐκεῖ ἄφιναν τὰ αὐγά τους, διατηροῦσαι μιὰ ἀκίνησια ἀπάναντι τοῦ ὠθοῦντος ρεύματος. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ τὰ στειράδια. Μετὰ πολλὰς μέρες ἔπιασα τὰ ψάρια μου καὶ ὅταν τὰ ξεκοίλιασα εἶδα ὅτι τὸ αὐγοτάραχο τῆς μπάφας, ὅσον καὶ τὸ γάλα τοῦ στειραδιοῦ εἶχαν ἐλαττωθῆ κατὰ τὰ δύο τρίτα, τὸ δὲ ἀπομείναν ἕνα τρίτο εἶχε μεταβληθῆ σὲ μιὰ μαλακὴ οὐσία, μᾶλλον γλυκώδη. Γιὰ μὲ ἡ ἐπὶ πλέον παρακολούθησις δὲν ἦταν δυνατὴ. Μ' ἐξέπληξε ὁμως ὅταν εἶδα, ὅτι ζοῦσαν καθ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς αἰχμαλωσίας τους τὰ ψάρια μου, μολοντί δὲν ἔτρωγαν ἐπαρκῶς. Στὸν χῶρο ἐκεῖνον δὲν ὑπῆρχε χόρτο, οὔτε σκωλήκι, οὔτε καὶ μαλάκια, τὰ ὅποια κυρίως εἶνε ἡ τροφὴ τῶν κεφάλων. Ἡ μικρὰ ὁμως παρακολούθησις τῶν κεφάλων μ' ἔκαμε νὰ πιστέψω ὅτι δὲν εἶχαν μέχρι τέλους δίκην οἱ ἰβαραῖες νὰ πιστεῦουν ὅτι τὰ ἀβαθῆ νερά δὲν ἀφίνουν τ' αὐγά τους οἱ μπάφες, καὶ ὅτι τὸ αὐγὸ τους τὸ χωνεύουν ὅταν δὲν μπορέσουν νὰ ἐξέλθουν στὸ κανάλι. Ὅθεν βέβαιον εἶνε, ὅτι λόγω τῆς ἀσταθοῦς θερμοκρασίας τῆς ἄβαθης θάλασσας δὲ δύναται αὐτὴ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀναγκαῖον γιὰ τὴν ἐπώασι θερμοκρασία, κ' ἡ φύσις τους τις ὀδηγεῖ πρὸς τὸ ἀνοικτὸ πέλαγος. Πρὸς τούτοις καθ' ἣν περίπτωσιν ἤθελε ἐκβαθυνθῆ ἐν Μεσολογγίῳ ἀνάλογος ἔκτασις μὲ ἀνάλογον βάθος πρὸς διατήρησι τῆς καταλλήλου θερμοκρασίας, διὰ τὴν ἐπώασιν τῶν αὐγῶν τῶν ψαριῶν, ἡ γονιμοποίησι θὰ ἐγένετο ἀσφαλῶς ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου, δεδομένου ὅτι τὸ

βάθος του θα διετήρει ανάλογο θερμοκρασία, εις την οποίαν θα κατέφευγον τὰ πλείστα τῶν ψαριῶν κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ψύξεως τῆς θάλασσης. Στὴν περίπτωσι αὐτὴν, λόγῳ τῆς ἀναπαραγωγῆς ἐντὸς τῆς θάλασσης τοῦ Μεσολογγίου, καὶ τῆς μὴ ὑφισταμένης αἰτίας γιὰ τὴ μετανάστευσι τῶν ψαριῶν ἐξ ἀφορμῆς τῆς ψύξεως, καὶ ἐπειδὴ κατ' ἔτος εἰσέρχονται ἀφθονα ἀποδημητικὰ ψάρια ἐκ τοῦ ἀνοικτοῦ πελάγους, ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς λέγω, ὅτι ἡ ἀφθονία τῶν ψαριῶν ἐν Μεσολογγίῳ θὰ ἦταν ἐξασφαλισμένη, τὰ δὲ ἐξ αὐτῆς κέρδη θὰ ἦσαν σημαντικὰ. Καὶ ἀκόμη ἡ γονιμοποίησι ἐντὸς περιορισμένης καὶ ἡσυχῆς θάλασσης εἶνε περισσότερο ἀσφαλῆς ἀπὸ τῆ κυματώδη καὶ τῆ γιομάτῃ ἀπὸ σαρκοφάγα ψάρια ἀνοικτῆ θάλασσα.

Διὰ τοῦ βαθιοῦ αὐτοῦ χώρου θὰ δώσωμεν ἀσφάλεια καὶ προστασία ἀπὸ τὶς καιρικῆς ἐπιδράσεις στὴν ἀναπαραγωγή, θὰ δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμε ὅτι ἔχομεν ἰχθυοτροφεία, καὶ ὄχι νὰ ὀνομάζωμε τοιαῦτα, τὰ πρὸς παγίδευσι καὶ πιάσιμο τῶν ψαριῶν μέσα.

ΠΟΙΑ ΕΙΝΕ ΤΑ ΨΑΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Μιά φορὰ πὺ ἀπεφάσισα ν' ἀσχοληθῶ μὲ τὰ τενάγη τοῦ Μεσολογγίου, φρόνιμο εἶνε νὰ γνωρίσω στοὺς ἀναγνώστας μου ὅλα τὰ ψάρια τὰ σὲ μεγάλες ποσότητες εὐρισκόμενα. Ἐπειδὴ ἀρχίσαμε ἀπὸ τοὺς κεφάλους, ἄς συνεχίσωμε τὴ πραγματεία μας μὲ τὰ συγγενῆ τῶν κεφάλων:

ΤΑ ΜΙΞΙΝΑΡΙΑ. — Δὲν εἶνε μεγάλα καὶ δὲν ὑπερβαίνουν τὸ βάρος τῶν 200 δραμιῶν, ἀλιεῦνται τὸ χειμῶνα σὲ μεγάλες ποσότητες.

Ὁ ΛΑΥΚΙΝΟΣ. — Διαφέρει τοῦ κεφάλου ἀπ' τὴ κεφαλῇ. Ἐχει τὸ αὐτὸ βῆρος μὲ τὸ κέφαλο. Γονιμοποιεῖ κατὰ τοὺς μῆνας Φεβρουάριου καὶ Μάρτου. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀλιεῦνται σὲ ποσότητες. Τὰ αὐγοτάραχα τοῦ λαυκίνου δὲν φθάνουν τὴν ἀξία τῆς μπάφας.

Ἡ ΒΕΛΑΝΤΖΑ. — Ὑπάγεται κι' αὐτὴ στὴ κατηγορίᾳ τῶν κεφάλων. Διακρίνεται τούτου ἀπ' τὴ κεφαλῇ καὶ τὸ σῶμα. Αὐτὴ σὲ μεγάλες ποσότητες ἀλιεῦεται στὸ Πόρο. Λέγεται ὅτι γονιμοποιεῖ στὸ κανάλι τοῦ Αἰτωλικοῦ καὶ προτιμᾷ τὰ γλυκὰ νερά. Ἡ θάλασσα τοῦ Αἰτωλικοῦ εἶνε λιγώτερο ἀρμυρῆ τῆς λοιπῆς θάλασσης τοῦ Μεσολογγίου, γιὰτὶ σ' αὐτὴν χύνονται ξηροπόταμοι καὶ τὰ νερά διαφόρων πηγῶν, ὡς τοῦ Κεφαλοβρυσιοῦ. Τρέφεται καλὰ κεῖ καὶ φθάνει τὸ βῆρος 1 ½ ὀκάς, ἴσως καὶ πλέον. Στὶς ἀρχῆς τοῦ χειμῶνα γονιμοποιεῖ. Τὰ αὐγοτάραχά της ἔχουν μέση τιμὴ καὶ πωλοῦνται ρεφούδια μὲ τὴν ὀκά.

Τελειώνοντας τὴν κατηγορίαν τῶν κεφάλων παρουσιάζουμε τοὺς γάστρους. Αὐτοὶ καλοτρῶγονται τὸ καλοκαίρι. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ γονιμοποιοῦν. Φθάνουν τὸ βῆρος τῶν 150 δραμιῶν καὶ εἶνε νοστιμῶ-

τατοι. Τὸ ψάρεμμά τους εἶνε ἄφθονο, γι' αὐτὸ τοὺς συναντῶμε σ' ὄλες τῆς ἀγορᾶς.

Ἡ ΤΣΙΠΟΥΡΑ. — Μιά ἄλλη κατηγορία ψαριῶν ἐπίσης ἄφθονη στὴ θάλασσα τοῦ Μεσολογγίου εἶνε τῆς τσιπούρας. Ἡ τσιπούρα ἢ μᾶλλον μαρίδα, ὅπως τὴ λένε στὸ Μεσολόγγι, εἶνε τὸ γευστικώτερο ψάρι τοῦ Μεσολογγίου, ἐννοεῖται στὴν ἐποχὴ τοῦ φθινοπώρου. Ἔχει σχῆμα πεπλατυσμένο. Εἶνε τρελλή στὸ ψάρεμμά της μὲ τὸ ἀγκίστρι. Κόβει πολλακίς τὴ μεταξότριχα τοῦ ἀγκιστρίου, γιατί ἔχει δυνατὰ δόντια, τὰ ὁποῖα τῆς ἐπιτρέπουν νὰ σπᾶξῃ διάφορα μικρὰ ὀστρακόδερμα, τὸ περιεχόμενον τῶν ὁποίων τρώγει. Ἀρέσκεται στὴ γαρίδα, τὸ σκωληκὶ καὶ τὴ ζαμπαρέλλα. Στὸ ἀγκίστρι, ὁπότεν συλλαμβάνεται, δίνει δυνατοὺς κτύπους καὶ πολλακίς τὸ κόβει. Στὰ ἰχθυοτροφεία τῆς Κλείσσας καὶ τοῦ Πόρου εὐρίσκειται ἀφθονωτάτη. Ψαρεύεται σὲ μικρὸ βάρος, ὅποτε λέγεται λιγδοπούλα, καὶ σὲ μεγάλο φθάνουσα μέχρις ἕξι ὀκάδων. Στὸ βάρος αὐτὸ βρέθηκε στὸ κανάλι τοῦ Αἰτωλικοῦ νεκρὴ κατὰ τὴν ἔκδηλο ἐνέργεια τοῦ ἐσβεσμένου ἠφαιστείου Αἰτωλικοῦ τῆ γενομένη τῆ 3ῃ Δεκεμβρίου τοῦ 1881. Μαγειρεύεται ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τῆς ψητῆ, τηγανιτῆ ἐάν δὲν εἶνε παχειά, βραστή ἐάν ὑπερβαίῃ τὰ 150 δραμιά· ὥραια εἶνε ἀυγόμενον μὲ σέλινο, ὡς πετάλι ἐπίσης ὅποτε εἶνε ἐξαιρετῆ, καὶ ὡς καπνιστῆ (καπνιστὲς λένε τῆς παστῆς).

Οἱ ΣΠΑΡΟΙ. — Τὸ ἐξυπνότερο ψάρι. Δὲν ὑπερβαίνει τὸ βάρος τῶν 50 δραμιῶν. Εἶνε νοστιμώτατο καὶ ἀλησημόνητο δι' ἐκείνους ποὺ τοὺς γευθῆκανε ἔστω καὶ μιά φορά. Τρώγονται παστοὶ καὶ ψητοί. Δὲν ξεκοιλιάζονται, ἀλλ' ἡ χολή τους ἀφαιρεῖται διὰ τομῆς κάτω ἀπὸ τὸ πτερύγιο. Εἶνε ἄφθονο τὸ ψάρεμμά τους κατὰ τὸ θέρος, τὸ Σεπτέμβριο καὶ Ὀκτώβριο. Δὲν πιάνονται εὐκόλα παρὰ μόνον ὅταν θολώσουν τὰ νερά, τότε σύρονται πρὸς τὰ ἰβάρια καὶ αἰχμαλωτίζονται μέσα στῆς πῆρες.

Στὴ κατηγορίᾳ τῆς τσιπούρας (μαρίδας) ὑπάγονται οἱ σαργοὶ, ἡ μουρμούρα, ἡ σάλπα, τὸ μυτάκι, τὸ σκαθάρι — ἀνεπιθύμητο στοὺς Μεσολογγίτες — καὶ ἡ συναγρίδα. Τὰ ψάρια αὐτὰ ἀλιεύονται σὲ μικρὰς ποσότητες.

Τὸ ΛΑΥΡΑΚΙ. — Εἶνε τὸ μεγαλύτερο ψάρι τοῦ Μεσολογγίου. Φθάνει τὸ βάρος τῶν 8 ὀκάδων, εἶνε τὸ θρεπτικώτερον ὄλων καὶ συνιστᾶται παρὰ τῶν ἰατρῶν στοὺς ἀσθενεῖς. Σὲ μεγάλες ποσότητες ἀλιεύεται κατὰ τὸ φθινόπωρο, κατὰ δὲ τὸ χειμῶνα γονιμοποιεῖ. Τὸ αὐγοτάραχό του εἶνε μικρᾶς ἀξίας καὶ τρώγεται ψητὸ, τηγανητὸ καὶ παστὸ, εἶνε ἀρκετὰ μεγάλο, λόγω δὲ τῆς μικρῆς του ἀξίας πολλακίς δὲν ἐξάγεται, ἀλλὰ πωλεῖται μαζί μὲ τὸ λοιπὸ σῶμα. Τὸ λαυράκι εἶνε ἀδηφάγο, ἐπικρατεῖ συνήθεια στὸ Μεσολόγγι νὰ λένε τοὺς ἀδηφάγους «λαυράκι»!! ἢ «σὰν λαυράκι τὸχαψε»! Τρέφεται κυρίως ἀπὸ ψάρια κ' εἶνε τὸ βλακωδέστερο ὄλων. Μοῦ συνέβηκε κάποτε, τὴν ὥρα ποὺ ψάρευα μὲ τὸ καλαμίδι, νὰ πιάσω μιά λιγδοπούλα, τὴ λιγδοπούλα αὐτὴ τὴν ἄρπαξε ἕνα λαυράκι καὶ δὲν ἐν-

νοούσε να την αφήση, επειδή δέ τὸ καλαμίδι δὲν κρατοῦσε τὸ βάρος τοῦ λαυρακιοῦ ἀναγκάσθηκα νὰ σύρω τὴ πετονιά τοῦ καλαμιδοῦ μὲ προσοχὴ κι' ὅταν τὸ ἔφερα κοντὰ βούτηξα τὸ χέρι μου στὸ νερὸ, τόπιασα καὶ τὸ πέταξα μέσα στὴ γαῖτα. Τὸ κίνδυνο τὸν αἰσθάνθηκε μονάχα ὅταν βρέθηκε χωρὶς θάλασσα ἀπάνω στὰ πέτλια τῆς γαίτας.

Καλὰ ἐπίσης ψάρια εἶνε ὁ χοβιὸς ἢ κοκοβιὸς καὶ ἡ χωματίδα ἢ γλωσσα. Ἀλιεύονται σὲ μικρὲς ποσότητες, γι' αὐτὸ εἶνε καὶ περιζήτητα. Ὁ χοβιὸς δὲν φεύγει ποτὲ ἀπ' τὴ θάλασσα τοῦ Μεσολογγίου κι' εἶνε τὸ μόνο ψάρι ποῦ διατηρεῖ κατοικία, ἢ ὁποία ἔχει δύο πόρτες. Ὅταν γίνονται πολλές ρίχες καὶ τὸ πλείστον μέρος τῆς θάλασσας στεγνώνει ὁ χοβιὸς δὲν ἀφίνει τὸ σπιτάκι του. Ζήτησις μεγάλη γίνεται τὴν ἐποχὴ ποῦ εἶνε αὐγομένος. Οἱ πλοῦσιοι τοὺς τηγανίζουν μὲ βούτυρο.

ΣΚΟΡΠΙΟΣ. — Ὁ ζωμὸς τοῦ σκορπιοῦ εἶνε νοστιμώτατος. Αὐτὸν ἀλιεύεται σὲ μικρὲς ποσότητες. Παλαιότερα ὑπῆρχε σὲ ἀφθονία. Δυστυχῶς τώρα ποῦ ἡ θάλασσα γίνεται πιὸ ἀβαθὴς θὰ ἐξαφανισθῇ κι' αὐτὸς ὅπως τὸ μπορμποῦνι, ἢ συναγρίδα καὶ τὸ λεθρίνι, τὰ ὁποῖα σὲ ἀφθονία ἐψαρεύοντο στὰ ἔξω ἰβάρια.

Ἄς μνημονεύσωμε καὶ τὴ χειλούδισα. Αὐτὴ βρίσκεται σὲ μικρὴ ποσότητα. Οἱ Μεσολογγίτες δὲν τὴ τρῶνε. Τὴ παλαιὰ ἐποχὴ τὴ δίνανε δωρεὰν στοὺς γύφτους (σκηνίτας), σήμερα ἀπὸ εὐτελεστάτης τιμῆς δίδεται στοὺς ἰδίους, μὲ ἀνταλλαγὴ ἐνὸς κοφινιοῦ, ἢ μιᾶς πυροστιάς, ἢ μιᾶς τσιμπίδας.

Σὲ μικρὴ ἐπίσης ποσότητα ἀλιεύεται καὶ ἡ ζαργάνα.

Ἀφίνουμε τελευταῖα νὰ μνημονεύσωμε τοὺς ΕΓΧΕΛΕΙΣ (χέλια). Αὐτοὶ ζοῦν στὰ βορβορώδη νερά καὶ μοιάζουν πρὸς τὰ φέδια. Τρέφονται μὲ σκωλήκια καὶ μικρὰ ψάρια. Κολυμποῦν εὐκόλα μὲ μεγάλη ταχύτητα στὰ ριχὰ νερά καὶ λιγώτερη στὰ βαθειά, εἶνε εὐκαίμπτα καὶ εὐκίνητα. Τὴν ἡμέρα δὲν παρουσιάζονται συνήθως ἀλλὰ κρύπτονται κάτω ἀπὸ χόρτα ἢ μέσα σὲ τρύπες τῆς ὁποῖες μόνου των ἀνοίγουν.

Οἱ ἐγχέλειες ἀναλόγως τῆς διαπλάσεως τῶν ἔχουν καὶ τὶς ὀνομασίες τους. Ἄλλοι λέγονται καθαρὸχελα, ἄλλοι δρόγκοι, σουβλομυτάρια, καβάτσες καὶ οἱ μεγάλοι χελομάννες. Τὰ σουβλομυτάρια εἶνε τὰ γευστικώτερα ὄλων, ἀπαντῶνται μόνον στὴν Ἀγγλία, γι' αὐτὸ ὅταν τὰ πρωτοσερβίρησαν στὸν Βύρωνα, μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ του γέλιο εἶπε: «...γιατί νὰ μὴ πῶ ὅτι κ' ἐδῶ εἶνε Ἀγγλία, ὅταν βρίσκω τὰ ἴδια πράγματα;...» Οἱ ἐπιζήσαντες πολεμισταὶ ἀνέφεραν πὼς τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἔφαγε κατὰ κόρον μὲ ἀποτέλεσμα ν' ἀσθενήση.

Οἱ χελομάννες εἶνε πολὺ μεγάλες φθάνουσαι τὸ μῆκος 1.50 μέτρον. Αὐτὲς παστῶνονται, ἀφοῦ προηγουμένως ἀφαιρέσουν τὸ δέρμα ἀπὸ τὴ κεφαλὴ πρὸς τὴν οὐρά, τότε ἀλατίζονται, μυρῶνονται μὲ κανέλλα, γαρύφαλλα καὶ ἄλλα μυρωδικά. Μετὰ τὴν παρα-

σκευή αυτή επαναφέρουν τὸ δέρμα καὶ τὶς κρεμοῦν μέχρις ὅτου ξηραθοῦν. Γιὰ νὰ φαγωθῆ κότεταὶ σὲ τεμάχια στρογγυλά πάχους ἑνὸς ἢ δυὸ δακτύλων, καὶ τὰ σιγοψήνουν. Ἡ γεῦσις τους εἶνε θαυμασιὰ.

Ἡ χελομάννα ἔχει μεγάλη δύναμι. Μπροστά μου στὸ Πρόκοπο καθ' ἣν στιγμὴν κτυπήθηκε μὲ τὸ καμάκι, αὐτὴ δι' ἀνατινάξεως τὸ ἔβγαλε καὶ τὸ πέταξε σὲ ἀπόστασι δυὸ μέτρων. Σὲ ἡλικία 6—7 ἐτῶν λέγεται ὅτι γονιμοποιεῖ, δὲν ἔχει ὅμως ἐξακριβωθῆ μέχρι τῆς στιγμῆς ὁ τρόπος τῆς γονιμοποίησεως, οὔτε οἱ ἐπιστήμονες μπόρεσαν νὰ προσδιορίσουν τὸ γένος των. Οἱ ψαράδες ὅμως ἀποδίδουν τὴ παραγωγή τους σὲ μικρὰ στρογγυλά αὐγά μεγέθους ψήφου καὶ χρώματος λευκοῦ τὰ ὁποῖα συναντοῦν μέσα στὸ βουρκο.

Εἶνε ἀνακριβέστατο ὅτι τὰ χέλια ἀποδημοῦν διὰ ξηρᾶς, καὶ λυπηρότατον διότι ὑποστηρίζεται ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονας, οἱ ὁποῖοι προκειμένου νὰ γράφουν τέτοιες ἀνακριβείες καλὸ θάταν νὰ δοκίμαζαν πόσο χρονικὸ διάστημα μπορῆ νὰ ζήσῃ τὸ χέλι στὴ στερεά.

ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ

Γιὰ νὰ προστατευθῆ ἡ παραγωγή τῆς πλούσιας αὐτῆς θάλασσης τοῦ Μεσολογγίου ἐνδείκνυται : ἡ ἐκβάθυσις-της σ' ἓνα μέρος πρῶτον, καὶ ἡ εἴσοδος γλυκῶν ὑδάτων δεύτερον. Ἐχομεν ὑπ' ὄψιν μας βέβαια, ὅτι ὅσο λιγώτερο ἄρμυρά εἶνε τὰ νερά τόσο πρὸς αὐτὰ τὰ ψάρια τρέχουν, παχύνονται καὶ γρηγορώτερα ἀναπτύσσονται. Καὶ ἐξ ἄλλου ἔχομε ὡς δεδομένου τὸ Κοντοβόλτι (μικρὸ ἰχθυοτροφεῖο παράρτημα τῆς Πλῶσταινας), τὸ ὁποῖον ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποῦ ἔρριψε μὲ ἀύλακα γλυκὰ νερά στὴ περιοχὴ του ἀπὸ τὸν πλησίον βάλτο, τὸ ψάρεμμα αὐξήθηκε τὰ δὲ ἀλιευόμενα ψάρια ἦσαν μεγαλύτερα.

Ἄς σκεφθοῦν, λοιπὸν, οἱ ἀρμόδιοι σοβαρὰ, καὶ ἄς ρίψουν δι' αὐλακος μέρος τῶν ὑδάτων τοῦ Ἀχελῷου στὴ θάλασσα τοῦ Μεσολογγίου. Ἡ δαπάνη δὲν εἶνε ἄλλως τε καὶ μεγάλη.

ΤΕΛΟΣ

Τιμᾶται Δροχμ. 50